

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

ТЕСЛЮК ЮЛІЯ ВАЛЕРІЇВНА

УДК 330.341.2:330.341.1

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО
РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Спеціальність 051– економіка

Галузь знань 05 – соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Теслюк Ю.В.

Науковий керівник: Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор

Дніпро - 2020

АНОТАЦІЯ

Теслюк Ю. В. Інституціональне забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 – Економіка. – Дніпровський державний аграрно-економічний університет, Дніпро, 2020.

Дисертацію присвячено науково-прикладним питанням інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва.

Дослідження гносеологічних засад інноваційного розвитку та онтологічного фундаменту формування його інституціонального забезпечення в агропромисловому виробництві дозволило розкрити зміст даної категорії як комплексу науково-технічних, організаційних, технологічних, управлінських, екологічних та соціальних змін, які відбуваються в результаті створення, реалізації нововведень, їх доведення до практичного використання у виробництві для забезпечення продовольчої безпеки, підвищення якості життя населення і темпів зростання економіки, розвитку конкурентоспроможного та сталого сільськогосподарського виробництва.

Аргументовано, що з категорією «інноваційний розвиток» співвідноситься термін «інноваційність», який характеризує економічне середовище, сукупність екзогенних і ендогенних умов, що дозволяють продукувати нові знання та отримувати економічну вигоду внаслідок їх комерціалізації. Рівень (ступінь) інноваційності відображає ефективність протікання інноваційних процесів, а її зміст носить системний характер.

З позицій системного підходу інституціональне забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва, в найбільш широкому сенсі, визначено як процес формування нових й трансформації існуючих інститутів й інституцій, визначення перспективних

інституціональних траєкторій з метою організаційного і нормативного регламентування інноваційного розвитку. У вузькому сенсі, інституціональне забезпечення є формалізацією (закріпленням) норм, правил, обмежень та створенням організаційних структур й інфраструктури для реалізації інноваційного розвитку. Систематизовано складові та критеріальні ознаки ефективності інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва, в структурі яких виділено динамічні (трансформація, модернізація, модифікація, мутація) й цілеспрямовані (кероване вирощування, конструювання, інституціональний експеримент, трансплантація), які в процесі інституціоналізації забезпечують набуття багаторівневою сукупністю інститутів й інституцій ознак системності, комплементарності та розвиток за перспективною інституціональною траєкторією за умов врахування обмежень й виключення дисфункцій. Аргументовано доцільність використання стратегії проміжних інститутів при формуванні інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва. Саме дана стратегія дозволяє сформуванню перспективну траєкторію і узгодити інструментарій впливу з ресурсними, технологічними, інституціональними обмеженнями та передбачає вбудовані механізми, які обмежують виникнення дисфункцій або інституційних пасток.

Проведений аналіз стану організації інноваційного процесу та оцінка його результативності засвідчили, що його функціонування за лінійною або лінійно-послідовною моделлю в агропромисловому виробництві не можна охарактеризувати високим рівнем інноваційної активності та комерціалізації новацій, а трансферна динаміка дозволила констатувати фактичну відсутність цілісності інноваційного процесу, порушення послідовності у проходженні його стадій, дефіцит дієвої інноваційної інфраструктури.

Аналіз ресурсного забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарських товаровиробників засвідчив, що певне зростання обсягу інвестицій не стало фактором оновлення сільськогосподарського виробництва і не сприяло модернізації матеріально-технічної бази

виробництва; відбулось скорочення фондівіддачі, матеріалівіддачі, енергозабезпеченості. Ранжування регіонів за показниками ресурсного забезпечення інноваційного розвитку дозволило констатувати його обумовленість станом концентрації аграрного виробництва й капіталу та інвестиційним забезпеченням агровиробництва. Області з більшим обсягом посівних площ і масштабним сільськогосподарським виробництвом, вищими показниками енергозабезпеченості, фондоозброєності та вищими і середніми показниками інвестиційного забезпечення мають вищий інноваційний потенціал і можливості для його реалізації.

Узагальнення результатів оцінки ресурсного забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва дозволило констатувати низький рівень інноваційного потенціалу агропромислового виробництва та низьку ефективність його використання, адже тільки один регіон країни у 2017 р. та 3 області у 2018 р. мали умовно високі показники ресурсного забезпечення й ефективності використання матеріальних, трудових, фінансових ресурсів, землі та капіталу, що може вказувати на інноваційне відтворення в галузі. Більш широка група з семи областей країни має переважно стабільні середні й високі (для лідерів групи) показники ресурсного забезпечення, але при цьому пряма кореляція між фінансовим результатом й обсягами виробництва та ресурсами інноваційного розвитку практично відсутня.

Обґрунтовано, що сучасний стан інноваційного процесу в агропромисловому виробництві обумовлений відсутністю стратегічних орієнтирів і послідовної політики держави та системності інституцій, які мали б його регламентувати. Оцінка впливу надання державної підтримки аграрній галузі на результат діяльності сільськогосподарських товаровиробників за період відносної стабільності формальних норм за допомогою інструментарія економіко-математичного моделювання вказує на відсутність певного ефекту від надання державної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам регіонів країни.

З метою оцінки поточного стану інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва розроблено інтегральний показник оцінки рівня інституціонального забезпечення інноваційного розвитку, що базується на результатах ранжування та експертного оцінювання агровиробників і враховує одновекторну спрямованість характеристик інституціонального забезпечення (інфраструктурного, кредитного, інформаційного, податкового стимулювання, державної підтримки) щодо впливу на результуючий параметр. Побудована лінійна модель за результатами експертного опитування, проведеного серед керівників 33 агротоваровиробників Дніпропетровської області, що відрізняються прибутковою діяльністю і мають потенціал для інноваційного розвитку може бути використана для оцінки рівня інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва та для прогнозування.

Констатовано надбудовний характер інноваційної політики, реалізація якої обумовлена дієвістю базисних інститутів національної економіки. Визначено ефективність базисних інститутів національної економіки за результатами аналізу показників, динаміки й тенденцій глобальних індексів, які комплексно відображають дію правових норм, захист прав власності, конкурентність ринків, рівень корупції. Оцінка впливу визначених агрегованих параметрів інституціонального середовища інноваційного розвитку на зміну показника ВВП на душу населення доводить, що за більшістю наявних характеристик, які відображають стан і динаміку інституціонального середовища на рівні базисних інститутів існує зворотній слабкий чи помірний зв'язок (окрім індексу верховенства права) з динамікою середньодушового ВВП. Аргументовано, що діючі базисні інститути не справляють позитивного впливу на результуючий показник або такий вплив є доволі слабким.

Обґрунтовано, що у формування ефективного інституціонального забезпечення, дієвого в реалізації інноваційного розвитку агропромислового

виробництва ключова роль належить базисним інститутам економіки, які мають детермінувати всю сукупність інноваційних норм на зростання інноваційної активності господарюючих структур та формування чи вдосконалення інституціонального середовища, сприятливого до ефективної дії ринкових механізмів функціонування. Ідентифікація інноваційних імперативів інституціонального регулювання дозволила виділити серед них короткострокові, середньострокові і довгострокові та конкретизувати системні ознаки регулюючих впливів загальнодержавного, регіонального рівня та рівня організацій і підприємств, які відбивають операційні та управлінські особливості конкретного виробника чи інноваційної організації.

Узагальнення теоретико-методологічних і управлінських підходів інституціонального регулювання інноваційної динаміки сприяло розробці структурно-ієрархічної моделі інституціонального регулювання інноваційного розвитку агропромислового з визначенням змісту й імперативів цілепокладання, функціональної, елементної і організаційної структуризації, що в сукупності спрямовує регулюючий вплив на створення, реалізацію і споживання агроінновацій.

З метою реалізації принципу інституціональної системності обґрунтовані модернізаційні зміни у системі управління інноваційним розвитком агропромислового виробництва за допомогою поєднання цілей та інноваційних ресурсів, об'єднання виробників і управлінських структур різного рівня в межах прийнятого комплексу встановлених заходів на засадах програмно-цільового підходу з розробкою і реалізацією загальнодержавних, регіональних галузевих і підгалузевих цільових програм.

Для взаємоузгодження цілей стратегії інноваційного розвитку агропромислового виробництва та деталізації плану їх досягнення обґрунтовано інструментарій забезпечення системної основи та етапності реалізації концептуального, стратегічного, програмно-цільового, інфраструктурного забезпечення інноваційної динаміки й елементів інституціонального регулювання інноваційного розвитку агропромислового

виробництва. Імплементация регулюючих впливів обумовлює етапність запровадження організаційних складових управління інноваційним розвитком за допомогою забезпечення координації діяльності наявних суб'єктів інноваційної діяльності; стимулювання процесу нарощування інноваційного потенціалу і підвищення ефективності його використання; моніторингу впливу інновацій на стан аграрної економіки та підвищення її конкурентоспроможності; оцінки якісних змін економіки і доцільності реалізації стратегії в перспективі.

Обґрунтовано, що реалізація інноваційного розвитку агропромислового виробництва на регіональному рівні потребує консолідації спільних зусиль регіональної влади, наукових та освітніх структур, громадських організацій, інститутів розвитку та безпосередньо сільськогосподарських товаровиробників. Реалізацію основних функцій управління за інноваційним сценарієм розвитку агропромислового регіонального комплексу і координації взаємодій суб'єктів інноваційного процесу запропоновано покласти на сформовані центри інноваційного розвитку, які функціонуватимуть у формі координаційної ради з паритетом участі в ньому представників агробізнесу, держави, освіти і науки.

Інноваційні центри можуть виступити ядром структури за кластерним типом і забезпечуватимуть формування і реалізацію інноваційного потенціалу для всіх суб'єктів аграрної сфери, готових і зацікавлених в інноваційній діяльності та сконцентрують свою діяльність на стимулюванні інноваційної діяльності товаровиробників; розширенні інноваційного потенціалу продуцентів і споживачів агроінновацій й розвитку інноваційної інфраструктури. Відповідно до прийнятої регіональної стратегії при розробці цільових програм запропоновано деталізувати в них пріоритети інноваційного розвитку та забезпечити концентрацію ресурсів у базових «точках зростання» в межах загальнонаціональних та найбільш важливих інноваційних регіональних проектів з їх відповідним фінансовим забезпеченням за кошти державного і регіонального бюджетів.

Ключові слова: інновація, інноваційність, інноваційна інфраструктура, інноваційний розвиток, інноваційна стратегія, інститут, інституція, інституціональне забезпечення, інституціональне регулювання.

ANNOTATION

Teslyuk Yu. V. Institutional support of innovative development of agro-industrial production. - Qualifying scientific work with a manuscript copyright.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 051 - Economics. - Dnipro State Agrarian and Economic University, Dnipro, 2020.

The dissertation is devoted to scientific and practical issues of institutional support of innovative development of agro - industrial production.

The study of epistemological principles of innovative development and the ontological foundation of its institutional support in agro-industrial production allowed to reveal the content of this category as a set of scientific and technical, organizational, technological, managerial, environmental and social changes that occur as a result of creation, implementation of innovations. use in production to ensure food security, improve the quality of life and economic growth, the development of competitive and sustainable agricultural production.

It is argued that the category of "innovative development" is associated with the term "innovation", which characterizes the economic environment, a set of exogenous and endogenous conditions that allow to produce new knowledge and economic benefits due to their commercialization. The level (degree) of innovation reflects the efficiency of innovation processes, and its content is systemic.

From the standpoint of a systematic approach, institutional support for innovative development of agro-industrial production, in the broadest sense, is defined as the process of forming new and transforming existing institutions and institutions, identifying promising institutional trajectories for organizational and regulatory regulation of innovative development. In a narrow sense, institutional support is the formalization (consolidation) of norms, rules, restrictions and the

creation of organizational structures and infrastructure for the implementation of innovative development. The components and criteria for the effectiveness of institutional support for innovative development of agro-industrial production are systematized, in the structure of which dynamic (transformation, modernization, modification, mutation) and purposeful (controlled cultivation, design, institutional experiment, transplantation) are distinguished. and institutions of signs of systemicity, complementarity and development along a promising institutional trajectory, taking into account the limitations and exclusion of dysfunctions. The expediency of using the strategy of intermediate institutions in the formation of institutional support for innovative development of agro-industrial production is argued. This strategy allows to form a perspective trajectory and to coordinate the tools of influence with resource, technological, institutional constraints and provides built-in mechanisms that limit the occurrence of dysfunctions or institutional traps.

The analysis of the organization of the innovation process and evaluation of its effectiveness showed that its operation on a linear or linear-consistent model in agro-industrial production can not be characterized by a high level of innovation and commercialization of innovations, and transfer dynamics allowed to state the fact passing its stages, the lack of effective innovation infrastructure.

Analysis of resource provision of innovative development of agricultural producers showed that a certain increase in investment did not become a factor in the renewal of agricultural production and did not contribute to the modernization of material and technical base of production, there was a reduction in capital efficiency, material efficiency, energy supply. The ranking of regions according to the indicators of resource provision of innovative development allowed to state its conditionality by the state of concentration of agricultural production and capital and investment provision of agricultural production. Areas with a larger volume of sown areas and large-scale agricultural production, higher indicators of energy supply, capital adequacy and higher and average indicators of investment support have a higher innovative potential and opportunities for its implementation.

The generalization of the results of the assessment of resource provision of innovative development of agro-industrial production allowed to state the low level of innovative potential of agro-industrial production and low efficiency of its use, because only one region (in 2017) and 3 regions in 2018 had relatively high indicators of resource provision and efficiency material, labor, financial resources, land and capital, which may indicate innovative reproduction in the industry. The wider group of seven regions of the country has mostly stable average and high (for group leaders) indicators of resource provision, but there is no direct correlation between the financial result and production volumes and resources of innovative development.

It is substantiated that the current state of the innovation process in agro-industrial production is due to the lack of strategic guidelines and consistent policy of the state and the system of institutions that should regulate it. Assessment of the impact of state support to the agricultural sector on the performance of agricultural producers during the period of relative stability of formal norms using the tools of economic and mathematical modeling indicates the lack of some effect of state support to agricultural producers in the country.

In order to assess the current state of institutional support for innovative development of agro-industrial production, an integrated indicator for assessing the level of institutional support for innovative development based on the results of ranking and expert evaluation of agricultural producers and taking into account one-vector orientation of institutional support regarding the effect on the resulting parameter. The linear model based on the results of an expert survey conducted among the leaders of 33 agro-commodity producers of Dnipropetrovsk region, which are profitable and have the potential for innovative development can be used to assess the level of institutional support for innovative development of agro-industrial production and forecasting.

The superstructure character of innovation policy, the realization of which is conditioned by the efficiency of basic institutions of the national economy, is stated. The efficiency of basic institutions of the national economy is determined

by the results of the analysis of indicators, dynamics and tendencies of global indices, which comprehensively reflect the effect of legal norms, protection of property rights, competitiveness of markets, level of corruption. The assessment of the impact of certain aggregate parameters of the institutional environment of innovation development on the change in GDP per capita proves that most of the available characteristics that reflect the state and dynamics of the institutional environment at the level of basic institutions have a weak or moderate feedback (except for the rule of law) dynamics of per capita GDP. It is argued that the existing basic institutions do not have a positive impact on the resulting indicator or such an impact is quite weak.

It is substantiated that in the formation of effective institutional support, effective in the implementation of innovative development of agro-industrial production a key role belongs to the basic institutions of economics, which should determine the whole set of innovative norms for increasing innovation activity of economic structures and formation or improvement of institutional environment, favorable to the effective operation of market mechanisms of functioning. Identification of innovative imperatives of institutional regulation allowed to distinguish among them short-term, medium-term and long-term and to specify systemic features of regulatory influences of national, regional and level of organizations and enterprises that reflect operational and managerial features of a particular manufacturer or innovation organization.

Generalization of theoretical and methodological and managerial approaches to institutional regulation of innovation dynamics contributed to the development of structural and hierarchical model of institutional regulation of innovative development of agro-industrial with the definition of content and imperatives of goal setting, functional, elemental and organizational structuring, which together directs the regulatory impact on the creation, implementation and consumption of agricultural innovations.

In order to implement the principle of institutional systematization, modernization changes in the management system of innovative development of

agro-industrial production through a combination of goals and innovative resources, association of producers and management structures of different levels within the adopted set of measures based on program-targeted approach with development and implementation , regional sectoral and sub-sectoral target programs.

To harmonize the goals of the strategy of innovative development of agro-industrial production and detail the plan to achieve them, the tools of providing a systemic basis and phased implementation of conceptual, strategic, program-target, infrastructural support of innovation dynamics and elements of institutional regulation of innovative development of agro-industrial production are substantiated. Implementation of regulatory influences determines the phased introduction of organizational components of innovation development management by ensuring coordination of the activities of existing innovation entities; stimulating the process of building innovation potential and increasing the efficiency of its use; monitoring the impact of innovations on the state of the agricultural economy and increasing its competitiveness; assessment of qualitative changes in the economy and the feasibility of implementing the strategy in the future.

It is substantiated that the implementation of innovative development of agro-industrial production at the regional level requires the consolidation of joint efforts of regional authorities, scientific and educational structures, public organizations, development institutions and directly agricultural producers. It is proposed to entrust the implementation of the main functions of management according to the innovation scenario of agro-industrial regional complex development and coordination of interactions of innovation process subjects to the formed centers of innovation development, which will function in the form of a coordination council with parity of agribusiness, state, education and science.

Innovation centers can be the core of the structure by cluster type and will ensure the formation and implementation of innovation potential for all agricultural entities, ready and interested in innovation and focus on stimulating innovation of

producers; expansion of innovative potential of producers and consumers of agroinnovation and development of innovation infrastructure. In accordance with the adopted regional strategy in the development of targeted programs, it is proposed to detail the priorities of innovative development and ensure the concentration of resources in the basic "growth points" within national and most important innovative regional projects with their respective financial support from state and regional budgets.

Key words: innovation, innovation, innovation infrastructure, innovative development, innovation strategy, institute, institution, institutional support, institutional regulation.

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1.1. Праці в іноземних наукових періодичних виданнях та наукових фахових виданнях України, віднесених до міжнародних наукометричних баз:

1. Теслюк Ю.В. Онтологічні аспекти інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва України. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe* (East European Scientific Journal, Польща (INDEX COPERNICUS)). 2020. Volume 5, 01(53). p. 55-58. (0,26 друк. арк.).

1.2. Праці у наукових фахових виданнях України:

2. Теслюк Ю.В. Теоретико-методологічні засади інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва. *Інноваційна економіка*. 2017. № 11-12'2017 (72). С. 77-80. (0,24 друк. арк.).

3. Теслюк Ю.В. Генезис теоретико-методологічних основ інноваційного розвитку. *Інноваційна економіка*. 2018. № 9-10'2018 (77). С. 46-50. (0,3 друк. арк.).

4. Гончаренко О.В., Самілик Т.М., Теслюк Ю.В. Інституціональні детермінанти розвитку інновацій в агропромисловому виробництві. *Ефективна економіка*. 2019. №12. – URL: <http://www.economy. nauka. com.ua>. (0,4 друк. арк.; внесок автора: обґрунтовані детермінанти інноваційного розвитку в агропромисловому виробництві та надано їх оцінку, 0,16 друк. арк.). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.12.16.

5. Нужна С. А., Теслюк Ю. В. Методичні аспекти оцінки інструментів інституціонального регулювання інноваційних трансформацій в агропромисловому виробництві. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 13-14. С. 55–59. (0,32 друк. арк.; внесок автора: обґрунтовано основні складові інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва, 0,19 друк. арк.). DOI: [10.32702/2306-6814.2020.13-14.55](https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.13-14.55)

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Теслюк Ю.В. Інституційне забезпечення підтримки інноваційної діяльності. *Аграрна наука та освіта. Розвиток економічних відносин в аграрному секторі*. Кам'янець-Подільський, 2017 р.: тези доповідей Міжнародної науково – практичної конференції (14-16 березня 2017 р.): у 2-х т. Том 2. Тернопіль: Крок, 2017. С. 277-279. (0,2 друк. арк.).

7. Теслюк Ю.В. Соціально – економічні наслідки інфляції та антиінфляційна політика держави. *Новини наукового прогресу*. Тези доповідей міжнародної науково – практичної конференції (22-30 жовтня 2017 р.) м. Прага. С. 50-53. (0,27 друк. арк.).

8. Теслюк Ю.В. Теоретичні аспекти інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва. *Аграрна наука XXI століття: реалії та перспективи*. Матеріали науково-практичної конференції (28.02-02.03 2018 року). Дніпропетровськ: Типографія «Стандарт» (ПП Бойко В.В.), 2018. Том 2. С. 131-132. (0,13 друк. арк.).

9. Теслюк Ю.В. Інституціональне забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва. *Економічні проблеми модернізації та інвестиційно-інноваційного розвитку аграрних підприємств*. Збірник тез всеукраїнської науково-практичної інтернет - конференції молодих вчених і студентів (26-27 квітня 2018 р. м. Дніпро). Дніпро, 2018. 74 с. С.44 – 46. (0,21 друк. арк.).

10. Гончаренко О.В., Теслюк Ю.В. Інституціоналізація інноваційної діяльності в аграрній сфері економіки. *Соціально – економічні проблеми розвитку бізнесу та місцевого самоврядування*. Тези міжнародної науково – практичної конференції. Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні (14-15 червня 2018 р.) 455 с. С.240-242. (0,22 друк. арк., внесок автора: сформовано основні проблеми інститутів інноваційної діяльності в аграрній сфері економіки, 0,1 друк. арк.).

11. Теслюк Ю.В. Теоретико-методологічні основи інноваційного розвитку агропромислового виробництва. *Молоді науковці-аграрники: традиційні й нові аспекти досліджень*. Тези доповідей науково-практичної

конференції молодих вчених і студентів (12.03.-15.03.2019 р.) : В 2 т. Том 2. Дніпро : Друкарня «Стандарт» (ПП Бойко В.В.), 2019. С.37-39. (0,2 друк. арк.).

12. Теслюк Ю.В. Онтологічні засади інституціонального забезпечення інноваційного розвитку аграрної сфери. *Молоді науковці-аграрники: традиційні й нові аспекти досліджень*. Тези доповідей науково-практичної конференції молодих вчених і студентів (25.02-28.02.2020 р.) : В 2 т. Том 2. Дніпро : Друкарня «Стандарт» (ПП Бойко В.В.), 2020. С.3-4. (0,1 друк. арк.).

13. Теслюк Ю.В. Теоретико – методологічні аспекти реалізації інноваційного розвитку національної економіки. *Авіація, Промисловість, Суспільство*. Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 60-річчю КЛК ХНУВС (14 травня 2020 року) м.Кременчук. Частина 2. С. 415-417. (0,2 друк. арк.).

14. Теслюк Ю.В. Практичні аспекти реалізації інновацій в агропромисловому виробництві. *Проблеми формування та реалізації регіональної економіки*. Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. (15 серпня 2020 р.). К.: ГО «Київський економічний науковий центр», 2020. С. 60. (0,08 друк. арк.).

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО - МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ	
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО	
РОЗВИТКУ	29
1.1. Генезис теоретико-методологічних основ інноваційного розвитку	29
1.2. Інституціональне забезпечення: сутність, форми, методологічне обґрунтування	50
1.3. Концептуальні засади інституціонального регулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва	68
Висновки до розділу 1	87
РОЗДІЛ 2	
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО	
ВИРОБНИЦТВА	93
2.1. Сучасний стан інноваційного розвитку агропромислового виробництва..	93
2.2. Оцінка ресурсного забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва	111
2.3. Аналіз інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва	144
Висновки до розділу 2	160
РОЗДІЛ 3	
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО	
РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА	165
3.1. Моделювання показника ефективності інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва..	165
3.2. Напрями модернізації базисних інститутів інноваційного розвитку агропромислового виробництва	176
3.3. Інструментарій інституціонального регулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва	193
Висновки до розділу 3	215
ВИСНОВКИ	222
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	228
ДОДАТКИ	249

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Нагальна потреба в реалізації інноваційного розвитку агропромислового виробництва обумовлена завданням подолання структурних диспропорцій, наслідків розвитку за інерційною стратегією, де економічний потенціал галузі використовується в якості сировинних ресурсів. Усвідомлення значення агропромислового виробництва для сталого розвитку національної економіки отримало відображення в державних програмах розвитку сільського господарства, розроблених, але не прийнятих стратегіях, інших документах, присвячених забезпеченню продовольчої безпеки країни. У зв'язку з цим завдання інноваційного розвитку аграрного сектора переростають в складні міжгалузеві проблеми, які вимагають комплексного розв'язання, вдосконалення управлінського інструментарію. У той же час, розробка і використання інноваційних технологій, заходи щодо збереження та підвищення родючості ґрунтів, сталого розвитку сільських територій часто або тільки позначаються, або явно недостатні в фінансовому та інфраструктурному забезпеченні і не вирішують заявлених завдань і системних проблем. У більшості регіонів відсутні адекватні структури, здатні дотримувати єдність концептуальних напрямів розвитку аграрного сектора економіки.

Обмеженість наявного інституціонального забезпечення для мотивації економічних суб'єктів виробничої сфери до інновацій, а в науковій сфері – до прикладної діяльності, орієнтованої на формування інноваційних розробок, неефективність відтворювальних і управлінських процесів в єдиному інтеграційному просторі системної взаємодії управління вимагають формування системного концептуального забезпечення ефективного розвитку агропромислового виробництва, забезпечення внутрішньогалузевих і міжгалузевих взаємодій на основі впровадження адаптаційних інституціональних елементів, що на практиці підвищить рівень

комунікаційних зв'язків і сприятиме вдосконаленню технологій реалізації управлінських рішень.

Дослідженню теоретичних проблем інноваційного розвитку, його інституціонального забезпечення та формування заходів управлінського впливу на інноваційну динаміку присвятили наукові роботи відомі зарубіжні й вітчизняні вчені, зокрема Ю. М. Бажал, І. І. Вінченко, Н. К. Васильєва, В. М. Геєць, В. В. Дементьєв, П. М. Леоненко, Ю. О. Лупенко, Г. Менш, Г.Є. Павлова, В. М. Тарасевич, Н.В. Трусова, С. М. Халатур, А.В. Череп, Й. Шумпетер, П. І. Юхимчук, Ю. В. Яковець та ін. Проблеми формування і функціонування інноваційного середовища, інституціонального забезпечення інноваційного розвитку та практичні аспекти інституціонального регулювання реалізації інновацій в агропромисловому виробництві досліджували такі відомі вітчизняні економісти-аграрники, як В. Г. Андрійчук, О. М. Бородіна, О. В. Гончаренко, І. О. Іртищева, С. М. Кваша, М. Ф. Кропивко, М. Й. Малік, В. Я. Месель-Веселяк, П. М. Музика, П. Т. Саблук, О. В. Ульяновченко, Л. І. Федулова, О. Г. Шпикуляк, О. В. Шубравська та ін.

Відзначаючи цінність результатів наукових досліджень названих вчених і сучасних наукових досягнень для теорії й практики формування і функціонування ефективного інституціонального забезпечення агропромислового виробництва слід зауважити, що деякі аспекти зазначеної проблематики залишаються недостатньо вивченими й наразі доволі актуальними. Більш глибоким дослідженням підлягає стан та формування інноваційного середовища й інфраструктури агропромислового виробництва, інституціональне регулювання інноваційного процесу в галузі й обґрунтування підходів до забезпечення принципу інституціональної системності в реалізації управлінських впливів при стимулюванні інноваційного розвитку агропромислового виробництва. Потребують удосконалення концептуальні підходи до визначення стратегічних пріоритетів реалізації інноваційного розвитку аграрного виробництва на

галузевому і територіальному рівнях. Відтак системне вивчення засад формування інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва є важливим у теоретичному та практичному аспектах, що й зумовило вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Дисертація відбиває результати наукових розробок, які здійснені автором відповідно до плану науково-дослідних робіт Дніпровського державного аграрно-економічного університету за темою: «Розробити напрями формування конкурентоспроможного агропромислового виробництва» (номер державної реєстрації 0115U007159), в межах якої автором досліджено теоретико-методологічні засади формування інноваційного середовища агропромислового виробництва, удосконалено методичний інструментарій оцінки рівня інституціонального забезпечення з урахуванням впливу його складових на стан та динаміку інноваційного розвитку, обґрунтовано теоретико-методологічні і управлінські засади формування системної основи реалізації та розроблено концептуальний підхід щодо запровадження інструментарію інституціонального регулювання інноваційного розвитку аграрного сектору.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо формування ефективного інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва. Поставлена мета зумовила вибір і необхідність розв'язання таких найважливіших завдань:

- з'ясувати гносеологічні передумови інноваційного розвитку і онтологічні засади його інституціонального забезпечення в агропромисловому виробництві та на основі цього уточнити сутність категорії «інституціональне забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва»;

- систематизувати складові процесу інституціоналізації й виявити критеріальні ознаки ефективності інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва;
- оцінити сучасний стан організації інноваційного процесу агропромислового виробництва і його інституціональне забезпечення та перспективи нарощування інноваційного потенціалу з урахуванням ресурсних й інституціональних обмежень;
- удосконалити методичний підхід до визначення рівня інституціонального забезпечення з урахуванням впливу його складових на стан та динаміку інноваційного розвитку агропромислового виробництва;
- поглибити теоретичні й управлінські засади формування інноваційних імперативів інституціонального регулювання агропромислового виробництва з конкретизацією системних ознак регулюючих впливів;
- удосконалити теоретико-методологічні та управлінські засади формування і розвитку сприятливого інноваційного середовища на засадах реалізації структурно-ієрархічної моделі інституціонального регулювання інноваційного розвитку з виділенням його складових;
- надати пропозиції щодо реалізації принципу інституціональної системності в формуванні й функціонуванні інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва на загальнодержавному і територіальному рівнях;
- розробити концептуальний підхід щодо реалізації інструментів інституціонального регулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва на системних засадах;
- сформувати пропозиції щодо стимулювання інноваційного розвитку та активізації інноваційного процесу в агропромисловому виробництві на засадах сучасної організаційно-управлінської форми функціонування.

Об'єктом дослідження є процес формування інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів формування й функціонування інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною базою дослідження є інструментарій системного підходу, який використано для вивчення проблем інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва та інституціональний підхід до обґрунтування регуляторного інструментарію формування інноваційного середовища і концептуального забезпечення розвитку інновацій. Для досягнення мети дисертаційного дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: *структурно-функціонального аналізу* (для ідентифікації інноваційних імперативів інституціонального регулювання та обґрунтування концептуального підходу щодо реалізації інструментів інституціонального регулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва); *формальної логіки* (для конкретизації понятійного апарату інституціонального регулювання); *статистико-економічний* метод, зокрема його прийоми *порівняння* (для оцінки стану інституціонального забезпечення й інноваційного потенціалу агропромислового виробництва та виявлення перспектив його нарощування), *графічний* (для ілюстрації тенденцій формування і використання інституціонального забезпечення інноваційного розвитку); *монографічний* (для вивчення досвіду формування й використання інструментів інституціонального регулювання); *рейтингових оцінок* (для оцінки ресурсного забезпечення інноваційного потенціалу аграрного виробництва); *економетричний* (для моделювання інтегрального показника оцінки рівня інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва); *нечітких множин* (для оцінки інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва); *абстрактно-логічний* (для теоретичних узагальнень та формування висновків).

Інформаційну базу дослідження склали законодавчі та нормативні акти України, дані Державної служби статистики України, Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Управління агропромислового розвитку Дніпропетровської обласної державної адміністрації, Головного управління статистики в Дніпропетровській області, звітність сільськогосподарських підприємств Дніпропетровської області, результати соціологічних опитувань, наукові статті, монографічні дослідження, доповіді на науково-практичних конференціях, а також ресурси інформаційної мережі *Internet*, результати власних досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретичних, методичних та практичних засад формування, реалізації та підвищення ефективності інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва, спрямованих на зростання його конкурентоспроможності, зокрема:

вперше:

- розроблено концептуальний підхід щодо реалізації інструментів інституціонального регулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва, який ґрунтується на послідовному запровадженні стратегічного, програмного-цільового, інформаційного й інфраструктурного забезпечення інноваційної динаміки та реалізації інституціональної системності управлінських впливів;

удосконалено:

- трактування поняття «інституціональне забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва», яке, на відміну від існуючих визначень, розглядається як формалізація (закріплення) норм, правил, обмежень та створення організаційних структур й інфраструктури для реалізації інноваційного процесу і досягнення інноваційних пріоритетів розвитку;

- методичний підхід до визначення рівня інституціонального забезпечення, який на відміну від існуючих, передбачає формування інтегрального показника оцінки впливу його складових (інфраструктурного, кредитного, інформаційного, податкового стимулювання, державної підтримки) на стан та динаміку інноваційного розвитку агропромислового виробництва;
- теоретико-методологічні й управлінські засади інституціонального регулювання, принциповою ознакою яких є формування й розвиток сприятливого інноваційного середовища на засадах реалізації структурно-ієрархічної моделі інституціонального регулювання інноваційного розвитку агропромислового з визначенням змісту й імперативів цілепокладання, функціональної, елементної і організаційної структуризації, що в сукупності спрямовує регулюючий вплив на створення, реалізацію і споживання агроінновацій;

набули подальшого розвитку:

- систематизація складових та критеріальних ознак ефективності інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва, в структурі яких виділено динамічні (трансформація, модернізація, модифікація, мутація) й цілеспрямовані (кероване вирощування, конструювання, інституціональний експеримент, трансплантація), які в процесі інституціоналізації забезпечують набуття багаторівневою сукупністю інститутів й інституцій ознак системності, комплементарності та розвиток відповідно до перспективної інституціональної траєкторії за умов врахування обмежень й виключення дисфункцій;
- ідентифікація інноваційних імперативів інституціонального регулювання з виділенням серед них короткострокових, середньострокових і довгострокових та конкретизацією системних ознак регулюючих впливів загальнодержавного рівня (формуються інститути загальнодержавного впливу, орієнтовані на забезпечення

- інноваційного розвитку національної економіки, як цілого); регіонального рівня (регламентують інноваційний процес та інноваційну діяльність на регіональному рівні); рівня організацій і підприємств (реалізують регулюючі впливи в межах загальнодержавних та регіональних інститутів й інституцій і формують інституціональні елементи, які відбивають операційні й управлінські особливості конкретного виробника чи інноваційної організації);
- пропозиції щодо забезпечення інституціональної системності в формуванні й функціонуванні інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва за допомогою поєднання цілей та інноваційних ресурсів, об'єднання виробників і управлінських структур різного рівня в межах прийнятого комплексу встановлених заходів на засадах програмно-цільового підходу з розробкою і реалізацією загальнодержавних, регіональних, галузевих цільових програм;
  - пропозиції щодо активізації інноваційного процесу та стимулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва на загальнодержавному і територіальному рівнях за допомогою запровадження єдиного консолідуючого інноваційного центру, який скоординує взаємодії суб'єктів інноваційного процесу на реалізації пріоритетів стимулювання інноваційної діяльності товаровиробників; розширенні інноваційного потенціалу продуцентів і споживачів агроінновацій та розвитку інноваційної інфраструктури; сприятиме концентрації ресурсів аграрної сфери регіону в межах загальнонаціональних та найбільш важливих інноваційних регіональних проектів з їх відповідним фінансовим забезпеченням.

Практичне значення одержаних результатів полягає у доведенні теоретичних та методичних положень і висновків, викладених у дисертації, до рівня конкретних практичних рекомендацій. Теоретичні положення та методичні рекомендації, розроблені в дисертації, поглиблюють практику

формування інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва та забезпечують можливість його ефективнішого функціонування. Основні теоретичні положення, викладені у дисертації, доведені до рівня методичних розробок та практичних рекомендацій, що використано та впроваджено в практику управління і господарювання.

Пропозиції щодо оцінки рівня інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва, що базується на визначенні впливу кількісних і якісних складових наявного інституціонального забезпечення на інноваційну діяльність товаровиробників і визначенні дієвості діючих інституціональних норм, використано Управлінням агропромислового розвитку Дніпропетровської обласної державної адміністрації (довідка № 1030/0/119-19 від 04.10.19 р.).

Пропозиції щодо системного інституціонального забезпечення реалізації інновацій в агропромисловому виробництві із застосуванням програмно-цільового підходу, інструментів стимулювання та інфраструктурним забезпеченням інноваційного розвитку агропромислового виробництва, що сприятиме оптимізації наявних ресурсів інноваційного розвитку та реалізації агроінновацій використані Асоціацією фермерів та приватних землевласників Дніпропетровської області (довідка № 4140/34 від 04.11.19 р.).

Авторські пропозиції щодо активізації інноваційного процесу та стимулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва на загальнодержавному і територіальному рівнях за допомогою запровадження єдиного консолідуючого інноваційного центру, який скоординує взаємодії суб'єктів інноваційного процесу на реалізації пріоритетів стимулювання інноваційної діяльності товаровиробників та найбільш важливих інноваційних регіональних проектах з їх відповідним фінансовим забезпеченням прийняті до впровадження Петриківською об'єднаною територіальною громадою Дніпропетровської області (довідка № 60-578/3 від 28.02. 2020 р.).

Пропозиції щодо реалізації принципу інституціональної системності в формуванні й функціонуванні інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва на засадах програмно-цільового підходу та методичний інструментарій формування інтегрального показника оцінки впливу складових інституціонального забезпечення (інфраструктурного, кредитного, інформаційного, податкового стимулювання, державної підтримки) на стан та динаміку інноваційного розвитку агропромислового виробництва використані ТОВ «Перемога» Дніпропетровської області (довідка № 30-218 від 12.03. 2020 р.).

Науково-практичні висновки та рекомендації з актуальних проблем формування інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва використовуються у навчальному процесі Дніпровського державного аграрно-економічного університету при викладанні навчальних дисциплін «Економіка та організація інноваційної діяльності», «Інноваційний розвиток підприємств», «Інституціональний аналіз економічного розвитку» (довідка № 44-11-318 від 24.02.20 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є завершеним науковим дослідженням. Наукові положення, висновки і рекомендації, які виносяться на захист, отримані автором самостійно та оприлюднені у його наукових працях. У наукових працях, опублікованих у співавторстві, використано лише ті ідеї і положення, які є результатом особистих досліджень автора.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дисертації апробовані у доповідях та обговорені на таких науково-практичних конференціях:

- міжнародних: «Аграрна наука та освіта. Розвиток економічних відносин в аграрному секторі» (Кам'янець-Подільський, 2017), «Новини наукового прогресу» (Прага, 2017), «Соціально – економічні проблеми розвитку бізнесу та місцевого самоврядування» (Мелітополь, 2018), «Авіація, Промисловість, Суспільство» (Кременчук, 2020);

- всеукраїнських: «Аграрна наука ХХІ століття: реалії та перспективи» (Дніпропетровськ, 2018), «Економічні проблеми модернізації та інвестиційно-інноваційного розвитку аграрних підприємств» (Дніпропетровськ, 2018); «Молоді науковці-аграрники: традиційні й нові аспекти досліджень» (Дніпропетровськ, 2019; 2020); «Проблеми формування та реалізації регіональної економіки» (Київ, 2020).

Публікації. За матеріалами дисертації опубліковано 14 наукових праць загальним обсягом 4,5 друк. арк., у т.ч. 4 – у наукових фахових виданнях (2,9 друк. арк.), 1 – у іноземних виданнях (0,4 друк. арк.), одноосібних публікацій – 11.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (206 найменувань), додатків. Основний зміст дисертації викладено на 207 сторінках комп'ютерного тексту. Робота містить 31 таблицю, 35 рисунків, 7 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО - МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Генезис теоретико-методологічних основ інноваційного розвитку

Інновації протягом тривалого періоду існування світової цивілізації виступають рушійною детермінантою економічного розвитку. Онтологічні передумови застосування інноваційних чинників розвитку визначились ще на межі XVIII-XIX ст., коли проходили модернізаційні зміни суспільного господарства під впливом промислових переворотів. В наступних століттях наука й відкриття виступили головними факторами структурних трансформацій світових економік. Прогресивні зміни в суспільному господарстві обумовили використання інновацій в якості головних економічних ресурсів, а наука стала ключовою виробничою силою. Поступальні зміни відбулись і в формуванні наукового обґрунтування виключної ролі інновацій в економічному розвитку.

За часів динамічних промислових трансформацій Адам Сміт стверджував, що організаційною детермінантою капіталізму є ринкова система і конкуренція, які забезпечують задоволення зростаючих потреб не тільки через зниження цін і поліпшення якісних характеристик продукту, а й за допомогою засвоєння нових технологій, тобто за допомогою інновацій [136, с. 22-23]. В період стрімких технологічних зрушень аргументація вченого набула більш широкого й вагомого значення, а інновації в сучасних умовах почали використовуватись як дієвий фактор в конкурентній боротьбі між товаровиробниками.

Незважаючи на різноманіття термінологічних визначень, більшість науковців погоджуються на тому, що інноваціям властиві такі три ключові ознаки, як новизна, широкий простір застосування й наявність позитивного

(комерційного) ефекту від практичного впровадження. У більш широкому трактуванні інновації розглядають як внесення будь-яких змін (новацій) до різноманітних видів людської діяльності з метою підвищення її ефективності. При певній узгодженості думок науковців стосовно широкого трактування інновацій можна виділити різні точки зору щодо визначення сутності і взаємозв'язку новацій, нововведень, інновацій та ефектів, які виникають внаслідок введення інновацій. Так, Райзберг Б. А. і Лозовський Л. Ш. визначили інновацію як нововведення в сфері техніки, технології, організації праці та управління, які засновані на використанні досягнень науки і передового досвіду, а також використання цих нововведень в різноманітних сферах діяльності [106, с. 130]. Макконнелл К. Р. і Брю С. Л. використовували терміни інновації і нововведення як синоніми, визначаючи ними запуск у виробництво нового продукту, впровадження нового виробничого методу або застосування нової форми організації бізнесу [57, с. 564]. Ф. Котлер визначив інновацію як ідею, товар, послугу або технологію, які спрямовані в масове виробництво і представлені на ринку. При цьому споживач сприймає їх як принципово нові або такі, що володіють тими чи іншими унікальними або корисними властивостями [53, с. 761]. В. Кінгстон, з позицій процесного підходу визначає інновації як «.. процес перетворення нової ідеї чи винаходу в соціально значиму продукцію, яка володіє принципово новими техніко-економічними показниками або, як перетворення ідей в конкретні предмети» [190, с. 18]. Й. Шумпетер визначав інновацію як нову науково-організаційну комбінацію факторів виробництва, мотивовану «підприємницькими духом» [172].

Не дивлячись на те, що інноваційна практика налічує багато тисячоліть, предметом окремого наукового дослідження інновації стали тільки у ХХ ст. На цьому етапі істотний внесок у розвиток теорії інноваційної динаміки, з позицій циклічно-генетичних закономірностей розвитку суспільства, внесли Й. Шумпетер, Дж. Д. Бернал, М. Кондратьєв, Ф. Бродель, Г. Менш, С. Кузнець, П. Сорокін. У розвитку теорії інновацій,

Ю. Б. Яковець виділив три значущі етапи. На першому, що розпочався у першій третині ХХ ст. - сформувались фундаментальні засади теорії. На думку вченого даний етап став періодом базисних інновацій. Значний внесок у формування теоретичного базису інноваційного розвитку економіки належить М. Д. Кондратьєву, який започаткував теорію «довгих хвиль». Він виявив емпіричні закономірності, що супроводжують тривалі коливання економічної кон'юнктури і виявляються в глибинних змінах техніки виробництва і обміну (яким, в свою чергу, передують технічні винаходи й відкриття); в зміні умов грошового обігу; в посиленні ролі нових країн у світовій господарській системі [52, с. 370-371]. В теоретичних постулатах М. Д. Кондратьєва аргументоване положення щодо можливості прискореного подолання циклічної кризи в економіці за допомогою впровадження радикальних техніко-економічних інновацій. Відтак, вченим було аргументовано домінуючу роль інновацій в економічній динаміці.

Основи теорії інноваційного розвитку в соціокультурній сфері заклав П. Сорокін, який досліджував фундаментальні категорії культурних явищ, що виявляються в зміні домінування «чутливих» типів. Переважання певного типу культури і суспільства обумовлює характерні риси, особливості структури, поведінки й динаміки кожного суспільства, країни і цивілізації [139, с. 11].

Системні засади дослідження інновацій були закладені Й. Шумпетером. Вчений у термін «інновації» вклав широкий зміст та розмежував такі види інновацій: «..виготовлення нових благ...; запровадження нових методів виробничої діяльності...; ..засвоєння нових ринків збуту; ..отримання нових джерел сировини; ..здійснення відповідної реорганізації, зокрема, забезпечення монопольного положення» [173, с. 158-159]. Й. Шумпетер, одним з перших розмежував терміни «винаходи», «дослідження», «розробки» й «інновації» та акцентував увагу на тому, що інновації є комерційним впровадженням нового продукту та нових виробничих засобів. Йозеф Шумпетер, сконцентрував свою увагу на

економічних інноваціях і високо оцінив роль підприємця-новатора в економічному прогресі. На його думку, роль підприємців полягає в тому, щоб реформувати або революціонізувати виробництво, використовуючи винаходи для випуску нових товарів або виробництва старих більш прогресивним способом, відкриваючи нові джерела сировини і матеріалів або нові ринки, реорганізуючи галузь.

Вивчення наукових праць Й. Шумпетера, дозволяє стверджувати, що дослідник започаткував інноваційну теорію і визначив інновації ключовим фактором економічного розвитку. Вчений доводив, що саме інновації визначають якісні зміни економічної еволюції. Так, Й. Шумпетер акцентував увагу на тому, що завдяки підприємцю-інноватору в економіці відбуваються динамічні зміни. При цьому, дослідник онтологічно виходив з виробничого процесу в промисловості, як базової галузі капіталістичної економіки [172].

На другому етапі еволюції теорії інноваційного розвитку (друга третина ХХ ст.) відбувався розвиток та деталізація базових інноваційних ідей попереднього етапу. До числа фундаментальних досліджень другого етапу формування теорії інноваційного розвитку можна віднести працю Дж. Д. Бернала «Наука в історії суспільства», де аргументується зв'язок між науковими, технічними та соціальними нововведеннями на всіх етапах еволюції суспільства. Дж. Бернал стверджував, що «періоди розквіту науки зазвичай збігаються з періодами посилення економічної активності і технічного прогресу» [5, с. 30]. І хоча на перших етапах наука швидше використовувала інновації, ніж ініціювала їх, в сучасному господарстві саме наукові інновації є основою для інновацій в техніці і технології [175, с. 26].

Значний внесок в розвиток інноваційної теорії та розуміння змісту процесу інноваційного розвитку справили наукові праці німецького вченого Герхарда Менша, який досліджував взаємозв'язок між темпами економічного зростання й циклічністю з появою базисних нововведень. Г. Менш розширив положення про базисні, поліпшуючі і псевдоінновації, взаємозв'язки довгострокових циклів у сфері винаходів, інновацій та економіки. Г. Менш

ввів поняття «технічний пат», вихід з якого неможливий без розробки та впровадження інновацій. Процес інноваційного розвитку, за аргументацією Г. Менша, відбувається після фази депресії [194]. Багато положень концепції Г. Менша отримали розвиток у роботах послідовників. Так, німецький економіст А. Кляйкнехт стверджував, що нововведення-продукти утворюються на стадії депресії, а нововведення-процеси виникають на висхідній стадії довгої хвилі. В даному контексті новаторська діяльність розглядається як основний фактор, що викликає динамічні зміни хвильового характеру в економіці [191, с. 55].

Третій етап, що розпочався з середини 70-х років ХХ ст., позначився новим теоретичним проривом в трактуванні ролі інновацій в економічній динаміці, онтологічно пов'язаним з хвилею епохальних та базисних інноваційних розробок в умовах формування постіндустріального суспільства. Цей період поширився, за думкою Ю. Б. Яковця і на перші десятиліття ХХІ ст. [36; 175, с. 18, 20]. Інноваційний розвиток став базисом модернізаційних зрушень і економічного прогресу суспільного виробництва.

Проблемі взаємозв'язку інновацій та економічного зростання присвячені дослідження Саймона Кузнеця, він сформулював нові підходи до теорії інновацій, які розвивають наукові ідеї Йозефа Шумпетера і Джона Бернала. Так С. Кузнець ввів поняття епохальних нововведень, які лежать в основі переходу від однієї історичної епохи до іншої. На думку С. Кузнеця, кардинальне прискорення темпу економічного зростання в індустріальну епоху обумовлене саме епохальними нововведеннями, а новим джерелом економічного зростання став прискорений розвиток науки. Під економічним зростанням С. Кузнець визначав довгострокове збільшення здатності господарства забезпечувати все більш різноманітні потреби населення за допомогою все більш ефективних технологій і відповідних їм інституціональних і ідеологічних змін. Вчений виділив три головних чинника економічного зростання:

- 1) постійне нарощування національного продукту і, відповідно, спроможності господарства задовольняти все більш широку кількість потреб;
- 2) технічний прогрес, який виступає основою зростання, його ключовою умовою;
- 3) інституційні, ідеологічні й поведінкові зміни, які необхідні для реалізації потенціалу зростання, закладеного в новій технології.

За аргументацією вченого основні проривні зміни у розвитку людських знань забезпечувались епохальними нововведеннями або інноваціями. С. Кузнець доводив, що у мінливому курсі економічної історії можна виділити економічні епохи, кожна з яких визначається власними епохальним нововведенням з властивими їй ознаками зростання. Одним з найважливіших джерел економічного зростання стала сучасна наука як основа розвитку технологій, адже прорив в еволюційному розвитку науки, який створив потенціал для розвитку технології у багато разів більший, ніж існував до цього. Саме епохальні нововведення і хвилі базисних інновацій, які реалізують їх потенціал лежать в основі переходу не тільки економіки, але й всього суспільства, з однієї сходинки на іншу [56, с. 105].

Значний внесок в теорію інноваційного розвитку належить Б. Твіссу, який інновацію (нововведення) розглядав як процес, в якому винахід або наукова ідея набуває економічного змісту і досягає успіху за допомогою таких чинників, як: орієнтація на ринок; відповідність цілям організації; ефективна система відбору та оцінки проектів; ефективне управління проектами і контроль; джерело творчих ідей; сприйнятливості організацій до нововведень; індивідуальна і колективна відповідальність [151, с. 36].

На сучасному етапі вагомий внесок в розвиток інноваційної теорії зробили американські вчені У. Дж. Баумоль, К. Фрімен, Л. Соете, А.Б. Яффі, К.Р. Макконнелл, С. Л. Брю, Е. Хелпман, Р.Р. Нельсон, С. Штерн. Кожен з цих вчених намагався знайти аргументацію й нове наукове пояснення різкого зростання інноваційних галузей та їх впливу на економіку. Крім цього, були також зроблені спроби виявити фактори, що забезпечують активізацію

інноваційних процесів. Проблематику теорії циклів і інновацій активно досліджували О. І. Анчишкін, Л. І. Абалкін, Ю. К. Зайцев, Д. С. Львов, А. А. Чухно, Ю.В. Яковець.

Так А. І. Анчишкін в фундаментальному дослідженні довгострокових тенденцій розвитку науки, техніки і економіки виділив в історії науково-технічного прогресу три етапи, на яких реалізуються кластери базисних інновацій: перша промислова революція – кінець XVIII - початок XIX ст. ; друга промислова революція – остання третина XIX - початок XX ст.; третя промислова революція, яка розпочалась з середини XX ст. і переросла в науково-технічну революцію. В останні десятиліття XX ст., як доводить А. І. Анчишкін, почали складатися ознаки нової, другої хвилі НТР, основні риси якої – кардинальна перебудова технології виробництва на основі електроніки, біотехнологій, генної інженерії, автоматизації складних технічних систем, інформаційний прорив [4, с. 180-181]. Походження кластерних інновацій, у своїх працях видатний економіст Дж. Хікс пов'язував із зростанням попиту на них в періоди піднесення з боку галузі, яка швидко зростає і може скласти основу майбутньої довгої хвилі. При цьому, як наголошував вчений, інновації будуть реалізовані тільки в тому випадку, якщо вони здатні збільшити прибуток [169 с. 192].

Ю.В. Яковець, в своїх працях досліджував зміст, структуру і механізми реалізації циклів нововведень у взаємозв'язку з циклами розвитку науки, винаходів, зміни поколінь техніки і науково-технічних напрямів [36; 175]. Інноваційний цикл вчений розглядав як частину науково-технічного циклу, під яким розумів «період між народженням нової науково-технічної ідеї (теорії, наукового напрямку), її матеріалізацією в новому поколінні або напрямі техніки і часу, коли ця техніка, вичерпавши свій потенціал, замінюється у виробництві і споживанні новою, більш ефективною, що реалізує ідеї вищого рівня». Складовою науково-технічних циклів вчений визнавав винахідницькі цикли. Формування нових укладів, за аргументацією Ю. В. Яковця, спирається на невелику кількість важливих винаходів, що

змінюють вигляд і структуру виробництва. Способи виробництва або уклади, що відходять у минуле намагаються продовжити своє існування за допомогою мікро- і псевдоінновацій, які спираються переважно на дрібні і середні винаходи (вони виступають основою для поліпшуючих інновацій). У фазах дифузії і зрілості винахідницького циклу частка великих винаходів падає, але багаторазово зростає питома вага і кількість середніх винаходів. З кінця фази зрілості і початку кризи винахідницька активність знижується (створюються в основному дрібні винаходи), але одночасно відновлюється суспільна потреба на великі винаходи для формування наступного технологічного укладу (покоління техніки) [175, с. 102-103].

Креативні ідеї в розвитку інноваційних теорій пов'язують з глибокою кризою світового господарства в середині 70-х і на початку 80-х рр. ХХ ст. Цей перехід відбувся на тлі світової енергетичної кризи й революції цін [151, с. 61-62]. Сформувалось нестандартне, з точки зору теорії криз, явище, що було названо стагфляцією, тобто процесом галопуючої інфляції за умов спаду виробництва, що обумовило перегляд ряду базових ідей розвитку економіки. У зв'язку із цим, особливої актуальності набула концепція технологічного укладу, що впливає із запропонованих рядом економістів положень техніко-економічної парадигми в 1970-80 рр. Даний процес трактувався як послідовне заміщення великих комплексів технологічно пов'язаних виробництв, що утворюють відтворюючі цілісності – технологічні уклади. Найбільший доробок в розвиток зазначеної проблематики внесли Д. С. Львів і С. Ю. Глазьев [15; 16]. Відповідно до обґрунтованих положень, перехід до постіндустріальної стадії розвитку супроводжується заміною галузевого розподілу національної економіки розподілом технологічним. Пріоритетом стає не поширення окремих галузей, а розвиток високих технологій фактично у всіх галузях національного господарства. Було виділене провідне значення нової технологічної системи в нерівноважній динаміці економічного зростання. Матеріальний базис для становлення нових укладів формується внаслідок розвитку попередніх

укладів, а подальше поширення нового укладу забезпечується в процесі реалізації його виробничого потенціалу, який створено в ході попереднього етапу техніко-технологічного розвитку. У міру старіння укладів, вони втрачають свій вплив на темпи економічного зростання. Одночасно формується новий уклад, що підвищує темп зростання економіки. В якості основи для переходу від попередніх укладів до подальших виступають кластери радикальних інновацій, які створюються на основі піонерних та принципово нових винаходів. Разом з тим, чітких меж між такими укладами не існує, тому що в економіках різних держав співіснують, як правило, кілька укладів. Це обумовлене тим, що в надрах старих укладів відбувається зародження нових, і, характерні риси нового укладу проявляються тільки з плином часу.

Відтак головними досягненнями теоретичного доробку інноваційного розвитку у другій половині ХХ ст. стали:

1. Інноваційна проблематика розглядалась з позицій розвитку довгохвильових коливань в національній економіці й суспільстві та пов'язаних з даними процесами базисними інноваціями. Поряд з довгохвильовими коливаннями економічної динаміки, активності та інновацій досліджувались й наддовгі, майже тисячолітні хвилі епохальних інновацій, що сприяють перетворенням не тільки технологій та економіки, а й всієї структури суспільства.

2. Дослідники інноваційної проблематики поширювали вплив інновацій не тільки на наявні технології і економіку, але й на інші сфери суспільного буття (науку, політичне та соціальне життя, культуру). У працях Ю. Яковця було досліджено взаємозв'язки циклів економічної динаміки науки, винаходів, нововведень і змін поколінь виробничих машин і технологічного укладу; введені до наукового обігу поняття екологічних, організаційно-виробничих, управлінських циклів.

3. Значну увагу дослідників приділено територіальним аспектам розвитку інновацій, коливанню рівня інноваційної активності в різних країнах.

4. Обґрунтовано економічний механізм продукування й поширення інновацій. Більшість дослідників віддали перевагу обґрунтуванням щодо необхідності поєднання конкурентного ринкового механізму (переважно стосовно поліпшуючих інновацій) та активної підтримки державою базисних інновацій, що визначають конкурентоспроможність суспільного виробництва. Розвиток і поширення отримав інноваційний менеджмент та практика комерціалізації інноваційних технологій.

5. Отримала підтримки концепція технологічної квазіренти. Було визначено головним результатом та стимулом інноваційної діяльності отримання надприбутків в періоди поширення ефективних інновацій.

Інституціональний аспект проблематики інноваційного розвитку було розвинуто працями Р. Нельсона, Б. Лундвалла, К. Фрімена. В наукових працях було здійснено спробу дослідити роль держави в стимулюванні інноваційного розвитку, що знайшло відображення в основних положеннях концепції інноваційних систем. Останні здатні формуватися при відповідному інституціональному забезпеченні й переважно мережевих моделях взаємодій економічних суб'єктів. К. Фрімен, в даному контексті досліджував організаційні інновації, які сприяють формуванню умов для зміни технологічної структури національної економіки. В межах розвитку ідей інституціонально-соціологічної школи Ф. Перру обґрунтовував теоретичні положення «полюсів» зростання і доводив визначальну роль галузевої структури та провідних галузей економіки, які продукують нові товари. Фірма, яка потрапляє в простір поляризації має враховувати прямі і непрямі примуси від системи. Формування «полюсу» росту відбувається в місці розташування підприємств галузі, яка динамічно розвивається [199; 200]. Американський вчений С. Уінтер [205] виділяв технологічні режими, які регламентують діяльність інноваційної компанії: рутинізований й

підприємницький. Останній зумовлений вищими технологічними можливостями, де інвестиції, спрямовані в інновації, забезпечують успіх. Певним застереженням для ефективності такого режиму вчений називав низький рівень кумулятивності. В той же час, рутинізований режим (серед його суб'єктів переважають великі фірми) продукує ймовірність формування інкрементальних інновацій внаслідок поширення досліджень. При цьому, в ньому присутня висока кумулятивність і бар'єри входу є високими. Т. Веблен вважав технологічні інновації провідним фактором економічного розвитку. Вчений доводив, що «кумулятивна причинність» забезпечує позитивний відбір і є ендегенною детермінантою безперервного процесу змін [8]. Науковий доробок представників інституціональної теорії сприяв наприкінці ХХ ст. обґрунтуванню моделей еволюційно-інституціональної теорії, в яких розвиток економічних систем був детермінований результатами інноваційної діяльності [27, с. 18]. В подальших наукових дослідженнях еволюціоністів було залучено інструментарій інституціональної теорії, що було використано Р. Нельсоном і С. Уінтером в дослідженні економічної еволюції й динаміки, де активно приймають участь такі процеси, як мінливість та еволюційний відбір. Останні діють подібно до процесів біологічної мутації та дарвінівського добору [76, с. 110].

Особливий внесок в формування основних положень теорії інновацій належить фундаторам концепції самоорганізації І. Пригожину, І. Стенгерс [94] і синергетики Г. Хакену [168]. Розробники теорії самоорганізації доводили, що інноваційну активність можна забезпечити тільки за умов високої гнучкості існуючої структури. Відтак самоорганізація системи розпочинається з формування структури, де відповідному джерелу зовнішнього імпульсу відповідають елементи, які генерують внутрішні інновації. В подальшому система еволюціонує і досягає більш впорядкованого стану [27, с. 17]. В даному контексті модель потрійної спіралі Г. Іцковіца представляє собою органічне поєднання організації і самоорганізації в інноваційному процесі. Держава визначає «правила гри»

суб'єктів економіки і підтримує інституціональні зміни та здійснює екзогенний вплив на інноваційний процес, а бізнесові структури й університети взаємодіють один з одним у процесі продукування й комерціалізації інновацій та являють собою приклад самоорганізації [30, с. 79-80].

Визначальну роль людини в формуванні інноваційної економіки обґрунтовують вітчизняні дослідники Ю. Зайцев, С. Степаненко. Так Ю. Зайцев акцентує увагу на тому, що в сучасних умовах долається безсуб'єктне, позаособистісне в розвитку економічних процесів і формується людиноцентричний господарський механізм [32, с. 80]. С. Степаненко в формуванні інноваційної економіки провідною рушійною силою називає людину-новатора з інноваційним мисленням та новими цінностями [148, с. 237]. Визнання нелінійності інноваційних процесів і важливості взаємозв'язків між окремими етапами та суб'єктами інноваційної діяльності призвело до виникнення теорій інноваційних систем. Незважаючи на те, що базові ідеї концепції національних інноваційних систем були сформульовані Ф. Лістом ще в середині ХІХ ст., родоначальником нового підходу став К. Фріман, який ввів поняття національної інноваційної системи, як складної системи взаємодії економічних суб'єктів і суспільних інститутів (цінності, норми, право), що створюють і поширюють нові знання, які втілюються в нові технології, продукти й послуги [185, с. 37].

Відтак, онтологічним базисом становлення постіндустріальної економічної системи в світовому господарстві стало виокремлення провідної ролі інтенсивного фактору економічної динаміки, що забезпечується впровадженням прогресивних досягнень науки, техніки й технологій. Науково-технічний прогрес виступив основним фактором зростання добробуту громадян, а здатність до технологічних змін стала визначним чинником конкурентоспроможності національної економіки. Одними із перших, вплив науково-технічного прогресу на економічну динаміку визнали представники класичної наукової школи, неокласики обґрунтовували його

заданими факторами, кейнсіанці більше схилялись до екзогенного впливу науки та прогресу на економічну систему, а започаткування теорій і концепцій інноваційних систем обумовило активне використання елементів системного й синергетичного підходів в дослідженнях інноваційного розвитку (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Генезис теорій інноваційного розвитку

Дослідник	Основні положення теорії
Й. Шумпетер	акцентував увагу на економічних інноваціях, поширених в промисловості; розмежував категорії «винахід» і «нововведення»; доводив, що «динамічні зміни» в економіці відбуваються завдяки «підприємцю-інноватору»; стверджував, що вихід із циклічної кризи можливий через стимулювання «шторму» базисних інновацій з кластера нового укладу
М. Кондратьєв	виявив циклічність чергування фаз в промисловому виробництві і довів множинність циклів; обґрунтував моделі циклів
П. Сорокін	виявив різні типи культури і суспільства, домінування одного з яких, обумовлює специфічні риси суспільства, країни, цивілізації
Дж. Д. Бернал	обґрунтував зв'язок між науковими, технічними та соціальними нововведеннями і доводив, що періоди активного розвитку науки збігаються з періодами посилення економічної активності та технічного прогресу
Г. Менш	розробив модель інвестицій, що характеризує життєвий цикл технологічного укладу; запропонував поняття «технічного пату», вихід з якого не можливий без інноваційних змін; доводив, що інноваційний розвиток відбувається після фази депресії
А. Кляйкнехт	довів, що продуктові нововведення створюються в фазі депресії, а процесові на стадії зростання
С. Кузнець	запровадив термін епохальних інновацій, які забезпечують перехід на нову стадію розвитку; виокремив чинники економічного зростання: стабільне збільшення національного продукту, технологічний прогрес, ідеологічні, інституційні та ін. зміни
Б. Твісс	розглядав чинники, що обумовлюють перетворення винаходів в нововведення
М. Портер	досліджував конкурентні переваги компанії і її здатність до реалізації інновацій; вважав здатність до організації інноваційного бізнесу ключовим чинником успіху в глобальній конкуренції
Ю Яковець	вважав інноваційний цикл і винахідництво складовими науково-технічного циклу; доводив закономірність: на фазі зрілості частка великих винаходів скорочується, але зростає кількість середніх, при цьому відновлюється суспільне замовлення на крупні (базисні) інновації
Д. Львов	акцентував, що перехід до постіндустріальної стадії характеризується заміною галузевого розподілу економіки технологічним; пріоритетом розвитку є поширення високих технологій в галузях; чіткої межі між укладами не існує, а в економіці співіснує кілька укладів; розвиток наступного укладу обумовлений реалізацією виробничого потенціалу, створеного в попередній період розвитку
К. Фрімен	досліджував інституціональні аспекти НІС, трактував її як інституційну мережу в державному і приватному секторах економіки, що сприяє поширенню інноваційних технологій; для виходу з депресії соціальні та технологічні інновації повинні відбуватись паралельно

Продовження таблиці 1.1

Н. Нельсон	доводив, що властивості НТП унеможливають адміністративне управління й планування; важливим є наявність множинності невизначеності вибору напрямів розвитку
Б. Лундвалл	технологічна взаємодія фірм в процесі НДДКР зумовлена особливостями національної інституційної організації і частіше реалізується саме в рамках країни та визначається особливостями її інституційної структури
Ф. Кук	доводив важливість соціальних і господарських процесів створення, поширення і використання знання для стимулювання інноваційної діяльності
Ф. Фон Хайек	обґрунтовував принципову обмеженість наукового знання й невизначеність, обмеженість умов інноваційного процесу; довів несумісність спонтанного розвитку технологічного прогресу з жорстким і централізованим державним управлінням
Г. Іцковіц, Л. Лейдесдорф	в системі інноваційного розвитку домінуюче становище отримують інститути, що продукують нове знання, а на певних етапах взаємодіють різні інститути (влада і університет - університет з бізнесом - влада і бізнес)
В. Полтерович	інноваційної паузи викликають глобальні циклічні кризи, коли діючі «широкі технології» вичерпали можливості як локомотиви зростання, а нові технології не готові взяти на себе цю функцію

Джерело: адаптовано за [4;5; 8; 36; 52; 76; 94; 136; 139; 151; 169; 172; 173; 185; 191; 194].

Науковці наголошували на тому, що в сучасних економічних умовах необхідно не тільки забезпечувати високі темпи економічної динаміки, але й надати зростанню креативної, гуманістичної спрямованості, для чого важливою вбачається відповідна соціально-економічна якість ціннісно-змістових або творчо-розбудовчих засад людської діяльності. Звідси сформувалась імперативність «ціннісно-ментально-змістової» економіки чи економіки «творчих змістів», що потребують свого опису, категоріальних апаратів, факторів розвитку.

О. Лунєва допускає, що знання про те як формувати і розвивати гуманістично-спрямовані цінності, ментальні та змістовні основи господарської динаміки, може бути визначене як свідомо-змістовий або духовно-моральний капітал суб'єкта (особистості, корпорації, суспільства в цілому).

До кінця ХХ ст. домінувала думка щодо екзогенного характеру НТП і впливу інновацій на соціально-економічний розвиток. З кінця століття вчені почали стверджувати про ендогенний характер чинників, що забезпечують

прогрес. Так в моделі К. Ерроу [179] ендогенність технологічному прогресу забезпечує процес навчання при використанні основного капіталу. Разом з тим, в неокласичній теорії економічного зростання залишились теоретичні положення, які суперечать самій природі інноваційної діяльності: не розкривається роль інститутів в створенні інновацій, відсутні умови інтеграції інститутів в економічну систему, не враховано те, що інноваційна діяльність можлива тільки за умови взаємодії акторів, тобто для її здійснення необхідна система, що припускає об'єднання і взаємодію різних елементів [182]. Неокласичні суб'єкти є репрезентативними, вони мають приблизно однакову компетентність і рівні умови до навчання. Але інновації з'являються при нерівномірному розподілі компетенцій і різних здібностях до навчання [193]. В рамках нової теорії зростання не враховувалась базова властивість інноваційного процесу – невизначеність результату [202; 203]. Як доводив К. Ерроу [179], найважливішою властивістю інновації є те, що вона часто стає джерелом виникнення якісно нового продукту, невідомого заздалегідь. Фірма не може прогнозувати технічні та комерційні результати інноваційної діяльності (як власні, так і своїх конкурентів) і адекватно оцінити обсяги абсорбції інновації споживачами [197]. Фірми, реалізуючи інновації, не в змозі діяти раціонально в неокласичному сенсі, тобто принцип раціонального вибору не можна застосовувати при аналізі інноваційної діяльності. На противагу, в еволюційній теорії передбачається, що агенти діють в умовах обмеженої раціональності і при прийнятті рішень вони застосовують емпіричні правила в більшій мірі, ніж оптимізують функцію корисності. Появі різноманіття варіантів в певних випадках сприяє асиметрія інформації [176].

Дослідники доводили, що виникнення взаємопов'язаних базових технологій утворює «технологічну систему» або «технологічну парадигму». Таке поєднання інновацій формує імпульс до переходу економічної системи на нові технології з перспективою отримання значних переваг. В той же час, якщо техніко-економічна система вже здатна прийняти новий технологічний

уклад, то соціально-інституційна не завжди прагне зробити це одночасно через «приналежність» до минулого технологічного укладу. Її несприйнятливості до соціальних, організаційних та інституційних зрушень утворює бар'єри для дифузії інновацій. Коли між даними системами вдається досягти певної взаємодії, то відбуваються швидка дифузія інновацій, настає піднесення і креативне руйнування колишнього технологічного укладу. Відповідно до даного обґрунтування, вирішальними факторами технологічного розвитку є інституційні та соціальні зміни. Економічну корисність знань вчені бачили в тому, що їх застосування сприяє ефективності інноваційної діяльності. В цьому сенсі національні інноваційні системи є сукупністю національних інститутів, взаємодія яких визначає ефективність інноваційної діяльності національних виробників. Спробу уточнити роль національних інституцій зробили П. Патель і К. Павіт [196]. Вони аргументували, що інноваційна система складається з національних інститутів, яким властиві свої стимулюючі структури і рівні компетенцій, що визначають швидкість і напрямок технологічного пізнання. Значна увага дослідників була приділена методології, яка б поєднала інноваційний процес при переходах від мікро- до макрорівня, адже існуючі підходи більшою мірою фокусуються на інститутах макрорівня і в меншій – на підприємцях, що діють на мікрорівні [187; 194].

Вважаємо, що врахування ролі й впливу інституцій й інститутів на реалізацію інноваційного розвитку сприятиме досягненню таких завдань: зростанню інноваційної активності суб'єктів економіки, поширенню процесів дифузії та кооперації; розвитку науки та її орієнтації на розв'язання проблем інноваційного розвитку національної економіки.

Імперативність визначених завдань стратегічного спрямування має корелювати із досягнутими стадіями розвитку: ресурсною, інвестиційною і заснованою на власних інноваціях. На першій стадії державний інструментарій впливу має спрямовуватись на трансформаційний процес від мобілізації наявних первинних факторів на ресурсній стадії до досягнення

технологічного «прориву» за допомогою високих темпів зростання масштабів використання й поновлення імпортованих технологій, а також інкрементального вдосконалення продуктів, що виробляються. Важливою складовою макрополітики є запровадження економічного стимулювання для підвищення абсорбаційних можливостей національних товаровиробників шляхом інтеграції до світового господарства і дифузії глобальних знань. Якісна середня, вища, а також професійна освіта сприятимуть необхідним процесам технологічної абсорбції. За умов, якщо національне господарство успішно впоралось із проходженням фаз інвестиційної стадії, воно має потенційні можливості перейти до стадії, яка заснована на власних інноваціях. Необхідним є створення на інвестиційній стадії відповідних інституціональних умов та ресурсного забезпечення для здійснення переходу до наступної стадії. На інвестиційній стадії може формуватися і реалізовуватись змішана макроекономічна політика, яка спрямована не тільки на проходження фази інвестиційної стадії, але й на формування інституцій, інститутів й ресурсів для реалізації наступної стадії.

На стадії розвитку, що заснована на власних інноваційних технологіях, інституціональна політика і її інструментарій мають спрямовуватись на формування «постімітаційної» моделі інноваційної системи, спроможної створити радикально нові продукти й процеси. На даній стадії надзвичайно важливою вбачається підтримка приватних та державних інвестиційних вкладень в людський капітал, науку, технології, а також розвиток ринку висококваліфікованої праці. На даній стадії формується і реалізується політика технологічного поштовху, вона спрямована на розробку нематеріальних технологій й технологій подвійного застосування. Важливим вбачається й підтримка ринкових сил, а також реалізація стимулюючих інструментів, сконцентрованих на завершенні інноваційного циклу. Надзвичайно важливим є й розбудова кооперативних зв'язків підприємницьких структур і державного сектору при проведенні

фундаментальних наукових досліджень та розробок, нелінійна взаємодія даних секторів, їх розвиток.

Відтак, інноваційний розвиток можемо трактувати як глобальний процес, що має місце в усіх сферах суспільної діяльності, серед яких виключне місце займає національне господарство. Даний процес характеризується нерівномірністю протікання стосовно окремих виробників, регіонів та національних економік. Він характеризується ієрархічною структурою і розгортається в межах національних інноваційних систем. Інноваційний розвиток знаходить реалізацію через систему великих національних та регіональних, галузевих й корпоративних програм (проектів) і забезпечує соціально-економічні перетворення на основі передових технологій. Результатом інноваційного розвитку є не тільки збільшення обсягів випуску товарів і послуг, а й розвиток інноваційного потенціалу економіки та інноваційної культури. Масштаб інноваційних перетворень детермінується загальним масштабом відтворення, абсолютною величиною й питомою вагою інновацій у відтворювальному процесі, обсягами ресурсів, залучених до інноваційного процесу.

З категорією «інноваційний розвиток» співвідноситься термін «інноваційність», який характеризує середовище та сукупність екзогенних і ендогенних умов, що дозволяють продукувати нові знання й отримувати економічні вигоди з їх комерціалізації. Набуття економічною системою високого рівня інноваційності дозволяє продукувати нові знання, концептуальні підходи, з яких можна отримати матеріальну і нематеріальну суспільну користь. Інноваційність властива економічній системі, яка формується з системної взаємодії організаційно-економічних відносин інноваційної динаміки. У той же час, інноваційність пов'язується з вимірюванням результативності інноваційного розвитку економічної системи, з одного боку, і сприйнятливістю даної системи до інновацій – з іншого. Інноваційність виявляється в спроможності економічної системи

макро-, мезо або мікрорівня сприяти чи перешкоджати продукуванню, впровадженню й розвитку інновацій (табл.1.2).

Таблиця 1.2

Структуризація рівнів інноваційного розвитку

Структурний рівень	Критеріальні ознаки
макрорівень	здатність національного господарства виробляти товари та послуги інноваційного типу, які сприяють підвищенню конкурентоспроможності країни і відповідають вимогам світових ринків
мезорівень	здатність галузі чи регіону продукувати інновації, що відповідають вимогам світових і внутрішніх ринків та забезпечувати подальше їх виробництво; об'єднувати в межах галузі або на своїй території організації, спроможні реалізувати інноваційний процес і створювати умови нарощування галузевих і регіональних ресурсів для забезпечення зростання інноваційного потенціалу галузі і регіону
мікрорівень	здатність товаровиробника продукувати нові ідеї і знання, виробляти інноваційні товари та формувати на своїй базі умови для ефективного використання ресурсів регіону для забезпечення зростання галузевого чи регіонального інноваційного потенціалу
нанорівень	здатність окремого індивіда, економічного суб'єкта сприймати нові розробки й технології, реалізовувати власні можливості за допомогою взаємодії з інноваціями, участі в інноваційному процесі

Джерело: власна розробка.

Рівень (ступінь) інноваційності відбиває ефективність протікання інноваційного процесу. Зміст інноваційності має системний характер, а інноваційний розвиток – поступальний. Оцінка рівня інноваційності економіки вимагає не тільки визначення основних критеріїв і детермінант але й виділення ряду взаємопов'язаних показників по кожному з них, здатних чисельно охарактеризувати фактори та детермінанти розвитку і дати їм узагальнену оцінку.

Дослідження онтологічних передумов інноваційного розвитку економіки дозволило виділити його основні детермінанти, зокрема: людський капітал; використання нових знань і технологій; інноваційна інфраструктура; наукові дослідження й розробки; інвестиції; технологічний обмін; соціальна складова; екологічна складова. Людський капітал є головним фактором формування й розвитку інноваційної економіки, він являє собою сукупність знань, умінь, навичок, що використовуються для задоволення різноманітних потреб людини і суспільства в цілому. Наукові дослідження та розробки припускають фундаментальні наукові дослідження,

експериментальну або теоретичну науку, спрямовану на отримання нових знань і технологій для досягнення практичних цілей і вирішення конкретних економічних завдань.

Інноваційна інфраструктура поєднує взаємопов'язані структури, які ефективно підтримують новостворювані компанії, що, в свою чергу, зміцнюють економіку, створюючи робочі місця, розвиваючи технології й розробляючи нові продукти, тобто вони забезпечують реалізацію інноваційної діяльності.

Результати інноваційної діяльності є сукупністю показників, які відбивають результати впровадження нових або вдосконалених продуктів та технологічних процесів. У їх складі слід виділити: 1) показники питомої ваги інноваційної продукції в загальному її обсязі (частка створених і передових виробничих технологій в загальній кількості використовуваних передових виробничих технологій; питома вага інноваційних товарів, робіт, послуг в загальному обсязі товарів, виконаних робіт, послуг організацій, які відвантажені; питома вага інноваційних товарів, робіт, послуг в загальному обсязі реалізованих товарів, виконаних робіт, послуг організацій, які здійснили технологічні інновації); 2) показники, які характеризують вплив інновацій на результати економічної діяльності (валовий національний чи регіональний продукт). Сукупність детермінант і показників, на підставі яких вони оцінюються, представлені в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Детермінанти інноваційного розвитку і показники їх оцінки

фактори	критерії і показники
людський капітал	чисельність персоналу, зайнятого дослідженнями й розробками, на 10 000 зайнятих в економіці, осіб; співвідношення прийнятих студентів в заклади вищої освіти і випущених фахівців; частка працівників установ, які мають науковий ступінь в загальній чисельності працівників організацій, які здійснюють наукові дослідження та розробки, %; витрати організацій на навчання і підготовку кадрів, пов'язаних з інноваціями, млн. грн.
фундаментальні дослідження й розробки	кількість створених передових технологій, од.; коефіцієнт винахідницької активності (кількість заявок на видачу патентів в розрахунку на 10 000 чоловік); загальний обсяг наукових досліджень і розробок, млн. грн.; витрати установ на дослідження і розробку нових продуктів, послуг і методів їх виробництва (передачі), нових виробничих процесів, млн. грн.; витрати на дослідження й розробки до валового регіонального продукту, %

Продовження таблиці 1.3

використання нових знань та технологій	кількість використаних передових виробничих технологій, од.; витрати установ на технологічні інновації, млн. грн.; витрати організацій на придбання прав на патенти, ліцензій, на використання винаходів, корисних моделей, млн. грн.; частка наданих патентів на винаходи й корисні моделі в загальній сумі поданих заявок на винаходи й корисні моделі, %; інноваційна активність підприємств, %
використання інновацій й результативність інноваційної діяльності	частка використовуваних передових виробничих технологій в загальній кількості створених, %; питома вага інноваційних товарів, робіт, послуг в загальному обсязі реалізованих товарів, виконаних робіт, послуг, %; питома вага інноваційних товарів, робіт, послуг в загальному обсязі реалізованих товарів, виконаних робіт, послуг організацій, що здійснюють технологічні інновації, %; валовий регіональний продукт на душу населення, грн.
інноваційна інфраструктура	частка організацій, які здійснюють технологічні інновації, в загальній кількості досліджених організацій, %; кількість організацій, які приймали участь в розробці спільних проектів щодо виконання досліджень і розробок; кількість організацій, які готують аспірантів і докторантів, од.; кількість організацій, які здійснювали навчання і підготовку персоналу, пов'язаного з інноваціями, од.
інвестиції	частка іноземних інвестицій у загальному обсягу витрат на технологічні інновації, %; частка власних коштів підприємств у фінансуванні загальних витрат на технологічні інновації, %; частка інших коштів у фінансуванні технологічних інновацій, %; частка коштів державного бюджету в фінансуванні витрат на технологічні інновації, %; частка коштів місцевих бюджетів у фінансуванні витрат на технологічні інновації, %; частка коштів позабюджетних фондів у фінансуванні витрат на технологічні інновації, %; інвестиції в основний капітал на душу населення, тис. грн.
обмін технологіями	частка інноваційних товарів, робіт, послуг в обсязі експортованих товарів, робіт, послуг, %; кількість спільних проектів з виконання досліджень і розробок, од.; витрати на нові технології, млн. грн.; кількість придбаних нових технологій (технічних досягнень), програмних засобів, од.; кількість переданих нових технологій (технічних досягнень), програмних засобів, од.
соціальна складова інноваційності	прогнозована тривалість життя при народженні, років; співвідношення грошових доходів населення з величиною прожиткового мінімуму, %; середньодушовий дохід населення (в місяць), тис. грн.; рівень безробіття, %; рівень економічно активного населення, %
екологічна складова інноваційності	скидання забруднених стічних вод в поверхневі водні об'єкти, млн. куб. м.; знешкоджено забруднюючих речовин у % від кількості, що відходять від стаціонарних джерел, %; плата за допустимі і наднормативні викиди забруднюючих речовин, млн. грн.; викиди забруднюючої речовини в повітря від стаціонарного джерела, тис. т

Джерело: власна розробка

Для того, щоб докладніше охарактеризувати наведені детермінанти необхідно визначити відповідні показники. Головним критерієм відбору показників можна вважати найбільшу інформативність, тобто їх здатність максимально охарактеризувати відповідну детермінанту.

Таким чином, незважаючи на кризові явища в світовій економіці, які знижують темпи розвитку, швидше подолають його наслідки ті країни, де будуть зосереджені зусилля на розробку і комерціалізацію інновацій, що

відносяться до п'ятого та шостого технологічного укладів, тому інноваційна діяльність є визначальним фактором економічного розвитку. Альтернативи інноваційному розвитку фактично не існує, саме стратегії інноваційного розвитку повинні бути підпорядковані політика реформ і перетворень, тактика конкретних дій у всіх проявах життя суспільства і держави. Успіх в конкурентній боротьбі визначається здатністю виробника врахувати нові потреби, швидко налагодити виробництво і реалізацію нового виду продукції, що детермінується інноваційним типом відтворення, при якому споживач цікавиться не тільки ціною, але й новими споживчими якостями продукту.

1.2 Інституціональне забезпечення: сутність, форми, методологічне обґрунтування

Інновації продукуються в певному інституційно-правовому середовищі, його детермінанти здатні справляти суперечливий вплив як на напрям і ефективність інноваційних процесів, так і на саму можливість їх здійснення, вони протидіють або сприяють інноваціям, що обумовлює необхідність здійснення відповідних управлінських впливів та формування організаційних структур, здатних об'єднати всі необхідні елементи для досягнення поставлених завдань.

Реалізація інноваційного розвитку, відтворення інноваційних відносин здійснюється через систему регульованих суспільством норм, вони регламентують участь економічних суб'єктів у виробництві, розподілі і споживанні інноваційних благ. Система й стиль інноваційного розвитку усвідомлюються суб'єктами, вони пізнають об'єктивні процеси, сприймають зміни в інноваційній виробничій діяльності. Інноваційні зміни в подальшому комплексно реалізуються в виробленій на кожному рівні господарської ієрархії (суспільство, групи, економічний суб'єкт) системі норм інноваційної економічної поведінки. За цими нормами регламентується діяльність

економічних суб'єктів в сферах інноваційного відтворювального процесу (виробництво, розподіл обмін, споживання) [78, с. 100].

Головним об'єктом загального інституціонального механізму, що реалізує інноваційні зміни виступають інститути. Вони включають в себе сукупність вимог і норм, в яких містяться правила, переваги і обмеження. Їх ефективне використання впорядковує і орієнтує господарюючих суб'єктів в напрямку стійких інноваційних відносин. Дія інноваційних інститутів забезпечується застосуванням норм, переваг та обмежень. Вони виступають спеціальними інструментами інституціонального регулювання. Системність даного механізму забезпечується стійкими зв'язками його окремих компонентів. Структура інституціонального механізму регулювання характеризується наступним чином:

- 1) наявністю тісного зв'язку між процесами формування, функціонування, моніторингу, корекції та впровадження інституційних норм і обмежень в інноваційну діяльність;
- 2) чіткої хронологічною послідовністю їх реалізації;
- 3) всією сукупністю зворотних зв'язків, які мають стійкий стабілізуючий вплив.

Відтак, в структурі інституціонального регулювання можна виокремити: а) формування норм, переваг та обмежень; б) реалізацію, моніторинг та контроль за їх дотриманням; в) корекцію норм і обмежень; г) інтеріоризацію формальних норм і обмежень.

Інституційні норми зумовлені спільною діяльністю індивідів, фірм та організацій, потребами координації й організації колективних та індивідуальних дій й інноваційною діяльністю. Об'єктивні соціально-економічні умови можна розглядати як «реальні комплексні умови діяльності економічних суб'єктів» [19, с. 95-96]. Від них залежить як досягнення цілей, так й ресурси, які господарюючі суб'єкти можуть мати у своєму розпорядженні. Дані соціально-економічні умови визначають можливості й альтернативи інноваційної діяльності. З вихідними умовами пов'язані й

об'єктивні результати інноваційної діяльності, що здатні відповідати поставленим цілям, а можуть бути і зовсім іншими.

Всю сукупність інноваційних інститутів можна систематизувати у багаторівневу та багатокритеріальну структуру, яка поєднує певний набір і види інститутів за відповідним критерієм. Залежно від способів впливу інституту на суб'єктів інноваційної діяльності (одні здійснюють безпосередній вплив на мотивацію до інноваційної діяльності, інші – створюють екзогенні умови, сприятливі до інновацій та мають опосередкований вплив) будемо виділяти базисні, підтримуючі та інститути впливу.

Базисні інститути забезпечують формування інституціонального середовища. Вони встановлюють ключові правила участі в інноваційних процесах і спрямовують їх зміни. Такими є норми, які регламентують ринкові взаємодії, інститути прав власності та контрактації (конкурентний порядок). Підтримуючі інститути можна визнати інструментами базисних інститутів при реалізації встановлених цілей: вони забезпечують впорядкування інноваційної діяльності виробників, сприяють поширенню інформації про нові продукти, ціни, обсяги, а також про потенційних споживачів і покупців інновацій. Інститути впливу виступають інструментами підтримки базисних інститутів (допомагають розв'язувати інституціональні завдання, обумовлюють вибір більш раціональних дій, забезпечують оцінку результатів таких дій).

Підтримуючі інститути та інститути впливу реалізують виконання угод між інноваційними суб'єктами, мінімізують рівень невизначеності та ризиків, знижують трансакційні витрати. Подібний поділ інститутів є певним вертикальним «зрізом» в інституціональній структурі, адже зазначені інститути формують різний рівень ієрархії. Горизонтальний зріз можна представити інститутами, які забезпечують сам інноваційний процес (інститут фундаментальних розробок, інститут дифузії інновацій, інститут використання інноваційних розробок).

В даному контексті важливо визначити й відмінності між інституціональною структурою інноваційного розвитку й інноваційною інфраструктурою. Інфраструктура є обов'язковим компонентом цілісної системи. Вона забезпечує інноваційну діяльність і цілісність інноваційного процесу. Особливістю діяльності організацій інфраструктури є те, що їх результат не можна складувати чи резервувати, він виявляється у формі процесу поширення, зберігання, передачі інновацій та інформації.

Інфраструктура є органічною частиною всієї системи інноваційних інститутів, вона виступає в різних організаційно-правових формах і забезпечує торгово-економічні зв'язки між фундаментальними розробками й споживачами інновацій. Інституціональна структура включає інноваційну інфраструктуру, що виступає її підсистемою і поєднує різні типи економічних суб'єктів, які пропонують послуги поширення інновацій, спеціалізованого транспорту, фінансування, товарного посередництва, реклами, та ін. Інфраструктура поєднує переважно допоміжні інститути, тобто включає інститути підтримки функціонування існуючої інституціональної структури чи її загальних змін.

Інноваційну інфраструктуру не можна характеризувати тільки як допоміжну, або другорядну сферу. Створення єдиної організаційної основи проміжних та допоміжних інституціональних форм є важливою складовою модернізаційних змін. Отже, інституціональною структурою інноваційного розвитку будемо вважати сукупність взаємопов'язаних груп інститутів, які визначають обмеження для інноваційних суб'єктів і спрямовані на координацію інноваційного процесу та мотивацію інноваційної діяльності. Під інноваційною інфраструктурою будемо розуміти сукупність інститутів у вигляді інноваційних суб'єктів (організацій, установ, державних та комерційних структур) і об'єктів, а також сукупність видів діяльності (галузей), спрямованих на обслуговування інноваційного процесу і сприяння інноваційному розвитку. Тобто, відмінність інституціональної структури від інфраструктури в функціональній ролі і складі інститутів. Функціональна

роль інституціональної структури – координація і мотивація інноваційної діяльності. Функціональна роль інфраструктури – надання послуг, створення умов для такої діяльності. Інститути інноваційної інфраструктури справляють опосередкований вплив та формують умови протікання інноваційного процесу. У частині сукупності підтримуючих інноваційних інститутів інфраструктура співпадає з інституціональною структурою. Адже «інноваційна інфраструктура» охоплює сукупність інститутів, які мають підпорядкований і допоміжний характер. Цю частину інституціональної структури можна назвати «інституціональною інфраструктурою інноваційного розвитку». Таким чином, інфраструктура – це органічна частина і в той же час певна самостійна підсистема інституціональної структури. Разом з тим, інфраструктура – це не тільки сукупність інститутів, а й сукупність видів інноваційної діяльності та об'єктів, а інституціональна структура є сукупністю не тільки підтримують ринкових інститутів, а й базисних інститутів та інститутів впливу.

Інноваційні технології змінюють якісну характеристику господарського механізму, його природу, структурно-функціональну організацію, основні принципи існування та напрями розвитку. В даному контексті інновації є відповідною інституціоналізацією колективної або суспільної практики [55, с. 83]. Для реалізації інноваційного розвитку необхідні інститути, формальні й неформальні правила, які створюються суспільством та державою, а також відповідні механізми (або санкції), що забезпечують їх дотримання [78].

Інституціональне забезпечення в найбільш широкому сенсі являє собою процес формування нових або трансформацію існуючих інститутів і інституцій з метою організаційного й нормативного регламентування досягнення цільових показників. Даний процес включає статичні і динамічні аспекти становлення та функціонування базисних і похідних інститутів в певних інституціональних умовах, інституції, інститути, які співвідносяться в певному інституціональному середовищі.

У вузькому сенсі, інституціональне забезпечення представляє собою юридичне закріплення норм, правил гри, формування організаційних структур та інфраструктури, що створюються державою, організаціями і суспільством. Так, якщо технологізація сприяє полегшенню людської діяльності за допомогою певних знарядь праці чи техніки, то інституціоналізація передбачає впорядкування дій й взаємодій людей, господарської практики і суспільного життя в цілому [37, с. 33].

У інституціоналізації відбивається стійка здатність інституцій та організацій до певної дії і способу її реалізації. Стосовно до макрорівня, його суб'єктів та об'єктів інституціоналізація являє собою формалізовану організацію економічного простору. В її ході формуються відносини і перерозподіляються права власності, встановлюються порядки і розпорядки діяльності, закріплюються стійкі комбінації інституцій з іншими факторами виробництва в рамках господарської системи. Онтологічні передумови формування інституцій та інститутів і дослідження О. Уільямсона [205, с. 22-57] дозволяють виділити різні структурні рівні інститутів. З метою теоретичного обґрунтування елементів інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва конкретизуємо структуроутворюючі складові інститутогенезу.

На початковому рівні знаходяться фундаментальні інститути та інституції, які історично регламентували людські дії, що дозволяють виділити їх з природи, діяти в суспільстві, усвідомити власну суть і функціональний характер, вони обумовлені приналежністю до певної спільноти (людство, творчість, виробництво, господарство). Інституції цього рівня змінюються, породжують міцніші інститути (родину, рід, громаду і ін.). Вони дозволяють неформальним обмеженням й дозволам довгостроково і в переважній своїй більшості визначати характер господарювання та іншої діяльності. Для подальшої структуризації важливо, що масштабність та зв'язки подібних інституцій різні: одні – функціональні в межах суспільства, інші, в окремих його групах; деякі діють «відособлено і довготривало»;

багато з них пов'язані з доповнюючими формальними і неформальними інститутами і в більшій мірі схильні до модернізації та модифікації [19, с. 101-102]. За допомогою механізмів мультиплікації, легалізації, інерції і т. ін. інституції прагнуть зайняти весь доступний господарський і соціальний простір діяльності людей, інтегрувати його, забезпечити стійкість і однорідність у вигляді поширення єдиних правил, норм, угод і статусів для всіх суб'єктів. Впорядкованість, що виникає при утворенні, впровадженні та поширенні інституцій та інститутів ініціює і скріплює суспільство, його організацію, відтворює інституціональну траєкторію у звичаях, цінностях, нормах, обрядах, ритуалах, церемоніях і т. ін.

На другому рівні розташовуються інституції з рисами свідомої, спланованої організації життя суспільства. Вони відкривають можливості для економізації інститутів першого порядку: держава, багатство, підприємництво та ін. Особливого значення тут набуває організаційний і правовий механізми функціонування суспільства.

На третьому рівні розташовуються інституції, які забезпечують процес управління: уряд, партнерство, міністерство, відомство, і ін. Без цих інститутів функціонування господарської системи, визначення і виконання контрактів не представляється реальним. На цьому рівні, управління договірними відносинами в конкретних угодах стає новим аспектом інституціоналізації, що дозволяє мінімізувати трансакційні витрати господарських суб'єктів, пов'язані з невизначеністю і неповнотою інформації.

На четвертому рівні схеми О. Уільямсона розташовані інституції пов'язані зі способами і методами їх оптимізації, аналізу при вирішенні проблеми оптимальності на мезо- та мікроекономічному рівні. На цьому рівні важливо оптимізувати сукупність застосовуваних факторів для максимізації прибутку або мінімізації витрат виробництва за допомогою винахідництва, підприємництва, раціоналізаторства.

Врахуємо підхід О. Уільямсона та особливості онтології інституцій інноваційного спрямування для формування структурної схеми інституціоналізації інноваційного розвитку або інститутогенезу інноваційного розвитку. Вважаємо, що на базовому рівні формуються фундаментальні інституції та в подальшому інститути, які узагальнюють і регламентують процес господарювання і виробничу діяльність в цілому. Такі норми створили потенційну можливість для появи інновацій в результаті пошуку шляхів підвищення ефективності суспільного відтворення. Поступові зміни характеру і спрямування відтворювальних відносин на стадіях суспільного відтворення під впливом інноваційного фактора стали важливою умовою підвищення ефективності. Дослідження онтологічних засад інноваційних трансформацій вказує на системну природу інновацій та поступове їх перетворення з «функції виробництва» до «нового способу виробництва». В даному процесі трансформувались наявні форми і структура нагромадження, змінилися показники оцінки національного багатства та погляди науковців і управлінців щодо факторів і джерел економічного зростання, що сприяло використанню в досягненні конкурентних переваг товаровиробниками і національними господарствами інноваційного фактору відтворювальної динаміки. В той же час, використання інноваційного фактору в відтворювальному процесі потребує регламентації і цілеспрямованого керування. Даному процесу можуть сприяти формальні правила й норми, що можна віднести до другого рівня, які відкривають потенціал для економізації фундаментальних інститутів й регламентують організаційний і правовий механізми їх функціонування. Такі норми сприяли формуванню базового «каркасу» й вектору цілеспрямовання інституціоналізації агроінновацій. Так нагальна потреба в реалізації інноваційного розвитку аграрного сектору обумовлена завданням подолання структурних диспропорцій, наслідків розвитку за інерційною стратегією, де економічний потенціал країни використовується в якості енергетичних

сировинних ресурсів та ринку збуту для продукції транснаціональних корпорацій.

Третій рівень інституціональної структури сформовано інституціями управлінського спрямування, які безпосередньо забезпечують керованість розвитку, можливість досягнення стратегічних цілей. Вони містять інструменти екзогенного впливу на інноваційну динаміку (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Структурна схема інституціоналізації інноваційного розвитку

Джерело: розвинуто і доповнено за: [37, с. 34-38; 205, с. 24-57].

Такі інструменти забезпечення інноваційного відтворення в аграрній сфері мають формувати інституціональне середовище, елементи інноваційної інфраструктури, ефективні базисні інститути та макроекономічне середовище, наука й освіта, ефективний товарний ринок та ринок праці, технологічний рівень розвитку, конкурентоспроможність виробників,

сформований інноваційний потенціал. Дані компоненти економічного простору виступатимуть базовими індикаторами інноваційного розвитку. Їх оцінка визначатиме імперативи подальшої інноватизації, сформує судження про те, які галузі і сфери потребують вдосконалення.

На четвертому рівні інституціоналізації реалізують інституції, які сприяють формуванню ефективного або оптимального стану інститутів, орієнтованих на забезпечення системності інноваційних цілей.

Відтак подальший розвиток агропромислового виробництва не можливий без інноваційних перетворень галузі. Поза його межами не здатна існувати конкурентоспроможна галузева економіка. Як доводить вітчизняна практика більшість залучених агроінновацій є іноземного походження. Сучасні комплекси з вирощування тварин й відносно продуктивна техніка та обладнання є в переважній більшості іноземного походження. За деякими позиціям аграрне виробництво переважно залежить від техніки іноземних постачальників. Вкрай низький технічний рівень агровиробництва доводить практичну відсутність техніко-технологічного оновлення і модернізаційних змін. Сільськогосподарська техніка суттєво відстає від імпоротної за технічними параметрами й показниками надійності, а наявна технічна забезпеченість тваринницької галузі «..не перевищила 40 % від її потреб», що також підтверджує відсутність інноваційно-інвестиційного забезпечення агропромислового виробництва [149, с. 64-66].

Оскільки інституціональне забезпечення є динамічним процесом і має бути чітко орієнтованим на досягнення стратегічної мети, важливо окреслити потенційні шляхи оптимізації, зміни чи формування інститутів і інституцій, які «відповідають» за реалізацію поставлених завдань.

Серед різноманіття варіантів еволюції інститутів і інституцій виділяють трансформацію, модернізацію, модифікацію, мутацію. Трансформація є процесом переходу до нової соціально-функціональної форми. Економічна трансформація передбачає революційні перетворення, коли кардинально змінюються співвідношення форм власності, а також її

структура. Конкуренція старих та нових інституцій супроводжується витратами, втратами і шоками для подолання яких важливі заходи державної політики та підтримки. Модернізація, як форма інституціональної еволюції постає глибоким або докорінним оновленням інститутів і інституцій для приведення їх у відповідність зі зміненими умовами. Модифікація являє собою часткове оновлення інститутів і інституцій для приведення їх у відповідність новим умовам господарювання.

В цілому, весь інституціональний механізм являє собою трансформаційний процес, який перетворює базові інституції та інститути в нескінченне багатоманіття конкретних часткових господарських функцій, що забезпечують стійкість відтворення. Якщо конкретні інституції, що сформувалися в процесі трансформації інституціонального механізму забезпечують виконання системної функції, то господарська система зберігається, а її інституціональний механізм модернізує і модифікує її елементи і відносини. Для цього існують такі властивості інституціонального механізму як адаптація, екзаптація, селекція, генерація, реплікація, які змінюють часткові функції і атрибути з їх подальшою стандартизацією і відтворенням на стабільній основі. Коли ж сформована система економічних інституцій і інститутів не забезпечує системність в досягненні мети, то інституціональний механізм автоматично трансформується і адекватно перетворюється, змінюючи всю сукупність конкретних інституцій, шляхом видалення неефективних форм, трансплантації, реструктуризації, інтеграції, комбінації більш досконаліх в майбутньому функцій.

Мутація як форма еволюції виступає неконтрольованим відхиленням наявних параметрів і інституціональних елементів від планованих станів, заданих в ході їх селекції, проектування і подальшого закріплення та відтворення зміненої якості на стабільній основі. Інституційні мутації можуть бути: корисними і шкідливими; спонтанними і індукованими; прямими і зворотними.

Кероване вирошування виступає окремим випадком стратегії проміжних інститутів, яка може також включати конструювання, інституціональний експеримент і трансплантацію. Всі ці чотири елементи комбінують для побудови ланцюжка інститутів, орієнтованих на досягнення наміченої мети. Орієнтирами для формування стратегій проміжних інститутів можуть виступати траєкторії, вздовж яких відбувався розвиток в інших країнах. Їх досвід істотно знижує «ризик невдачі», хоча, не виключає її повністю. У той же час, країни, яким в процесі модернізації вдалося з країн, що розвиваються стати розвиненими, не тільки запозичували, а й спіралися на інституційні інновації, «адекватні» власній культурі та історичному досвіду [93, с. 12-14].

Рух по інституціональній траєкторії визначається як зовнішніми чинниками так і внутрішньою логікою розвитку: кожен інститут впливає на господарську практику і створює умови для впровадження більш сучасних форм. Проміжні інститути не тільки слугують «паростками» більш сучасних форм, а послаблюючи обмеження, сприяють впровадженню більш ефективних інститутів. При цьому проміжні інститути можуть виконувати і обидві функції. Формування перспективної траєкторії вимагає певних умов [93, с. 13-20]:

1. Вибір відповідного інституціонального простору, тобто визначення інститутів, що допускають перетворення, які призведуть до наміченої мети. При виборі стратегії реформування необхідно враховувати масштаб зміни макроекономічних і мікропараметрів системи в результаті перетворень. Чим менші необхідні зміни, тим більше шансів для швидких реформ і тим нижча потреба у проміжних інститутах.

Реформи не є цілісними, неподільними заходами, вони можуть бути розділені на етапи або блоки і здійснюватись різними способами. В такий спосіб частково формується інституціональний простір. В даном аспекті складно вибрати оптимальну траєкторію, а універсального способу побудови інституціональних траєкторій не існує. Можна задати тільки найважливіші

вимоги до інституціональної траєкторії, виконання яких сприятиме досягненню наміченого результату. Траєкторії, що задовольняють переліку таких вимог, називають перспективними [93, с. 14].

Головна особливість перспективної траєкторії в тому, що проміжні інститути, які її формують узгоджені з ресурсними, технологічними, культурними, політичними і іншими інституційними обмеженнями. У зворотному випадку впроваджений інститут стане дисфункціональним або атрофується, виявиться неефективним через інституціональний конфлікт.

2. Визначення інституціональних обмежень. Основними обмеженнями будемо вважати:

2.1. Ресурсні обмеження. Так перешкодами для інноваційного розвитку агропромислового виробництва є обмеженість фінансово-кредитних ресурсів, бюджетного фінансування; неузгодженість інструментів та програмного забезпечення бюджетного й позабюджетного фінансування розвитку інновацій; низький рівень інноваційних розробок при низькому фінансуванні фундаментальної науки; низька чи обмежена платоспроможність товаровиробників, які потребують інноваційних розробок; неналежна або низька якість новацій й мотивація виробників до їх впровадження; невизначені можливі шляхи збуту інноваційної продукції; низька якість підготовки кадрів і обмеженість інформаційних ресурсів. Обстеження інноваційної активності товаровиробників аграрної сфери підтверджують її кореляцію з прибутковістю та фактичним переважанням власних ресурсів серед джерел фінансування інновацій [171, с.78-79]. За оцінками експертів частка виробників в аграрній сфері, які впроваджували інновації, не перевищувала 4 % [163, с. 100].

2.2. Технологічні обмеження. Наявна технологічна багатоукладність аграрного виробництва, домінування низькотехнологічних виробництв негативно впливають на перспективи розвитку аграрної сфери [171, с.78]. При розробці реформ необхідно враховувати рівень технологічного розвитку сфери.

2.3. Суспільна культура і людський капітал. Неврахування масових очікувань товаровиробників викликає опір реформам і, може привести до їх неефективності. Високий рівень довіри громадян, виробників один до одного, а також до держави надзвичайно важливий для успішного функціонування кредитно-фінансових інститутів. Спроби їх трансплантувати в недостатньо розвинене культурне середовище приречені на невдачу. Низький рівень довіри громадян безпосередньо впливає на структури управління, породжуючи необхідність додаткових контрольних ланок. Масова невіра в справедливість і дію закону веде до формування масштабної тіньової економіки. Сукупність знань, якими володіють економічні суб'єкти, і рутин, яких вони дотримуються – тобто все те, що об'єднується категорією «людський капітал» – має враховуватись при виборі інституціональних траєкторій. Інституціональні реформи пов'язані з відносно повільними процесами зміни масової свідомості і культури. Це одна з причин, чому необхідно використовувати проміжні інститути.

2.4. Політичні обмеження. Для того щоб програма могла бути реалізованою, необхідно враховувати відповідний політичний механізм і вплив політичних сил. Якщо рішення про реформи приймається більшістю, то очевидно більшість має виграти в результаті перетворень. У той же час, в умовах невизначеності ситуація ускладнюється. Оскільки реформа може бути скасована, то політичний механізм повинен встановити санкції, а не тільки її ініціацію. Для дотримання політичних обмежень важлива «стабільна» влада, орієнтована на підтримку законності та досягнення добробуту.

2.5. Комплементарність інститутів і забезпечення послідовності реформ. Інститути різних рівнів пов'язані між собою, деякі з них виступають базисом для нормального функціонування інших. Дані зв'язки часто не беруться до уваги. Необхідно забезпечувати сумісність впроваджуваних інститутів, інституцій і вже існуючих обмежень, а також враховувати зв'язки між ними при виборі послідовності етапів реформ.

3. Послаблення обмежень уздовж траєкторії. Вибір стратегії проміжних інститутів зрозумілим є й тим, що найбільш передові інститути не можуть бути впроваджені на ранніх стадіях проведення реформ, оскільки не задовольняють культурним, ресурсним, політичним, технологічним обмеженням. Щоб їх реалізувати обмеження необхідно послабити. Ефективні інститути повинні бути «вирощені» не обов'язково з більш примітивних. Проміжні інститути можуть слугувати «паростками» більш сучасних форм, а також послаблювати обмеження і створювати умови для їх успішного функціонування. Іноді проміжні інститути виконують обидві функції.

4. Обмеження перерозподільчої активності. Економічна реформа веде до зміни спектра можливостей для господарюючих суб'єктів; виникають нові обмеження і привілейовані позиції, що може активізувати перерозподільну активність. Такий стан може привести до збільшення частки тіньового сектора, зростання корупції та злочинності. В даному контексті важливим є державний контроль, правильний вибір темпів і послідовності реформ, а також інститут оподаткування, що обмежує вилучення перехідної ренти, регульований перерозподіл.

5. Формування сприятливих інституційних очікувань і введення стимулів руху вздовж траєкторії. Рух по запланованій інституціональній траєкторії не відбувається автоматично, тому слід передбачати не тільки своєчасну зміну норм законодавства та державну підтримку новому інституту, але й вбудовану систему мотивів і стимулів, що забезпечують або не перешкоджають планованим змінам.

Щоб обрана стратегія мала перспективи, вона повинна на кожному етапі формувати попит на подальші інституціональні зміни, формуючи відповідні очікування. Успіх на конкретному етапі створює кредит довіри, а заходи, що мінімізують процеси перерозподілу, знижують вигоди від такої активності. Проміжні інститути недосконалі і, отже, створюють можливості для привласнення ренти. Важливо правильно обрати темп змін і не впроваджувати нові інститути, перш ніж в процесі ослаблення обмежень

виникнуть відповідні умови, не допустити формування лоббістських груп, зацікавлених у відхиленні від обраної траєкторії.

Надзвичайно важливим вбачається формування сприятливих очікувань щодо результатів реформ. Вирішення цього завдання істотно полегшується, якщо проекти реформ створюються на регулярній основі відповідно до визначеного регламенту і є регулярні канали їх обговорення, як в експертному середовищі, так і на більш масовому рівні.

6. Використання інструментів стимулювання зростання. Економічне зростання детерміноване якістю інститутів. Поліпшення якості пов'язане з підвищенням рівня економічної та політичної культури, для чого необхідне зростання добробуту. Одні інституціональні реформи навряд чи призведуть до успіху, важлива й активна державна політика стимулювання, спрямована на організацію та часткове фінансування великих інноваційних проектів і технічного прогресу. Зростання сприяє розвитку інститутів і полегшує їх реформування.

Таким чином перспективна траєкторія узгоджена з ресурсними, технологічними, інституціональними обмеженнями та передбачає вбудовані механізми, які стимулюють заплановані зміни інститутів і обмежують виникнення дисфункцій або інституціональних пасток. Перспективна траєкторія повинна враховувати масштаби відхилень параметрів вихідної інституціональної системи від перспективної (1); бути узгодженою з наявними ресурсними, технологічними обмеженнями (2-3); враховувати особливості культури і рівень розвитку людського капіталу (4); враховувати перспективи прийняття політичних рішень про реформи і відмови від них (5); враховувати статичну і динамічну комплементарність інститутів, передбачаючи послідовність інституціональних змін (6); забезпечувати ослаблення ресурсних, технологічних та інституціональних обмежень уздовж траєкторії (7); включати заходи щодо стримування перерозподільної активності (8); формувати інституціональні очікування, стимулювати рух уздовж траєкторії (9); передбачати послідовну часткову компенсацію втрат

для основних груп економічних суб'єктів, які могли б програти внаслідок інституціональних змін (10); поєднуватися з макроекономічною політикою стимулювання економічного зростання (11) [93, с.26-27].

Врахування масштабу відхилень параметрів вихідної інституціональної системи від перспективної вирішальним чином пов'язане з вибором інституціонального простору і загальної стратегії реформ. Умови (2) - (6) включають основні обмеження, а (7) - (11) уточнюють механізми, необхідні для стимулювання руху вздовж запланованої траєкторії і запобігання дисфункцій або пасток. Ці умови (7) - (11) взаємозалежні. Так, стимулювання зростання забезпечує ослаблення обмежень, стримування перерозподільної активності і формування сприятливих очікувань, що також розширює можливості компенсації втрат. Компенсація втрат, в свою чергу, є важливою передумовою для виконання вимог (7) - (9), і т. ін. У той же час, для виконання кожної з перерахованих умов недостатньо виконати інші, слід використовувати спеціальні методи і інструменти.

Виходячи з наявних підходів до формування інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва, вважаємо, що в найбільш широкому сенсі воно являє собою процес формування нових й трансформацію існуючих інститутів й інституцій, визначення перспективних інституціональних траєкторій з метою організаційного і нормативного регламентування інноваційного розвитку. У вузькому сенсі, інституціональне забезпечення – формалізація (закріплення) норм, правил, обмежень та створення організаційних структур й інфраструктури для реалізації інноваційного розвитку (рис.1.2).

Відтак інституціональне забезпечення інноваційного розвитку пов'язане з формуванням ефективних інститутів та інституцій. Сам критерій ефективності інститутів можна пов'язати з умовою набуття сукупністю інститутів й інституцій властивостей системності, комплементарності. За умов відсутності дотримання зазначеного критерію потрібно розпочинати процеси інституціональної реконструкції. Зміст останніх полягає в створенні

інституціональної структури, яка здатна забезпечити економічну ефективність та соціальний розвиток на основі комплементарного поєднання історично або еволюційно сформованих власних інститутів із запозиченими ззовні та імплементованими у господарську систему.

Рис. 1.2. Структурно-логічна схема категоріального змісту та складові інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва

Джерело: власна розробка.

Потенціал подібної реконструкції визначаються, з одного боку, наявністю подвійного характеру самої інституціональної еволюції, що в кожний момент поєднує старі й нові інституції й інституціональні форми,

відкриваючи простір для їх рекомбінації; а з іншого – наявністю господарського запиту щодо зміни моделі економічного механізму.

У нових господарських умовах має сформуватися багаторівнева система інституційного забезпечення, яка поєднує державу, що представляє інтереси суспільства, інноваційні фірми на рівні мікроекономіки і індивідуальних інноваторів. Держава має здійснювати інституціональне регулювання інноваційних процесів. При цьому інноваційна поведінка суб'єктів виступає базисом змін в інституціональних вимогах. Такі зміни передаються й закріплюються в фірмах і організаціях. Інтенсивна дифузія нових інституційних норм, переваг й обмежень є імпульсом до зміни формальних меж інституціонального середовища інноваційних відносин.

У новій економічній ситуації завдання державного регулювання, обумовлене виконанням інноваційних функцій, це, по-перше, забезпечення стійких, іманентних і адекватних умов діяльності господарюючих суб'єктів в вітчизняному інноваційному просторі; по-друге, формування інституціональних основ формування і розвитку інноваційних виробництв, галузей і секторів. Це стає стратегічним пріоритетом держави.

Потенційним напрямом спеціалізації країни в рамках нового міжнародного поділу праці й формування нового технологічного укладу є інтелектуальне виробництво і його ефективна адаптація до глобальних інноваційних процесів. При цьому важливим аспектом виступає раціональне входження людського капіталу в світовий ринок праці, забезпечення розвитку фундаментальної науки, НДДКР, освіти і механізмів реалізації результатів їх діяльності.

1.3. Концептуальні засади інституціонального регулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва

В аграрному секторі переважають старі традиційні технології, інноваційне оновлення матеріально-технічної бази йде в уповільненому

темпи, при цьому сам розвиток сільськогосподарського виробництва випереджає за темпами інші галузі економіки. Незважаючи на наявні системні проблем у ресурсному забезпеченні галузі, простежується тенденція до посилення її значення в національній економіці (табл.1.4).

Таблиця 1.4

Макроекономічна позиція сільського господарства, %

Показник	1990 р.	2000 р.	2015 р.	2016 р.
Частка зайнятих	20,1	23,2	17,5	17,6
Частка у ВДВ (с/г, рибне, лісове)	25,5	16,9	14,2	12,0
Частка продажу в торговельній мережі продтоварів українського виробництва	-	93,2	85,2	84,8
Частка в національному експорті	19,3	9,5	38,2	42,0
Частка с/г, мисливства та пов'язаних послуг у загальних інвестиціях в ОК	21,3	3,6	10,7	13,6
Частка сільського, лісового та рибного господарства в ПІІ в економіку України	-	1,9	1,3	1,4
Частка с/г, мисливства та пов'язаних послуг в ОЗ економіки	24,6	11,7	2,8	3,2

Джерело: [1, с.17-18].

Навіть при нинішніх відносно високих середньорічних темпах зростання сільськогосподарського виробництва й реалізації його експортного потенціалу, в галузі залишається низка проблем. До них експерти відносять структурну незбалансованість галузі, низьку (відносно розвинених країн) ефективність функціонування і недостатню забезпеченість матеріально-технічними ресурсами, нерозвиненість інфраструктури агробізнесу, незавершеність земельної реформи, надзвичайно низький рівень інноваційності аграрного виробництва та кваліфікації працівників, вплив працездатного населення з сільських територій, скорочення природного й ресурсного потенціалу розвитку. Разом з тим, наявний високий ступінь залучення аграрного сектору у світову агропродовольчу систему й відповідне посилення їх взаємовпливу в сучасних умовах зростання глобальної конкуренції [1, с. 16].

Єдиною альтернативою існуючому стану агропромислового виробництва слід вважати інноваційний розвиток. Інноваційний розвиток агропромислового виробництва будемо розглядати як комплекс науково-технічних, організаційно-управлінських, технологічних, екологічних, соціальних змін, що відбуваються в результаті створення, реалізації нововведень, їх доведення до практичного використання у виробництві для забезпечення продовольчої безпеки, підвищення якості життя населення і темпів зростання економіки, розвитку конкурентоспроможного та сталого сільськогосподарського виробництва.

Розв'язання існуючих проблем галузі потребує активного впровадження в діяльність сільськогосподарських товаровиробників нових способів господарювання. Широке застосування науково-технічних новацій є найбільш ефективною формою забезпечення сталого розвитку агропромислового виробництва. При цьому сам науково-технічний прогрес в значній мірі детермінується можливостями інноваційного розвитку виробництва.

Подальший розвиток потребує комплексного аналізу наявного організаційно-економічного інструментарію інноваційного розвитку, що дозволить надати оцінку і розробити реальну інноваційну стратегію, активна реалізація якої буде стимулювати модернізацію та науково-технічний прогрес в аграрному секторі. Першочергового значення набуває організаційно-економічне забезпечення впровадження і дифузії інновацій в аграрній сфері за допомогою вдосконалення організації й інфраструктури інноваційного процесу, стимулювання інноваційної активності на всіх рівнях регулюючого впливу, підвищення сприйнятливості сільськогосподарських товаровиробників до нововведень.

До особливостей інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві слід віднести:

- зональні особливості і умови виробництва, біологічну основу аграрного сектора, сезонний характер виробництва, які справляють прямий вплив на розвиток інноваційної діяльності;

- багатогалузеву специфіку сільськогосподарського виробництва, що зумовлює різноманіття видів інновацій, які можна класифікувати за рядом ознак;

- агропромислове виробництво відрізняється особливою інноваційною інфраструктурою, в яку, окрім сільськогосподарських товаровиробників, входять наукові та навчальні установи, органи державної та місцевої влади, впроваджувальні формування та інші;

- інноваційна діяльність в аграрному секторі може відрізнятися різноманіттям організаційних форм (технологічні платформи, центри наукового забезпечення, науково-виробничі системи, інформаційно-консультаційні центри, агротехнопаркові і інноваційні формування та інші);

- різний соціальний і професійний рівень підготовки сільськогосподарських працівників, що вимагає більшої уваги до підготовки кадрів, їх кваліфікації;

- відсутність чітких і науково-обґрунтованих організаційно-економічних інструментів спрямування досягнень фундаментальної науки сільськогосподарським товаровиробникам і відставання за темпами засвоєнню інновацій у виробництві.

Для більшості сільськогосподарських товаровиробників впровадження нововведень ускладнене через дефіцит власних коштів, значні труднощі при отриманні позикових коштів, обмежену державну підтримку. Ситуація ускладнюється відсутністю повної та актуальної інформації про сучасні розробки і досягнення аграрної науки і техніки, обмеженими можливостями служб сільськогосподарського консультування.

В даному контексті важливим є створення конкурентоспроможного сектора досліджень і розробок й умов для його розширеного відтворення. Така необхідність пов'язана з відсутністю реальних пріоритетів у формуванні

бюджетного фінансування на користь фундаментальної науки, переважання кошторисного фінансування в поєднанні з дефіцитом бюджетних коштів для проведення наукових досліджень, що призводить до внутрішнього і зовнішнього відтоку кращих кадрів науки, підвищує ризик її деградації; застарілим науково-технічним обладнанням і випробувальною базою, які обмежують можливості для реалізації кадрового наукового потенціалу і привабливості наукової діяльності для потенційних вчених і молодих фахівців; збереженням і частково заглибленням розриву між наукою і освітою, що не сприяє капіталізації наукових результатів в сфері освіти, а для проведення наукових досліджень не залучаються молоді фахівці. Вимагає вирішення і проблема відсутності механізму взаємодії між основними складовими інноваційної діяльності: фундаментальною науковою діяльністю; доведенням завершених розробок до рівня інноваційних продуктів, технологій, товарів, проектів; діяльністю з освоєння і застосування в господарській практиці інновацій.

В організації інноваційного процесу можемо виділити дві моделі, які визначили його еволюційні межі: лінійну і мережеву (модель множинних джерел інновацій). Перша модель отримала широку апробацію ще в ХХ столітті і передбачала впровадження нової техніки і технологій на основі прикладних досліджень. Мережева модель спрямована на розвиток інновацій у всіх сферах господарської діяльності, в тому числі і в інституційних трансформаціях. У зв'язку з цим, при формуванні основних пріоритетів стратегії інноваційного розвитку економіки в цілому, і, безпосередньо аграрного сектора необхідно враховувати і закладати інструментарій, спрямований на посилення захисту прав на інтелектуальну власність, свободу конкуренції, стимулювання економічного розвитку. Важливо визначитись з необхідністю запозичення передових інститутів, підбирати вже випробувані запозичені інститути або раціональніше конструювати нові інститути, що відповідають стадії розвитку економіки. В економічній історії

є безліч прикладів, коли запозичення з інших умов передових технологій і їх застосування приводили до негативного ефекту.

При розробці інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва необхідним вважаємо врахування наступних інституціональних і ресурсних обмежень:

1. Диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію в умовах низької підтримки аграрних товаровиробників і обмеженого економічного потенціалу, що може чинити негативний вплив на темпи зростання і ефективність виробництва.

2. Високі темпи зростання виробництва сільськогосподарської продукції, характерні для окремих його видів (птахівництво, виробництво насіння соняшнику, окремі технічні культури), куди і прямують інвестиції. Для активізації інноваційного розвитку галузі необхідно залучати кваліфіковані кадри, інвестиції в усі складові соціально-економічного та виробничого потенціалу галузі.

3. Діючі економічні взаємозв'язки і існуючий господарський механізм базуються багато в чому на нерегульованих ринкових відносинах, що підсилює існуючу поляризацію сільськогосподарських товаровиробників і проявляється, з одного боку, в формуванні великих високотехнологічних агропромислових об'єднань, а з іншого – зберігає умови для дрібного і низкотоварного виробництва з обмеженими можливостями конкурентного розвитку в перспективі.

4. Не завжди висока прибутковість сільського господарства в цілому і підвищення споживчих цін на продовольчому ринку багато в чому обумовлені наявним і зростаючим розривом в інтересах більшості сільських товаровиробників зі сферами переробки, реалізації та торгівлі.

5. Існує і збільшується розрив в рівнях життя основної маси міського і сільського населення, відбувається диференціація рівня доходів серед сільського населення, мігрують кваліфіковані працівники і фахівці з села в інші галузі національної економіки або за кордон.

На першому етапі інноваційного процесу (фундаментальні дослідження) обмеженнями для інноваційного розвитку галузі є: старіння кадрів фундаментальної науки і практична відсутність припливу талановитих молодих фахівців; фізичне і моральне старіння існуючої науково-виробничої бази; невідповідна сучасним умовам і потребам господарської практики система формування пріоритетів наукових робіт, а також концентрації і достатності для них наявних ресурсів; розірваність етапів інноваційного процесу, неефективність механізмів його стимулювання, відсутність інструментів, знань і мотивацій для подальшого і ефективного впровадження наукових результатів у виробництво.

Серед напрямів, виділених сучасною наукою (селекційно-генетичні, виробничо-технологічні, організаційно-управлінські, соціо-екологічні) для інноваційного розвитку аграрної сфери актуальні всі. При цьому першочергове значення мають селекційно-генетичні новації, які дозволять впровадити в агровиробництво сорти, гібриди і породи, стійкі до несприятливих умов, хвороб, шкідників.

Масштабна модернізація аграрного виробництва потребує використання ресурсозберігаючих технологій, має бути орієнтованою на екологізацію аграрної сфери і націленою на стійкий розвиток сільських територій. Достатньо високий рівень кадрового потенціалу, забезпеченість агропромислового виробництва природними ресурсами мають стати стратегічними конкурентними перевагами у середньостроковій перспективі. При цьому, без формування конкурентного середовища та інституціонального впливу держави реалізувати інвестиційну привабливість та знайти джерела фінансування інновацій в аграрному секторі доволі складно. Необхідно відзначити, що в науковому співтоваристві визнається існування взаємозв'язку між економічним зростанням і інститутами. Якщо при подібних умовах інститути можуть сприяти швидкому зростанню, то і швидке економічне зростання може стимулювати поліпшення інститутів [37; 76; 93]. Створення більш досконалих інститутів і стимулювання

економічного зростання в національній економіці мають продукуватися одночасно, тому що вони є елементами інноваційного середовища і основою для розвитку суспільства.

З урахуванням сучасної вітчизняної практики необхідними є системні реформи, які включають вдосконалення судової та правової систем, виконавчої та законодавчої влади, заходи спрямовані на ліквідацію інституційних пасток і т.ін. Необхідно, щоб експортна виручка і використання природних ресурсів спрямовувались на підвищення, в першу чергу, життєвого рівня населення, а не сприяли збільшенню корупції, а запозичені з передових економік інститути не руйнували, а сприяли розвитку системи освіти, науки, охорони здоров'я, культури.

Таким чином, ключовою проблемою агровиробництва при здійсненні переходу на інноваційний шлях є обмеженість інституціонального забезпечення для мотивації економічних агентів у виробничій сфері до інновацій, а в науковій – до прикладної діяльності, орієнтованої на продукування інноваційних розробок.

Ефективність реалізації відтворювальних і управлінських процесів в єдиному інтеграційному русі системної взаємодії управління регіональними агропромисловими комплексами, стійкість подібних взаємозв'язків, здатні створити синергетичний ефект та додаткові галузеві переваги. Вирішення подібних завдань потребує формування системної концептуальної основи ефективного розвитку аграрного виробництва, забезпечення внутрішньогалузевої та міжгалузевої взаємодії на основі впровадження гнучких інституціональних елементів, що на практиці підвищуватиме рівень комунікацій і вдосконалення технологій реалізації управлінських впливів. Для ефективного функціонування агропромислового виробництва важливим є вироблення управлінських рішень в межах стратегії дій, яка розроблена відповідно до концептуальної основи, сукупності взаємопов'язаних ідей, що впливають одна з одною.

Сучасні тенденції аграрного бізнесу створили зовсім іншу економічну і інституціональну ситуацію в галузі. Консолідація державного управління і аграрного бізнесу виявилась недостатньою для розв'язання в короткий термін сформованих проблем. У розвитку сучасного агропромислового виробництва, парадигмальних основ і еволюції інституціонального середовища можна виділити кілька етапів (табл.1.5).

Таблиця 1.5

Генезис концептуальних засад розвитку агропромислового виробництва

Період	Парадигмальна основа	Елементи інституціонального забезпечення
1990-2000 рр.	Соціально-ринкова трансформація агропромислового виробництва і його інфраструктури	скасування колгоспно-радгоспного устрою, визначення пріоритетності фермерського господарювання, обмеження державного управління і невтручання в справи агробізнесу, лібералізація цін і виробничих відносин
2000-2005 рр.	Часткове відновлення в рамках адміністративних трансформацій державних інститутів управління аграрним сектором і підтримки вітчизняних агровиробників	прийняття державних цільвих проектів і програм в ключових аспектах агропромислового виробництва (збереження і підвищення родючості ґрунтів), прийняття регіональних програм. Відновлення інститутів фіскального, митного регулювання
2005 – 2014 рр.	Формування аграрної політики як ключового пріоритету національної економіки	розробка й часткове впровадження в практику управління аграрної сфери методів стратегування з виділенням базових параметрів ефективного розвитку та інструментів і заходів їх досягнення
2014 р. – до теперішнього часу	Забезпечення ефективного розвитку агропромислового виробництва в умовах європейської інтеграції та глобалізаційних викликів	переорієнтація відтворювальних процесів в аграрній сфері на забезпечення продовольчої безпеки, сталого розвитку, імпортозаміщення сільськогосподарської продукції та продовольства

Джерело: узагальнено за [1;96;99-105;108].

Слід констатувати, що організаційне становлення концептуального підходу в управлінні у пострадянський період пов'язується з розробкою документів стратегічного планування на загальнодержавному і регіональному рівнях. Однак, незважаючи на те, що було розроблено велику кількість різних концептуальних стратегій, програм, їх сукупність не створює

цілісну систему планування економіки, а, найчастіше, вводило різного роду диспропорції і не принесло бажаного ефекту.

Усвідомлення на сучасному етапі значення агропромислового виробництва для сталого розвитку національної економіки отримало відображення в державних програмах розвитку сільського господарства, розроблених, але не прийнятих стратегіях, інших документах, присвячених забезпеченню продовольчої безпеки країни. У зв'язку з цим завдання інноваційного розвитку аграрного сектора переростають в складні міжгалузеві проблеми, які вимагають комплексного розв'язання, вдосконалення управлінського інструментарію. У той же час, розробка і використання інноваційних технологій, заходи щодо збереження та підвищення родючості ґрунтів, сталого розвитку сільських територій часто або тільки позначаються, або явно недостатні в фінансовому та інфраструктурному забезпеченні і не вирішують заявлених завдань і системних проблем. У більшості регіонів відсутні адекватні структури, здатні дотримувати єдність концептуальних напрямів розвитку аграрного сектора економіки.

Управлінський інструментарій ефективного розвитку аграрного виробництва окрім цілепокладання, виділення та систематизації фундаментальних параметрів, обґрунтування ключових напрямів, супроводу бізнес-процесів управлінських рішень включає аналіз результативності аграрної політики, програм та стратегій з урахуванням поточних витрат на їх досягнення. Досягнення результативності інструментів управлінського впливу на інноваційний розвиток аграрного сектора можна здійснювати на основі загальної оцінки з визначенням ефективності реалізації аграрної політики, стратегій, цільових програм на всіх рівнях; аналізу за напрямками ефективного розвитку (соціально-економічної, інституційної та екологічної сфери); по процедурам оцінювання (оперативний і стратегічний контроль, моніторинг, вироблення коригувальних заходів); по суб'єктах оцінки

(внутрішньогалузеві і міжгалузеві взаємодії при реалізації відтворювального процесу) і ін.

Реалізацію альтернативних сценаріїв інноваційного розвитку важливо здійснювати на основі розробленої концепції, яка націлена на оптимізацію ресурсного потенціалу, аккумулявання територіальних ресурсів і резервів на досягнення ефективності агропромислового виробництва. Концепція представляє собою певну систему поглядів та управлінських ідей, реалізація яких орієнтована на досягнення більш якісного стану.

Формування системної концепції потребує врахування того факту, що сучасні умови господарювання та економічна невизначеність ускладнюють інституціональне середовище аграрного сектору. При цьому в самій аграрній сфері проходить часткова централізація державного регулювання та дефрагментація агровиробництва з урахуванням специфіки й особливостей регіональних територіальних виробничих комплексів, що потребує координації внутрішньогалузевих, а також міжгалузевих взаємодій.

Вивчення теоретичних підходів до формування концептуальних основ свідчить, що успішність їх реалізації досягається мінімальною кількістю узгоджувальних дій та етапів, а також центрів прийняття рішень; конкретизацією ресурсів, елементів і підсистем в їх концептуальній єдності на основі централізованого плану і поєднання колегіального та можливо директивного управлінського підходу; забезпеченням відповідних умов настання прогнозованих наслідків та при мінімізації побічних ефектів; альтернативністю процесів і їх етапів, що обумовлює потенційну гнучкість; регламентуванням методів та інструментів регулювання можливих внутрішніх протиріч чи конфліктних ситуацій із зовнішнім середовищем; високим професіоналізмом [51;166;174].

Успішну реалізацію стратегії може забезпечити досягнення комплексного врахування системних елементів і досягнення синергетичного ефекту в ключових напрямках: забезпечення продовольчої безпеки, сталий розвиток сільських територій, ресурсозбереження.

Сформовані бізнес-процеси в аграрній сфері і її сучасна структура при зовнішній нестабільності і загрозах не здатні забезпечити консолідацію потенціалу системних елементів, що підтверджується реальним станом і тенденціями розвитку вітчизняної аграрної економіки. В таких умовах з боку держави і управлінських імпульсів на макроекономічному та регіональному рівнях потрібні більш адаптивні інструменти, які будуть нівелювати ризики і невизначеності.

Ефективний розвиток аграрної сфери формується комплементарним поєднанням і взаємодіями безпосередньо структури АПК як об'єкта управління і результативністю досягнень базових параметрів, що відображають узгодженість при реалізації єдиних цілей всіх системних суб'єктів. Комплементарні взаємодії реалізуються через розмежування повноважень, зон відповідальностей і фінансової політики управлінських органів державної і місцевої влади, а також інститутів самоврядування сільського населення; адаптивність реагування бізнес-процесів управлінських рішень аграрного сектора на динамічні зміни зовнішніх факторів, еволюцію інституціонального середовища. Формування інституціонального середовища агропромислового виробництва є комплексом соціально-економічних, адміністративно-правових, екологічних та інших норм і суспільних відносин, які постійно самовідтворюються і розвиваються в економічному просторі агропромислового комплексу.

Ефективний розвиток агропромислового виробництва виходить з ідентифікації основних напрямів агробізнесу, здатних сформувати стратегічне бачення трансформації управління і вдосконалення відтворювального процесу. Так, наприклад, кластерний підхід інтегрує внутрішньогалузеві взаємодії; сприяє в подальшому переходу від здійснення ситуаційних управлінських впливів до постійної та послідовної саморегуляції інноваційних структурних елементів, пов'язаних взаємними виробничими і фінансовими потенціалами і інтересами; дозволяє дефрагментувати параметри і критерії ефективного розвитку по конкретних суб'єктах АПК.

Взаємна інтеграція цілей і завдань органів державного, регіонального і місцевого управління, агробізнесу та місцевого соціуму є невід'ємним елементом формування інноваційних агровиробничих структур, що підвищують ефективність аграрного сектору країни і регіонів. Вибір концептуальних альтернатив розвитку регіональних агропромислових комплексів і їх коригування виходять з комплексної оцінки досягнутого та очікуваного рівнів ефективності. На даному рівні можливі два варіанти розвитку. При першому (стратегія стагнації), зниження витрат досягається за рахунок більш оптимального розміщення виробничих сил (при збереженні їх поточного рівня), інфраструктури, ліквідації нерентабельних виробництв. Вивільнені кошти державної підтримки дозволяють їх ефективно задіяти при реалізації завдань розвитку на інших територіях. Даний сценарій реалізується на територіях з депресивним і проблемним рівнями розвитку. Така варіативність сценарію підвищує гнучкість і альтернативність застосування управлінських бізнес-процесів.

При другій стратегії (розвиток на основі інноваційного забезпечення) ефективність агропромислового виробництва досягається за рахунок формування «точок» зростання, концентрації трудових ресурсів і населення в місцях проживання з розвиненою соціальною та інженерною інфраструктурою, в зонах транспортної доступності та інших факторів, які виступають основою консолідації ресурсного потенціалу. Це регіони з стійким або лідируючим рівнями розвитку.

Організація внутрішньогалузевої і міжгалузевої взаємодії для ефективного розвитку аграрного сектора реалізується за допомогою включення цільових і комплексних програм розвитку регіону в стратегічні концепції розвитку агропромислового виробництва з метою забезпечення єдності державної аграрної політики. Програми ефективного розвитку на регіональному та місцевому рівні можуть затверджуватися колегіальним органом, який формується з представників місцевих формувань, агробізнесу, органів самоврядування сільського населення з урахуванням відповідних

цілей і завдань. Такі програми передбачають в своїй структурі дефрагментовані проекти, заходи учасників агропромислового виробництва, які корелюють з конкретними фінансовими джерелами і забезпечені механізмами реалізації, контролю та коригування.

При формуванні системної концепції інноваційного розвитку агропромислового виробництва важливо врахувати роль наукової та освітньої інфраструктури, яка забезпечує умови реалізації відтворювального процесу. У зв'язку з цим важливо інфраструктурно виділити системи підготовки кадрів і керівників, включаючи менеджерів вищої і середньої ланки для аграрної сфери; організаційні структури, які реалізують фундаментальні і прикладні наукові дослідження, орієнтовані на інноваційні напрямки, що забезпечують досягнення продовольчої безпеки, імпортозаміщення, сталого розвитку сільських територій; структури для моніторингу та інформаційно-консультаційного супроводу інноваційних розробок для сільськогосподарської діяльності.

Ключова ідея системної концепції інноваційного розвитку агропромислового виробництва в тому, що об'єктом управлінських рішень стає не тільки відтворювальний процес, але й відносини, що виникають в аспектах сталого розвитку сільських територій за допомогою забезпечення імпортозаміщення та продовольчої безпеки на основі впровадження інноваційних технологій виробництва та управління, формування інституціонального середовища і стабілізації внутрішньогалузевих і міжгалузевих взаємодій. Концепція може бути реалізована за умови консолідації всіх учасників відтворювальних процесів, наукового обґрунтування і виділення відповідних наскрізних параметрів ефективного розвитку.

Найважливішим обмеженням модернізаційних змін та інноваційного економічного розвитку аграрної сфери є відсутність ефективних організаційних і фінансових технологій зростання, законодавчого оформлення прав власності та ефективного функціонування базисних

інститутів економіки. Через це, активне включення держави у формування і реалізацію стратегії інноваційного розвитку за допомогою інституціонального регулювання інноваційних змін має принципове значення і стає пріоритетним фактором розвитку виробничого потенціалу і фінансової стійкості сільськогосподарського виробництва.

З огляду на результати функціонування галузі, низьку ефективність базисних і інноваційних інститутів в аграрній сфері вкрай необхідна інституціональна модернізація. Інституціональна модернізація передбачає оптимізацію або зміну правил поведінки економічних суб'єктів, задекларованих у відповідних стратегіях, документах, концепціях, що визначають цілі та завдання розвитку агропромислового виробництва, інструменти їх досягнення. Проблема врахування в аграрній політиці інституційних інструментів, які мають вплив на розвиток аграрної сфери і, в свою чергу, модернізуються в умовах зміни її стратегії, особливо актуальна в нестабільних умовах економічної діяльності агровиробників.

Важливим елементом інституціонального проектування є прогнозування, що підтверджується необхідністю забезпечення на найближчий і віддалений періоди стійкого становища господарюючих суб'єктів в постійно мінливому ринковому середовищі; потребами забезпечення конкурентоспроможності; просування на європейські ринки і т.ін. Серед методів, націлених на виявлення потреби в інноваціях, які враховують перспективність тих чи інших зон інноваційного розвитку, першочерговість їх фінансової підтримки та стимулювання, а також сприяють формуванню стратегії інноваційного розвитку є технологія форсайта (табл. 1.6). Така технологія дозволяє підібрати для країни, регіону, галузі при кожному з можливих варіантів лінію поведінки (можна умовно назвати інституціональною траєкторією), що дозволяє з високою ймовірністю наблизитись до оптимальної траєкторії розвитку на більш сприятливих умовах.

Таблиця 1.6

Елементи дорожньої карти інноваційного розвитку агропромислового виробництва

Напрями інноваційних перетворень	Заходи й інструментарій досягнення
1. Формування інноваційних прогнозів ключових напрямків виробничого впровадження інноваційних досягнень в галузях агропромислового виробництва на коротко-, середньо- та довгострокову перспективу	Систематичний моніторинг досягнень, фундаментальної аграрної науки й ідентифікація та стимулювання перспективних напрямів її розвитку
2. Стимулювання активізації інноваційного процесу в агропромисловому виробництві на загальнодержавному і регіональному рівнях з використанням програмно-цільового підходу	Пошук шляхів підвищення фінансування фундаментальної аграрної науки з цільовим використанням її досягнень: за рахунок бюджетних коштів фінансується продукування базисних і технологічних інновацій, які забезпечують ефективність агровиробництва
3. Збільшення кількості агровиробників, які здійснюють впровадження інновацій до 15% від їх загальної кількості	Розробка й впорядкування інституційно-правової бази, що забезпечує найбільш сприятливі економічні та правові умови для товаровиробників, які орієнтовані на послідовне і безперервне вдосконалення виробництва
4. Запровадження фіскальних стимулів і введення податкових пільг на період засвоєння нових технологій і інноваційних видів продукції	Виокремлення потенційних споживачів інновацій серед товаровиробників на регіональному рівні і відбір аграріїв, які здійснюють реалізацію піонерного проекту виробничого впровадження інновацій
5. Стимулювання інноваційного відтворювального процесу в аграрній сфері	Страховання інноваційних ризиків (ризиків первинного засвоєння нововведень); часткове чи повне покриття витрат, пов'язаних з технічним переозброєнням, модернізацією виробництва (прискорений метод амортизації); поширення ресурсощадних технологій
6. Стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування в агровиробництві; створення умов для переходу до технологій нового покоління	Створення організаційних форм співпраці держави і аграрного бізнесу на умовах державно-приватного партнерства, корпоратизації
7. Формування єдиної інформаційно-консультаційної регіональної мережі та навчальних систем, які сприятимуть доведенню нових до товаровиробників і засвоєння ними інновацій	Створення інфраструктурних елементів та спеціалізованих інститутів для забезпечення координації, контролю, фінансування, впровадження і популяризації інноваційного процесу в аграрній сфері

Джерело: власна розробка.

Агропромислове виробництво є життєзабезпечуючою сферою економіки, а моделювання варіантів аграрної політики на основі форсайт-інструментарію, який ідентифікує шляхи забезпечення підвищення рівня

конкурентоспроможності аграрного сектора є необхідною умовою наближення до достовірності розроблюваних стратегій.

Одним з інструментів форсайт-технологій є формування дорожніх карт (road map) як елементу формування перспективних напрямків розвитку інноваційного процесу і формування інноваційного ланцюжка «наука – агропромислова сфера – ринок – товаровиробники». Подібна карта являє собою схематичний системний полісценарій, в рамках якого надано вибір цілеспрямованих дій інноваційного розвитку агропромислового виробництва.

Таким чином, модернізація інститутів аграрної сфери в напрямку консолідації їх впливу на реалізацію інноваційного розвитку виступає як домінантна складова всієї аграрної політики і актуалізується в умовах сировинної орієнтації та вичерпання джерел екстенсивного зростання, що обумовлює необхідність економічного стимулювання сільськогосподарських товаровиробників до пошуку і використання інновацій на сучасному етапі розвитку. Реалізація цілей інноваційного розвитку обумовлює формування спільного інституціонального простору для ефективної взаємодії всіх господарюючих суб'єктів. Інституційний механізм за таких умов повинен створити й запровадити базові структури для відповідного простору (рис.1.3). Для реалізації зазначеного процесу необхідні:

- 1) створення практичних механізмів інституціоналізації інноваційного виробництва;
- 2) формування й розвиток інститутів інтелектуальної власності;
- 3) розвиток інноваційної освіти;
- 4) забезпечення участі товаровиробників в глобальних регулюючих структурах для просування вітчизняних інноваційних розробок та продукції на світовий ринок;
- 5) вдосконалення інституціонального механізму з врахуванням досягнень інформаційно-технологічної революції.

У низькотехнологічних галузях економіки інноваційний прорив ускладнений тим, що нові технології і процеси продукуються за допомогою

раніше засвоєних техніки й технологічної бази; відсутні стимули до розробки інновацій на відміну від імітації вже поширених у світовій практиці розробок (дешевизна імітацій, менші ризики); є реальним відтік кваліфікованих наукових кадрів (відмінності в зарплаті і в інфраструктурі наукових досліджень); низький рівень захисту прав на інтелектуальну власність; слабкість інститутів підтримки нововведень [93].

Рис. 1.3. Організаційно-економічні інструменти інституціональної модернізації агропромислового виробництва

Джерело: власна розробка.

Разом з тим, особливістю національної економіки є наявність якісного людського капіталу, що могло б дозволити в деяких галузях розробляти й

застосовувати інновації, а не займатись імітаціями зарубіжних розробок. Так на практиці частіше використовується альтернативна можливість у вигляді імітації, що роблять також і більшість країн, які розвиваються. Однак існує проблема деградації сектора НДДКР економіки в цілому, на ранній стадії. Це може статися ще до того, як результати даної сфери стануть затребуваними, коли з якихось причин перевага експорту сировини і продукції з низьким рівнем переробки перестане бути основою номінального економічного зростання країни, тобто коли залежність від ресурсів зіграє негативну роль в національній економіці. В таких умовах актуалізується проблема розвитку сектора НДДКР і підтримки його в стані, коли продукція не буде затребуваною в економіці, що імітує закордонні розробки.

Як свідчить досвід передових країн перехід до інноваційного розвитку є поступальним процесом, детермінованим засвоєнням все більш передових технологій, які розроблені країнами - лідерами технологічного прогресу. Базовою основою переходу є зміна відносної ефективності запозичень і інновацій. За умов, коли створення «принципово нових» продуктів й технологій виявиться країні вигіднішим процесом, ніж попередня імітація, можна прогнозувати формування масового попиту на новації. Такий стан можливий, якщо національне господарство вже опанувало сучасні технології і володіє досить потужною фундаментальною і прикладною наукою та створена інфраструктура для впровадження результатів фундаментальних досліджень. Даному процесу необхідні потужні інститути, функціонуючий фінансовий ринок і якісний людський капітал. А щоб утримати інноваторів найвищого рівня, країна має бути досить заможною. В міру досягнення зазначених умов для інноваційного розвитку все більшого значення набувають малі інноваційні фірми і фінансовий ринок, венчурні фонди і інкубатори.

В практичній діяльності уряди постійно змушені розв'язувати проблему розподілу обмежених коштів між фундаментальними розробками та проектами модернізації, які засновані на запозиченнях. Світовий досвід не надає універсальних рецептів в даному питанні. Окремі фундаментальні «прориви»

можуть дати ефект. Без достатньо розвиненої фундаментальної науки неможливі принципово нові розробки. В той же час, фахівці з теоретичної науки виступають носіями інформації про самі передові досягнення і є експертами при розробці проектів модернізації.

В інноваційній практиці різних країн світу виокремились загальні напрями, інструменти прямих і непрямих методів стимулювання інноваційної активності. Найбільш поширеними стали прямі методи стимулювання розвитку інновацій та інноваційної активності (використання венчурного капіталу, введення пільг в НДДКР, розвиток фінансової підтримки науково-дослідних робіт, виділення в першочерговий пріоритет сфер освіти і НДДКР). Непрямі методи не знайшли такого ж широкого розвитку в світовій практиці і вимагають подальшого вивчення для можливості застосування у вітчизняній практиці і вдосконалення: мотивація і розширення мобільності наукових кадрів, оптимізація та підвищення ефективності патентної системи, спрощення діючих процедур створення нових інноваційних компаній, орієнтування НДДКР на продукування інновацій, стимулювання і мотивація більш тісної співпраці науковців та інших учасників в інноваційному процесі.

Висновки до розділу 1

1. Гносеологічний фундамент теорій інноваційного розвитку сформувався під впливом економічної динаміки та активно доповнювався чи переглядався в кризові періоди економічних трансформацій. Інноваційні зміни стали невід'ємною детермінантою й індикатором циклічних коливань економічної активності. Поступово вплив інновацій поширився не тільки на технології і економіку, а також й на інші сфери суспільства. Надбанням економічного розвитку стали розробка і апробація інструментарію та визначення базових умов продукування й дифузії інновацій (державний вплив та ринкова конкуренція). Основними детермінантами інноваційного розвитку економік стали: людський капітал; використання нових знань і технологій; інноваційна

інфраструктура; наукові дослідження й розробки; інвестиції; технологічний обмін; соціальна складова; екологічна складова.

2. Визначено, що онтологічним фундаментом постіндустріальної економіки стало виокремлення провідної ролі інтенсивних факторів економічного розвитку, і, зокрема інновацій. Науково-технічний прогрес став ключовим чинником зростання добробуту, а здатність до технологічних змін було визначено базовим фактором конкурентоспроможності національних економік. Одними з перших, вплив науково-технічного прогресу на економічний розвиток визнали науковці класичної школи, неокласики вважали його ендогенним фактором, а кейнсіанці схилились до екзогенного характеру впливу науки й прогресу на економічну систему. Поширення інституціонального підходу в дослідженні економічної динаміки сприяло обґрунтуванню ключової ролі держави в стимулюванні інноваційного розвитку.

3. Інноваційний розвиток, в найбільш широкому трактуванні визначено як глобальний процес, що має місце в усіх сферах суспільної діяльності, він відрізняється нерівномірністю щодо окремих фірм, регіонів і національних економік, має власну структуру і розгортається в межах національних інноваційних систем. Інноваційний розвиток реалізується за допомогою системи національних, регіональних, галузевих і корпоративних програм та забезпечує соціально-економічні перетворення на основі передових технологій. Масштаби інноваційного розвитку обумовлені загальним розміром відтворення, абсолютної величини й питомої ваги інновацій у процесі відтворенні, обсягом ресурсів, залучених до інноваційного процесу.

Інноваційний розвиток агропромислового виробництва визначено як комплекс науково-технічних, організаційно-управлінських, технологічних, екологічних, соціальних змін, що відбуваються в результаті створення, реалізації нововведень, їх доведення до практичного використання у виробництві для забезпечення продовольчої безпеки, підвищення якості життя населення і темпів зростання економіки, розвитку конкурентоспроможного та сталого сільськогосподарського виробництва.

4. Аргументовано, що з категорією «інноваційний розвиток» співвідноситься поняття інноваційності, яке визначає економічне середовище, сукупність зовнішніх та внутрішніх умов, які дозволяють продукувати нові знання та отримувати вигоду з їх комерціалізації. Інноваційність є властивістю економічної системи і виявляється в здатності системи макро-, мезо або мікрорівня сприяти чи протидіяти створенню, впровадженню та розвитку інновацій. Інноваційність пов'язана з оцінкою результатів інноваційного розвитку економічної системи, з одного боку, та її сприйнятливістю до інновацій, – з іншого. Рівень (ступінь) інноваційності характеризує ефективність протікання інноваційних процесів, а її зміст має системну основу.

5. Визначено інституціональну структуру інноваційного розвитку як сукупність взаємопов'язаних груп інститутів, що формують обмеження для інноваційних суб'єктів і спрямовані на координацію інноваційного процесу та мотивацію інноваційної діяльності. В складі інституціональної структури виділено самостійну підсистему – інноваційну інфраструктуру.

Інноваційну інфраструктуру визначено як сукупність інститутів у вигляді інноваційних суб'єктів (організацій, установ, державних та комерційних структур) і об'єктів, а також сукупність видів діяльності (галузей), спрямованих на обслуговування інноваційного процесу і сприяння інноваційному розвитку. Аргументовано функціональні відмінності інституціональної структури (координація і мотивація інноваційної діяльності) й інфраструктури (надання послуг, створення умов для такої діяльності).

6. Обґрунтовано, що інституціональне забезпечення інноваційного розвитку формують інститути, формальні й неформальні правила, які створюються суспільством та державою, а також відповідні механізми (або санкції), що забезпечують їх дотримання. Інституціональне забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва, в найбільш широкому сенсі визначено як процес формування нових й трансформацію існуючих інститутів й інституцій, визначення перспективних інституціональних траєкторій з метою організаційного і нормативного регламентування

інноваційного розвитку. У вузькому сенсі, інституціональне забезпечення – формалізація (закріплення) норм, правил, обмежень та створення організаційних структур й інфраструктури для реалізації інноваційного розвитку.

7. Встановлено, що базовою вихідною умовою інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва виступає його інституціоналізація, як процес формування та функціонування базисних й інноваційних інститутів та інституцій. Динамічність процесу забезпечують такі форми інституціональної еволюції як трансформації, модернізації, модифікації, мутації інститутів й інституцій. Цілеспрямованість пов'язана з керованим вирощуванням (варіант стратегії проміжних інститутів), конструюванням, інституційним експериментом, трансплантацією інститутів й інституцій. Досягнення стратегічних цілей розвитку забезпечує формування перспективної інституціональної траєкторії, яка обумовлює вибір інституціонального простору; врахування існуючих обмежень; стимулювання інноваційного розвитку; виключення чи мінімізація дисфункцій.

8. Аргументовано доцільність використання стратегії проміжних інститутів при формуванні інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва. Саме дана стратегія дозволяє сформувати перспективну траєкторію і узгодити інструментарій впливу з ресурсними, технологічними, інституційними обмеженнями та передбачає вбудовані механізми, які стимулюють заплановані зміни інститутів і обмежують виникнення дисфункцій або інституціональних пасток.

9. Обґрунтовано, що інституціональне забезпечення інноваційного розвитку пов'язане з формуванням ефективних інститутів й інституцій. Критерієм ефективності виступає умова набуття сукупністю інститутів та інституцій ознак системності і комплементарності. Недотримання критерію обумовлює необхідність в інституціональній реконструкції, або в створенні інституціональної структури, яка здатна забезпечити економічну ефективність та соціальний розвиток на основі комплементарного поєднання історично

сформованих (власних) інститутів із залученими ззовні та імplementованими у господарське середовище.

10. Реалізація альтернативних сценаріїв розвитку має базуватись на відповідній інноваційній концепції, яка орієнтована на оптимізацію ресурсів, аккумулявання потенціалів і резервів територій, координацію і збалансування внутрішньогалузевих та міжгалузевих взаємодій для досягнення ефективності виробництва. Успішність і ефективність в реалізації концептуальної моделі можлива при мінімальній кількості узгоджувальних етапів та центрів прийняття управлінських рішень; конкретизації внесків і ресурсів, елементів та підсистем в їх концептуальній єдності; забезпеченням умови настання прогнозованих результатів і мінімізації побічних ефектів; альтернативністю процедур, процесів і їх етапів, що забезпечує потенційну гнучкість; регламентацією методів та інструментарію регулювання внутрішніх протиріч чи конфліктних ситуацій із зовнішнім середовищем; високим професіоналізмом.

11. Акцентовано необхідність інституціональної модернізації аграрної сфери, яка передбачає оптимізацію або зміну правил поведінки економічних суб'єктів, задекларованих у відповідних стратегіях, документах, концепціях, що визначають цілі та завдання розвитку агропромислового виробництва, інструменти їх досягнення. Модернізація інститутів аграрної сфери в напрямку консолідації їх впливу на реалізацію інноваційного розвитку виступає як домінантна складова всієї аграрної політики і актуалізується в умовах сировинної орієнтації та вичерпання джерел екстенсивного зростання, що обумовлює необхідність економічного стимулювання сільськогосподарських товаровиробників до пошуку і використання інновацій на сучасному етапі.

12. Доведено переваги технології форсайта як інструменту прогнозування, що сприяють формуванню стратегії інноваційного розвитку та дозволяють моделювати варіанти аграрної політики. Формування дорожніх карт як елемент визначення перспективних напрямів розвитку інноваційного процесу і забезпечення інноваційного ланцюжка «наука – агропромислова сфера – ринок – товаровиробники» дозволяє створити схематичний системний

полісценарій, в рамках якого надано вибір цілеспрямованих дій інноваційного розвитку агропромислового виробництва.

Результати досліджень, представлених у Розділі 1, опубліковано у працях автора: [6; 154; 161-162].

В розділі 1 використано матеріали з відповідним посиланням на такі наукові джерела зі списку літератури: [1;4-5; 8;15-16; 27; 30; 32; 36-37; 51-53; 55-57; 76; 78;93-94; 96; 99-108; 118-120; 122; 136; 139; 148-149; 151; 163;166; 168-169; 171-176;179; 182; 184-185;187;190-191;193-194;197;199-200; 202-203;205].

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

2.1 Сучасний стан інноваційного розвитку агропромислового виробництва

Детермінантою інноваційного розвитку будь-якої галузі національної економіки виступає інноваційний процес, який розпочинається з етапу фундаментальних досліджень. Про належне наукове забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва мало б свідчити збільшення використання вітчизняної техніки та сортів рослин і порід тварин, використання нових технологій вирощування. В той же час, за висновками експертів [1, с. 44] вітчизняне сільське господарство переважно орієнтоване на імпортне устаткування, сорти рослин й породи тварин, технології. Існуючі проблеми наукового й інноваційного забезпечення агропромислового виробництва корелюють з наявними проблемами інноваційного розвитку національної економіки. Разом з тим, аграрна фундаментальна наука має й свої специфічні проблеми, обумовлені фактичною «деградацією» регіональних мереж дослідних структур та скороченням земельних ділянок для проведення експериментальних робіт в землеробстві. До того ж, наявна система формування напрямів та тематика наукових досліджень, специфіка їх проведення й контролю видається доволі застарілою, наукові розробки вчених не отримують практичного впровадження і є в певній мірі «декларативними» [1, с. 47].

Аграрна наука фундаментального характеру не відрізняється високим рівнем інноваційної активності й комерціалізації розробок та здійснюється в межах лінійної або лінійно-послідовної моделі інноваційного процесу (рис. 2.1). Фундаментальні дослідження концентруються у структурах

Національної академії аграрних наук України й ВНЗ, які традиційно здійснюють кадрове галузеве забезпечення.

Як доводять результати аналізу, існуючі макроструктурні й галузеві проблеми та суттєве скорочення бюджетного фінансування (воно домінує на початковій стадії інноваційного процесу) призвели до значного скорочення кількості організацій, які здійснюють наукові дослідження та розробки.

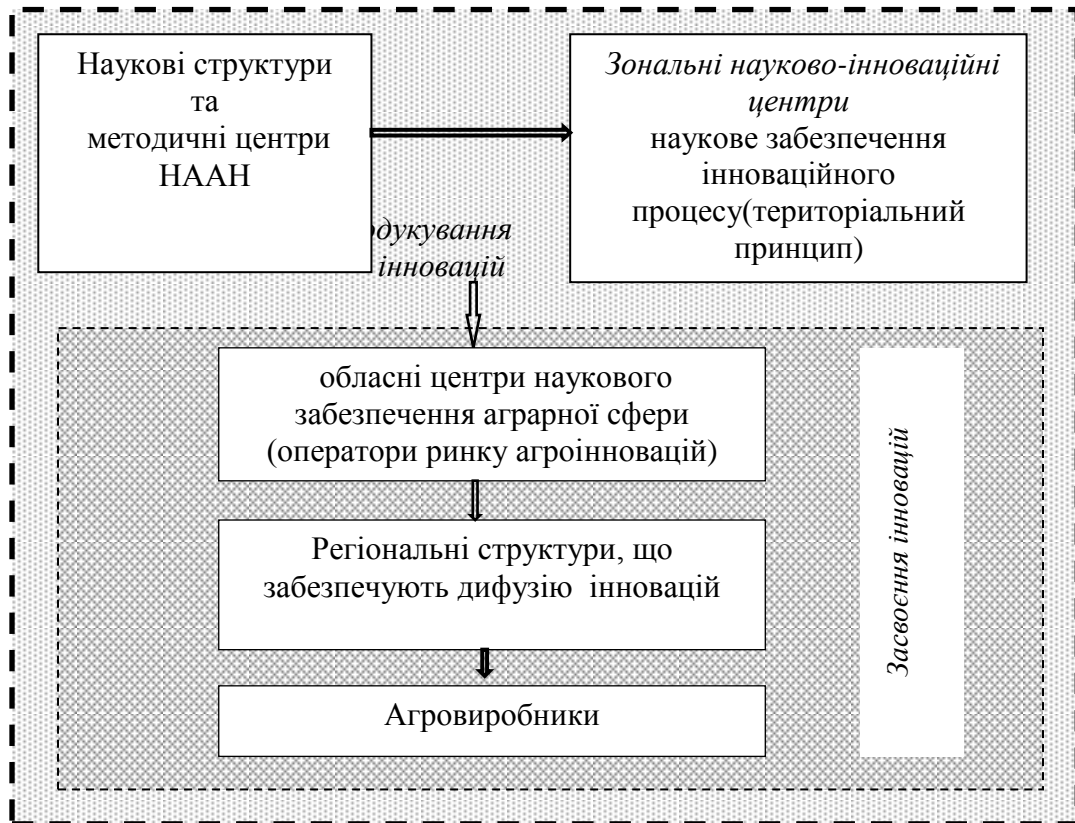

Рис. 2.1. Структурно-логічна схема моделі інноваційного процесу в агропромисловому виробництві

Джерело: власна розробка

Дана тенденція зберігалась майже до 2016 р. (рис. 2.2). І тільки на кінець 2016 р. збільшилась кількість відповідних структур, а вже у 2017 р. знову відбулось скорочення. Відповідна тенденція властива й для наукових структур основного продуцента агроінновацій – НААН. На кінець 2009 р. в підпорядкування НААН працювало 116 структур, а в кінці 2015 р. – тільки 80. На кінець періоду таких структур налічувалось 87. В підпорядкуванні

Міністерства аграрної політики та продовольства в кінці 2009 р. працювали 87 організацій, а в кінці 2017 р. їх кількість скоротилась до 52.

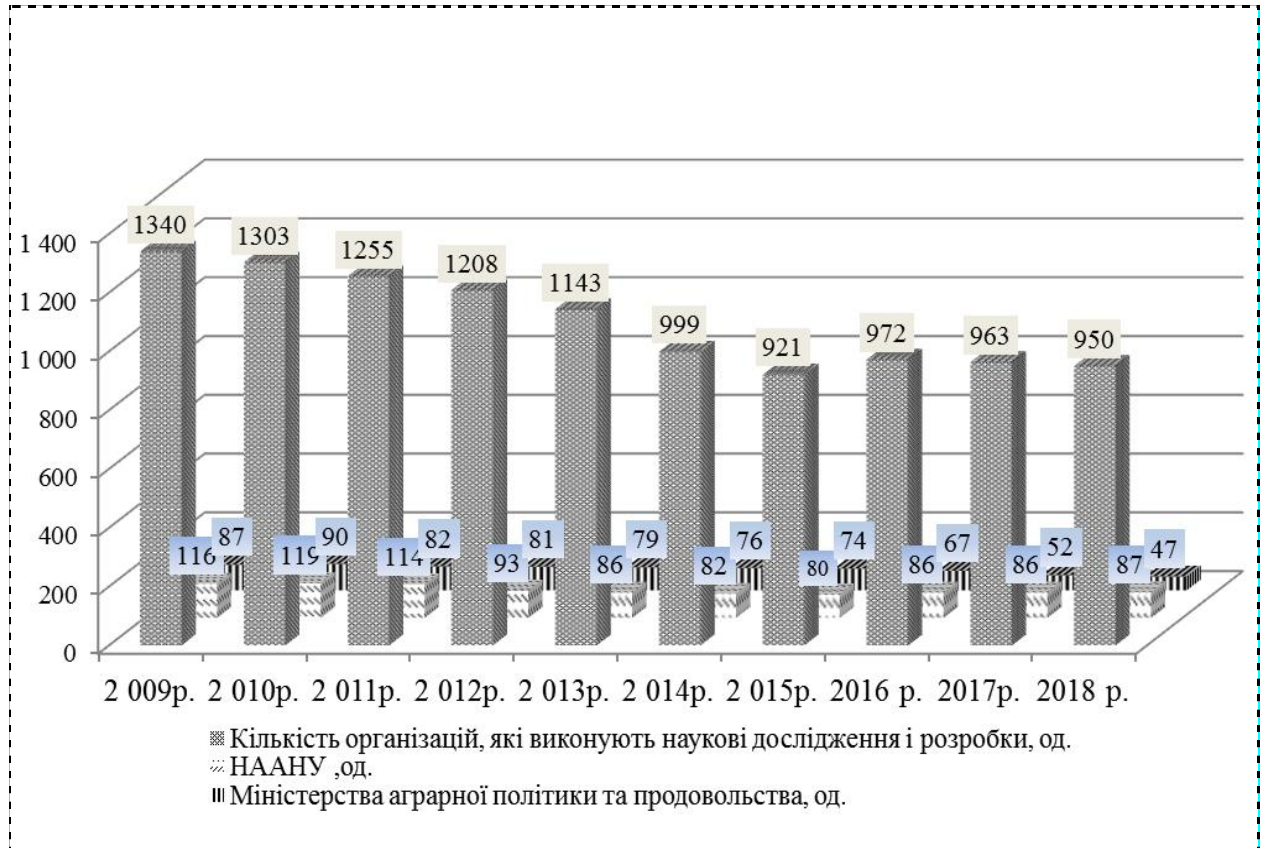

Рис. 2.2. Наукові організації, які виконували дослідження і розробки

Джерело: побудовано на основі даних [65; 66, с. 13; 67, с. 13; 68, с. 10,13; 69, с.12-13; 70, с. 13; 71, с.13; 72, с. 13; 73, с.12];

Окрім скорочення наукових організацій доволі стрімко зменшувалась до 2016 року і кількість наукових кадрів. Так в організаціях НААН склад наукових кадрів скоротився з 8839 у 2009 році до 5640 на кінець 2015 р. Певне зростання властиве для 2016 р. (6612 осіб), а вже на кінець 2018 р. кількість науковців склала 5164 особи. В структурах Міністерства аграрної політики та продовольства відбувались аналогічні зміни. Так на кінець 2015 року склад науковців поєднував 1560 осіб, а на початку періоду їх було 1893 (рис. 2.3).

Можемо констатувати загальне кількісне скорочення наукових структур й наукових кадрів, які виконували фундаментальні дослідження та розробки в структурі основного продуцента агроінновацій. Скорочення установ та чисельності наукових кадрів, які здійснюють наукові дослідження в аграрній сфері не є головною проблемою, суттєво гіршим фактором є те,

що в структурному плані наукове й інноваційне забезпечення аграрної галузі не відповідає тенденціям розвитку і потребам аграрного виробництва. Так відбувається скорочення аспірантів, які ведуть дослідження за напрямом сільськогосподарських наук (3% від загальної кількості аспірантів, при кількості наукових структур даного профілю 12% [56, с. 45]). Така динаміка невиправдана, адже дослідження даного профілю потребують проведення значного обсягу польових робіт та лабораторних досліджень.

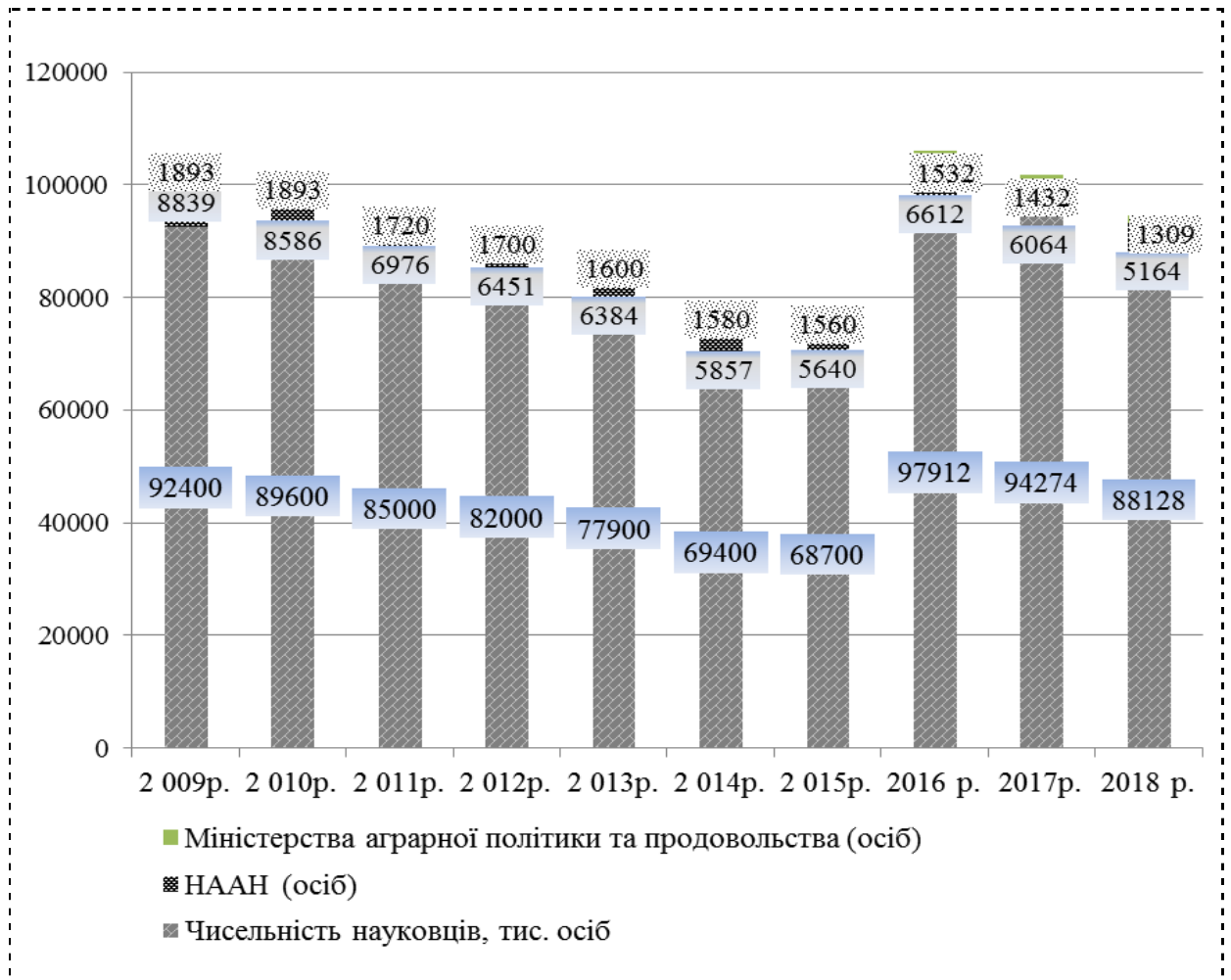

Рис. 2.3. Чисельність наукових кадрів, які виконують дослідження і розробки
Джерело: побудовано на основі даних 66, с. 37; 67, с.13; 68, с.10-13; 69, с. 31, 64; 70, с. 64; 71, с. 31,64; 72, с.35,54]

Дефіцит фінансування не створює переваг для наукової кар'єри, спеціалізація або професійні знання й рівень значної частки наукових кадрів повністю орієнтовані на існуючу організаційну структуру аграрної науки і не відповідають фактичним потребам галузі. За існуючих умов доволі

ускладненою вбачається праця науковців на засадах грантового фінансування та їх взаємодія із закордонними установами.

Існуюча наукова сфера аграрної галузі слабо взаємодіє з товаровиробниками й переважно «замкнена» на собі. Державні наукові установи, які орієнтуються на визначений напрям аграрної фундаментальної науки, в основному орієнтуються на забезпечення виконання формальної складової дослідження і мають обмежені можливості та мотиви для реалізації перспективних розробок. В той же час, держава не може примусити товаровиробників (переважно приватного сектору) співпрацювати з науковцями. Негативним чинником є й те, що аграрний бізнес і товаровиробники не зацікавлені у співпраці з вітчизняними науковими структурами, адже ринок пропонує значний та майже повний перелік необхідних аграріям технологій. Провідні агрохолдинги не зацікавлені у довгострокових інвестиціях у фундаментальні дослідження, адже результат можна отримати тільки через кілька років. Сформувався певний розрив між тими результатами, що здатні запропонувати наукові установи і наявними потребами виробників аграрної продукції [1, с. 46-47].

При загальному скороченні продуцентів агроновацій наявна тенденція до зростання вартісних показників, які характеризують обсяг виконаних науково-технічних робіт. Так в масштабах національної економіки за період 2009-2018 рр. обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт склав 16774 млн грн., що на 93,8 % більше, чим на початок періоду. Серед видів робіт в найбільшій мірі зросли обсяги фінансування прикладних досліджень (252,7 % до 2009 р.).

В організаціях підпорядкованих НААН за період 2009-2018 рр. обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт склав 768 млн грн., що на 65,9 % більше чим на кінець 2009 р. (табл. 2.1). Серед видів робіт в найбільшій мірі зросли обсяги фінансування фундаментальних досліджень і науково-технічних розробок і послуг (180,3 % та 172,9% відповідно до 2009 р.). Зазначене мало б відбитися на зростанні кількості запропонованих

агровиробникам машин, обладнання, технологій, сортів і порід тварин. В той же час, дані, які б підтверджували таке припущення навести складно.

Таблиця 2.1

Динаміка показників виконаних наукових та науково-технічних робіт

Показники	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2018 р. у % до 2009 р.
Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт, всього, млн грн.	8654	9867	10350	11253	11781	10951	10130	10955	12599	16774	193,8
з них											
Фундаментальні дослідження	1917	2188	2206	2622	2695	2475	2317	2202	2891	3757	196,0
Прикладні дослідження	1412	1617	1867	2058	2088	1910	1871	2451	2945	3568	252,7
Науково-технічні розробки й послуги	5325	6062	6277	6573	6998	6566	5942	6302	6763	9449	177,4
в тому числі у											
НААН	463	523	2197	609	577	524	508	536	666	768	165,9
з них											
Фундаментальні дослідження	218	257	1492	244	244	242	221	245	302	393	180,3
Прикладні дослідження	175	198	432	267	236	208	196	190	249	254	145,1
Науково-технічні розробки й послуги	70	68	273	98	97	74	91	101	115	121	172,9

Джерело: розраховано на основі даних [66, с. 105-106; 67, с. 108-109, 68, с. 112-113; 69, с. 108-109; 70, с.95-96, 100; 71, с. 94, 103-104; 72, с.69,70-73; 73, с.12-13; 97]

При зростанні вартісної оцінки загального обсягу наукових та науково-технічних робіт за відповідний період склалась майже стала структура видів робіт (рис. 2.4). Тільки на кінець звітної періоду можемо констатувати зростання обсягу фінансування прикладних досліджень з 16 % на початок періоду до 23 % на кінець 2017 р. та 21,3% у 2018 р. Найбільшу частку в структурі наукових та науково-технічних робіт за 2009-2018 рр. займали науково-технічні розробки й послуги (від 62 % у 2009 р. до 56,3 % у 2018 р. з певними коливаннями) (рис. 2.4). При вартісному зростанні обсягів фундаментальних досліджень, їх питома вага в обсягах фінансування була майже сталою і на кінець 2018 р. у структурі всіх робіт питома вага фундаментальних досліджень становила 22,4 %. Аналіз вартісної структури видів робіт, які виконані установами, підпорядкованими НААН свідчить про

те, що протягом 2009-2018 рр. найбільшу частку серед виконаних наукових і науково-технічних робіт займали фундаментальні дослідження, частка яких коливалась з 47% до 51,2% на кінець періоду. Такий стан відповідає призначенню головного продуцента інновацій для агропромислового виробництва, адже в НААН зосереджено основний науковий потенціал, що призначений для започаткування інноваційного процесу.

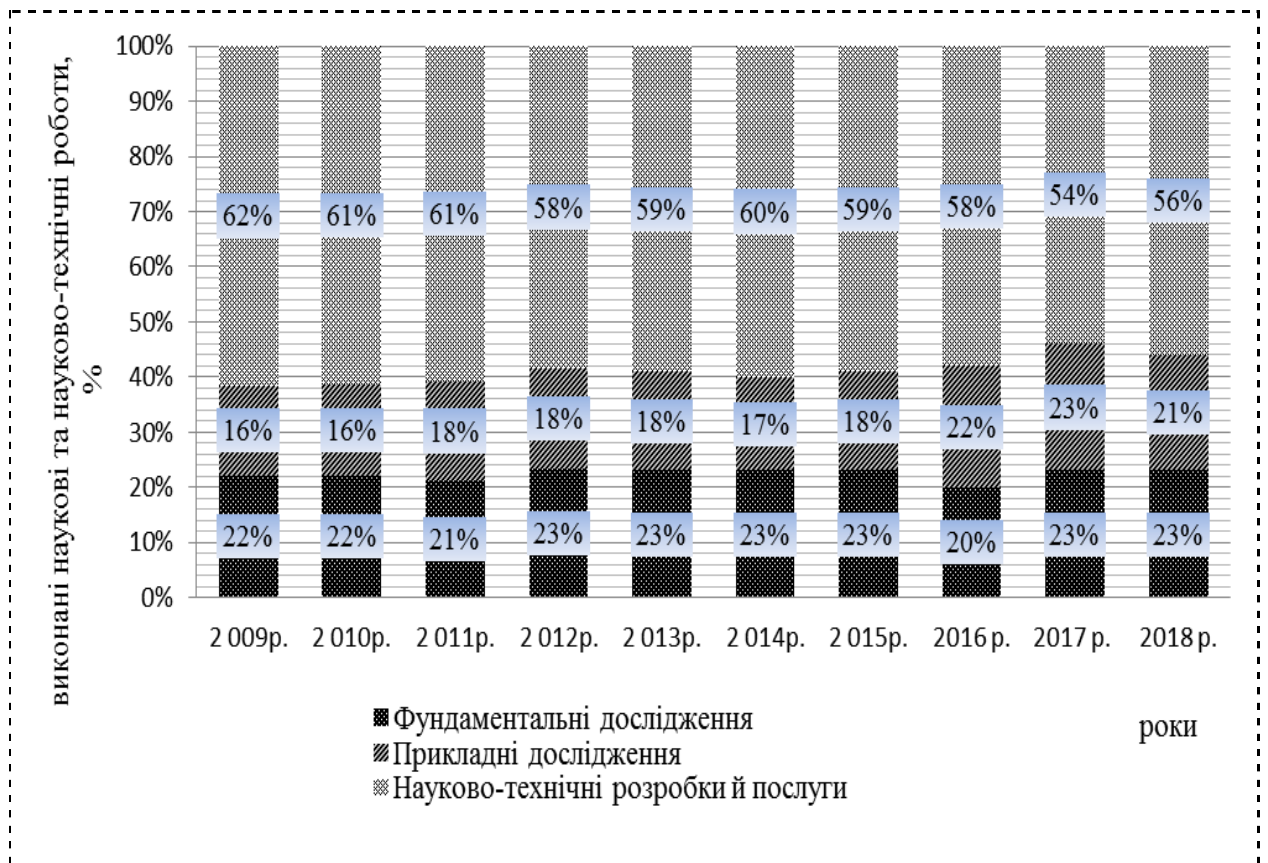

Рис. 2.4. Виконання наукових і науково-технічних робіт за їх видами, %

Джерело: побудовано на основі даних [66, с. 105-106; 67, с. 108-109; 68, с. 112-113; 69, с. 108-109; 70, с.95-96, 100; 71, с. 94, 103-104; 72, с.69,70-73; 73, с.12-13]

Окрім того, значну частку фінансування призначено НААН й для прикладних досліджень, обсяг яких коливався на рівні 35-44% і на кінець 2018 р. склав 33,1 % (рис. 2.5). Домінуюче бюджетне фінансування серед існуючих форм виконання досліджень і розробок детермінує пріоритетність створення та впровадження розробленої науково-технічної продукції. Стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності визначаються Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні». Законом визначено такі пріоритетні напрями розвитку науки і

техніки на період до 2020 р.: «..1) фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави; 2) інформаційні та комунікаційні технології; 3) енергетика та енергоефективність; 4) раціональне природокористування; 5) науки про життя, нові технології профілактики та лікування найпоширеніших захворювань; 6) нові речовини і матеріали» [104; 110;111].

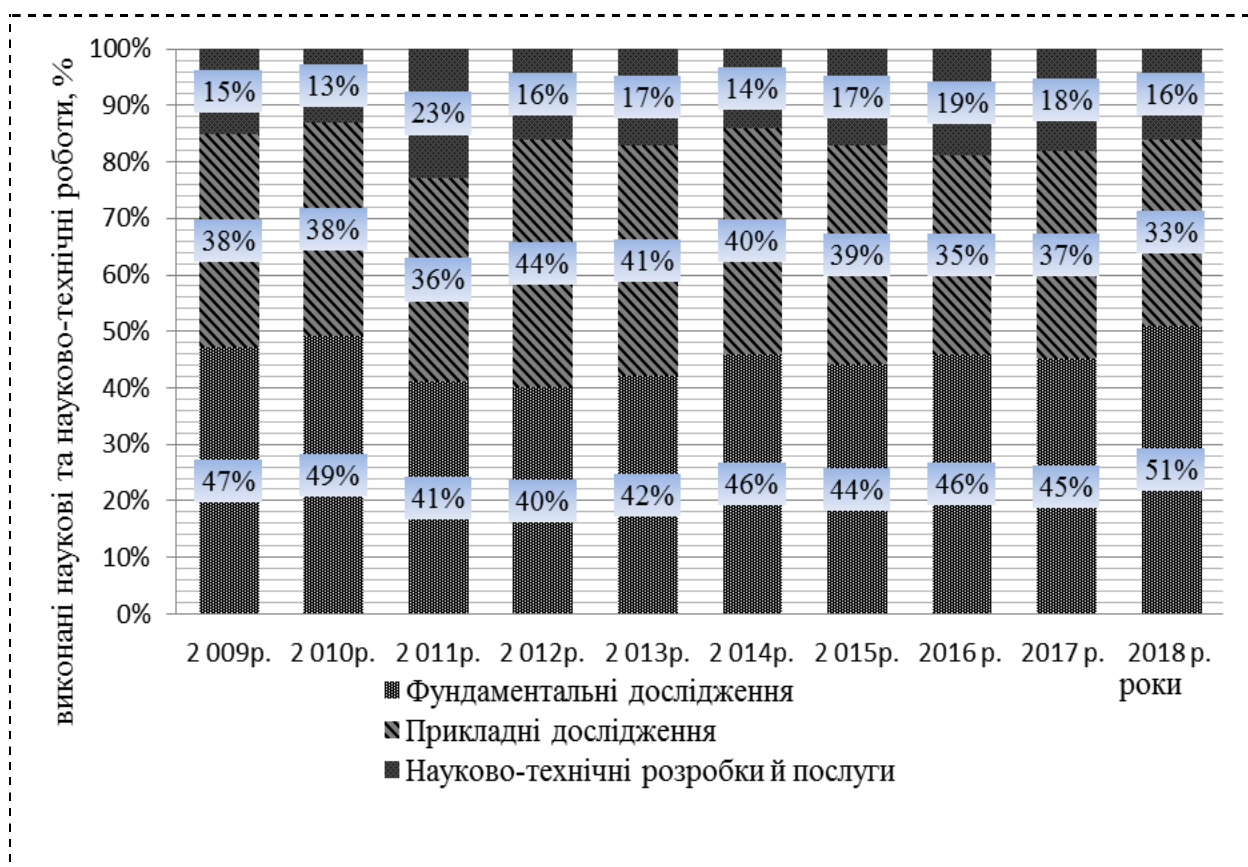

Рис. 2.5. Структура виконаних наукових і науково-технічних робіт в НААН

Джерело: побудовано на основі [66, с. 105-106; 67, с. 108-109, 68, с. 112-113; 69, с. 108-109; 70, с.95-96, 100; 71, с. 94, 103-104; 72, с.69,70-73; 73, с.12-13; 97]

Постановою КМУ [98] доповнено визначені пріоритети новими напрямками, які орієнтовані на забезпечення національної безпеки й обороноздатності, захист цивільного населення, розвиток космічної діяльності, медицини, аграрного сектору, транспорту, а також уточнено редакцію деяких пріоритетних напрямів.

Так за пріоритетом «Раціональне природокористування» за підсумками 2016 р. найбільша кількість створеної науково-технічної продукції (54,7%) належить НААН. У загальному обсязі такого виду продукції, як "Технології" науковими установами НААН створено 57,0% (але з них впроваджено тільки 61,3%), МОН – 39,8% (впроваджено 97,3%). За підсумками 2017 року найбільша кількість створеної НТП за даним напрямом (50,4 %) належить НААН. Із загальної кількості створених технологій за кошти НААН профінансовано 60,2 % (але з них впроваджено тільки 19,7 %), МОН належить 37,4 % (70,9 % впроваджено).

Загалом, у 2017 р., за всіма пріоритетами виконувалось 6629 НТР, створено 15409 одиниць, впроваджено – 58,8 %. Найбільшу кількість науково-технічної продукції – 10594 одиниці створено за напрямом "Фундаментальні наукові дослідження", а впроваджено з них тільки 5830 одиниць (55,0 %). За даним напрямом створено найбільше частка таких видів науково-технічної продукції, як "Сорти рослин та породи тварин", "Методи, теорії", "Матеріали" [110; 111].

Відтак, установи НААН є головним розробником агроінновацій. Окрім базової функції, підпорядковані НААН регіональні центри наукового забезпечення виконують випробування завершених наукових розробок, здійснюють трансфер новацій, науковий супровід проектів інноваційного спрямування, консультування та інформаційні послуги сільськогосподарським виробникам. В той же час, звітні дані стосовно обсягів впроваджень агроінновацій дозволяють констатувати фактичну відсутність цілісного інноваційного процесу і послідовності проходження його стадій. Так не всі розроблені наукові продукти отримують своє практичне застосування, впроваджуються та перетворюються в інновації (табл. 2.2). Як свідчать дані таблиці 2.2 серед розроблених 284 сортів рослин та порід тварин у 2015 р. не були впроваджені жодні, з запропонованих 18 технологій впровадили – 3 (16,7%), а з значної кількості запропонованих методів і теорій (312), тільки 44 (14,1%) були реалізовані.

Таблиця 2.2

Створення і впровадження науково - технічної продукції (за рахунок бюджетних коштів)

Пріоритетний напрям	Створено НТП							Впроваджено НТП**						
	Види виробів	у т.ч. види техніки	технології	матеріали	сорти рослин та породи	методи, теорії	інше	Види виробів	у т.ч. види техніки	технології	матеріали	сорти рослин та породи	методи, теорії	інше
2015 р.														
Фундаментальні наукові дослідження, кількість, % від загальної кількості	-	-	18	-	284	312	470	-	-	3	-	-	44	48
			6,6	-	100	100	51,8			16,7			14,1	10,2
Раціональне природокористування, % заг. кіль-ті *	105	105	255	25	-	-	437	40	40	86	2	-	-	78
	100	100	93,4	100			48,2	38,1	38,1	33,7	8			17,8
2016 р.														
Фундаментальні наукові дослідження, кількість, % заг. кіль-ті	106	44	226	238	209	2631	3387	45	26	116	47	117	1137	2289
	28,8	17,8	28	52,7	97,1	66,6	65,4	42,5	59,1	51,3	19,7	56,6	43,2	67,6
Раціональне природокористування, % заг. кіль-ті	35	31	186	36	3	159	451	17	16	140	12	3	100	214
	9,5	12,5	23	8	1,4	4,0	8,7	48,6	51,6	75,3	33,3	100	62,9	47,5
2017 р.														
Фундаментальні наукові дослідження, кількість, % заг. кіль-ті	177	46	199	328	150	2625	7115	29	20	93	138	42	1255	4273
	38,2	18,8	27,7	60,3	96,8	67,9	73,6	16,4	43,5	46,7	42,1	28	47,8	60,1
Раціональне природокористування, % заг. кіль-ті	55	50	211	21	4	149	659	17	15	85	6	3	128	233
	11,9	20,4	29,4	3,9	2,6	3,9	6,8	30,9	30	40,3	28,6	75	85,9	35,4
2018 р.														
Фундаментальні наукові дослідження, кількість, % заг. кіль-ті	-	-	-	-	130	120	551	-	-	-	-	30	35	280
	-	-	-	-	74,3	100	41,4	-	-	-	-	23,1	29,2	50,8
Раціональне природокористування, % заг. кіль-ті	29	29	177	4	45	-	780	9	9	55	4	25	-	255
	100	100	100	100	25,7	-	58,6	31	31	31,1	100	55,6	-	32,7

*Частка створеної за пріоритетом НТП даного виду від загальної кількості НТП даного виду, створеної за усіма пріоритетними напрямками; ** частка впровадженої НТП даного виду від кількості створеної НТП даного виду за пріоритетом.

Складено за: [109; 110; 111;112]

За профінансованим пріоритетом «Раціональне природокористування» частка впровадженої НТП була надзвичайно низькою і коливалася у межах

від 8% до 38 % за підсумками 2015 р. У 2016-2017 рр. ситуація дещо покращилась. Так у 2016 р. були впроваджені 56,6 % продукції за пріоритетом «сорти рослин та породи тварин», з запропонованих 226 технологій впровадили – 116 (51,3%), а з значної кількості запропонованих методів і теорій (2631) реалізували 43,2%. У 2017 р. було впроваджено 28% продукції за пріоритетом «сорти рослин та породи тварин», 43,5 % техніки, 46,7% технологій, 47,8% методів і теорій. У 2018 р. реалізовано 23,1% продукції за пріоритетом «сорти рослин та породи тварин», 46,7% технологій, серед численних методів і теорій (120) знайшли впровадження тільки 35 (29,2 %), техніка і технології пропонувались тільки за пріоритетом «раціональне природокористування» (тільки 31 % і 31,1% відповідно впроваджено).

Як доводять дослідження, трансфер агроінновацій в сучасних умовах є також проблемним. Так, за висновками експертів [38, с. 95] наявний низький рівень впроваджень розроблених новацій в аграрній сфері. Наукова продукція, яка пропонується агровиробникам не завжди відповідає їх потребам й відповідно не відбувається її комерційного втілення. Як підтверджують дані таблиці 2.3 у 2017 р. загальний обсяг надходжень від переданих нових технологій та/або прав на використання об'єктів інтелектуальної власності за пріоритетом «технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу» склав 47,61 млн. грн, що становить 0,016% від валової доданої вартості сільського, лісового і рибного господарства [125]. Серед форм передання переважали ліцензії, договори та інші форми. Саме на основі договорів і ліцензій у 2017 р. було отримано найбільший обсяг надходжень – 43,8 млн. грн.

За період 2011-2017 рр. в сфері агроновацій запатентовано значну кількість розробок стосовно фунгіцидів, інсектицидів, гербіцидів, насіння, середовищ для рослинництва, ветеринарії – генетичних локусів, синдрому туррета (генетичне захворювання) тощо. Збільшуються обсяги патентних розробок, що стосуються сонячної енергетики, рослинних інгібіторів,

молочної худоби, тощо. Винахідники у 2011-2017 рр. запатентували напрями розробок пов'язані з: розведенням і утриманням птиці, риби, комах; рибництвом; вирощуванням або розведенням нових порід; садінням; сівбою; удобрюванням; оброблянням ґрунтів в сільському господарстві чи лісівництві; дезінфікувальні засоби, репеленти та атрактанти; пестициди чи гербіциди; регулятори зростання рослин і т. ін.

Таблиця 2.3

Обсяги надходжень від переданих нових технологій та/або права на використання об'єктів інтелектуальної власності за стратегічними пріоритетними напрямками інноваційної діяльності та формами передавання

Показник	передання нових технологій та/або права на використання об'єктів інтелектуальної власності за стратегічними пріоритетними напрямками інноваційної діяльності на основі:														
	виключних майнових прав			ліцензій, договорів			ноу-хау, угод на придбання технологій			інші форми передавання					
	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.			
	Кіль-ть, од./ %*	Кіль-ть, од./ %*	Кіль-ть, од./ %**	Кіль-ть, од./ %*	Кіль-ть, од./ %	Кіль-ть, од./ %*	Кіль-ть, од./ %*	Кіль-ть, од./ %*	Кіль-ть, од./ %*	Кіль-ть, од./ %*	Кіль-ть, од./ %*	Кіль-ть, од./ %*			
Усього, од	19 /1,8	12 /0,7	1 /0,1	848 /79,0	799 /44,4	667 /36,4	72 /6,7	64 /3,6	1163 /63,5	135 /12,6	923 /51,3	-			
У т.ч. за пріоритетом ***4	16 /1,8	12 /1,3	-	825 /91,5	787 /87,3	647 /88,4	26 /2,9	44 /4,9	85 /11,6	35 /3,9	59 /6,5	-			
надходження від переданих нових технологій та/або права на використання об'єктів інтелектуальної власності															
Усього, млн.грн	Обсяг, млн.грн / %**			Обсяг, млн.грн / %**			Обсяг, млн.грн / %**			Обсяг, млн.грн / %**			Обсяг, млн.грн / %**		
	0,65 /0,9	1,8 /2,2	1,39 /1,4	33,95 /49,5	44,9 /56,6	37,07 /38,6	23,25 /33,9	4,67 /5,9	56,74 /60	10,68 /15,6	27,94 /35,3	-			
У т.ч. за пріоритетом 4	0,3 /0,6	1,8 /3,7	-	30,21 /62,0	43,8 /92,1	34,85 /91,6	17,39 /35,7	1,05 /2,2	3,2 /8,4	0,84 /1,7	0,96 /2,0	-			

Джерело : побудовано за [140; 141]

*Питома вага форми передавання у загальній кількості за стратегічними пріоритетними напрямками, %

**Питома вага форми передавання у загальній кількості за пріоритетом, %

*** Нумерація та назва стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності згідно із Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»: «1. Освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії; 2. Освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно -космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки; 3. Освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій; 4. **Технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу**; 5. Впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики; 6. Широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища; 7. Розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки» [104].

До найбільш передових напрямів відносяться розробки пов'язані з: цифровими технологіями (точним сільським господарством, цифровим землеробством, технологіями мобільних сервісів, аналітики великих даних); ґрунтознавством (картографією земель; управлінням якістю земель), харчуванням і безпекою харчових продуктів, застосуванням датчиків, рослинництвом (у овочівництві та садівництві), трансгенними технологіями (рослинництва та тваринництва) [140].

Результати аналізу засвідчують, що у 2018 р. обсяги надходжень за передані технології за всіма визначеними стратегічними пріоритетами склали 96056,80 тис. грн (більше на 21,2% в порівнянні з 2017 р.), з них найбільше отримано за пріоритетом 4 «Технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу» (майже 39,6%), за даним пріоритетом також передано і найбільше технологій (40,0%). Передання розроблених технологій за пріоритетами у 2017 - 2018 рр., здійснювалось як на внутрішні (1774 од. (85,9% – від усіх пріоритетів)), так і на зовнішні (57 од., (14,1% – за 1-6, окрім 2-го, пріоритетами) ринки. Таку передачу здійснювали 4 розпорядники, з яких найбільше (969 од., (52,9%)) передали МОН, НААН (613 од. або 33,5%), Мінприроди (211, (11,5%)) найменше – НАН. В той же час, структури НААН на зовнішніх ринках передачу технологій не здійснювали. Найбільшу частку коштів від реалізації технологій отримали МОН (44053,16 тис. грн, (45,9%)), найменше – НАН. Обсяг надходжень головного продуцента агроновацій (НААН) склав 34280,00 тис. грн (35,7%). Серед видів договорів, на підставі яких передавали технології переважав (як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках) договір "ноу-хау, угоди на передання технологій".

Результати оцінки трансферу технологій у 2018 р. вказують на активізацію даного процесу у сфері енергетики (1- й пріоритет), наноматеріалів та нанотехнологій (3), охорони природного середовища (6) та ІКТ (7) з одночасним зниженням у сфері транспорту (2), медицини (5)

та зменшення традиційного підвищення показників з одночасним збереженням лідерських позицій у аграрній сфері (4- й пріоритет) [141].

Попри наявну патентну активність й насичення внутрішнього і зовнішнього ринку продовольчої продукції, наявний дефіцит високопродуктивних сортів. Іноземні розробки часто виявляються малоприсадибними до агрокліматичних умов національного господарства. Так в сучасних реаліях зберігається частка імпорту насіння на внутрішньому ринку серед озимих зернових – 41%, ярих зернових – 46%, кукурудзи – 56%, бобових – 35%, гороху – 47%, олійних культур – 54%, технічних культур – 64%, овочевих та баштанних – 56% [1, с.48]. Сповільнення темпів селекційної роботи, за таких умов, поставить її у залежність від імпортних сортів. А потенціал агропромислового розвитку може бути розвинутий переважно за рахунок використання нових сортів рослин та порід тварин, адже можливості збільшення розораності практично вичерпані.

Значні сподівання стосовно розвитку аграрної науки пов'язують з її інтеграцією до наукового європейського простору. В якості формату подібної інтеграції пропонується участь вітчизняних наукових й інноваційних установ у затвердженій програмі «Горизонт 2020», а до цього часу – у рамкових програмах, які пропонуються ЄС (таблиця 2.4). Висновки науковців [135] доводять, що подібна співпраця може бути охарактеризована невеликою кількістю установ в цілому, що прийняли участь у подібних програмах протягом останніх років. Така наукова співпраця в основному здійснювалась найбільшими науковими структурами та закладами вищої освіти чи громадськими організаціями, які орієнтуються безпосередньо на співпрацю з європейськими структурами.

В той же час, практична відсутність інноваційної інфраструктури, недостатня інформованість товаровиробників про існуючі інноваційні розробки для аграрної галузі, незбалансованість і розривність у стадіях інноваційного процесу, а також його консервативна модель, – в сукупності

сформували низький рівень трансферу інновацій. Тільки у 2018 р. Національна академія аграрних наук почала розглядати перспективи реалізації кластерної моделі трансферу інновацій в аграрній сфері. Зазначена система має розмежувати механізми наукової й інноваційної діяльності, визначає роль провайдерів на партнерських засадах у розробках наукових структур, формування бізнес-моделей трансферного забезпечення галузі на засадах комерційної концесії та франчайзингу.

Таблиця 2.4

Участь українських аграрних наукових та інноваційних установ в програмі Горизонт 2020

Назва організації	Кількість проектів	Бюджет (для учасника, eur)
Українські організації – координатори проектів		
Фірма «Інститут екології людини – Інеко» (Київ)	1	50000
Українські організації – учасники проектів		
Науково-технічний центр «Біомаса» (Київ)	3	258,136
Асоціація «Український клуб аграрного бізнесу» (Київ)	2	207,693
Виробниче підприємство «Streamozone» (Харків)	1	80,000
Виробник картоплі та її насіння ТОВ «Агро ЛВ лімітед» (Вирів, Львівська обл.)	1	32,937
Національний лісотехнічний університет України (Львів)	1	10,233
Інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН (Київ)	1	77,097
Limited liability company salix energy (Волинь)	1	134,000

Джерело: [135]

Доволі дискусійним є питання щодо інноваційної діяльності найбільших землевласників України – агрохолдингів. Як відомо, до рейтингового переліку інноваційних компаній, складених за підсумками 2017 р. Forbes на основі експертних висновків, потрапило кілька вітчизняних агрохолдингів: Миронівський хлібопродукт (індекс інноваційності –54,2), "Нібулон" (індекс інноваційності – 43,8), "Сварог Вест Груп" (індекс інноваційності –41,7)

AgriLab (індекс інноваційності – 40,4) і "Кернел" (індекс інноваційності – 33,3) (таблиця 2.5).

Таблиця 2.5

Інноваційні підприємства України

Назва підприємства	Сектор діяльності	Індекс інноваційності	Спрямування інноваційної діяльності
Приватбанк	Фінанси	79,2	маркетингові інновації, Приват24
Південмаш	Машинобудування	64,6	космічні апарати
Нова пошта	Вантажоперевезення	60,4	поєднання маркетингових та логістичних інновацій
Фармак	Фармацевтика	60,4	лабораторно-технологічний комплекс R&D
Турбоатом	Енергетичне машинобудування	58,3	турбіни для АЕС
Grammarly	Технології (софт)	56,3	перевірка грамотності та унікальності текстів
Нафтогаз-видобування	ПЕК	54,2	технології глибокого буріння
Миронівський хлібопродукт	АПК	54,2	парк альтернативних технологій
Укроборон-пром	ВПК	52,1	комплекси захисту бойових машин, літаки, безпілотники
Розетка	E-commerce	52,1	поєднання логістичних і маркетингових рішень із веб-технологіями
Сільпо	Рітейл	52,1	програма лояльності «Власний рахунок»
ВіндПауер	Вітряна енергетика	50,1	автоматична система управління вітровою електростанцією
Дарниця	Фармацевтика	47,9	виробництво інфузійних розчинів, ERP-система
Petcube	Технології	45,8	гаджет для віддаленої взаємодії з тваринами
Нібулон	АПК	43,8	логістичні рішення
Drone.ua	Технології, АПК	41,7	дистанційне оброблення даних безпілотних платформ
Еко-Оптіма	Альтернативна енергетика	41,7	відновлювані джерела енергії
Сварог Вест Груп	АПК	41,7	розроблення та впровадження нових агро-технологій
AgriLab	АПК	40,4	технології точного землеробства
Кернел	АПК	33,3	технології точного (координатного) землеробства

Джерело: [72;138, с.110; 140]

В експертному середовищі присутня думка й про позитивні наслідки корпоратизації аграрної сфери, що сприяє підвищенню ефективності виробництва, високій врожайності рослинницької галузі, оптимізації

виробничого процесу завдяки інноваційним технологіям. Такі структури мають більше фінансових можливостей або доступу до кредитних ресурсів. Вони мають значно більші можливості для експорту продукції за кордон і є більш привабливими для інвестиційних вкладень та кредитування через власну багатoproфільність, що дозволяє забезпечити диверсифікацію ризиків.

В той же час, з діяльністю окремих холдингів пов'язують рейдерські захоплення земель та тіньову скупку фермерських паїв при існуючому мораторії і відсутності земельного ринку в Україні. Інноваційне спрямування діяльності таких структур іноді обумовлене тільки бажанням скоротити чисельність працівників на гектар та отримати більшу врожайність з гектару. А в якості інновацій іноді розглядаються квазіінновації, що вже давно використовуються в інших країнах. Адже коли в провідних країнах в якості агроновацій розглядаються CRISPR-Cas, посушливостійкі гібриди, фенотипінг, рослинні джерела білків, сталість або екологічність харчування, – у вітчизняних реаліях досягненнями вважаються використання дронів, сенсорів, супутників. Така ситуація виникла, на наш погляд, через фрагментарність інноваційного процесу, відсутність прямого зв'язку між його стадіями. Співпраця фахівців сфери ІТ з холдингами не забезпечує реальних інновацій, адже науковці не залучаються, трансфер не налагоджений, попит аграріїв на агроінновації не досліджується, розвиток спеціалізованих кластерів поки ще не приніс своїх результатів.

Важливою характеристикою якості інноваційного процесу є видова структура агроінновацій. Загальновідомо, що в сільському господарстві реалізація нововведень пов'язана переважно з новими технологіями і не поширена на появу нових видів продуктів. Поява нового продукту в агропромисловому виробництві є доволі рідким явищем, оскільки асортимент продукції, як правило, формується під впливом природно-кліматичних умов, наявних споживчих переваг та інших чинників. Тому в аграрній сфері категорія «інновація» більше використовується для

ідентифікації процесів, що пов'язані із новою технікою, технологічними вдосконаленнями виробничих процесів, селекцією і племінною справою, з досягненням нових комбінацій і властивостей продуктів, які поширені на ринку. Дані таблиці 2.6 підтверджують перевагу серед видів інновацій в аграрній сфері саме процесових. Їх частка становить 68,1 %, а серед видів таких інновацій переважають сучасні методи використання добрив і засобів захисту рослин (79,2%).

Таблиця 2.6

Видова структура інновацій аграрних підприємств

Вид інновацій	Видова характеристика інновацій	Інноваційні проекти, од.	Питома вага проектів в загальному обсязі, %
Продукти	Підходи й способи вирощування нових (модифікованих, удосконалених) сортів	45	6
	Технології розведення більш продуктивних й економічно ефективних порід тварин	20	2,7
	Технологія вирощування екологічно безпечної продукції	9	1,2
	Разом по групі	74	12,5
Процесові (виробничі)	Інноваційні технології обробітку ґрунтів	58	14,4
	індустріальні технології у тваринництві, науково-обґрунтована система землеробства й тваринництва	11	2,7
	Сучасні методи використання добрив і засобів захисту рослин	320	79,2
	ресурсозберігаючі технології в аграрній сфері	15	3,7
	Разом по групі	404	68,1
Маркетингові й організаційні	Поширення кооперації й інтегрованих структур в аграрній сфері	45	6,0
	форми технічного обслуговування та ресурсне забезпечення АПК	40	5,4
	Інноваційні форми організації та мотивації праці	25	3,4
	формування інноваційно-консультативної системи для науково-технічної та інноваційної діяльності	5	0,7
	Разом по групі	115	19,4

Джерело: [72;138, с.113; 140]

Продуктові інновації в аграрній сфері традиційно займають незначну частку і пов'язані переважно із розробкою нових (модифікованих, удосконалених) сортів, більш продуктивними породами тварин та

вирощуванням екологічно безпечної продукції. В сучасних умовах поширення мережових зв'язків реалізації господарських процесів збільшується й частка маркетингових та організаційних інновацій. Так найпоширенішими агроінноваціями даної групи стали розвиток кооперації й інтегрованих структур в аграрній сфері; нові форми організації та мотивації праці; сучасні форми технічного обслуговування та ресурсного забезпечення АПК; формування інноваційно-консультативної системи для науково-технічної та інноваційної діяльності.

Відтак наявні макроекономічні, ресурсні, організаційні, правові та інфраструктурні проблеми в аграрній сфері не сприяють активізації інноваційного процесу та реалізації інноваційного розвитку агропромислового виробництва. Першочергового вирішення потребують проблеми оновлення моделі інноваційного процесу; врахування попиту головних споживачів агроінновацій – товаровиробників; забезпечення нерозривності стадій інноваційного процесу: від створення новації, поширення нового продукту, впровадження агроінновацій та отримання ефекту від їх освоєння. Важливим є й вирішення проблем трансферу агроінноваційних розробок, що може бути вирішене за допомогою розмежування механізмів наукової та інноваційної діяльності, залучення провайдерів на умовах партнерства для дифузії інноваційних розробок наукових структур; створення бізнес-моделей для трансферного забезпечення галузі на умовах комерційної концесії або франчайзингу; активізації інноваційної інфраструктури аграрної галузі.

2.2. Оцінка ресурсного забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва

Сільське господарство України в сучасних умовах є однією з найважливіших складових господарського комплексу. При існуючих

проблемах у фінансовому і матеріально-технічному забезпеченні галузі, наявна тенденція до посилення її ролі в економічній системі країни.

В той же час, перспективи розвитку аграрної галузі детерміновані загальним станом і тенденціями розвитку національної економіки. Світова практика доводить, що ефективне сільськогосподарське виробництво виступає не першопричиною, а практично одним із результатів чи наслідків високого рівня розвитку національного господарства.

Складовими інноваційного розвитку агропромислового виробництва виступають інноваційна активність агровиробників, зростання обсягу інноваційної продукції, технологічна модернізація базових ресурсів галузі. Внаслідок відсутності офіційної статистичної інформації щодо стану інноваційного розвитку галузі проаналізувати ресурсне забезпечення даного процесу видається можливим за допомогою непрямих показників, які характеризують використання матеріально-технічних ресурсів.

Інноваційне відтворення в галузі може бути забезпечене підвищенням ефективності використання матеріальних, трудових, фінансових ресурсів, землі та капіталу. Відтак зростання показника обсягу виробництва сільськогосподарської продукції на 100 га с.-г. угідь може свідчити про зростання ефективності використання земельного ресурсу; зростання фондівіддачі з розрахунку на 100 грн. виробничих фондів і енергозабезпеченості з розрахунку на 100 га посівної площі вказуватиме на ефективне залучення у відтворювальний процес основного капіталу; показник матеріалівіддачі в обчисленні на 100 грн матеріальних витрат відбиває ефективність використання оборотного капіталу; зростання інвестицій в основний капітал на 100 грн сільськогосподарської продукції характеризує використання фінансових ресурсів й стан інвестиційного забезпечення галузі; зростання продуктивності праці відбиває позитивний ефект впливу трудових ресурсів на інноваційний процес.

В останні роки сільське господарство виступає фактично лідером економіки за показниками зростання обсягу виробництва. Маємо зазначити,

що збільшення обсягів виробництва і реалізованої продукції забезпечувалось переважно високорентабельними зерновими і олійними культурами в переважній більшості сільськогосподарськими підприємствами (у валовій продукції підприємств такі культури займали 74,2%). Господарства населення залишили свої лідируючі позиції на внутрішньому ринку вовни, молока, овочів, фруктів, картоплі при існуючих проблемах з відсутністю первинного капіталу та недоступністю кредитування для ведення малого агробізнесу [1, с.26-27].

При позитивних прогнозах середньорічного зростання виробництва в аграрній сфері та наявному експортному потенціалі, в галузі існує структурна незбалансованість, низькі (відносно розвинених країн) показники ефективності, низька забезпеченість матеріально-технічними ресурсами, нерозвиненість інфраструктури для аграрного бізнесу, незавершеність реформи земельного ринку і відповідних відносин, низький рівень інноваційності виробництва та відповідної кваліфікації робітників. Додатковими проблемами стали значний вплив з села працездатного населення і скорочення природоресурсного потенціалу для інноваційного розвитку аграрної галузі, що в окремих регіонах ще й супроводжується несприятливими кліматичними змінами [1, с.5-12].

За таких умов, показники виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами (на 1 га сільськогосподарських угідь) характеризувались строкатою динамікою, яку можна відобразити поліномом третього ступеня. Так після відносного зростання (з кінця 2012 року до кінця 2014 року) у 2015 р. відбулось падіння обсягів сільськогосподарського виробництва, зросли виробничі витрати аграріїв, що ускладнилось звуженням внутрішнього продовольчого ринку при скороченні купівельного попиту та зростанні цін (рис.2.6). Маємо відзначити, що виявлена тенденція супроводжувалась фактично лінійним зростанням інвестицій в основний капітал (на 1 га с.-г.угідь, грн).

Варто проаналізувати, чи є подібний обсяг та динаміка інвестицій достатніми для започаткування інноваційного розвитку. Висновки експертів вказують на те, що в умовах сьогодення основним джерелом фінансування інвестицій у сільськогосподарському виробництві залишаються власні кошти аграріїв (87,3%) та банківські кредити (11,5%). У структурі розміщення капітальних інвестицій домінує рослинницька галузь (майже 86%) і тільки 11% інвестицій спрямовані у тваринницьку галузь [33].

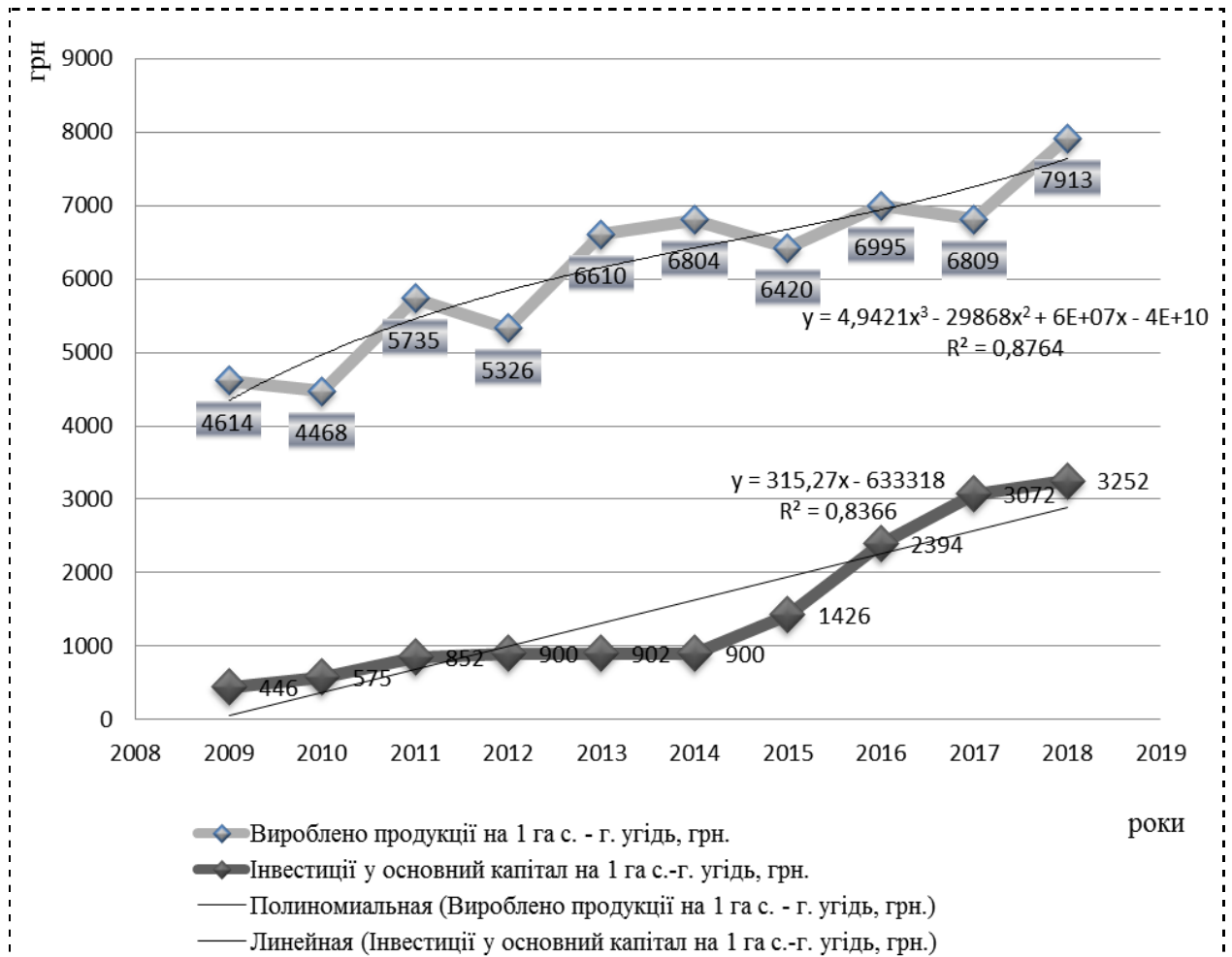

Рис. 2.6. Динаміка показників виробництва продукції с.-г. підприємствами (на 1 га сільськогосподарських угідь, грн.) та інвестицій у основний капітал (на 1 га с.-г. угідь, грн.)
Джерело: розраховано за даними табл. 2 додатку А

При наявній позитивній динаміці загального обсягу інвестицій у сільське господарство частка іноземних інвестицій суттєво відстає від їх обсягу у харчову галузь (майже у 4,5 раза). Прямі іноземні інвестиції в агропромислове виробництво у 2017 р. становили 9,5% (в харчову промисловість — 6,3%, у сільське, лісове і рибне господарство – 3,2%).

Загалом в країні показник інвестиційного забезпечення сільського господарства суттєво нижчий, в порівнянні з країнами ЄС. Зокрема обсяг інвестиційної підтримки із розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь в Україні є вдвічі меншим, ніж відповідний показник країн ЄС [110]. Інвестиції у основний капітал з розрахунку на 100 грн сільськогосподарської продукції перманентно зростали і характеризувались строкатою динамікою (рис. 2.7). Періоди зростання можна віднести до 2009 – 2012 рр., а більш стрімке зростання розпочалось з 2014 року до кінця 2017 р.

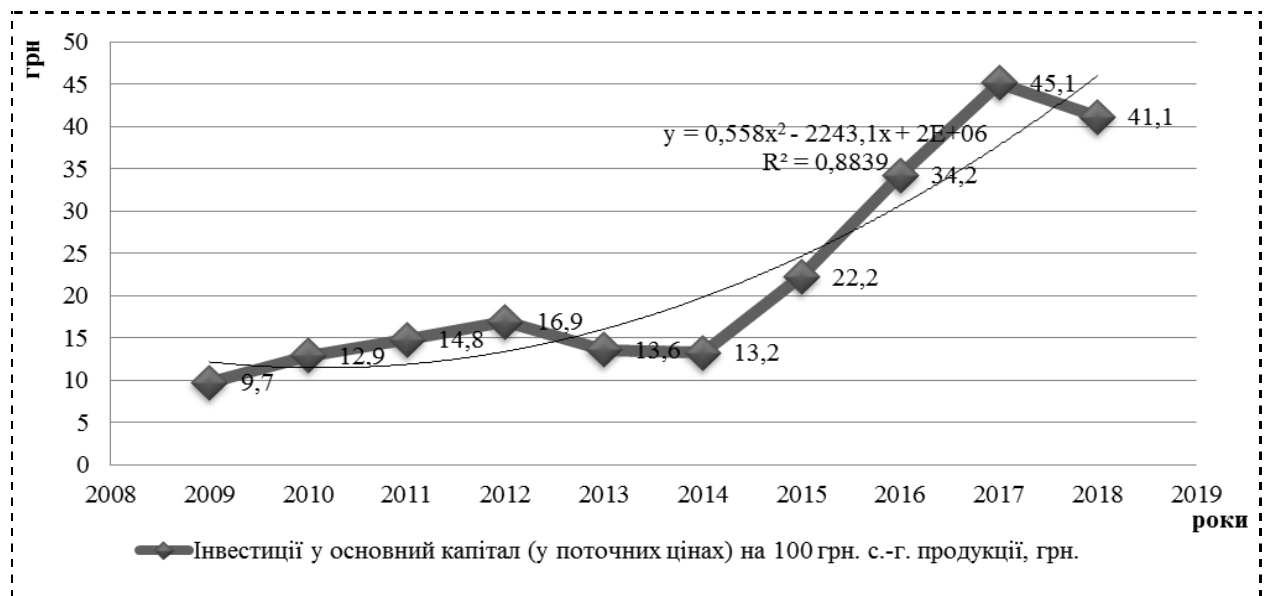

Рис. 2.7. Інвестиції в основний капітал (на 100 грн с.- г. продукції) в агропромисловому виробництві за даними звітності сільськогосподарських підприємств

Джерело: розраховано за даними табл. 2 додатку А

Виявлене зростання інвестицій при їх достатньому обсязі має забезпечувати зростання показника фондівіддачі та матеріалівіддачі продукції в аграрній галузі і відповідно зменшення фондоємності і матеріалоємності виробництва сільськогосподарських підприємств. Як свідчать дані, подані на рисунку 2.8 за період 2009-2018 рр. показники фондоємності і матеріалоємності в аграрній сфері зростали лінійно, на що вказує рівняння тренду. За відповідний період інвестиції в основний капітал (на 100 грн с.- г. продукції) в агропромисловому виробництві зросли у 4,2 рази (рис.2.6), показники фондоємності і матеріалоємності зросли відповідно у 2,5 та 3,6 рази. Відтак зростання обсягу інвестицій не стало фактором

оновлення сільськогосподарського виробництва і не сприяло модернізації матеріально-технічної бази виробництва.

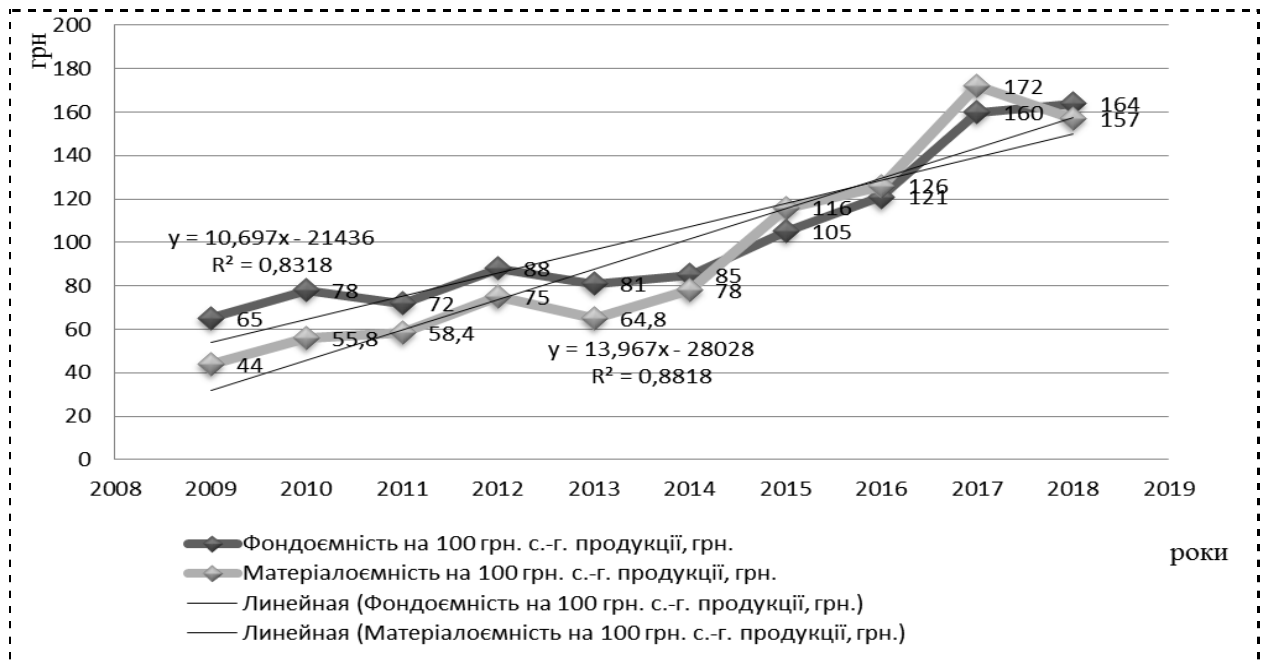

Рис. 2.8. Динаміка показників фондоємності і матеріалоємності в аграрній сфері (за даними звітності сільськогосподарських підприємств)

Джерело: розраховано за даними табл. 2 додатку А

Цілковитою закономірною виглядає і тенденція до скорочення фондovіддачі й матеріалovіддачі попри повільне зростання інвестицій в аграрній сфері (рис.2.9).

Рис. 2.9. Динаміка показників фондovіддачі і матеріалovіддачі в агропромисловому виробництві України (за даними звітності сільськогосподарських підприємств)

Джерело: розраховано за даними табл. 2 додатку А

Як свідчить інформація, подана на рис. 2.9, фондovіддача із розрахунку на 100 грн. виробничих фондів знизилась з 155 грн. у 2009 р. до 61 грн. у 2018 р., тобто майже у 2,5 рази. В той же час, показник матеріалovіддачі на 100 грн. витрат за досліджуваний період знижувався з вищими темпами: з 227 грн. у 2009 р. до 58 грн. у 2017 р. та 64 у 2018 р. (скорочення майже у 3,5 рази на кінець періоду).

Як свідчать дані рисунку 2.10 за період 2009-2018 рр. показник енергозабезпеченості (із розрахунку на 100 га посівних площ) мав не стабільну динаміку і декілька періодів піднесень і спадів. Найглибше падіння відбулось у 2015 р. і після зростання 2016 р. подібний спад повторився на рівні 163 кВт на 100 га посівних площ на кінець періоду.

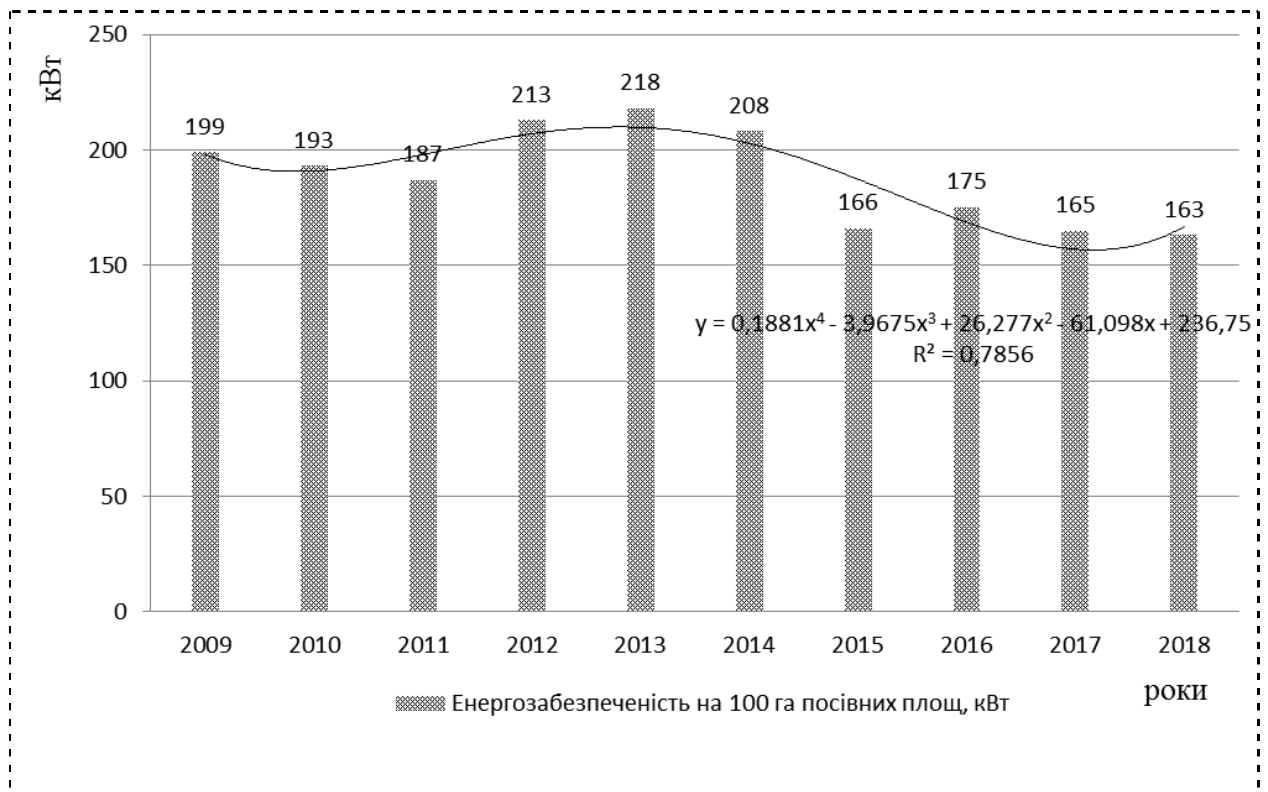

Рис. 2.10. Динаміка показника енергозабезпеченості (на 100 га посівних площ)
Джерело: розраховано за даними табл. 2 додатку А

Відтак, аналіз показників, які характеризують ефективність використання базових ресурсів і обумовлюють стан інноваційного розвитку аграрної сфери, дозволяє констатувати, що збільшення інвестицій в

агропромислового виробництва стало недостатнім для підвищення технічної оснащеності та модернізації виробництва.

Ефективність використання у виробничому процесі базового ресурсу (праці) можемо проаналізувати за даними, поданими на рисунку 2.11. Наведена динаміка показника продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах ілюструє декілька спадів, найглибшими з яких стали 2012 рік, 2015 рік та 2017 рік. Динаміку показника продуктивності праці відображає поліном другого ступеню, що підтверджує його нестабільність.

Рис. 2.11. Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах, тис. грн. на 1 зайнятого, за 2009-2018 рр.

Джерело: розраховано за даними табл. 2 додатку А

Результуючим показником діяльності сільськогосподарських підприємств, що відбиває участь у процесі відтворення всіх ресурсів є чистий прибуток. Його динаміка подана на рисунку 2.12. Як свідчать наведені дані пік зростання прибутку сільськогосподарських підприємств відбувся у 2015 році, а подальший період, характеризувався стабільним падінням показника. Динаміка показника стрипкоподібна, на що вказує рівняння тренду у вигляді поліному третього ступеню.

Для деталізації аналізу, виявлення тенденцій ресурсного забезпечення і перевірки гіпотез, сформульованих за даними макrorівня надамо оцінку ресурсного забезпечення агропромислового виробництва в регіональному розрізі.

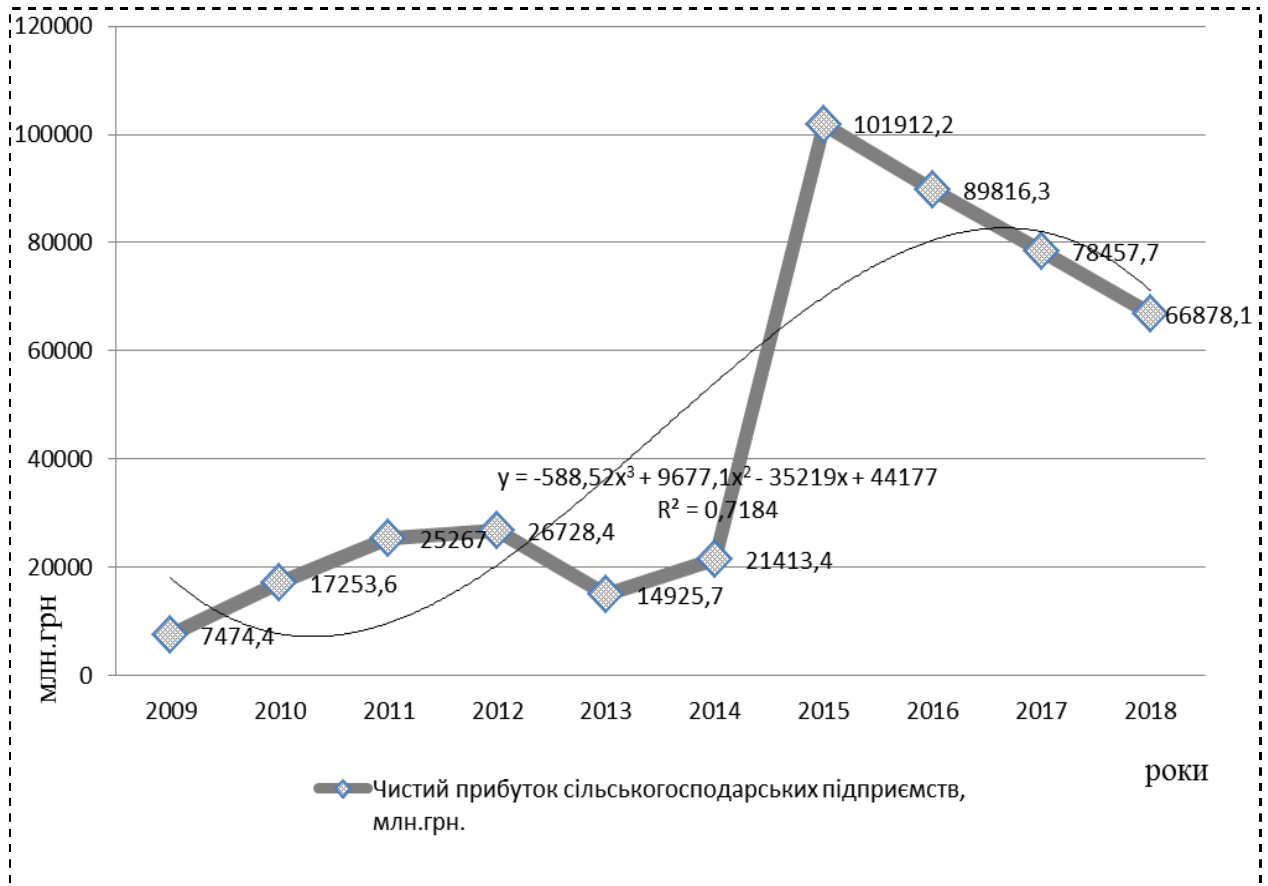

Рис. 2.12. Динаміка чистого прибутку сільськогосподарських підприємств
Джерело: розраховано за даними табл. 2 додатку А

Подана в таблиці 2.7 інформація, що характеризує стан інвестиційного забезпечення в регіональному розрізі, дозволяє стверджувати про стрибкоподібну динаміку і суттєве коливання показника інвестицій за адміністративно-територіальними одиницями країни. Амплітуду виявлених коливань відбивають показники регіонів - лідерів аграрної сфери (Волинська, Житомирська області), де капітальні інвестиції на 100 грн. сільськогосподарської продукції зросли у понад 7 разів відповідно та регіонів - аутсайдерів інноваційного розвитку (Закарпатська, Чернівецька та Львівська області), де показники інвестицій в основний капітал на 100 грн. с. - г. продукції фактично не перевищили значень 2009 р. або несуттєво зросли.

Таблиця 2.7

Динаміка інвестицій в основний капітал на 100 грн. с. - г. продукції, грн.

Адміністративно-територіальна одиниця	2 009 р.	2 010р.	2 011р.	2 012р.	2 013р.	2 014р.	2 015р.	2 016р.	2 017р.	2 018р.	2018 р. до 2009р., %
Вінницька	7,9	14,9	23,9	18,5	12,0	12,4	19,6	24	35	31	392,4
Волинська	5,7	7,7	12,6	12,1	12,0	11,9	33,3	29	39	45	789,5
Дніпропетровська	9,3	12,8	16,4	18,5	11,0	15,7	18,6	39	41	32	344,1
Донецька	13,4	13,0	15,9	10,9	14,0	6,2	13,1	20	30	30	223,9
Житомирська	6,0	8,5	9,9	13,8	12,8	12,3	24,0	30	59	43	716,7
Закарпатська	30,5	29,6	26,7	18,8	25,8	15,1	21,0	24	29	54	177,0
Запорізька	7,9	13,3	14,2	16,7	10,1	12,7	22,9	48	54	46	582,3
Івано-Франківська	9,5	14,0	18,0	19,9	23,3	18,3	52,7	27	40	53	557,9
Київська	11,6	13,0	13,1	14,8	14,9	14,8	29,4	40	48	52	448,3
Кіровоградська	7,8	18,3	22,7	23,8	13,8	17,8	27,5	49	58	43	551,3
Луганська	6,9	10,8	9,3	13,6	11,4	6,6	12,9	50	43	40	579,7
Львівська	17,9	23,1	28,6	13,5	14,0	14,0	21,3	33	35	34	189,9
Миколаївська	8,0	11,8	16,1	13,8	11,0	14,2	24,5	44	51	43	537,5
Одеська	10,9	11,0	19,7	16,3	9,1	14,2	20,5	38	50	47	431,2
Полтавська	6,5	9,6	10,9	19,0	17,6	16,1	18,6	31	53	35	538,5
Рівненська	15,2	12,8	13,0	10,8	13,6	13,2	20,1	22	59	41	269,7
Сумська	5,7	10,1	9,7	11,1	10,8	12,0	18,8	30	40	33	578,9
Тернопільська	9,5	21,7	16,8	19,3	22,5	12,2	22,0	37	47	49	515,8
Харківська	6,3	8,9	10,0	15,3	11,6	10,6	22,1	34	47	35	555,6
Херсонська	14,6	16,9	15,6	20,4	11,8	13,0	22,4	41	54	45	308,2
Хмельницька	9,3	12,5	16,9	19,4	12,5	9,8	22,0	24	31	35	376,3
Черкаська	12,1	9,6	8,1	9,8	9,1	10,3	14,6	24	32	31	256,2
Чернівецька	23,2	16,3	15,8	16,8	22,3	21,4	26,1	24	27	35	150,9
Чернігівська	7,7	11,3	14,1	16,9	18,5	12,6	19,5	29	44	44	571,4

Джерело: розраховано за даними табл. 1-2 додатку Б

Можемо констатувати, що поступальна позитивна тенденція до зростання інвестицій на 100 грн. сільськогосподарської продукції властива тільки деяким областям України, де можна зафіксувати поступове зростання інвестицій протягом всього періоду (Київська, Волинська), а за показниками інших регіонів можна виокремити періоди значного скорочення інвестицій у 2013-2014 рр.

Подані в таблиці 2.8 дані підтверджують тенденцію до значної волатильності показника інвестицій до основного капіталу на 1 га с.-г. угідь за адміністративно-територіальними одиницями країни. Позитивна динаміка інвестицій зберігалась протягом всього періоду тільки у Волинській,

Житомирській, Київській та Сумській областях. Для переважної більшості інших областей властиві періоди значного скорочення інвестицій у 2012-2014 рр.

Таблиця 2.8

Інвестиції в основний капітал (на на 1 га с. - г. угідь), грн.

Адміністративно-територіальна одиниця	2 009 р.	2 010 р.	2 011р.	2 012р.	2 013р.	2 014р.	2 015р.	2 016р.	2 017р.	2 018р.	2018 р. до 2009 р., %
Вінницька	526,3	885,0	1763	1240	1107	1389,8	1675,7	2992	4134	3939	748,4
Волинська	364,9	467,1	952	1033	1044	1267,7	3083,7	2937	4112	5610	1537,4
Дніпропетровська	556,3	621,2	965	828	695	942,7	1186,9	2709	2917	2425	435,9
Донецька	609,4	573,9	855	551	755	287,9	438,8	1163	1896	1705	279,8
Житомирська	324,1	397,0	666	1035	977	993,3	1331,7	2403	4404	3291	1015,4
Закарпатська	1640,8	968,4	1447	1241	1844	1150,8	1754,0	2213	2390	6136	374,0
Запорізька	307,2	432,6	535	438	371	473,3	889,0	2117	2334	1789	582,4
Івано-Франківська	750,0	1183,1	2135	2436	2708	2223,9	6805,6	2268	4168	6316	842,1
Київська	965,2	945,3	1125	1289	1405	1486,5	2909,4	3742	4147	7258	752,0
Кіровоградська	361,2	701,9	1200	1004	834	1003,1	1467,8	2941	2790	2704	748,6
Луганська	253,0	310,1	363	541	433	219,7	324,8	2163	1740	1816	717,8
Львівська	1543,9	1694,8	2358	1246	1211	1234,6	2360,0	2798	3890	3883	251,5
Миколаївська	336,8	384,2	633	440	525	631,1	1205,4	2472	2483	2359	700,4
Одеська	408,0	348,4	662	388	371	562,7	949,1	1915	2611	2474	606,4
Полтавська	456,5	448,9	733	1083	1263	1090,9	1471,4	2823	3455	3140	687,8
Рівненська	713,2	567,0	739	699	843	924,0	1448,1	1888	5014	3828	536,7
Сумська	262,2	361,8	557	660	775	933,2	1220,0	2337	3036	2750	1048,8
Тернопільська	539,1	1048,9	1094	1413	1612	1107,4	1766,4	3137	5140	4770	884,8
Харківська	282,8	319,9	547	737	710	739,0	1435,6	2413	2872	2296	811,9
Херсонська	657,4	626,4	759	663	553	670,3	1273,9	2414	3309	3155	479,9
Хмельницька	521,9	659,9	1132	1511	1013	726,9	1737,5	2211	3161	3384	648,4
Черкаська	1208,1	900,2	931	1115	1036	1229,2	1607,7	2739	3509	4082	337,9
Чернівецька	1452,0	1033,0	1168	1262	1671	2095,1	1929,0	1805	2309	3530	243,1
Чернігівська	673,0	424,0	730	987	1043	791,5	1272,3	1842	2957	3698	549,5

Джерело: розраховано за даними табл. 1, 3 додатку Б

Для більшості регіонів повторюється відповідна строката тенденція з показником інвестицій на 100 грн. сільськогосподарської продукції. Регіонами, з найбільшим зростанням інвестицій до основного капіталу на 1 га с.-г. угідь є Волинська, Житомирська, Сумська області, де інвестиції у 2018 р. до 2009 р. склали 1537,4 %, 1015,4%, 1048,8% відповідно, а регіонами - аутсайдерами виступили Чернівецька, Львівська, Донецька області, де показники інвестицій до основного капіталу на 1 га с.-г. угідь не суттєво перевищили значення 2009 р. В цілому регіональний аналіз інвестиційного

забезпечення вказує на суттєві коливання показника інвестицій в регіональному й часовому вимірах. Для оцінки достатності інвестиційних вкладень для модернізації й технічного оновлення сільськогосподарського виробництва вбачається важливим оцінити динаміку показників фондівіддачі, матеріалівіддачі і енергозабезпеченості (табл. 2.9-2.13).

Таблиця 2.9

Фондовіддача (на 100 грн. виробничих фондів), грн.

Адміністративно-територіальна одиниця	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2018 р. до 2009 р., %
Вінницька	261	221	177	137	163	164	123	125	92	87	33,3
Волинська	100	101	107	112	111	117	89	82	73	64	64,0
Дніпропетро-вська	177	149	146	98	127	103	98	76	63	58	32,8
Донецька	97	90	98	86	86	79	56	60	53	44	45,4
Житомирська	192	165	189	180	170	161	113	109	72	65	33,9
Закарпатська	69	37	47	49	43	49	53	55	47	43	62,3
Запорізька	141	98	104	67	90	85	84	66	52	40	28,4
Івано-Франківська	72	72	94	93	84	88	58	55	55	49	68,1
Київська	116	96	108	107	101	98	74	65	52	55	47,4
Кіровоградська	203	145	145	97	120	100	81	67	45	49	24,1
Луганська	168	132	165	146	141	114	81	74	58	53	31,5
Львівська	108	107	98	103	103	103	86	77	73	68	63,0
Миколаївська	153	157	151	109	149	125	107	89	62	58	37,9
Одеська	149	123	110	74	123	109	90	84	66	55	36,9
Полтавська	189	127	160	115	122	101	97	83	52	59	31,2
Рівненська	143	127	135	137	133	135	108	107	75	68	47,6
Сумська	193	135	195	183	194	183	147	118	90	87	45,1
Тернопільська	167	109	126	121	101	122	91	78	70	59	35,3
Харківська	144	113	163	125	146	145	114	97	66	64	44,4
Херсонська	154	128	142	86	113	114	107	81	62	53	34,4
Хмельницька	182	158	157	149	146	168	115	102	94	79	43,4
Черкаська	245	231	242	227	215	188	159	129	92	93	38,0
Чернівецька	203	182	175	149	117	112	73	65	63	58	28,6
Чернігівська	152	113	138	136	121	124	107	96	75	68	44,7

Джерело: розраховано за даними табл. 8 додатку Б

Наведені показники фондівіддачі на 100 грн. виробничих фондів в регіональному розрізі засвідчують зниження показника у всіх регіонах (табл. 2.9). Найбільше скорочення показника до значень 2009 р. характерне для товаровиробників Кіровоградської, Запорізької, Чернівецької областей. Абсолютні значення показника фондівіддачі на 100 грн. виробничих фондів на кінець періоду були найбільшими у Черкаській, Вінницькій і Сумській областях, а найменшими у Закарпатській та Запорізькій областях.

Оцінка показників матеріаловіддачі в розрізі регіонів вказує на зниження показника до 2009 року в усіх областях країни (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Матеріаловіддача (на 100 грн. матеріальних витрат), грн.

Адміністративно-територіальна одиниця	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2018 р. до 2009 р., %
Вінницька	273	221	202	145	226	165	77	78	82	82	30,0
Волинська	171	155	134	132	125	112	63	50	56	52	30,4
Дніпропетровська	219	178	166	119	156	124	84	69	77	70	32,0
Донецька	186	154	150	125	126	118	80	72	101	70	37,6
Житомирська	303	207	240	217	208	167	90	95	100	86	28,4
Закарпатська	248	250	185	209	205	163	66	71	95	94	37,9
Запорізька	287	225	194	125	162	137	88	69	74	55	19,2
Івано-Франківська	153	144	147	119	120	98	57	53	61	54	35,3
Київська	170	141	136	123	119	99	59	52	56	72	42,4
Кіровоградсь-ка	320	257	239	174	211	172	87	75	75	86	26,9
Луганська	220	179	191	162	166	199	90	84	82	77	35,0
Львівська	186	157	131	142	131	87	72	66	87	71	38,2
Миколаївсь-ка	296	207	195	155	194	133	76	69	83	80	27,0
Одеська	293	225	181	130	178	136	71	70	81	70	23,9
Полтавська	282	170	186	139	159	117	87	76	67	86	30,5
Рівненська	172	164	117	122	108	107	73	68	76	60	34,9
Сумська	271	188	195	175	194	169	98	83	90	87	32,1
Тернопільсь-ка	192	151	134	136	130	121	77	71	84	78	40,6
Харківська	215	158	179	140	162	149	91	75	74	72	33,5
Херсонська	286	241	235	156	173	149	109	82	119	91	31,8
Хмельницька	226	185	159	157	149	150	86	85	99	89	39,4
Черкаська	246	203	183	102	164	144	83	75	71	76	30,9
Чернівецька	162	139	132	143	131	149	77	61	97	89	54,9
Чернігівська	237	177	162	146	132	106	75	70	21	76	32,1

Джерело: розраховано за даними табл. 9 додатку Б

Найнижчіми абсолютні показники матеріаловіддачі були у Івано-Франківській і Волинській областях. Найвищим абсолютний показник був у Херсонській, Закарпатській областях. Загальною рисою використання матеріальних ресурсів стало значне скорочення матеріаловіддачі в аграрній сфері.

Наведені дані (табл.2.11) вказують на доволі низькі темпи приросту валової продукції у сільськогосподарських підприємствах у більшості регіонів.

Таблиця 2.11

Валова продукція у сільськогосподарських підприємствах, млн грн (у постійних цінах 2010 року)

Адміністративно-територіальна одиниця	2 009 р.	2 010 р.	2 011р.	2 012р.	2 013р.	2 014р.	2 015р.	2016 р.	2017 р	2018 р.	2018 р. до 2009 р., %
Вінницька	6385	6451	8143	7765	10621	12320	10940	13795	12955	15153	237,3
Волинська	1351	1410	1658	1884	2023	2405	2375	2572	2853	3168	234,5
Дніпропетровська	7234	7238	8680	6644	9313	8424	9111	9146	9355	9656	133,5
Донецька	4614	4909	5974	5448	5788	5193	3787	4374	4382	3900	84,5
Житомирська	2150	2081	2766	3274	3712	4094	3391	4310	4454	5222	242,9
Закарпатська	187	145	205	233	225	272	312	355	333	375	200,5
Запорізька	4500	4383	5095	3497	4830	4767	5304	5451	5372	4490	99,8
Івано-Франківська	858	954	1447	1664	1751	2046	1759	1807	1992	2082	242,7
Київська	7613	7303	8905	9749	10159	10739	9491	10265	9628	12884	169,2
Кіровоградська	4761	4840	6693	5400	7486	7076	6728	7434	5936	7547	158,5
Луганська	2902	2569	3527	3522	3643	3000	2209	2967	2801	2937	101,2
Львівська	1801	1862	2248	2626	2899	3204	3045	3321	3817	4203	233,4
Миколаївська	3863	3894	4558	3527	5289	4989	5003	5651	5043	5537	143,3
Одеська	4507	4520	4808	3493	6138	6006	5615	6915	7094	7120	158,0
Полтавська	7513	6564	9493	8266	10500	9766	10754	11439	8970	11749	156,4
Рівненська	1359	1341	1585	1741	1886	2160	1994	2260	2436	2680	197,2
Сумська	3383	2785	4630	4997	6129	6771	6596	6849	6849	7994	236,3
Тернопільська	2574	2382	3264	3715	3782	4815	4130	4444	5354	5702	221,5
Харківська	5406	4587	7294	6325	8132	8702	8110	8865	7653	8398	155,3
Херсонська	3621	3629	4822	3267	4590	5071	5747	5783	5875	5956	164,5
Хмельницька	3473	3770	4785	5957	6627	8340	7053	7540	8623	9035	260,1
Черкаська	8493	9096	10893	10577	11336	11103	10986	11373	10036	12488	147,0
Чернівецька	743	844	1035	1057	1062	1266	948	918	1053	1160	156,1
Чернігівська	3671	3237	4607	5443	5765	6532	6531	7286	7674	8871	241,7

Розраховано за даними табл. 2 додатку Б

Найбільше зростання обсягів виробництва валової продукції у сільськогосподарських підприємствах відбулось у Житомирській, Івано-Франківській, Хмельницькій та Чернігівській областях, а суттєве скорочення виробництва до показників нижчих за значення 2009 р. відбулось у Донецькій, Запорізькій і Луганській областях. Можемо констатувати, що відносно зростання обсягів виробництва валової продукції у сільськогосподарських підприємствах за регіонами відбувалось при суттєво більших темпах зростання матеріальних витрат і практично незмінній їх структурі (табл. 2.12). Як свідчать наведені дані, темпи зростання витрат значно перевищили темпи збільшення обсягів виробництва. Можна відзначити надзвичайно високі темпи зростання матеріальних витрат у

Житомирській, Чернігівській, Сумській, Вінницькій, Волинській областях (відповідно у 8,5; 7,6; 7,4; 8,0 і 7,8 рази).

Таблиця 2.12

Динаміка матеріальних витрат на виробництво продукції сільського господарства, млн грн.

Адміністративно-територіальна одиниця	2009 р.	2010 р.	2 011р.	2 012р.	2 013р.	2 014р.	2 015р.	2016 р.	2017 р	2018 р	2018 р. до 2009 р., %
Вінницька	2335,8	2923,1	4036,4	5357,8	4700,5	7488,7	14130,7	17723,2	15829,7	18 526,6	793,2
Волинська	788,2	907,4	1236,8	1421,9	1617,2	2147	3767,8	5134,1	5092,6	6 120,9	776,6
Дніпропетровська	3301,6	4071,4	5217,6	5584,4	5953,9	6781,3	10900,7	13204,9	12139,3	13 835,9	419,1
Донецька	2486,6	3179,8	3982,7	4366,8	4585,9	4390,7	4751,3	6057,4	4351,0	5 559,8	223,6
Житомирська	708,7	1005,8	1153,8	1507,6	1783,8	2449,9	3784,6	4555,0	4448,6	6 048,9	853,5
Закарпатська	75,4	58	111,1	111,4	109,7	166,7	475,6	499,5	350,6	399,1	529,3
Запорізька	1567,2	1947	2626,3	2798,2	2973,5	3467,3	6018,9	7887,1	7253,8	8 118,4	518,0
Івано-Франківська	561,8	660,3	984,8	1393,5	1453,5	2094,2	3066,6	3404,0	3241,0	3 863,4	687,7
Київська	4466,8	5178,4	6564,5	7933,8	8535,7	10892,1	16065,3	19733,9	17154,0	17 951,4	401,9
Кіровоградська	1488,1	1881,6	2802,1	3108,1	3540,1	4109,1	7760,1	9859,7	7937,4	8 817,7	592,5
Луганська	1318,4	1434	1843,9	2171	2190,3	1507,8	2443,4	3525,4	3396,0	3 832,0	290,7
Львівська	966,5	1186,3	1720,6	1851,3	2215,6	3668,2	4216,2	5009,6	4374,4	5 880,3	608,4
Миколаївська	1303,1	1879,7	2335	2272,3	2729,8	3737,6	6566,1	8214,4	6099,2	6 903,6	529,8
Одеська	1536,2	2009,4	2662,9	2693,7	3443,5	4401,6	7879,6	9822,5	8770,4	10 221,5	665,4
Полтавська	2660,2	3868,7	5101	5950,4	6588,1	8324,7	12394,3	14983,9	13436,6	13 660,9	513,5
Рівненська	788,5	819,3	1350	1424,1	1745,1	2013,9	2720,5	3301,7	3206,7	4 450,7	564,5
Сумська	1247,9	1478,5	2374,8	2853,8	3157	3995	6721	8277,4	7597,1	9 201,0	737,3
Тернопільська	1342,2	1576,6	2430	2739,2	2904,8	3991,9	5366,4	6237,9	6382,5	7 337,1	546,6
Харківська	2515,2	2906,4	4081,1	4520,3	5033,8	5834,6	8914,7	11807,7	10394,7	11 619,6	462,0
Херсонська	1265,4	1504	2048,6	2094	2660,5	3407,3	5253,9	7035,6	4927,4	6 530,8	516,1
Хмельницька	1539,6	2040	3011,3	3783,2	4435,3	5554	8226,6	8867,2	8752,2	10 127,7	657,8
Черкаська	3451,3	4473,6	5956,8	10351,9	6930	7702,4	13160,7	15188,0	14120,2	16 408,0	475,4
Чернівецька	459,1	605,4	783,3	739,1	813,4	850	1237,9	1500,0	1086,6	1 306,8	284,6
Чернігівська	1546,9	1829,9	2850,2	3736	4360,6	6164,9	8693,1	10376,8	37322,8	11 734,6	758,6

Розраховано за даними табл. 5 додатку Б

В той же час збільшення обсягів виробництва валової продукції в даних регіонах знаходилось в діапазоні 230-250 % до показників 2009 р. (табл. 2.11). Так, зокрема в Хмельницькій області, де найбільше зросли обсяги виробництва валової продукції (у 2,6 рази до 2009 р.), матеріальні витрати на виробництво зросли у 6,6 рази.

Дані таблиці 2.13 вказують на значне коливання енергозабезпеченості за регіонами країни та роками. Маємо зазначити скорочення показника до

його значень 2009 р. майже у всіх областях країни (виключення становить Кіровоградська, Луганська, Запорізька, Миколаївська, Полтавська області).

Таблиця 2.13

Динаміка енергозабезпеченості (на 100 га посівних площ), кВт

Адміністративно-територіальна одиниця	2009 р.	2010 р.	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.	2016 р.	2017 р	2018 р.	2018 р. до 2009 р., %
Вінницька	230	211	199	509	665	731	275	199	194	197	85,7
Волинська	517	434	386	340	306	285	225	245	245	251	48,5
Дніпропетровська	164	183	183	213	204	178	153	176	162	167	101,8
Донецька	202	205	205	200	199	135	104	182	160	163	80,7
Житомирська	243	211	185	172	158	137	128	133	117	119	49,0
Закарпатська	610	500	358	471	303	305	213	208	215	217	35,6
Запорізька	151	185	188	192	191	187	139	191	161	168	111,3
Івано-Франківська	338	299	248	281	199	172	232	285	159	163	48,2
Київська	260	273	268	255	261	231	228	260	236	238	91,5
Кіровоградська	151	152	156	164	163	162	157	171	181	183	121,2
Луганська	146	148	178	184	169	160	101	152	160	167	114,4
Львівська	393	293	264	225	187	190	216	161	147	146	37,2
Миколаївська	132	127	125	146	139	146	144	170	139	141	106,8
Одеська	192	180	179	190	174	163	156	147	142	146	76,0
Полтавська	180	183	186	190	189	195	173	188	188	191	106,1
Рівненська	318	241	213	224	215	189	147	154	150	148	46,5
Сумська	179	161	141	142	215	130	115	136	135	141	78,8
Тернопільська	190	161	151	151	150	149	171	143	146	142	74,7
Харківська	177	187	168	169	169	168	166	173	163	167	94,4
Херсонська	176	174	175	209	197	199	110	148	140	143	81,3
Хмельницька	245	189	156	152	146	141	138	135	135	139	56,7
Черкаська	199	190	192	203	198	184	165	195	187	191	96,0
Чернівецька	289	240	209	175	182	180	156	189	171	173	59,9
Чернігівська	229	200	173	164	155	148	134	145	139	142	62,0

Розраховано за даними табл.7 додатку Б

Найбільше скорочення показника відбулось у Закарпатській і Львівській областях (35,6% і 37,2 % до показника 2009 р. відповідно).

Для завершення загальної оцінки ресурсного забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва маємо

проаналізувати динаміку результуючого показника діяльності агровиробників – чистого прибутку (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Фінансовий результат діяльності сільськогосподарських підприємств за регіонами України (чистий прибуток (збиток)*), млн.грн.

Адміністративно-територіальна одиниця	2 009 р.	2 010 р.	2 011р.	2 012р.	2 013р.	2 014р.	2 015р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2018 р. до 2009 р., %
Вінницька	132,0	926,9	1829,9	1240,5	518,0	118,8	5706,5	7868,8	5860	6299,4	4772,3
Волинська	42,7	133,4	206,2	284,8	200,3	276,4	954,8	982,9	1502	1760,7	4123,5
Дніпропетровська	698,6	976,6	2016,2	1375,8	1494,4	1594,0	6627,0	4938,9	3492	4348,3	622,4
Донецька	402,8	935,1	1459,1	1417,1	1075,5	504,4	2106,9	1992,5	2043	1093,5	271,5
Житомирська	29,9	141,2	184,1	228,5	-73,3	-250,2	1832,4	2371,6	1907	2927,5	9791,0
Закарпатська	2,1	-7,4	6,7	16,6	19,8	37,6	169,1	173,3	343	271,0	12904,8
Запорізька	651,8	916,8	1162,5	526,9	512,1	1400,6	4780,9	4537,5	4109	2679,2	411,0
Івано-Франківська	108,6	427,6	295,5	497,4	383,9	-61,8	130,3	-153,0	546	949,6	874,4
Київська	842,2	1998,8	3036,2	4151,03	1894,3	2933,9	7043,1	6017,5	6505	9065,4	1076,4
Кіровоградська	675,3	1297,1	1967,7	2200,8	1227,0	3308,6	8937,5	6560,5	3864	4610,4	682,7
Луганська	109,4	101,9	644,5	938,1	678,2	105,5	1468,5	2175,1	1882	2073,7	1895,5
Львівська	8,0	399,2	308,6	1246,9	1102,1	1241,7	-371,1	807,9	1156	1937,4	24217,5
Миколаївська	265,6	664,1	856,4	591,9	606,9	1263,8	3826,2	3607,1	2996	3494,7	1315,8
Одеська	137,8	551,1	806,7	302,4	804,8	1891,7	4223,4	5106,8	5104	4579,6	3323,4
Полтавська	893,2	1863,9	3058,6	2852,7	1922,0	4411,6	16469,1	11139,3	4835	6870,9	769,3
Рівненська	44,8	-15,1	21,6	87,9	-212,8	788,7	1129,4	1207,3	704	1395,7	3115,4
Сумська	-107,8	-88,7	441,6	1001,2	276,6	728,4	4915,9	4128,8	3886	5196,4	-
Тернопільська	710,7	655,3	1003,2	739,7	65,1	-345,1	1322,1	905,1	-97	2879,9	405,2
Харківська	299,6	521,9	1598,9	1676,4	1046,0	1003,7	5999,6	5324,7	3757	6548,3	2185,7
Херсонська	274,2	493,1	774,4	318,1	548,3	1156,1	4550,1	4243,4	3642	3383,6	1234,0
Хмельницька	89,2	588,1	879,6	1393,9	793,5	930,9	3048,5	3579,7	1872	5683,0	6371,1
Черкаська	1217,8	1711,0	2570,3	2540,5	1314,7	2718,1	7693,2	6038,3	4080	6459,0	530,4
Чернівецька	51,9	182,5	187,1	89,9	88,8	127,9	480,0	94,3	-695	328,7	633,3
Чернігівська	-159,2	1305,1	-416,0	982,4	-130,1	-497,5	5165,6	4301,5	4914	6741,3	-

Розраховано за даними додатку В

Як свідчать дані, подані в таблиці, для більшості областей країни властиве зростання фінансового результату діяльності сільськогосподарських підприємств. Найбільших темпів зростання досягнуто виробниками Вінницької, Волинської, Житомирської, Закарпатської, Львівської областей, а найнижче значення показника у 2018 р. до 2009 р. мали товаровиробники Донецької і Тернопільської областей. В той же час, маємо відзначити доволі строкату динаміку основного фінансового показника діяльності

агровиробників. Складно виділити хоча б жоден регіон, де відбувалось планомірне зростання прибутків протягом всього досліджуваного періоду.

Аналіз ресурсного забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва в розрізі регіонів країни свідчить про наявність суперечливих тенденцій. Узагальнити отримані висновки дозволить порівняльна рейтингова оцінка ресурсного забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва. Подібна оцінка базується на підборі та аналізі вихідних даних за досліджуваний період; виокремлення показників, які сформують рейтинг; розрахунок підсумкового рейтингу; ранжування регіонів у відповідності до рейтингу.

Для проведення рейтингової оцінки оберемо показники, які в найбільш повному обсязі характеризують ресурсне забезпечення інноваційного розвитку та ефективність використання базових ресурсів: матеріальних, трудових, фінансових, земелі та капіталу. Для ранжування регіонів країни й оцінки ресурсного забезпечення інноваційного розвитку використаємо показники: обсягу виробництва сільськогосподарської продукції на 1 га с.-г. угідь; фондівіддачі; енергозабезпеченості; матеріалівіддачі; інвестицій в основний капітал на 100 грн сільськогосподарської продукції і на 1 га с.-г. угідь; продуктивності праці; фінансового показника діяльності сільськогосподарських підприємств (чистого прибутку).

Визначення підсумкового рейтингу побудуємо на порівнянні товаровиробників регіонів за кожним з обраних для оцінки показників й умовним найкращім регіоном (еталонним), де досягнуті найвищі результати за показниками, які порівнюються. Відтак, еталоном для порівняльної оцінки виступає найуспішніша область, яка досягла найкращих показників. Нормування включених до рейтингу показників, що характеризують ресурсне забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва в розрізі регіонів проведемо за даними 2017 та 2018 років з використанням формули:

$$y_{ij}^* = \frac{y_{ij}}{\max_{1 \leq i \leq 24} (y_{ij})}, \quad j = \overline{1,8} \quad (2.1)$$

Для визначення загального рейтингу для кожного регіону скористаємось формулою:

$$x_i^0 = \sum_{j=1}^8 y_{ij}^* \quad (2.2)$$

Ранжування регіонів проведено за порядком зменшення рейтингу. Найвищий рейтинг присвоєно агровиробникам з найбільшими значеннями коефіцієнтів. Результати ранжування наведені в Додатку Д та на рисунках 2.13; 2.16.

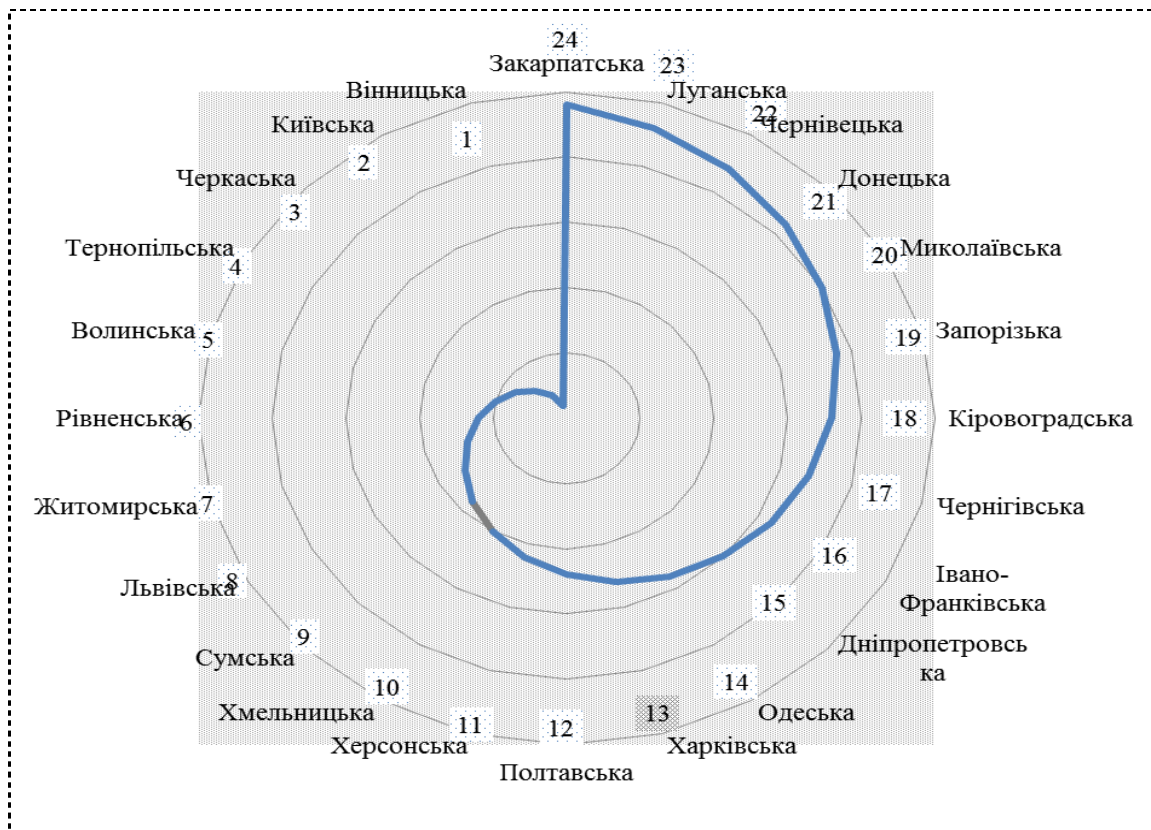

Рис. 2.13. Рейтингова оцінка ресурсного забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва (2017 р.)

Джерело: власні розрахунки

Дані, представлені рейтингової оцінки свідчать про відносно високе ресурсне забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва Вінницької, Київської, Черкаської областей у 2017 р. Низький рівень інноваційного розвитку характерний для Закарпатської, Луганської,

Чернівецької, Донецької областей. Для більш широкого узагальнення та виділення специфічних особливостей ресурсного забезпечення інноваційного розвитку за регіонами країни проведемо їх групування відповідно до загальної суми коефіцієнтів.

Інтервал для групування областей визначемо за формулою:

$$h = \frac{y_{\max} - y_{\min}}{n}, \quad (2.3)$$

де, $y_{\max}$ - максимальне значення показника;
 $y_{\min}$ – мінімальне значення кількісного показника;
 n – кількість груп.

Розмір інтервалу становитиме: $h = (6,57 - 4,21) / 4$; $h = 0,59$. Результати проведеного групування подані в таблиці 2.15.

Таблиця 2.15

Розподіл регіонів за сумою коефіцієнтів рейтингу

Група за рейтингом	Кількість регіонів
	2017 р.
I < 4,80	6
II 4,80 - 5,39	7
III 5,39 – 5,98	10
IV > 5,98	1
Разом	24

Джерело: власні розрахунки

Проведене ранжування регіонів дозволило визначити чотири групи з різним рівнем ресурсного забезпечення інноваційного розвитку:

1. Регіони з критичним рівнем ресурсного забезпечення інноваційного розвитку: Луганська, Закарпатська, Чернівецька, Донецька, Миколаївська і Запорізька області. Для даних областей властивий низький рівень інвестицій на 1 га с.-г. угідь, низька продуктивність праці в порівнянні з іншими регіонами, низька або середня фондівіддача, низькі або середні (для лідерів групи) показники обсягів виробництва продукції та чистого прибутку. Для активізації інноваційної діяльності в даних регіонах серед інструментів регулювання вочевидь є актуальним стимулювання поширення прогресивних

технологій, які дозволять підвищити продуктивність праці, фондо- і матеріаловіддачу, знизити виробничі витрати і забезпечити зростання обсягів виробництва.

2. Регіони з низьким рівнем ресурсного забезпечення інноваційного розвитку: Полтавська, Харківська, Одеська, Дніпропетровська, Івано-Франківська, Чернігівська, Кіровоградська. Дану групу представляють майже третина областей країни з різними рівнями концентрації виробництва та капіталу. Даним областям, при достатньо високому інвестиційному забезпеченні, властива переважно низька матеріаловіддача, середня фондівіддача, середні або низькі обсяги виробництва, середня продуктивність праці. Вочевидь в регіонах присутні проблеми з ефективністю реалізації інвестицій, використанням основного капіталу в виробництві, його технологічним оновленням і, як наслідок, в недостатній мірі використовується ресурсний потенціал.

3. Регіони з середнім рівнем ресурсного забезпечення інноваційного розвитку: Київська, Черкаська, Тернопільська, Волинська, Рівненська, Житомирська, Львівська, Сумська, Хмельницька, Херсонська. Дана група поєднує найбільшу кількість областей – 10 (41,7 %). Даним регіонам властивий середній і високий рівень інвестиційного забезпечення, більш висока фондівіддача і висока або середня матеріаловіддача, переважно високі показники виробництва продукції, висока і середня енергозабезпеченість. Особливістю ресурсного забезпечення можна визнати строкату динаміку чистого прибутку і вищу за середню продуктивність праці. Отримані характеристики дозволяють говорити про достатню і середню технологічну забезпеченість виробництва областей, але при цьому їх інноваційний потенціал не реалізується в достатній мірі. Можна рекомендувати при розробці регіональних програм інноваційного розвитку активізувати заходи з стимулювання інноваційної діяльності й формування інноваційної інфраструктури. Важливими вбачаються й заходи з поширення маркетингових і організаційних інновацій, нових форм ведення бізнесу, що

сприятиме збільшенню чистого прибутку і зростанню рентабельності виробництва.

4. Регіони з високим рівнем ресурсного забезпечення інноваційного розвитку. До даної групи, за результатами розрахунків, нами віднесено тільки одну область – Вінницьку. Діяльність агровиробників даного регіону характеризує висока фондівіддача і найвищі обсяги виробництва продукції, високий рівень фінансового результату діяльності, висока продуктивність праці, середня матеріалівіддача і середній показник інвестицій на 100 грн сільськогосподарської продукції. Вочевидь зростання обсягів інвестицій в агроновації сприятиме забезпеченню стабільної лідируючої позиції даної області.

Проведений аналіз ресурсного забезпечення інноваційного розвитку дозволяє констатувати його обумовленість станом концентрації аграрного виробництва й капіталу та інвестиційним забезпеченням агровиробництва. Для лідера загального рейтингу (Вінницької області), що має найвищий показник обсягів виробництва, високий показник чистого прибутку, високу фондівіддачу й продуктивність праці, – властиві доволі посередні показники інвестицій на 100 грн. с. - г. продукції (рис. 2.14) й вищі значення (в порівнянні з іншими групами) показників інвестицій на 1 га с.-г. угідь.

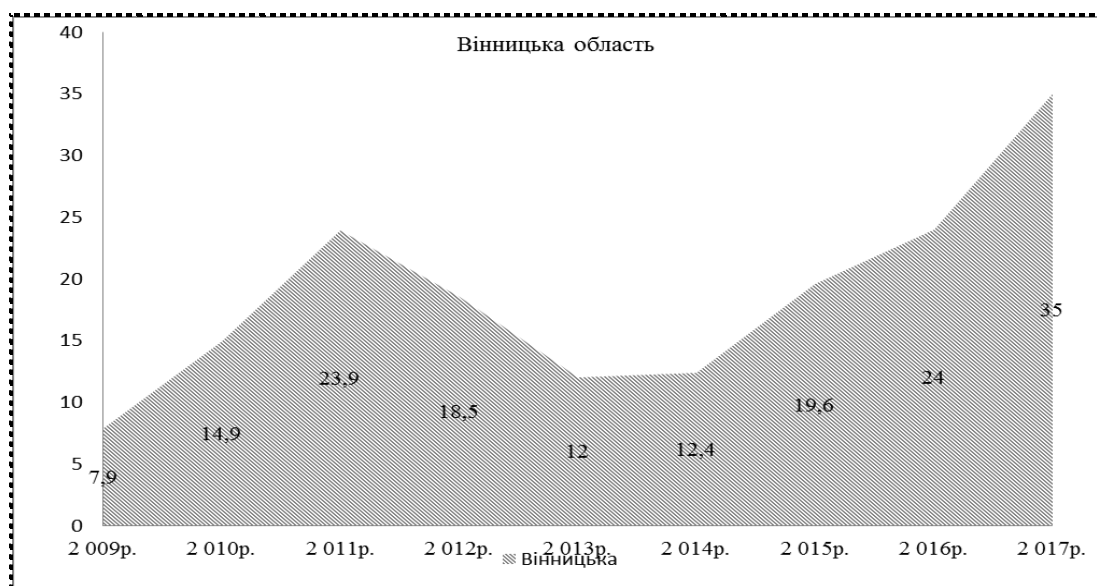

Рис. 2.14. Динаміка інвестицій в основний капітал на 100 грн. с. - г. продукції агровиробника IV-ї групи, грн

Джерело: побудовано на основі власних розрахунків

Надана оцінка ефективності використання ресурсів для інноваційного розвитку агропромислового виробництва в регіональному розрізі доводить, що вищі інноваційні перспективи забезпечили регіони, яким властиві вищі та середні показники інвестиційного забезпечення, вища енергозабезпеченість виробництва й більш високі показники фондівдачі та продуктивності праці. Ранжування регіонів України за показниками інвестицій на 100 грн. с. - г. продукції та на 1 га с.-г. угідь (рис. 2.15) доводить, що регіони, які мали вищий інвестиційний рейтинг (Рівненська, Житомирська, Тернопільська, Київська області) отримали й вищий рейтинг ресурсного забезпечення інноваційного розвитку.

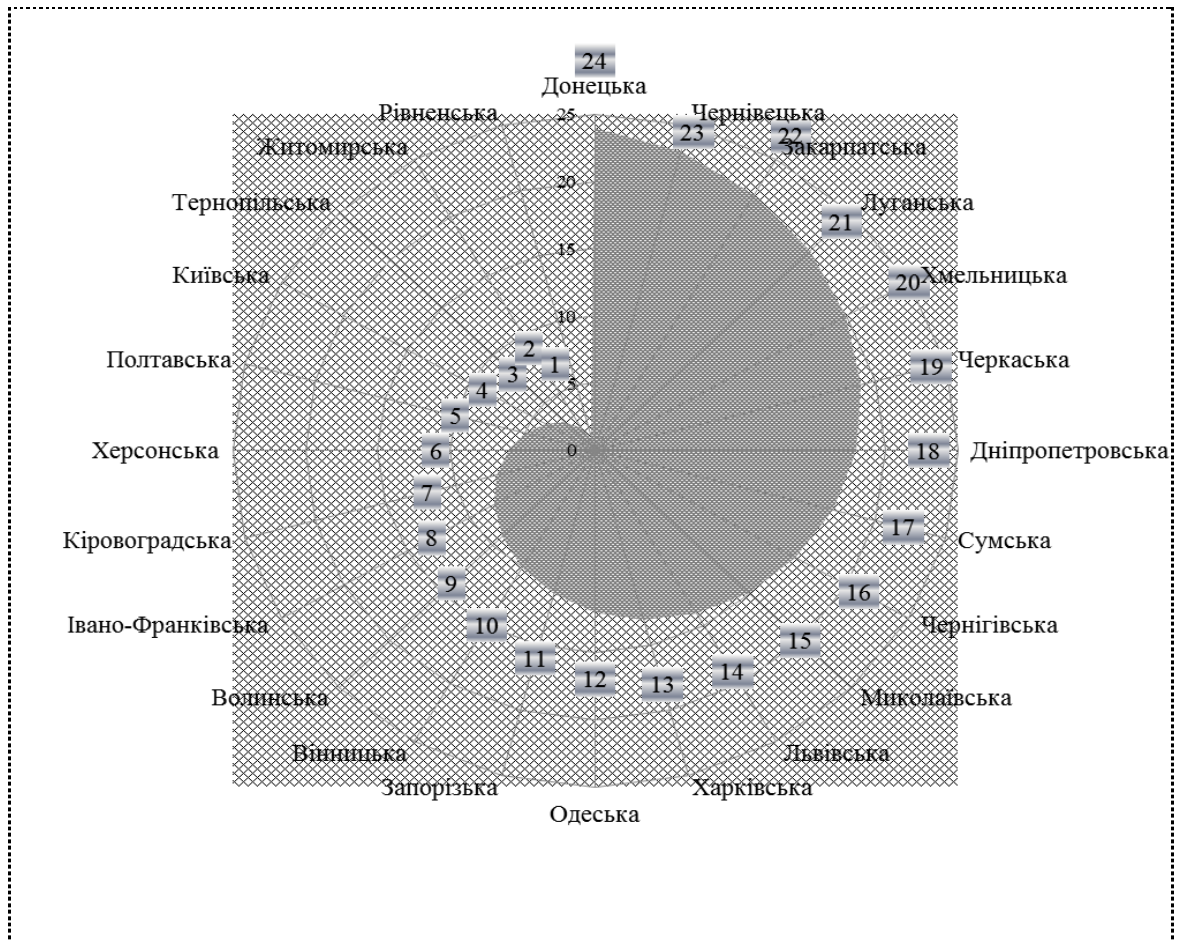

Рис. 2.15. Рейтинг інвестиційного забезпечення за регіонами України (2017 р.)
Джерело: власні розрахунки

Можна визнати існування прямої кореляції між станом і перспективами інноваційного розвитку певного регіону та рівнем концентрації сільськогосподарського виробництва й капіталу. Області з більшим обсягом посівних площ і масштабним сільськогосподарським виробництвом, вищими

показниками енергозабезпеченості, фондоозброєності та вищими і середніми показниками інвестиційного забезпечення мають вищий інноваційний потенціал і можливості для його реалізації.

В процесі аналізу також було виявлено, що показники, які найбільш повно характеризують інноваційний потенціал серед виділених груп регіонів і навіть в межах однієї групи, мали часто різноспрямовану динаміку, що не дозволяє в повній мірі оцінити інноваційний потенціал та виявити перспективи інноваційного розвитку агровиробників регіонів.

Дані, представлені рейтингової оцінки (рис. 2.16) свідчать про збереження у 2018 році стану потенційно високого ресурсного забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва Київської, Вінницької, Черкаської областей.

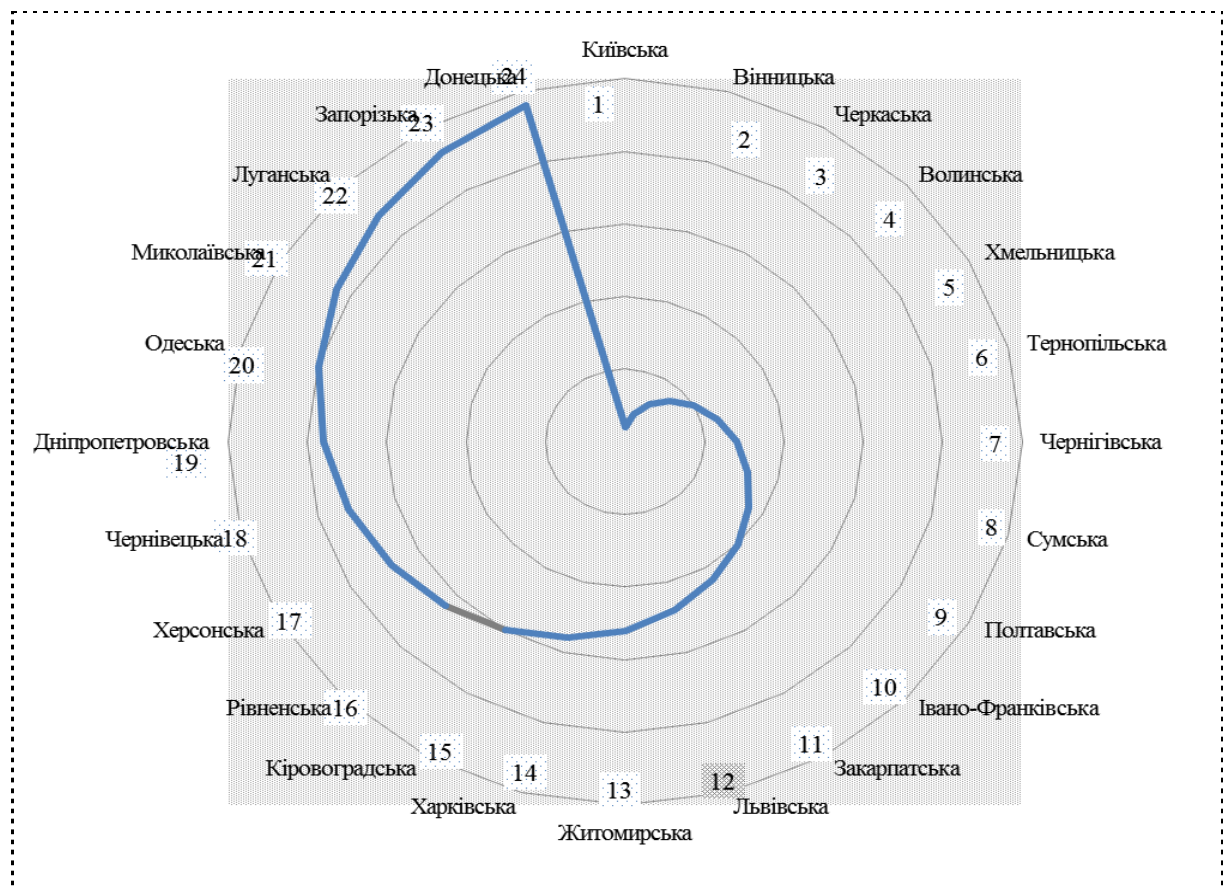

Рис. 2.16. Рейтингова оцінка ресурсного забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва у 2018 р.

Джерело: власні розрахунки

Низький рівень інноваційного розвитку характерний для попередніх аутсайдерів Луганської, Донецької областей. В то же час, Закарпатська і

Чернівецька області дещо покращили свої показники і піднялись у рейтингу на 11 та 18 місця відповідно, а Запорізька і Миколаївська області погіршили й долучились до групи регіонів з найнижчими показниками ресурсного забезпечення.

Результати проведеного групування подані в таблиці 2.16. Проведене ранжування регіонів дозволило констатувати відносне покращення в структурі ресурсного забезпечення інноваційного розвитку аграрної сфери внаслідок зменшення чисельності регіонів у групі з критичним рівнем (4 проти 6 у 2017 р.) та збільшення чисельності групи з умовно найкращим ресурсним забезпеченням (з 1 регіону до 3 у 2018 р.).

Таблиця 2.16

Розподіл регіонів за сумою коефіцієнтів рейтингу

Група за рейтингом	Кількість регіонів
	2018 р.
I < 4,569	4
II 4,569 – 5,395	10
III 5,395-6,221	7
IV > 6,221	3
Разом	24

Джерело: власні розрахунки

Групування сприяло визначенню чотирьох груп з різним рівнем ресурсного забезпечення інноваційного розвитку:

1. Регіони з критичним рівнем ресурсного забезпечення інноваційного розвитку: Луганська, Донецька, Миколаївська і Запорізька області. Для даних областей властивий низький рівень інвестицій (на 1 га с.-г. угідь), низькі показники виробництва і прибутковості, середня продуктивність праці в порівнянні з іншими регіонами, середня і висока матеріаловіддача та фондівіддача. Для активізації інноваційної діяльності серед інструментів регулювання важливим вбачається стимулювання інвестицій, формування нових організаційних форм та інфраструктури інноваційної діяльності,

поширення інноваційних технологій, які дозволять підвищити продуктивність праці, фондо- і матеріаловіддачу, знизити виробничі витрати і забезпечити зростання обсягів виробництва.

2. Регіони з низьким рівнем ресурсного забезпечення інноваційного розвитку: Закарпатська, Львівська, Житомирська, Харківська, Кіровоградська, Рівненська, Херсонська, Чернівецька, Дніпропетровська, Одеська. Дану групу представляють 40% областей країни з різними рівнями концентрації виробництва та капіталу. Даним областям, при достатньо високому інвестиційному забезпеченні на 100 грн сільськогосподарської продукції і переважно середньому й низькому рівні інвестицій на 1 га с.-г. угідь, властива висока матеріаловіддача, середня фондовіддача і енергозабезпеченість, середні або низькі обсяги виробництва, середня і висока продуктивність праці, але при цьому переважно низькі показники чистого прибутку. Вочевидь в регіонах присутні проблеми з ефективністю реалізації інвестицій, використанням основного капіталу і земельних ресурсів у виробництві, технологічним оновленням обладнання і, як наслідок, в недостатній мірі використовується ресурсний потенціал.

3. Регіони з середнім рівнем ресурсного забезпечення інноваційного розвитку: Волинська, Хмельницька, Тернопільська, Чернігівська, Сумська, Полтавська, Івано-Франківська. Дана група поєднує 7 областей (майже 30 %). Даним регіонам властивий середній і високий рівень інвестиційного забезпечення, більш висока фондовіддача і висока матеріаловіддача, переважно середні і високі показники виробництва продукції, висока і середня енергозабезпеченість. Особливістю ресурсного забезпечення можна визнати строкату динаміку чистого прибутку і високу продуктивність праці. Отримані характеристики дозволяють говорити про достатню і середню технологічну забезпеченість виробництва областей, але при цьому не реалізується їх інноваційний потенціал в достатній мірі. Можна рекомендувати при розробці регіональних програм інноваційного розвитку активізувати заходи з стимулювання інноваційної діяльності й формування

інноваційної інфраструктури. Важливими вбачаються й заходи з поширення маркетингових і організаційних інновацій, нових форм ведення бізнесу, що сприятиме збільшенню чистого прибутку і зростанню рентабельності виробництва.

4. Регіони з високим рівнем ресурсного забезпечення інноваційного розвитку. До даної групи за результатами розрахунків нами віднесено тільки 3 області – Київську, Вінницьку, Черкаську. Діяльність агровиробників даних регіонів характеризується високою фондovіддачею і матеріалovіддачею, найвищими обсягами виробництва продукції, високим рівнем фінансового результату діяльності, високою продуктивністю праці, але при цьому високе інвестиційне забезпечення властиве тільки для лідера групи – Київської області. Для двох інших областей даний показник мав середнє значення. Вочевидь зростання обсягів інвестицій в агроновації сприятиме забезпеченню стабільної лідируючої позиції даних регіонів.

Проведений аналіз ресурсного забезпечення інноваційного розвитку дозволяє констатувати його обумовленість станом концентрації аграрного виробництва й капіталу та інвестиційним забезпеченням агровиробництва. Проведемо аналіз інвестицій в основний капітал на 100 грн. с. - .г. продукції за даними виділених груп.

Дані рис. 2.17 вказують на значні коливання показника інвестицій серед регіонів групи. В динаміці можна виокремити період падіння (2012-2014 рр.; 2018 р.), період стабілізації (2009-20011 рр.) і період зростання інвестиційного забезпечення (2015-2017 рр.). Такі періоди були практично спільними для всіх областей (окрім Миколаївської у 2014 р.). Показник інвестицій на 100 грн сільськогосподарської продукції коливався від 6,9 грн. у Луганській області (найнижче значення) до 13,4 грн. у Донецькій області (найвище значення) у 2009 р. На кінець 2018 р. показник знаходився в діапазоні від 30 грн. у Донецькій області до 46 грн. у Запорізькій. Найбільш стрімке зростання показника по I групі характерне для Запорізької області.

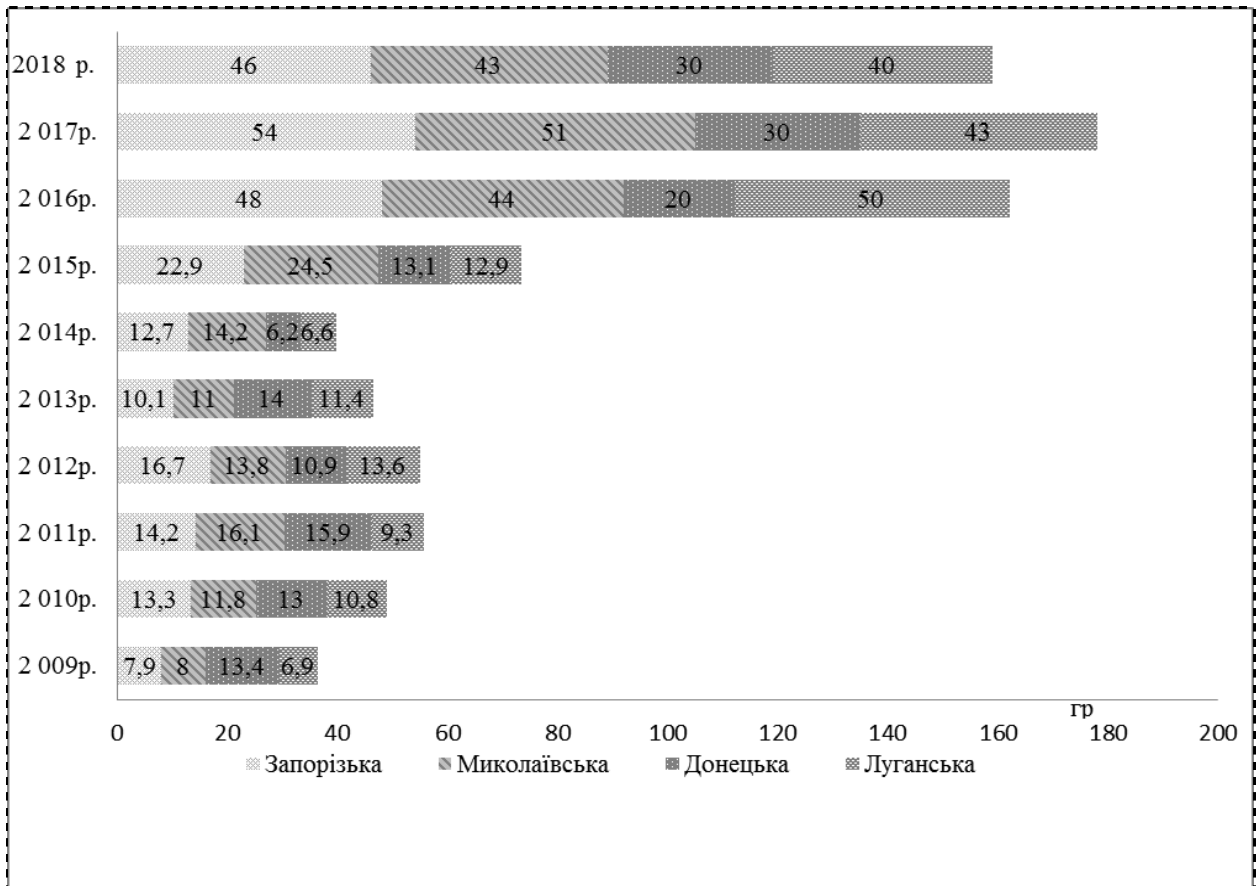

Рис. 2.17. Динаміка інвестицій в основний капітал на 100 грн. с. - .г. продукції агровиробників І-ї групи, грн

Джерело: побудовано на основі власних розрахунків

Наведені дані на рис. 2.18 свідчать про дещо вищу інвестиційну забезпеченість областей другої групи в середині досліджуваного періоду, але в цілому для групи не властива одноманітність і стабільність (діапазон коливань: 6,0 – 30,5 грн. на 100 грн. с. - .г. продукції на початок періоду й 32–54 грн. на 100 грн. с. - .г. продукції в кінці періоду). На загальному фоні можна виділити Житомирську область, яка мала найнижчу інвестиційну забезпеченість на початок періоду й одну з найвищих на кінець 2018 р. (43 грн. на 100 грн. с. - .г. продукції в кінці періоду). В той же час Чернівецька область мала один з найвищих показників інвестиційного забезпечення на початок періоду (23,2 грн. на 100 грн. с. - .г. продукції) й низьку інвестиційну забезпеченість (35 грн. на 100 грн. с. - .г. продукції) на кінець 2018 р.

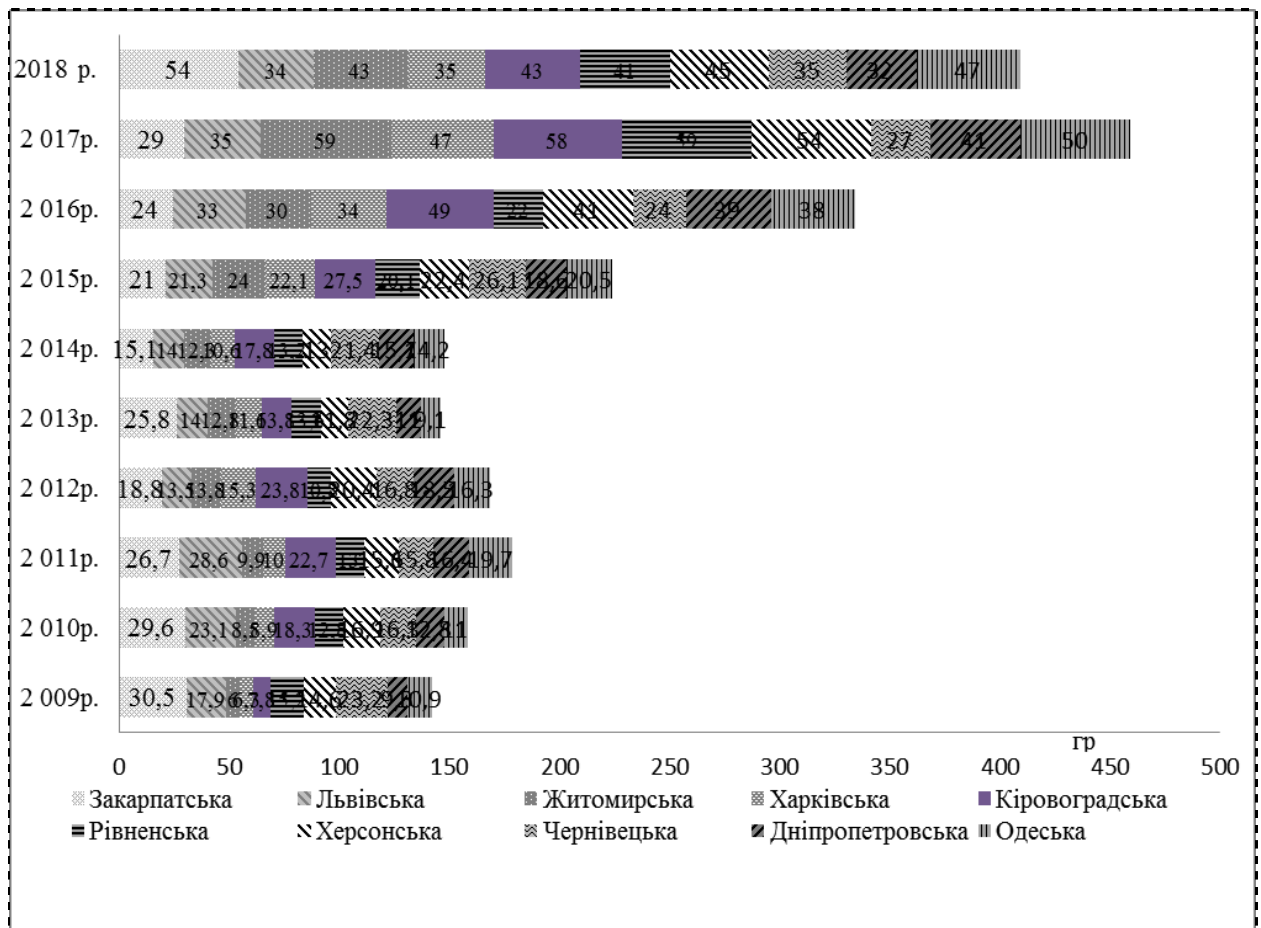

Рис. 2.18. Динаміка інвестицій в основний капітал на 100 грн. с. - .г. продукції агровиробників II-ї групи, грн.

Джерело: побудовано на основі власних розрахунків

Дані рис. 2.19 вказують на доволі стабільну динаміку показника інвестиційного забезпечення серед регіонів III групи. Показник інвестицій на 100 грн сільськогосподарської продукції коливався від 5,7 грн. у Волинській і Сумській областях (найнижче значення навіть в порівнянні з другою групою) до 9,5 грн. у Івано-Франківській і Тернопільській областях (найвище значення) у 2009 р. На кінець 2018 р. показник знаходився в діапазоні від 33 грн. у Сумській області до 53 грн. у Івано-Франківській області. Найбільш стрімке зростання показника по даній групі властиве саме даній області.

Показово, що попри невисокий показник інвестицій на 100 грн. с. - .г. продукції регіони даної групи демонстрували доволі високі показники продуктивності праці, виробництва продукції й більш високі значення (в порівнянні з іншими групами) показника інвестицій на 1 га с.-г. угідь.

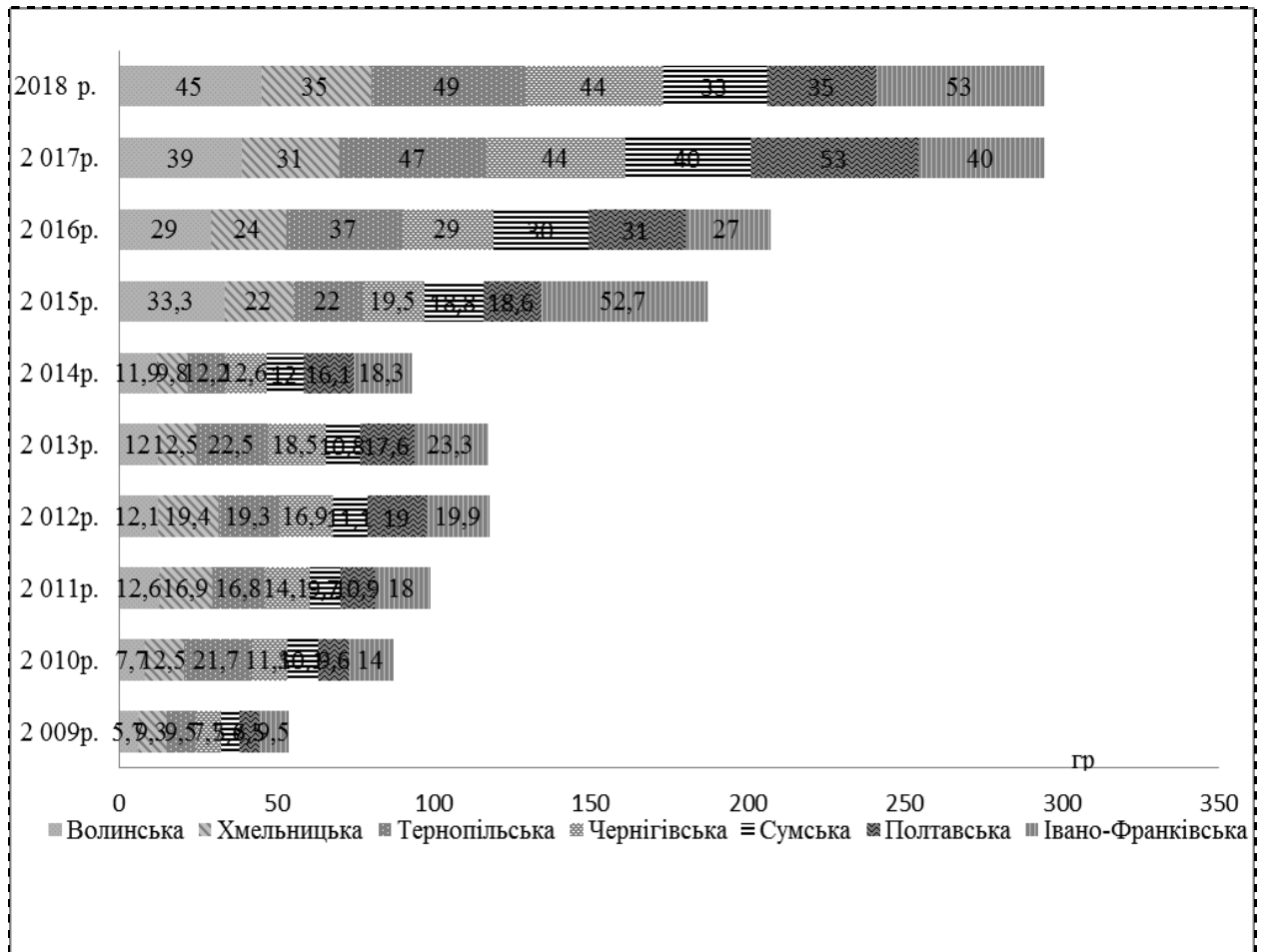

Рис. 2.19. Динаміка інвестицій в основний капітал на 100 грн. с. - г. продукції агровиробників III-ї групи, грн

Джерело: побудовано на основі власних розрахунків

Для лідерів загального рейтингу (Київська, Вінницька, Черкаська області), що мають найвищі показники обсягів виробництва, чистого прибутку, високу матеріаловіддачу й середню і високу фондовіддачу та продуктивність праці властиві доволі посередні показники інвестицій на 100 грн. с. - г. продукції (окрім Київської області) й середні значення (в порівнянні з іншими групами) показників інвестицій на 1 га с.-г. угідь (рис. 2.20). Лідер загального рейтингу мав найвище інвестиційне забезпечення, але при цьому середній показник фондовіддачі, що не завадило отримати найвищі в країні обсяги виробництва та чистого прибутку. В той же час, Черкаська область (аутсайдер групи) при середньому інвестиційному забезпеченні мала найвищу фондовіддачу і обсяги виробництва.

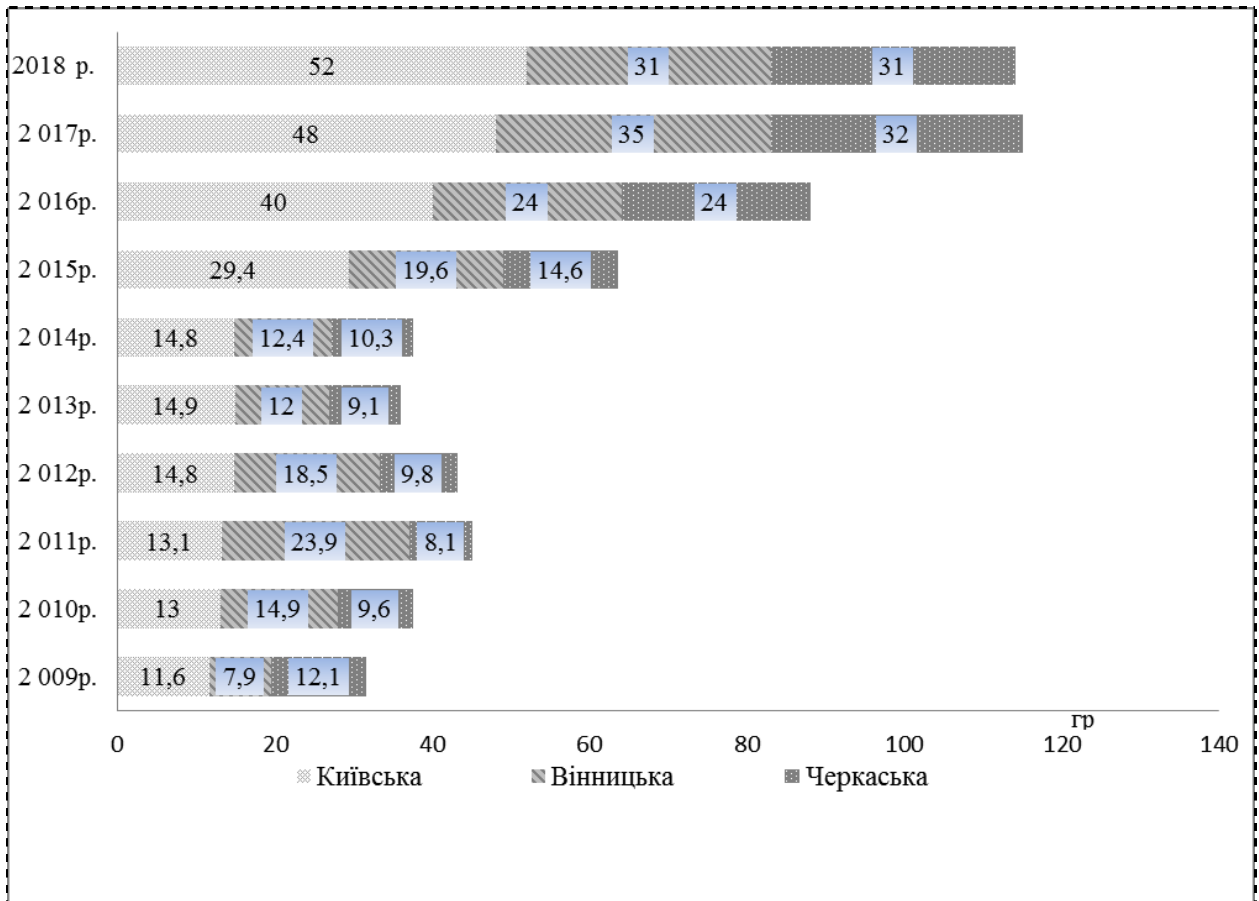

Рис. 2.20. Динаміка інвестицій в основний капітал на 100 грн. с. - .г. продукції агровиробників IV-ї групи, грн

Джерело: побудовано на основі власних розрахунків

Надана оцінка ефективності використання ресурсів для інноваційного розвитку агропромислового виробництва в регіональному розрізі доводить, що вищі інноваційні перспективи забезпечили регіони, яким властиві вищі та середні показники інвестиційного забезпечення, вища енергозабезпеченість виробництва й більш високі показники фондівдачі та продуктивності праці.

Ранжування регіонів України за показниками інвестицій на 100 грн. с. - .г. продукції та на 1 га с.-г. угідь (рис. 2.21) доводить, що регіони, які мали вищий інвестиційний рейтинг (Київська, Вінницька, Волинська, Хмельницька, Чернігівська області) отримали й вищий рейтинг ресурсного забезпечення інноваційного розвитку. Можна визнати існування прямої кореляції між станом і перспективами інноваційного розвитку певного регіону та рівнем концентрації сільськогосподарського виробництва й

капіталу. Області з більшим обсягом посівних площ і масштабним сільськогосподарським виробництвом, вищими показниками енергозабезпеченості, фондоозброєності та вищими і середніми показниками інвестиційного забезпечення мають вищий інноваційний потенціал і можливості для його реалізації.

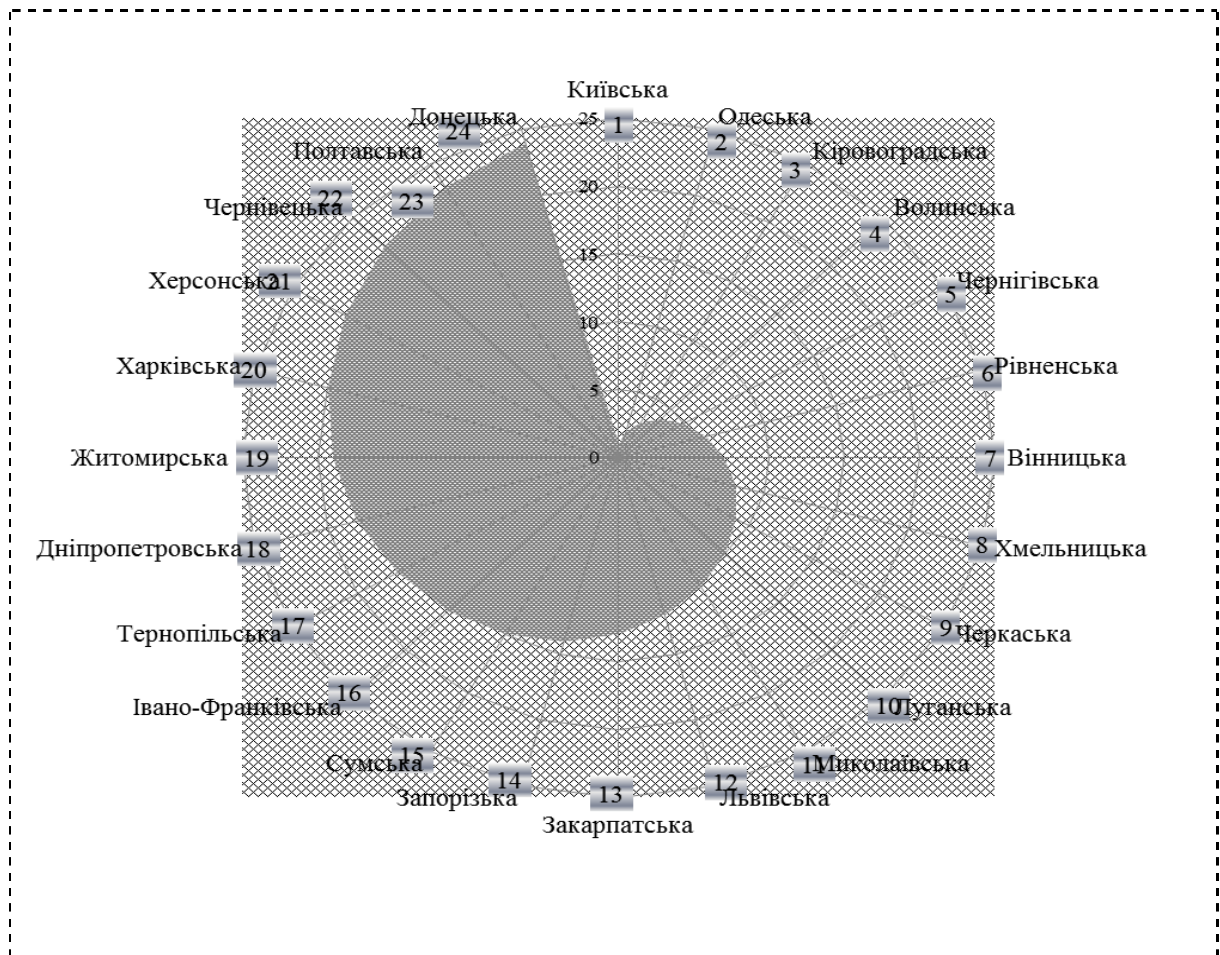

Рис. 2.21. Рейтинг інвестиційного забезпечення за регіонами України (2018 р.)
Джерело: власні розрахунки

В процесі аналізу також було виявлено, що показники, які найбільш повно характеризують інноваційний потенціал серед виділених груп регіонів і навіть в межах однієї групи, мали часто різноспрямовану динаміку, що не дозволяє в повній мірі оцінити інноваційний потенціал та виявити перспективи інноваційного розвитку агровиробників регіонів.

Проведений аналіз, при достатньому рівні деталізації, дозволяє надати рекомендації для посилення інноваційних перспектив регіонів країни. Так області II-ї групи з переважно середніми показниками інвестиційного

забезпечення, середньою фондовіддачею, енергозабезпеченістю, продуктивністю праці та переважно низькими показниками чистого прибутку, в порівнянні з іншими областями, вочевидь потребують залучення додаткового інвестування в інноваційні технології та форми організації праці, що важливо враховувати при формуванні регіональної програми розвитку аграрної сфери, в частині інвестиційних ресурсів та державної підтримки.

Регіони III-ї групи мають більш високі і стабільні показники ресурсного забезпечення, що свідчить про певну достатність технологічного забезпечення агровиробництва групи, але власний потенціал інноваційного розвитку області в повній мірі не реалізують. Можна порекомендувати при розробці програми регіонального розвитку даних областей запровадити заходи з стимулювання інновацій, розвитку інфраструктурного забезпечення, нових організаційних форм агробізнесу.

Найбільшої уваги, на наш погляд, потребують регіони I-ї групи, куди увійшли області з іноді діаметрально протилежними показниками агровиробництва і різними причинами такого стану. Так Запорізька і Миколаївська області мають одні з найвищих показників інвестицій на 100 грн. с. - г. продукції та низькі на 1 га с.-г. угідь, низькі показники обсягів аграрного виробництва при середніх показниках фондовіддачі, енергозабезпеченості, матеріаловіддачі і продуктивності праці. В той же час, Донецька й Луганська області отримали середні показники інвестицій на 100 грн. с. - г. продукції та низькі на 1 га с.-г. угідь, середні і низькі показники обсягів аграрного виробництва при середніх показниках фондовіддачі, вищих показниках енергозабезпеченості, матеріаловіддачі, продуктивності праці і низькому фінансовому результату. Вочевидь, регіони даної групи потребують застосування ефективних інституціональних інструментів державної підтримки, реалізації цільових програм із залученням інвестиційних ресурсів, організаційних заходів для модернізації й формування інноваційної інфраструктури для активізації інноваційного розвитку.

Проведений аналіз ресурсного забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва дозволяє констатувати низький рівень інноваційного потенціалу агропромислового виробництва та низьку ефективність його використання, адже тільки один регіон країни (у 2017 р.) та 3 області у 2018 р. мали умовно високі показники ресурсного забезпечення й ефективності використання матеріальних, трудових, фінансових ресурсів, земелі та капіталу, що вказує на інноваційне відтворення в галузі. Більш широка група з семи областей країни має переважно стабільні середні й високі (для лідерів групи) показники ресурсного забезпечення, але при цьому пряма кореляція між фінансовим результатом й обсягами виробництва та ресурсами інноваційного розвитку практично відсутня. Низький темп та відсутність дієвих результатів інноваційного розвитку вітчизняного агропромислового виробництва потребує ефективних інструментів інституціонального регулювання з метою запровадження стимулів ефективнішого використання ресурсного потенціалу.

2.3 Аналіз інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва

Сучасні тенденції цивілізаційного розвитку обумовлюють реалізацію стратегічного вибору національної економіки в напрямі опанування досягнень нового технологічного укладу. В даному аспекті важливим вбачаємо підпорядкування поточних завдань макроекономічної політики стратегії інноваційного розвитку й досягнення узгодженості короткострокових та довгострокових цілей розвитку. Ризиковість прямування за інноваційним трендом має нівелюватись державними інструментами, які орієнтовані на довгостроковий розвиток [126, с. 23-26]. Визначальної ролі на даному етапі набуває створення інституціонального середовища, сприятливого для інноваційного розвитку, що обумовлює необхідність в дослідженні нормативно-правової, організаційно-

економічної й інфраструктурної складових забезпечення інноваційного розвитку аграрного виробництва. Саме дані складові відповідають за формування відповідних формальних норм і забезпечують умови, які регламентують інноваційну діяльність виробників, спонукають їх до продукування чи впровадження інновацій й визначають особливості проходження інноваційного процесу в аграрній галузі.

Сучасний стан інноваційного процесу в агропромисловому виробництві характеризується відсутністю чітких стратегічних орієнтирів і послідовної політики та системності інституцій, які мали б його регламентувати. В стратегічному плані інноваційний розвиток аграрної галузі формальними нормами майже не регламентується. Так за весь період з 2008 р. по 2015 р. єдиним програмним документом, який визначав цільові орієнтири агропромислового розвитку була Державна цільова програма розвитку українського села, що орієнтувалась на створення умов життєздатності сільськогосподарського виробництва, забезпечення і зростання його конкурентоспроможності, забезпечення умов продовольчої безпеки, збереження самого селянства, його ідентичності, духовності. Реалізація даного стратегічного положення супроводжувалась проблемами з фінансуванням. Розвиток інноваційної діяльності в аграрній сфері окремим вектором не було визначено. На період до 2020 року було розроблено Стратегію розвитку аграрного сектору економіки, але програмного забезпечення стратегія не отримала. Окрім того, було розроблено Єдину комплексну стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр. [31; 117], але документ не був ухвалений.

У середньостроковому плані пріоритетних дій Уряду до 2020 року, затвердженому розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275-р акцентується на необхідності удосконалення існуючих механізмів стимулювання розвитку агропромислового комплексу [123], але основна увага приділяється державній підтримці. У сфері розвитку інновацій передбачається у середньостроковій перспективі створити передумови для

розвитку та впровадження інновацій в усіх галузях економіки й подальший перехід до цифрової економіки. Важливим напрямом позначено вдосконалення нормативної, правової та регуляторної бази для інновацій, вдосконалення державної політики та реалізація програм, орієнтованих на стимулювання інноваційного розвитку.

Тільки у 2019 році було затверджено важливий стратегічний документ: «Стратегію інноваційного розвитку України на період до 2030 року», яка концептуально орієнтована на збільшення інноваційно-активних виробників й стимулювання інноваційних розробок поза межами державного фінансування. Стратегію орієнтовано на забезпечення системності заходів з розвитку всіх видів інновацій, їх впровадження, зміну механізмів фінансового забезпечення, активний розвиток трансферу інновацій на основі технологічних платформ, нові підходи до комерціалізації новацій [150]. В даному стратегічному документі складно виокремити спеціальні заходи, які б стосувались стимулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва.

В концептуальному забезпеченні стратегії визнається виключна роль інноваційного потенціалу як рушія економічного зростання в аграрному секторі. Окрім того, визначені конкурентні переваги національної економіки у вигляді ємності ринку, здатності до інновацій, наявності високоосвічених кадрів, функціонування наукових шкіл, які в сукупності сприятимуть виробництву інтелектуальних продуктів, інновацій науково-технічного спрямування. Для реалізації Стратегії передбачена розробка трирічних планів, а для оцінки її результативності передбачено здійснення контролю за виконанням планових заходів та моніторинг їх впливу на всі сфери економіки [150].

Інноваційний вектор був визначений і в Угоді про асоціацію, що укладена між Україною та ЄС. Так, за напрямом співробітництва у сферах «науки й технологій», Україна залучається до Європейського простору досліджень і стає учасником програми ЄС із досліджень й інновацій

«Горизонт 2020». Пріоритетами стратегічної програми допомоги Україні з боку ЄС на 2018 - 2020 роки визначені питання інноваційної політики, сприяння розвитку цифрової економіки, що орієнтоване на економічний розвиток, сприяння розвитку приватного сектору й бізнес-клімату. За даним напрямом заплановані витрати склали 20% від загального обсягу [95].

У 2016 році в рамках забезпечення підтримки програми «Горизонт 2020», було здійснено європейський аудит вітчизняної системи досліджень та інновацій. Аудиторами було надано майже 30 рекомендацій з вдосконалення інноваційної системи. Частка з них, потребує впровадження конкретних інструментів і додаткових фінансових ресурсів. Суттєвих досягнень на цьому шляху поки що не отримано. Експерти, за результатами Дельфі-опитування, зазначають, що інноваційний розвиток не став пріоритетом у допомозі ЄС за період 2014 - 2017 рр. і вказують на важливість отримання саме фінансової допомоги з боку ЄС та критично оцінюють фактичні інноваційні пріоритети українського уряду. Розвиток інновацій був задекларований серед головних 10 пріоритетів влади у 2014 - 2017 рр., але фактичних досягнень обмаль. За думкою дослідників, ключовою проблемою залишається комерціалізація інноваційного продукту, складнощі трансформації винаходів у інновації, відсутність «акселерації» інновацій. В той же час, бізнес не демонструє високого попиту на нові технології й інноваційні рішення, що потребує проектів, спрямованих на укріплення зв'язків між наукою й бізнес-середовищем [95].

Відтак інноваційну стратегію, яка б дійсно стала сукупністю правил поведінки для суб'єктів інноваційної діяльності аграрного бізнесу створено не було. Не були затверджені й супроводжуючі стратегію програми її реалізації, що виконали б роль інструментарію розгортання та нарощування сприятливих для інновацій і привабливих для аграрної галузі умов.

Аудит ефективності використання наданих коштів з державного бюджету, витрачених на надання державної підтримки аграрному виробництву довів, що за 8 бюджетними програмами потреба в наданні

коштів на державну підтримку у 2015 р. була забезпечена лише на 5,5%., у 2016 – на 4,8 % від визначеного запитами обсягу. Загалом, з передбачених Міністерством аграрної політики та продовольства України на фінансування державної підтримки аграрній сфері 924 млн грн (2015 рік – 584,4 млн грн, 2016 – 339,6 млн грн) використано 681,4 млн грн (356,8 і 324,6 млн грн відповідно) [34]. Як встановлено, таке використання коштів бюджету на підтримку агропромислового комплексу за вказаний період відбувалось в умовах відсутності дієвого контролю як з боку їх розпорядника – Мінагрополітики, так і інших розпорядників на нижчому рівні. Аудитом встановлено, що з 8 бюджетних програм, Мінагрополітики протягом цього періоду внутрішній аудит провів лише за однією бюджетною програмою – КПКВК2801460. Встановлені випадки використання коштів бюджету з недотриманням законодавства – 33,9 млн грн (частка – за нецільовим призначенням). Внаслідок незабезпечення Мінфіном бюджетних призначень за програмою КПКВК2801460 «Надання кредитів фермерським господарствам» в структурі надходжень до спеціального фонду від повернення кредитів на рахунках розпорядника створювалися щорічні залишки (на 01.01.2016 – 62,8 млн грн; 01.01.2017 – 64,8 млн грн), які не спрямовувались від Міністерства до Українського державного фонду підтримки діючих фермерських господарств та відповідно не використовувались для визначених цілей [34].

Відтак відсутність позитивних ефектів від регулюючого впливу держави обумовили складність, непрозорість і постійне внесення змін до порядку використання спеціального режиму оподаткування у агропромисловому виробництві; відсутність або порушення умов для ринкового мотивування товаровиробників, що мали б отримувати непряму державну підтримку; переважно неефективний та / або ручний режим розподілу прямої підтримки держави, що в свою чергу, не забезпечило рівновагу та відносний компроміс інтересів для усіх економічних суб'єктів аграрного виробництва.

З використанням інструментарію економіко-математичного моделювання оцінимо вплив наданої державної підтримки на результат діяльності сільськогосподарських товаровиробників за період відносної стабільності формальних норм (до 2017 р.). В якості факторного показника використаємо обсяг підтримки на 1 га сільськогосподарських угідь, а результуючим показником визначимо основний фінансовий показник діяльності сільськогосподарського підприємства (з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь), грн (Додатки В, Е). Отриману залежність можна охарактеризувати за допомогою коефіцієнту кореляції, його динаміку відбиває рівняння 2.4. Вид рівняння та характер залежності вказують на відсутність будь-якого ефекту від виділення підтримки сільськогосподарським виробникам регіонів країни (рис. 2.22).

$$y = -0,0139x^5 + 140,05x^4 - 563502x^3 + 1E+09x^2 - 1E+12x + 5E+14 \quad (2.4)$$

Виявлена тенденція, яку відбиває рівняння поліному такого ступеня та характер залежностей дозволяють спрогнозувати в подальшому зниження наявної кореляції між показником обсягу підтримки товаровиробників і результуючим показником діяльності, з розрахунку на 1 га с. - г. угідь, за умов, якщо буде збережено подібний порядок виділення державної підтримки.

Відтак подібний порядок надання державної підтримки товаровиробникам аграрної сфери не сприяв отриманню високих фінансових результатів та активізації їх інноваційної діяльності. Якщо в подальшому зберігатиметься існуючий порядок формування прямої державної підтримки аграрної галузі, то це вочевидь супроводжуватиметься стрімким скороченням будь-якого позитивного ефекту (на що вказує динаміка коефіцієнта кореляції) і ймовірний від'ємний ефект в майбутньому.

Розрахунки підтверджують неефективність прямих регулюючих впливів держави та важливість запровадження більш ефективних інституціональних інструментів в аграрній сфері.

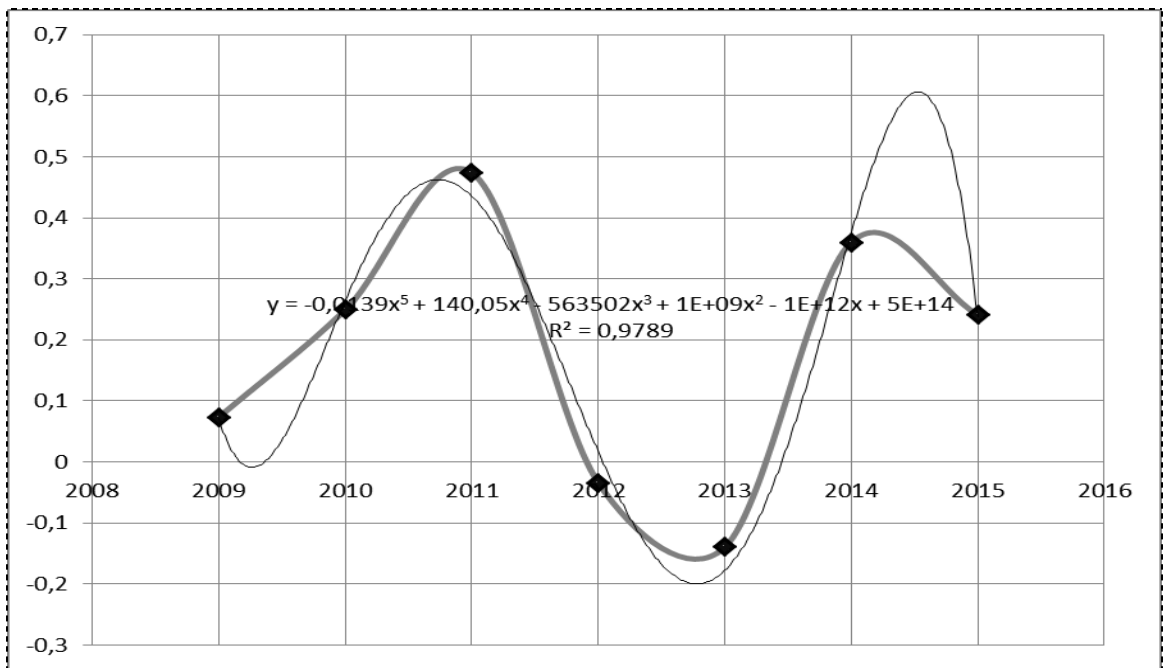

Рис. 2.22. Динаміка коефіцієнта кореляції між обсягами державної підтримки та фінансовим результатом діяльності сільськогосподарських підприємств (на 1 га с. - г. угідь) за регіонами України, грн.

Джерело: розраховано за даними додатків В, Е

Світовий досвід вказує на необхідність використання у сільськогосподарському виробництві зваженої політики державного протекціонізму. В національному господарстві майже 10 років (до 01.01.2017 р.) товаровиробник, який провадив підприємницьку діяльність, у сфері сільського господарства й рибальства і відповідав встановленим критеріям міг обрати спеціальний режим оподаткування з ПДВ. При цьому механізм, за яким функціонував такий спеціальний режим ПДВ протягом 2015–2016 рр. часто змінювався. Так, у 2015 р. сума ПДВ, нарахована товаровиробникам на вартість, що забезпечувалась поставленими сільськогосподарськими товарами/послугами, не підлягала сплаті до рахунків бюджету та залишалась в розпорядженні відповідного підприємства для відшкодування суми податку, яка сплачена (нарахована) постачальнику на відповідну вартість наявних виробничих факторів, що обумовили формування податкового кредиту, а за наявності залишку суми податку – для інших цілей виробництва. Перераховані частки сум ПДВ акумулювалися аграрними підприємствами на відповідних спеціальних рахунках, які відкривались в

банках й органах, що забезпечували казначейське обслуговування коштів бюджету[121, с.123-124]. Результати аналізу виявили тенденцію щодо скорочення у 2014–2016 рр. кількості суб'єктів спеціального режиму ПДВ [34], як в цілому по країні, так і по окремих областях. Так, на 01.01.2017 р. від загальної чисельності платників ПДВ по Україні (233 253 од.) частка суб'єктів спецрежиму оподаткування становила 6,6%, що порівняно із відповідною часткою на 01.01.2014 р. засвідчує скорочення на 1 306 од. (7,8 % або 16 780 од.).

Відповідно до реєстру отримувачів бюджетної дотації на 01.07.2017 р. загалом по країні її отримали 2 253 аграрних підприємств, що сплачують ПДВ (в т. ч. 451 фермерське господарство). Отже, після скасування спеціального режиму ПДВ (01.01.2017 р.) стрімко скоротилась кількість одержувачів підтримки держави (зокрема бюджетної дотації). Станом на 01.07.2017 р. по країні кількість сільськогосподарських підприємств, що є платниками ПДВ і отримали бюджетну дотацію склала тільки 14,6 % від суб'єктів, які є отримувачами непрямой державної підтримки за результатами функціонування спеціального режиму ПДВ на 01.01.2017 р. (з них: тільки 5,7 % фермери), що вказує на звуження частки сільськогосподарських підприємств, на яких було поширене державне стимулювання розвитку, особливо в сегменті малих суб'єктів (фермерів).

За підсумком 2017 р., використання нового механізму для надання дотацій сільськогосподарським виробникам, який замінив спеціальний режим ПДВ, призвело до отримання середніми і дрібними виробниками сільськогосподарської продукції непропорційної і низької частки відповідних бюджетних дотацій. Так до реєстрів отримувачів бюджетних дотацій у 2017 р. внесені понад 2,2 тис. сільськогосподарських підприємств, з яких фактичними отримувачами бюджетних дотацій хоча б за 1 місяць стали понад 1,7 тис. виробників (77 %) від їх загальної чисельності в реєстрі. В той же час, підприємства 2-х найбільш потужних груп птахівничих компаній змогли отримати 44,5 % загальної суми дотацій (майже 1,8 млрд грн). До 10

найбільших отримувачів даного виду підтримки поряд із виробниками курятини увійшли ще 3 компанії виробників свинини, які акумулювали у власному розпорядженні майже 2,0 млрд грн дотацій, а майже 40 % від кількості реципієнтів фінансової підтримки за даним напрямом змогли отримати за рік менше чим 100 тис. грн дотацій [3, с.215-218].

Необхідно визнати, що непряма підтримка у формі функціонування спецрежиму з ПДВ все ж таки мала певну вагу для товаровиробників, але такі переваги отримували не всі виробники сільськогосподарської продукції. Так у 2015–2016 рр. на спецрахунках суми податку у розпорядженні аграрних підприємств, в цілому по країні, були акумульовані 27,3 та 22,9 млрд грн відповідно за результатами використання спецрежиму ПДВ. Висновки аудиту Рахункової палати [34] довели, що діюча у 2014–2016 рр. нормативно-правова база переважно дозволяла значні обсяги непрямой підтримки (у формі спеціального режиму з ПДВ за допомогою акумулювання ПДВ на спеціальних рахунках), і відповідно прямої підтримки (з бюджету, зокрема, за допомогою здешевлення наданих кредитів) надавати великим сільськогосподарським підприємствам та великим агрохолдингам. Так, у 2014–2016 рр., із обсягу надходжень на спеціальних рахунках близько 60,0 % коштів опинились у розпорядженні 3,0 % великих за розмірами сільськогосподарських підприємств із найбільшим обсягом доходів від реалізації [121, с.122-124].

Отже, існування спеціального режиму оподаткування ПДВ у сільському господарстві, на практиці, давало можливість бути звільненим від сплати даного податку при запровадженні оптимізаційних схем вертикально інтегрованими структурами, що за відсутності взаємодії в роботі фіскальних структур та Казначейства дозволяло використовувати агропромислове виробництво як певний «офшор». Зазначене на практиці дискредитувало запровадження спецрежиму оподаткування ПДВ, особливо на міжнародному рівні.

Протягом останніх років формується тенденція до активізації державної підтримки аграрних підприємств. Так видатки з загального й спеціального фондів бюджету на заходи з підтримки товаровиробників у 2013–2017 рр. зросли майже у 6,1 рази або на 4 133,52 млн грн (табл. 2.17). Як свідчать наведені дані в структурі видатків відбувались постійні зміни, а їх обсяги мали полярну динаміку: від мінімальних або взагалі відсутніх до найбільших обсягів серед програмних напрямів видатків. Так загальна сума видатків бюджету на підтримку аграрної сфери у 2017 р. до 2013 р. в цілому зросла на 606 %, але структура і обсяги фінансування мали негативну тенденцію.

Жодний з напрямків не фінансувався на постійній основі, що не дозволило очікувати взагалі позитивної кореляції від наданих коштів підтримки. Так найбільш постійними були виплати за напрямом підтримки тваринництва, але ж виплачені суми постійно зменшувались і відсоток виконання плану був до 2016 р. низьким. Тільки у 2018 р. за даним напрямом було заплановано виплатити фактично «рекордну» суму – 4000 млн. грн.

В той же час, деякі програми роками не фінансувались, окремі не виконувались, а більшість почали фінансуватись з 2017 р. Так, наприклад за програмою КПКВК 2801180 було заплановано по 5 млн. грн. на 2014-2016 рр. У 2017 р. за програмою КПКВК 2801580 запроваджено фінансову підтримку аграрних підприємств за напрямом «бюджетні дотації сільськогосподарським товаровиробникам для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції».

Разом з тим, відповідно до даних фіскальної служби з січня по червень 2017 р. із загальної суми виданої з бюджету дотації (1,91 млрд грн) майже половину було надано товаровиробникам продукції птахівництва, а найбільшу частку виділених дотацій (майже 1 млрд грн) отримали група компаній «Миронівського хлібопродукту»[121, с.125-126].

Таблиця 2.17

Видатки загального та спеціальних фондів державного бюджету на фінансову підтримку сільськогосподарських товаровиробників

Програмна класифікація видатків (назва; код)	2013 р.		2014 р.		2015 р.		2016 р.		2017 р.		2018 р.*		Відхилення 2017 р. до 2013 р.	
	млн. грн.	% виконання	млн. грн.	% виконання	млн. грн.	% виконання	млн. грн.	% виконання	млн. грн.	% виконання	млн. грн.	% виконання	+,-	%
фінансова підтримка заходів в АПК (2801180)	0,96	1,3	*	-	*	-	*	-	56,93	94,9	5,0	**	55,97	5930
державна підтримка розвитку хмелярства, садівництва (2801350)	94,79	19,0	43,93	44,0	-	-	-	-	298,6	99,8	300,0	**	203,8	315
державна підтримка галузі тваринництва (2801540)	721	58,2	371,2	41,8	40,58	16,2	29,99	99,9	165,84	97,6	4000	**	-555,2	23,0
фінансова підтримка заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів (2801030)	-	-	-	-	290,7	96,9	278,9	98,2	294,8	98,3	66	**	294,8	*
фінансова підтримка с-г. товаровиробників (2801580)	-	-	-	-	-	-	-	-	4134,1	90,9	945	**	4134,1	*
фінансова підтримка розвитку фермерських господарств (2801230)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1000	**	1000	*
Разом держпідтримка АПК	816,75		415,13		331,23		308,89		4950,27		6316,0		4133,5	606,1

* - відповідно до планових показників бюджету фінансування склало 5 млн. грн

** - за 2018 рік наведені тільки планові показники

Джерело: [34; 121, с. 125-126]

Регіональний розріз використання державної фінансової підтримки суб'єктів господарювання АПК (табл. 2.18) вказує на її нерівномірність.

Таблиця 2.18

Обсяги державної фінансової підтримки суб'єктів господарювання АПК по областях України у 2018 році, тис.грн.

Адміністративно-територіальна одиниця	*2801030	**2801030	***2801350	****2801540	*****2801580	Всього по програмам	% загального обсягу
Вінницька	19 753,4	10 389,0	55 609,8	997 578,9	114 669,7	1198000,8	28,74
Волинська	10 838,3	18 521,7	12 421,7	66 138,2	11 426,1	119 345,9	2,86
Дніпропетровська	10 179,4	8 219,4	46 518,3	75 796,7	44 317,7	185 031,4	4,44
Донецька	3 463,5	2 435,6	5 061,1	22 546,7	23 085,3	56 592,3	1,36
Житомирська	4 346,0	6 978,5	15 718,6	68 933,2	33 014,8	128 991,1	3,09
Закарпатська	3 835,9	321,3	34 165,8	11 978,5	1 217,7	51 519,2	1,24
Запорізька	8 160,3	12 412,2	2 561,3	23 061,9	48 920,7	95 116,4	2,28
Івано-Франківська	3 672,3	9 474,1	9 033,5	68 944,3	5 147,4	96 271,6	2,31
Київська	4 709,9	19 954,9	41 723,8	118 419,2	34 734,6	219 542,4	5,27
Кіровоградська	10 539,1	7 860,7	0,0	48 459,4	37 700,6	104 559,8	2,51
Луганська	4 646,9	4 755,5	0,0	22 804,4	39 942,4	72 149,2	1,73
Львівська	8 415,6	6 314,0	36 467,1	41 459,2	13 687,0	106 343,0	2,55
Миколаївська	13 600,8	7 722,1	10 645,6	29 796,4	58 410,2	120 175,1	2,88
Одеська	12 135,5	8 292,1	11 344,8	25 181,4	68 274,6	125 228,5	3,00
Полтавська	14 300,4	20 548,6	2 024,1	77 784,4	44 181,8	158 839,2	3,81
Рівненська	4 315,2	9 147,2	710,6	32 374,0	15 816,0	62 363,0	1,50
Сумська	7 974,6	9 431,1	716,2	34 902,3	56 150,3	109 174,5	2,62
Тернопільська	7 122,4	28 639,5	11 454,3	90 641,4	35 431,1	173 288,6	4,16
Харківська	10 182,1	10 060,4	9 641,8	76 949,9	42 717,9	149 552,0	3,59
Херсонська	9 169,3	5 761,9	13 123,7	32 089,0	37 396,9	97 540,8	2,34
Хмельницька	10 841,8	24 760,6	34 748,3	136 326,6	46 824,5	253 501,8	6,08
Черкаська	10 354,9	19 282,7	5 463,7	140 348,4	34 351,0	209 800,7	5,03
Чернівецька	3 302,6	6 764,7	29 916,7	12 443,9	8 149,6	60 577,5	1,45
Чернігівська	8 446,8	7 865,3	2 595,6	138 336,4	57 372,4	214 616,5	5,15
Всього	204306,9	265 913,0	394964,5	2393294,8	912 940,2	4168121,3	100
Кількість підприємств, які скористалися програмою	5 100	723	171	154 074 (в тому числі фізичні особи)	7043		

*2801030 «Фінансова підтримка заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів» (часткова компенсація вартості насіння с/г рослин вітчизняної селекції; фінансова підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів; часткова компенсація вартості придбаної сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва; часткова компенсація відсоткової ставки за залученими у національній валюті кредитами, наданими державними банками; бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь (1 га) новоствореним фермерським господарствам; бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь (1 га) для інших фермерських господарств; часткова компенсація витрат, пов'язаних з наданими с/г дорадчими послугами);

**2801030 «Фінансова підтримка заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів»;

***2801350 «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними» (компенсація витрат з придбання садивного матеріала; холодильники);

****2801540 «Державна підтримка галузі тваринництва» (часткова компенсація відсоткової ставки за банківськими кредитами; надання часткової компенсації вартості будівництва та реконструкції об'єктів, профінансованих за рахунок банківських кредитів; надання спеціальної бюджетної дотації за утримання корів; надання фізичним особам спеціальної бюджетної дотації за утримання молодняка ВРХ, який народився у господарствах фізичних осіб; надання часткової відшкодування вартості закуплених племінних тварин, сперми та ембріонів; надання часткової компенсації вартості будівництва та реконструкції об'єктів);

*****2801580 «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» (техніка)

Джерело: [143]

Виявлена нерівномірність спостерігається як за областями, так і суб'єктами господарювання. Так в структурі загальної суми наданих коштів

найбільша частка була отримана товаровиробниками Вінницької області (28,74%). Значно меншу частку, але порівняно більшу із середніми значеннями по регіонам, отримали сільськогосподарські товаровиробники Київської, Хмельницької, Черкаської, Чернігівської областей (від 5,03% до 6,08 %). Найбільшу частку коштів було виділено за програмою: «Державна підтримка галузі тваринництва», а в її структурі за напрямом «надання часткової компенсації вартості будівництва та реконструкції об'єктів» - (1276679,9 тис.грн.).

В той же час, серед регіонів найбільшу частку коштів за даним напрямом отримали виробники Вінницької області (926701,3 або майже 73 %), всім іншим отримувачам були надані суттєво менші суми, а 10 областей не отримали жодної гривні. Кількість підприємств, які скористалися певною програмою була найбільшою також за 2801540 «Державна підтримка галузі тваринництва» –154 074 (в тому числі фізичні особи), зокрема 152 503 фізичні особи отримали дотації за напрямом «надання фізичним особам спеціальної бюджетної дотації за утримання молодняка ВРХ, який народився у господарствах фізичних осіб». Слід відзначити, що часткову компенсацію відсоткової ставки за банківськими кредитами за даною програмою отримали тільки сільськогосподарські виробники Закарпатської, Київської, Рівненської, Львівської областей [143].

Показово, що лідери в отриманні державної підтримки отримали найбільші рейтинги за обсягом освоєних капітальних інвестицій в АПК за 2018 рік (табл. 2.19), зокрема, це Вінницька область (2 місце), Київська (1), Черкаська (5), Чернігівська (4). Необхідно відзначити, що дані області одночасно є ще й лідерами сільськогосподарського виробництва за 2018 рік [136]. З усього наведеного окреслюється доволі парадоксальна тенденція щодо отримання найбільших обсягів підтримки саме регіонами, які лідирують у виробництві сільськогосподарської продукції та засвоїли найбільшу частку капітальних інвестицій.

Таблиця 2.19

Рейтинг регіонів за обсягами освоєних капітальних інвестицій в АПК за 2018 рік

Адміністративно-територіальна одиниця	Питома вага регіону у загальному обсязі освоєних інвестицій			
	у сільське, лісове та рибне господарство		у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	
	%	місце	%	місце
Вінницька	7,3	2	19,4	1
Волинська	2,3	19	1,4	18
Дніпропетровсь-ка	4,8	9	9	3
Донецька	1,8	21	1,4	17
Житомирська	3,6	15	1,5	16
Закарпатська	0,4	25	0,4	23
Запорізька	3,2	17	1,7	14
Івано-Франківська	1,7	23	2	13
Київська	10,2	1	4,5	8
Кіровоградська	5	7	1,2	19
Луганська	1,8	22	0,1	25
Львівська	2,3	18	8,5	4
Миколаївська	3,6	16	3,7	10
Одеська	5,0	6	2	12
Полтавська	6,2	3	3,2	11
Рівненська	1,8	20	1	21
Сумська	4,1	13	1,6	15
Тернопільська	4,2	12	1,2	20
Харківська	4,5	11	7	5
Херсонська	4,1	14	0,7	22
Хмельницька	4,8	8	5,4	7
Черкаська	5,9	5	6,1	6
Чернівецька	0,7	24	0,2	24
Чернігівська	6	4	3,8	9
м.Київ	4,6	10	13,2	2
Україна	100	-	100	-

Джерело: [116]

За експертними даними, у 2018 р. державним бюджетом для підтримки сільськогосподарських товаровиробників було передбачено з загального фонду майже 6311 млн грн. В той же час, на 23.11.2018 року за основними

програмами підтримки аграрного розвитку з загального фонду було спрямовано 2265 млн грн, що склало тільки 35,9 % від річного обсягу згідно розпису асигнувань [117]. Так за програмою 2801230 «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств» використано тільки 23 млн грн, (2,3 %) від запланованих коштів за програмою. Причиною такого стану вважають різного плану адміністративні перешкоди, ускладнений порядок оформлення документів для отримання фінансової допомоги та недовіру більшості фермерів до держави й банків. Це непрямо підтверджує й той факт, що на отримання державної підтримки перші заяви надходили тільки на початку травня 2018 року. Такий стан обумовив те, що у грудні 2018 р. було внесено зміни до Закону «Про Державний бюджет України на 2018 рік» щодо скорочення суми фінансування програм з підтримки розвитку аграрної сфери на 2077 млн грн (на 32,9 %). Як наслідок, фінансування програми «Державна підтримка галузі тваринництва» скоротилось на 979,0 млн грн, затвердженої програми «Фінансова підтримка фермерських господарств» – на 850,0 млн грн, а «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» – на 250 млн грн.

Ситуацію з трансфером технологій також можна охарактеризувати негативними тенденціями. Узагальнена інформація, яка була надана головними розпорядниками коштів бюджету – академіями наук, міністерствами й центральними органами виконавчої влади за період 2014–2019 рр засвідчує, що за цей період укладено близько 18121 договорів на трансфер обладнання і технологій на суму майже 494,24 млн грн.

В часовому вимірі більша кількість укладених договорів припадає на 2014 р., а найбільше коштів за договорами отримано у 2017 р. – 144,52 млн грн [2, с.2-3]. За аналізований період можна констатувати тенденцію до збільшення обсягу коштів, які були отримані за договорами трансферу з одночасним скороченням укладених договорів, що власне можна пояснити зростанням середньої вартості 1 договору трансферу технологій.

За період 2014–2018 рр. найбільшу кількість технологій, що раніше не надавались організаціями-розробниками, які виступають власником

технологій за сферою призначення, отримали такі види економічної діяльності як «Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг» і «Наукові дослідження та розробки». Серед розробників, що отримали бюджетне фінансування найменша частка належить закладам вищої освіти (ними було укладено тільки 212 договорів щодо трансферу технологій), а науковими установами НАН та НААН України – 17912 договорів щодо трансферу технологій (під технологіями враховувались також сорти рослин й породи тварин).

Експерти встановили, що установи НААН України були активнішими в трансфері технологій за заклади вищої освіти та установи НАН України, але загальна динаміка має низхідний характер. Так більша договірна активність в трансфері технологій закладам вищої освіти властива у 2014 р. (60 од.), для наукових установ цей рік також був визначальним (4461 од.), а найменша кількість у 2018 р. (29 та 2845 од. відповідно). Подібну динаміку можна пояснити інфляційним зростанням вартості технологій, а значить і вартості договорів, що укладали в сфері трансферу технологій [2, с. 8-10].

Відтак запровадженню інноваційного розвитку агропромислового виробництва протидіє існуюча нестабільність та неефективність нормативно-правового регламентування, практична відсутність інфраструктурного й організаційно-економічного забезпечення. В сукупності дані фактори не сприяють реалізації інституціональної системності інноваційного розвитку і забезпеченню нерозривності стадій інноваційного процесу.

На даному етапі, вкрай важливими вбачаються запровадження інституціонального проектування зі створенням перехідних форм реалізації інновацій; стратегічне планування й програмування інноваційного розвитку; інфраструктурне забезпечення трансферу інноваційних розробок в агропромислового виробництві.

В сфері державної підтримки інноваційних товаровиробників аграрної галузі можливим напрямом підвищення її дієвості вбачаємо зміну акцентів

надання (з відшкодування витрат до отримання компенсацій за реалізовану інноваційну продукцію).

Висновки до розділу 2

1. Аналіз існуючого стану організації інноваційного процесу в аграрній сфері та оцінка його результативності засвідчили, що його функціонування за лінійною або лінійно-послідовною моделлю не відрізняється високим рівнем інноваційної активності виробників й комерціалізації розробок, а наявні структурні та галузеві проблеми й значне скорочення державного фінансування (домінує на початковій стадії інноваційного процесу) призвели до суттєвого скорочення кількості організацій і кадрів, які здійснюють наукові дослідження і розробки (з 116 у 2009 р. до 87 у 2018 р. наукових структур основного продуцента агроновацій – НААН; з 8839 осіб у 2009 р. до 5164 у 2018 р. відповідно). Скорочення кількості продуцентів агроновацій супроводжувалось зростанням вартісних показників, які характеризують обсяги виконаних науково-технічних робіт та несуттєвим коливанням у їх структурі, де переважали фундаментальні дослідження.

2. Оцінка трансферу інноваційних розробок дозволила встановити відсутність цілісного інноваційного процесу, послідовності його стадій в аграрній сфері, дієвої інноваційної інфраструктури. Так не всі розроблені наукові продукти знайшли своє практичне застосування, впроваджуються і перетворюються в інновації, загальний обсяг коштів від переданих нових технологій та/або прав на використання об'єктів інтелектуальної власності за пріоритетом «технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу» не перевищив 0,02% від валової доданої вартості сільського господарства, а в якості агроновацій виробникам часто пропонують квазіінновації.

3. Аналіз ресурсного забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарських товаровиробників засвідчив, що певне зростання

обсягу інвестицій не стало фактором оновлення сільськогосподарського виробництва і не сприяло модернізації матеріально-технічної бази виробництва, відбулось скорочення фондівіддачі, матеріаловіддачі, енергозабезпеченості. Оцінка стану інвестиційного забезпечення в регіональному розрізі засвідчила його стрибкоподібну динаміку й відсутність поступальної позитивної тенденції до зростання інвестицій на 100 грн. сільськогосподарської продукції для більшості регіонів. Відносне зростання обсягів виробництва валової продукції у сільськогосподарських підприємствах за регіонами відбувалось при суттєво більших темпах зростання матеріальних витрат і практично незмінній їх структурі.

4. Рейтингова оцінка дозволила встановити умовно високе ресурсне забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва Вінницької, Київської, Черкаської областей у 2017 р. і низьке Закарпатської, Луганської, Чернівецької, Донецької областей, а також збереження у 2018 році стану потенційно високого ресурсного забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва групи лідерів і низького рівня для попередніх аутсайдерів. Ранжування регіонів дозволило констатувати відносне покращення в структурі ресурсного забезпечення інноваційного розвитку аграрної сфери внаслідок зменшення чисельності регіонів у групі з критичним рівнем (4 проти 6 у 2017 р.) та збільшення чисельності групи з умовно найкращим ресурсним забезпеченням (з 1 регіону до 3 у 2018 р.).

5. Проведене групування сприяло визначенню чотирьох груп регіонів з різним рівнем ресурсного забезпечення інноваційного розвитку, що потребують відповідного інструментарію стимулювання інноваційного процесу. Для активізації інноваційної діяльності регіонів з критичним і низьким рівнем ресурсного забезпечення інноваційного розвитку серед інструментів регулювання важливим вбачається стимулювання інвестицій, формування нових організаційних форм та інфраструктури інноваційної діяльності, поширення інноваційних технологій, які дозволять підвищити продуктивність праці, фондо- і матеріаловіддачу, знизити виробничі витрати

і забезпечити зростання обсягів виробництва та більш ефективно використання ресурсного потенціалу. Для регіонів з середнім рівнем ресурсного забезпечення важливим вбачається, при розробці регіональних програм інноваційного розвитку, активізувати заходи з стимулювання інноваційної діяльності, формування інноваційної інфраструктури, поширення маркетингових і організаційних інновацій, нових форм ведення бізнесу, що сприятиме збільшенню чистого прибутку і зростанню рентабельності виробництва.

6. Аналіз ресурсного забезпечення інноваційного розвитку дозволив констатувати його обумовленість станом концентрації аграрного виробництва й капіталу та інвестиційним забезпеченням агровиробництва. Ранжування регіонів України за показниками інвестицій на 100 грн. с. - г. продукції та на 1 га с.-г. угідь свідчить, що регіони, які мали вищий інвестиційний рейтинг (Київська, Вінницька, Волинська, Хмельницька, Чернігівська області) отримали й вищий рейтинг ресурсного забезпечення інноваційного розвитку. Констатовано існування прямої кореляції між станом і перспективами інноваційного розвитку певного регіону та рівнем концентрації сільськогосподарського виробництва й капіталу. Області з більшим обсягом посівних площ і масштабним сільськогосподарським виробництвом, вищими показниками енергозабезпеченості, фондоозброєності та вищими і середніми показниками інвестиційного забезпечення мають вищий інноваційний потенціал і можливості для його реалізації.

7. Узагальнення результатів оцінки ресурсного забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва дозволило констатувати низький рівень інноваційного потенціалу агропромислового виробництва та низьку ефективність його використання, адже тільки один регіон країни (у 2017 р.) та 3 області у 2018 р. мали умовно високі показники ресурсного забезпечення й ефективності використання матеріальних, трудових, фінансових ресурсів, земелі та капіталу, що може вказувати на

інноваційне відтворення в галузі. Більш широка група з семи областей країни має переважно стабільні середні й високі (для лідерів групи) показники ресурсного забезпечення, але при цьому, пряма кореляція між фінансовим результатом й обсягами виробництва та ресурсами інноваційного розвитку практично відсутня.

8. Встановлено, що сучасний інноваційний процес в аграрному виробництві характеризується відсутністю стратегічних орієнтирів, послідовної державної політики та системності інституцій, які мали б його регламентувати. В стратегічному плані інноваційний розвиток агропромислового виробництва формальними нормами фактично не регламентується. Не були затверджені й супроводжуючі прийняту стратегію відповідні програми для її реалізації, що стали б певним інструментарієм розгортання й нарощування сприятливих для інновацій і привабливих для аграрної галузі умов.

9. Оцінка впливу надання державної підтримки аграрній галузі на результат діяльності сільськогосподарських товаровиробників за період відносної стабільності формальних норм (до 2017 р.) за допомогою інструментарія економіко-математичного моделювання вказує на відсутність будь-якого ефекту від виділення державної підтримки сільськогосподарським виробникам регіонів країни. Відтак подібний порядок формування підтримки виробникам аграрної сфери не сприяв отриманню високих фінансових результатів й активізації їх інноваційної діяльності. Розрахунки довели неефективність прямого регулюючого впливу держави і важливість запровадження більш ефективних інституціональних регулюючих інструментів в аграрній сфері.

10. Констатовано, що використання нового механізму для надання дотацій виробникам, яким замінили спеціальний режим ПДВ, призвело до отримання середніми і дрібними товаровиробниками сільськогосподарської продукції непропорційної і вкрай низької частки відповідних бюджетних дотацій. Активізація заходів державної підтримки виробників в останні роки

супроводжувалась перманентними змінами структури й обсягу видатків, які мали полярну динаміку: від мінімальних чи взагалі відсутності, до найбільших обсягів серед напрямів видатків. Загальна сума видатків бюджету на підтримку аграрної сфери у 2017 р. до 2013 р. в цілому зросла на 606 %, але структура і обсяги фінансування мали негативну тенденцію. Жодний з напрямів не фінансувався на постійній основі, що не дозволило отримати позитивну кореляцію від наданих коштів підтримки, деякі програми роками не фінансувались, окремі не виконувались, більшість почали фінансувати з 2017 р., а найбільші обсяги підтримки отримували саме ті регіонами, які лідирують у виробництві сільськогосподарської продукції та засвоїли найбільшу частку капітальних інвестицій.

11. Аргументовано, що реальному запровадженню інноваційного розвитку агропромислового виробництва протидіє нестабільність та неефективність нормативно-правового регламентування, відсутність інфраструктурного й організаційно-економічного забезпечення галузі. В сукупності дані фактори не дозволили реалізувати інституціональну системність в інноваційному розвитку і забезпечити нерозривність стадій інноваційного процесу. На даному шляху перспективним вбачається запровадження інституціонального проектування із створенням перехідних форм реалізації новацій, стратегічне планування та програмування інноваційного розвитку, інфраструктурне забезпечення трансферу інновацій.

Результати досліджень, представлених у Розділі 2, опубліковано у працях автора: [26; 152; 156; 158].

В розділі 2 використано матеріали з відповідним посиланням на такі наукові джерела зі списку літератури: [2-3;7; 9-11; 28-29; 31;33-34; 38-45;48-50; 65-75; 80-91; 95; 97- 98; 109-112; 114-116; 121; 123-135; 138; 140-145; 147; 150; 167].

РОЗДІЛ 3

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

3.1. Моделювання показника ефективності інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва

Доволі складна інституціональна архітектоніка не дозволяє підійти до виміру рівня інституціонального забезпечення з позицій традиційних методичних підходів. Саме сукупність елементів інституціонального забезпечення справляє інтегрований вплив на потенційну можливість та темпи інноваційного розвитку. Сукупна дія складових інституціонального забезпечення відрізняється синергетичним характером, різною динамікою, гетерогенністю, складністю розмежування впливу окремих складових. В національних реаліях, з огляду на результати проведеного дослідження, наявні елементи інституціонального забезпечення частіше створюють бар'єри до інноваційного розвитку ніж формують умови для його активізації.

В даному аспекті надзвичайно важливим вбачається обґрунтованість обраних критеріїв для оцінки інституціонального забезпечення і його достатності та ефективності. Такі критерії мають відбивати характеристики та якісний вплив інституціональних норм, орієнтованих на реалізацію інноваційного розвитку в агропромисловому виробництві. Важливо також враховувати специфічність прояву часового фактору, адже дія інституціональних інструментів переважно супроводжується певними лагами, як і більшість макроекономічних інструментів впливу на економічну динаміку.

За результатами соціологічного дослідження «Оцінка інструментів державної підтримки сільськогосподарських виробників» [117], що виконувалось на замовлення ФАО у червні-липні 2017 р., було встановлено,

що 62,3 % господарств населення та 47,7 % сільськогоспідприємств не довіряють механізму державної підтримки, а тому не мають ентузіазму щодо активної участі у державних програмах; 31,3 % господарств населення та 32,3 % сільськогоспідприємств відповіли, що практично неможливо стати учасником програми без попередньої домовленості; 31,3 % сільськогоспідприємств однією з причин, яка протидіє або може перешкоджати їх участі у програмах підтримки виробників сільськогосподарської продукції, вказали наявність складної бюрократичної процедури отримання дозволів, довідок і сертифікатів. Близько 25% малих і середніх фермерських господарств взагалі не мають уяви про існування будь-яких державних програм підтримки, а ще близько 59 % обізнані з частковою чи вибірковою інформацією. Тільки 15,1 % опитаних товаровиробників добре володіли інформацією щодо державних програм і виявляли інтерес хоча б до деяких із них.

Близько 75 % українських компаній аграрної сфери назвали обмежений доступ до фінансування однією з головних перешкод для подальшого розвитку агробізнесу. Відсутність доступних кредитів і фінансових ресурсів суттєво ускладнює забезпеченість сільськогосподарських виробників реальними обіговими коштами, що дозволили б покрити розрив у часі між потребами у коштах та періодами настання сприятливих цін для реалізації продукції.

Оскільки фактичними даними інституціональне забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва охарактеризувати не можливо в силу відсутності достовірних статистичних даних і чітких критеріїв ідентифікації вочевидь для оцінки такого впливу необхідно обирати шлях експертних оцінювань.

Основними складовими інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва будемо вважати інфраструктурне забезпечення, кредитне забезпечення, податкове стимулювання, державну підтримку, інформаційне забезпечення. Для оцінки

достатності і сукупного впливу складових звернемо до думки сільськогосподарських товаровиробників, що відчують на собі вплив інституціональних норм і здатні експертно його оцінити. Визначені складові інституціонального впливу будемо оцінювати за результатами експертного опитування, проведеного серед керівників 33 агротоваровиробників Дніпропетровської області, що відрізняються прибутковою діяльністю і мають потенціал для інноваційного розвитку. Результати проведення ранжування експертів подані у додатку Ж (табл. 1). Для визначення узгодженості висновків, наданих експертами використаємо формули 3.1-3.9.

При проведенні анкетування, в опитувальний аркуш будемо включати питання, які, дозволяють отримати загальну характеристику впливу наявного інституціонального забезпечення на інноваційну активність товаровиробників і визначити дієвість інституціональних норм впливу на виробників. Експертам було запропоновано оцінити у п'ятибальній шкалі важливість для їх діяльності та результативність дії основних складових інституціонального забезпечення, а саме: кредитного забезпечення інноваційної діяльності, податкового стимулювання, державної підтримки, інформаційного забезпечення, інфраструктурної підтримки.

Через різну значущість інституціональних складових забезпечення скористаємось рекомендаціями методології нечітких множин і розташуємо характеристики за зменшенням значущості для виконання правила:

$$r_1 \geq r_2 \geq \dots \geq r_n. \quad (3.1)$$

Визначенню значущості i -ї складової сприятиме правило Фішберна, яке дозволяє враховувати ранжування залучених факторних ознак (3.1) і оцінити ступінь ентропії невизначеності даних стосовно об'єкту аналізу:

$$r_i = \frac{2(n-i+1)}{(n+1)n}. \quad (3.2)$$

Оцінити узгодженість експертних висновків дозволяє коефіцієнт конкордації, який використовується як загальний коефіцієнт рангової кореляції для експертної групи. Проведемо розрахунки в наступній послідовності:

- визначимо суму оцінок рангів за характеристиками факторних ознак, загальну суму за групою експертів $\sum_{i=1}^m x_{ij}$, різницю між загальною сумою та середніми сумами рангів (T) із застосуванням формули:

$$\Delta i = \sum_{j=1}^m x_{ij} - T, \quad (3.3)$$

де n – кількість характеристик для ранжування; m – чисельність експертів; x_{ij} – ранг, що присвоєний j - м екпертом i - й складовій; T – середнє значення суми рангів, що визначається за допомогою формули:

$$T = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m x_{ij}, \quad (3.4)$$

$$\text{чи } T = \frac{1}{2} m(n+1). \quad (3.5)$$

- визначимо суму квадратів відхилення рангів від середніх значень S :

$$S = \sum_{i=1}^n \left[\sum_{j=1}^m (x_{ij} - T) \right]^2. \quad (3.6)$$

- визначимо коефіцієнт конкордації (відношення фактичного значення S до його максимальної суми S_{max}) для залученої експертної групи та кількості факторів:

$$W = \frac{S}{S_{max}}. \quad (3.7)$$

- визначимо сумарне квадратичне відхилення за сумарними рангами альтернатив від T_{cp} (середнє значення сумарних рангових альтернатив) при існуючій найкращій узгодженості:

$$S_{\max} = \frac{m^2 \cdot (n^3 - n)}{12}. \quad (3.8)$$

Діапазон зміни коефіцієнту конкордації від 0 до 1. Чим ближчим він є до 1, тим більш узгодженими вважаються погляди експертної групи на досліджувану проблему.

Перевірці гіпотези щодо значимості коефіцієнту конкордації сприяє критерій Пірсона (χ^2), що визначається при врахуванні числа ступенів свободи ($k = n - 1$). Значення критерія Пірсона встановлюється за формулою:

$$\chi_k^2 = W \cdot m \cdot (n - 1) \quad (3.9)$$

Перевищення значення критерію над критичним, відповідно до таблиць критичних значень розподілів Пірсона при заданому рівні значущості і числі ступеня свободи вказує, що коефіцієнт конкордації за ознакою статичної вагомості відрізняється від 0, і, висновки експертів можна вважати узгодженими.

Для узагальнення експертних оцінок адаптуємо функцію бажаності Е. Харрінгтона, що сприяє перетворенню нечітко визначених факторів і характерних ознак параметрів в шкалу оцінювання (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Позначення інтервалів шкали оцінки інституціональних компонент

Лінгвістичний діапазон інтервалу	Числові межі інтервалу за шкалою
дуже добре	4,01 – 5,0
добре	3,16 – 4,0
задовільно	1,86 – 3,15
погано	1,01 - 1,85
дуже погано	0 – 1,0

Джерело: [167, с. 36-39].

Оцінка інституціональних складових, отримана в балах може бути інтерпретована в інтервалах шкали бажаності: від 1 («дуже погано» або «0,2 - 0» за умовами Е. Харрінгтона) до 5 балів («дуже добре» або «1-0,8» за

шкалою Е. Харрінгтона). Стандартні інтервали до п'ятибальної шкали можна привести за допомогою множення відповідного числа на 5.

Отримані результати визначення узгодженості експертної думки наведено в табл.3.2. За розрахунками коефіцієнт конкордації склав 0,477, що дозволяє оцінки експертів вважати узгодженими (значення відмінне від 0). Після ранжування складових інституціонального забезпечення розташуємо характеристики за рівнем зниження їх значущості (табл.3.3) та визначимо вагомість кожної з інституціональних характеристик за формулою (3.2). Гіпотезу стосовно значимості коефіцієнта конкордації перевіримо за допомогою критерія Пірсона (χ^2) з огляду на наявне число ступенів свободи $k = n-1$. Критерій Пірсона визначимо за формулою 3.9:

$$\chi_{розр.}^2 = 0,477 * 33 (5-1) = 62,96$$

Таблиця 3.2

Оцінка узгодженості експертних висновків щодо вагомості характеристик інституціонального забезпечення інноваційного розвитку

Характеристика	сума рангів	відхилення від середнього	квадрат відхилень
1. Державна підтримка	60,00	-39,00	1521
2. Кредитне забезпечення	79,00	-20,00	400
3. Податкове стимулювання	86,00	-13,00	169
4. Інфраструктурне забезпечення	119,00	20,00	400
5. Інформаційне забезпечення	151,00	52,00	2704
<i>Середній ранг</i>	<i>99,00</i>		
<i>Сума квадратів відхилень</i>			<i>5194</i>
<i>Максимальне значення суми квадратів відхилень</i>			<i>10890</i>
<i>Коефіцієнт конкордації</i>			<i>0,477</i>

Джерело: розрахунки автора

Виходячи із стандартних таблиць критичних значень розподілів Пірсона за 5-відсоткового рівня значущості і 4 ступенів свободи ($k=n-1=5-1=4$) встановлюємо критичне значення: $\chi_k^2 = 9,488$. Отримане розрахункове число критерію є вищим за подане в таблиці, що вказує на узгодженість експертних думок.

Таблиця 3.3

Значення вагомості характеристик інституціонального забезпечення інноваційного розвитку (за результатами експертного опитування)

Складова інституціонального забезпечення	Ранг, присуджений експертами	Визначена вагомість характеристик
1. Державна підтримка	1	0,333
2. Кредитне забезпечення	2	0,267
3. Податкове стимулювання	3	0,200
4. Інфраструктурне забезпечення	4	0,133
5. Інформаційне забезпечення	5	0,067

Джерело: розрахунки автора.

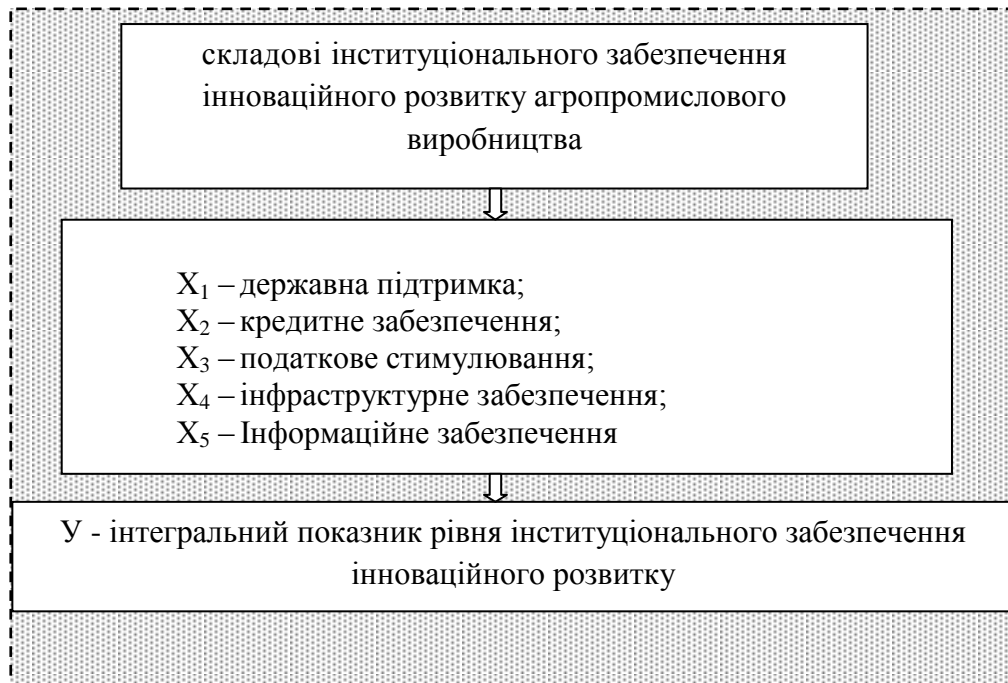
Для оцінки характеристик інституціонального забезпечення інноваційного розвитку й формування єдиного результуючого показника - У використаємо більш адаптовану п'ятибальну шкалу, а підсумковий результат опитування експертів приведемо до усереднений результату за допомогою опрацювання анкет у редакторі Microsoft Office Excel.

Отриманий результат (Додаток Ж, таблиця 2) загальної бальної оцінки інституціонального забезпечення інноваційного розвитку склав 1,59, що за інтервалами шкали відповідає рівню «погано». Маємо охарактеризувати факторні ознаки, які отримали найбільшу вагу з огляду на оцінки експертів. Найсуттєвішим фактором експерти вважають державну підтримку інноваційної діяльності (значення складової з урахуванням ваги 0,51), високою є також оцінка кредитного забезпечення інноваційного процесу (0,35) та інфраструктурного супроводу (0,31), менше значення відводиться податковому стимулюванню інноваційної діяльності (0,24) та інформаційній підтримці інноваційного процесу (0,18).

Відтак, оцінка інституціонального забезпечення інноваційного розвитку за даними експертного опитування доводить потребу в модернізації існуючих підходів до інституціонального регулювання розвитку агропромислового виробництва. На даному шляху виключна роль належить інструментам державної підтримки інноваційного процесу, кредитного

забезпечення й податкового стимулювання товаровиробників, які створюють, поширюють чи реалізують інновації.

Проведений аналіз, за результатами експертної оцінки доводить низький рівень інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва та необхідність перегляду діючих інституціональних норм в даній сфері. Для формування інтегрального показника оцінки інституціонального забезпечення інноваційного розвитку врахуємо результати ранжування та експертного оцінювання агровиробників і позначимо їх відповідними змінними. Структурна схема формування представлена на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Структурна схема формування показника оцінки рівня інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва
Джерело: власна розробка.

Для формування показника рівня інституціонального забезпечення інноваційного розвитку приймемо змінні. В нашій моделі змінними є:

X_1 – державна підтримка;

X_2 – кредитне забезпечення;

X_3 – податкове стимулювання;

X_4 – інфраструктурне забезпечення;

X_5 – інформаційне забезпечення.

При включенні змінних до моделі будемо враховувати, що вони володіють одновекторною спрямованістю стосовно характеристик інституціонального забезпечення.

Свідченням більш високого рівня інституціонального забезпечення інноваційного розвитку аграрного виробництва є вищі оцінки експертів за складовими інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва: інфраструктурного забезпечення, кредитного забезпечення, податкового стимулювання, державної підтримки, інформаційного забезпечення.

Параметри визначеної залежності знайдено за допомогою методу найменших квадратів. Для наведених обчислень було використано вбудовані функції електронних таблиць Microsoft Excel: ЛИНЕЙН, СРЗНАЧ, СТАНДОТКЛОНП, КОРРЕЛ. Застосування функції ЛИНЕЙН за таблицею даних (Додаток К) дозволило отримати лінійну модель виду:

$$Y = 1,112 \cdot X_1 + 0,758 \cdot X_2 + 1,246 \cdot X_3 + 0,517 \cdot X_4 + 1,487 \cdot X_5,$$

Отримана модель потребує проведення перевірки на адекватність даним. Визначимо коефіцієнт детермінації за формулою:

$$R^2 = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n (y_i - \tilde{y}_i)^2}{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2} \quad (3.10)$$

Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,962$, вказує, що зміни показника Y на 100% залежать від зміни наявних факторів X . Перевірка моделі на адекватність отриманим даним за критерієм Фішера потребує порівняння розрахункового показника з критичним. Розрахункове значення показника знаходимо з використанням формули:

$$F_{розр.} = F_{(m, n-m-1)} = \frac{(n-m-1) \cdot \sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - \bar{y})^2}{m \cdot \sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2} \quad (3.11)$$

Ці значення отримуємо за допомогою використання функції ЛИНЕЙН. Розрахункове значення критерію $F_{розр.} = 140,47$, – при цьому за таблицями $F_{крит} = F(0,05; k_1; k_2) = 2,558$, де $k_1 = m$; $k_2 = n - m$. Оскільки $F_{розр.} > F_{крит}$, то з ймовірністю 95% можна вважати, що отримана модель адекватна даним і може використовуватись для оцінки рівня інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва та для прогнозування. Наведемо приклади використання отриманої моделі для прогнозування, відомі значення факторів наведемо в таблиці 3.4. З урахуванням даних точкову оцінку показника Y визначимо за моделлю:

$$Y_{прогноз} = 1,112 \cdot 0,666 + 0,758 \cdot 0,801 + 1,246 \cdot 0,4 + 0,517 \cdot 0,399 + 1,487 \cdot 0,268$$

Розрахунки дозволили отримати: $Y_{np} = 2,46$

Таблиця 3.4

Вихідні дані для прогнозування оцінки інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва

Показник	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5
Числове значення (прогноз)	2	3	2	3	4
З урахуванням вагомості характеристик інституціонального забезпечення інноваційного розвитку	0,666	0,801	0,4	0,399	0,268

Джерело: розрахунки автора.

За побудованою моделлю обчислено економічні показники (табл. 3.5) та знайдено відповідну кореляційну матрицю (табл. 3.6).

Таблиця 3.5

Статистика оцінки рівня інституціонального забезпечення інноваційного розвитку

Показники	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5
Середнє	0,515	0,348	0,242	0,306	0,177
Середнє квадратичне відхилення	0,218	0,12270	0,08176	0,11096	0,04898

Джерело: розрахунки автора.

Парні коефіцієнти кореляції між кожним з факторів оцінки інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва свідчать про суттєвий зв'язок.

Таблиця 3.6

Кореляційна матриця показників

	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅
X ₁	1	0,357	0,473	0,584	0,161
X ₂	0,357	1	0,464	0,156	0,148
X ₃	0,473	0,464	1	0,167	-0,046
X ₄	0,584	0,156	0,167	1	0,330
X ₅	0,161	0,148	-0,046	0,330	1

Джерело: розрахунки автора.

Проведене моделювання показника рівня інституціонального забезпечення виявило прямий зв'язок між його станом й оцінками експертів за складовими інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва.

Результати розрахунків дозволили встановити: зростання показника оцінки експертів стосовно державної підтримки на 1 бал свідчить про зростання інтегральної оцінки інституціонального забезпечення інноваційного розвитку на 1,112; збільшення оцінки кредитного забезпечення на 1 бал підвищує рівень інституціонального забезпечення на 0,758; зростання оцінки податкового стимулювання на 1 бал підвищує оцінку загального показника на 1,246; збільшення оцінки з інфраструктурного забезпечення підвищує інтегральну оцінку інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва на 0,517; збільшення оцінки експертів по інформаційному забезпеченню на 1 бал підвищує інтегральну оцінку рівня інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва на 1,487.

3.2. Напрями модернізації базисних інститутів інноваційного розвитку агропромислового виробництва

В науковому дискурсі питання стимулювання економічного зростання залишається актуальним, хоча більшістю наукових шкіл визнається його детермінованість створенням і впровадженням інновацій, які сприятимуть формуванню економіки знань, де інноваційний процес та інноваційна діяльність виступатимуть драйвером зростання продуктивності. В даному аспекті важливим є характер і вид інновацій, які продукуються країною та їх наближеність до світового технологічного рівня. Близькість до останнього дозволить перейти від імітації передових іноземних технологій і товарів до створення власних інновацій, а тривале стійке зростання потребує вже режиму створення принципово нових продуктів і радикальних інноваційних розробок, як для власного, так і для світового ринків.

Забезпечення інноваційного зростання, його стійкий характер обумовлює продукування радикальних інновацій, генерування структурних і технологічних зрушень, що в цілому сприятиме нарощуванню сукупної продуктивності. Драйверами такого зростання є збільшення продуктивності на індивідуальному рівні виробників та ефективність реалокатії ресурсів між товаровиробниками. Зазначене мало б сприяти зростанню в межах галузей, а далі і в масштабах національної економіки кількості найбільш ефективних виробників. Зростання кількості високотехнологічних виробництв і витіснення менш ефективних можливе при функціонуючих базисних інститутах (таких як, ринкова конкуренція) і сприятливому середовищі. Даному процесу має сприяти інституціональне стимулювання, зокрема за напрямами:

1. Стимулювання інноваційної активності господарюючих структур в напрямі створення і запровадження інновацій, що сприятиме зростанню їх продуктивності. Зазначене потребує приватних і державних інвестицій в капітал, фізичний і людський. Важливими умовами для залучення приватних

інвестицій в інновації виступають свобода ринкової конкуренції та певна монопольна рента розробника чи власника нових технологій. В даному керунку інституціональні інструменти орієнтуються на широкий спектр: від традиційних і поширених заходів стосовно захисту інтелектуальної власності, податкових преференцій в сфері R&D до більш сучасних, пов'язаних з формуванням і розвитком інноваційних кластерів і включенням національних виробників до світового потоку обороту технологій за допомогою участі в глобальних вартісних ланцюгах [59].

2. Формування чи вдосконалення інституціонального середовища, сприятливого до ефективної дії ринкових механізмів функціонування базисних інститутів та механізмів креативного чи творчого руйнування і реалокатії ресурсів. Даний напрям стимулюючих заходів має сприяти мінімізації бар'єрів для існування сприятливого економічного середовища, конкуренції, динамічному розвитку виробників і обміну ресурсів. Така динаміка обороту виробників має одночасно сприяти як інтенсивному утворенню і розширенню частки ринку для нових фірм, так і усуненню перепон для швидкого виходу з ринку старих.

Обидва напрями інституціональних стимулів взаємопов'язані і сприятимуть оптимізації інноваційного процесу. В той же час, між ними має існувати певний динамічний баланс – забезпечення оптимального співвідношення між заходами стимулювання інноваційної активності підприємств та поліпшенням економічного середовища для ефективнішої реаллокації. Даний постулат, що має шумпетеріанське коріння отримав емпіричне підтвердження в країнах з різними соціально економічними моделями розвитку. Так в Китаї, де приватизаційні процеси великої промисловості і банківського сектора, фактично ще не завершилися, фактор прискорення динаміки оборотів фірм після вступу до СОТ став вирішальним внеском (72%) в зростання сукупної (агрегованої) продуктивності [183]. З іншого боку, певне послаблення механізмів креативного руйнування та ефективної реаллокації може призвести і до зниження досягнутого рівня

продуктивності навіть в економіці США. В транзитних економіках головним фактором сповільнення темпів креативного руйнування й поширення неефективних виробництв чи виробників є вади інституціонального середовища. Так причини гальмування економіки Китаю деякі експерти пов'язують зі слабкими ринковими інститутами і ринковою конкуренцією, які призводять до того, що зростаюча маса збиткових виробництв з державною участю чи підтримкою витісняє ефективні приватні компанії з ринку. Подібну ситуацію можна спроеціювати на економіку Росії, яка має низький рівень ринкової конкуренції та високий рівень державного монополізму. Країна має фрагментоване економічне середовище, яке фактично блокує дію механізмів креативного руйнування. Економіка характеризується поступовим наростанням внутрішньогалузевих розривів за рівнями продуктивності між невеликою часткою підприємств, які охоплені технологічною модернізацією та значною часткою неефективних підприємств, де технологічні інновації практично не поширені.

Відтак, підтримка інноваційної активності вимагає не домінуючої (як у кейнсіанців) і не мінімальної (як у неокласиків), а «розумної» держави, яка здатна гарантувати свободу конкуренції, мінімізувати монополізацію ринків і усунути будь-які бар'єри (адміністративні, інституціональні, інфраструктурні та ін.), які здатні гальмувати ефективну реаллокацію і значить економічне зростання [177; 178]. Відсутність подібних інститутів пригнічує креативне руйнування і перешкоджає економічному зростанню. Для забезпечення умов інноваційного зростання і макроекономічної стабільності важливо не стільки орієнтуватися на традиційні грошово-кредитні стимулятори (які виявили недієздатність вже в період кризи 2007-2009 рр.), а підтримувати інституціональне середовище, яка сприяє динамізму інноваційного процесу. Особливим фактором, який було використано провідними країнами в період стимулювання зростання на базі інновацій стало сприяння мережевим процесам і екосистемній перебудові виробничого ландшафту [137]. Для кращої реаллокації ресурсів важливо

усунути бар'єри не тільки для витіснення старих фірм новими, але й для безперервного формування нових міжвиробничих мереж, інноваційних кластерів та інших інноваційних екосистем. Окрім того, умовою зростання економік за таким типом є досягнення ефекту безперервної інноваційної активності, що в сукупності з вищенаведеним забезпечує мережевий синергетичний ефект. Дослідженнями констатовано (підрозділ 2.3) відсутність стратегічного забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва і національної економіки взагалі. Прийнята в 2019 р. «Стратегія інноваційного розвитку України на період до 2030 року» [150] була сформована без врахування досягнень попередніх стратегій і довгострокових програм через їх відсутність. В той же час, як доводить світовий досвід, інституціональна спадковість і стабільність формальних норм є важливою складовою успіху реформ.

Стратегічні і програмні документи в національних реаліях не завжди враховують вихідні умови програмування і часто є фрагментарними. Так орієнтація на «цифровізацію», використання штучного інтелекту, поширення квантових обчислень, комунікації і ін. можуть бути одним із чисельних напрямів інноваційного розвитку, і, за логікою формування векторів розвитку вони мають бути включені в більш широкую стратегічну рамку (навіть чи треба серйозно відноситись до твердження, що тепер орієнтуємось на суцільну цифровізацію або штучний інтелект).

Зазвичай до стратегічних планів і програм включають досягнення таких індикаторів, як збільшення частки інноваційних підприємств, частки витрат ВВП на НДДКР, зростання високотехнологічного експорту, зростання участі бізнесу у фінансуванні наукових досліджень і розробок та зменшення частки держави. Всі ці індикатори включались в попередні програми і стратегії розвитку економіки чи окремо АПК, але фактичні дані вказують на те, що вони тільки погіршуються. Тобто за результатами виконання програм як правило звітують про досягнення інерційного а не оптимістичного сценарію розвитку. Останній, в програмних документах зазвичай

пов'язується з масштабним державним фінансуванням наукових досліджень фундаментального характеру, сприянням комерціалізації наукових досліджень і розробок, пошуком і формуванням нових ринків і сегментів, підтримкою виходу на них вітчизняних компаній. Такі заходи як правило рекомендують науковці і вони ж в якості орієнтирів включаються до програмних документів, але досягнення результатів як правило приходиться вже на зовсім інший уряд і виконавців. Внаслідок зазначеного, такі стимулюючі заходи оптимістичних сценаріїв розвитку, як податкове стимулювання ефективних виробників, усунення бар'єрів для інноваційного зростання, зниження державної допомоги неефективним виробникам, видача інноваційних грантів інноваційним підприємствам, стимулювання недержавного сектору досліджень та розробок, – залишаються нереалізованими. В кращому випадку, основним досягненням реалізації економічної політики залишається підтримка макроекономічної стабільності та низькі параметри бюджетних витрат на науку, інновації та інвестиції.

Інноваційна політика, як свідчить досвід розвинутих країн, реалізується переважно через загальні заходи з розвитку базисних і інноваційних інститутів, формування сприятливого інвестиційного клімату та заходи організаційного сприяння. Складністю в реалізації інноваційної політики є її надбудовний характер. Якщо не «працюють» базисні інститути економіки і не реалізується фінансова, промислова, технологічна, наукова політика, то більш складна інноваційна надбудова економіки не досяжна. Вона не має шансів на успіх в умовах, де фіскальна система орієнтована на відбирання, а не стимулювання; державний сектор НДДКР прагне до самозабезпечення; приватна наука ігнорується; якщо переважає політика «дорогих» грошей, фінансово знекровлене виробництво, короткострокові горизонти планування, нерозвинута конкуренція і гіпертрофований або недієдатний державний сектор в економіці.

Відтак, вважаємо, що сформоване інституціональне забезпечення інноваційного розвитку не сприяє активізації інноваційного розвитку не

тільки в аграрній сфері, але й в національній економіці взагалі. Найбільш проблемним аспектом на даному шляху є дія базисних інститутів економіки, які не забезпечують умови для продукування й поширення інновацій. В даному аспекті запровадження різноманітних інфраструктурних елементів, орієнтованих на інноваційний процес не призвели в національній економіці і її аграрній сфері до відчутних позитивних зрушень. Оцінити ефективність базисних інститутів в економіці дозволяють в певній мірі глобальні індекси, які комплексно відображають дію правових норм, захист прав власності, конкурентність ринків, рівень корупції (табл.3.7).

Таблиця 3.7

Показники глобальних індексів для національної економіки

Показник	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Глобальний інноваційний індекс	36,26	36,5	35,72	37,62	38,5	37,4
Рейтинг України за глобальним інноваційним індексом	63	64	56	50	43	47
Індекс глобальної конкурентоспроможності	4,05	4,14	4,03	4,0	57*	57*
Рейтинг України за індексом глобальної конкурентоспроможності	84	76	79	85	83	85
Індекс економічної свободи	49,3	46,9	46,8	48,1	51,9	52,3
Рейтинг України за індексом економічної свободи	155	162	162	166	150	147
Індекс сприйняття корупції	26	27	29	30	32	30
Рейтинг України за індексом сприйняття корупції	141	132	133	130	119	127
Міжнародний індекс захисту прав власності	4,3	3,9	3,9	3,4	4,3	4,4
Рейтинг України за міжнародним індексом захисту прав власності	88	111	115	123	110	109
Індекс верховенства права	0,47	0,48	0,49	0,5	0,5	0,5
Рейтинг України за індексом верховенства права	68	70	78	77	77	77

* - зміна методики розрахунку

Джерело: [14;17;35;60]

Наведена в табл.3.7 інформація вказує на погіршення стану в сфері боротьби з корупцією (127 позиція країни у 2019 р.), конкурентоспроможністю (85 позиція у 2019 р. проти 76 у 2015 р.), глобальним інноваційним індексом (47 позиція у 2019 р. проти 43 у 2018 р.). За іншими міжнародними порівняннями спостерігаються або стабільно низькі місця в кінці світових рейтингів або несуттєве підвищення, як для країни, яка вже багато років декларує про імперативність інноваційного зростання.

Для оцінки впливу агрегованих параметрів інституціонального середовища інноваційного розвитку на динаміку такого макроекономічного показника як ВВП на душу населення, що мав би зростати при покращенні перспектив інноваційного розвитку, проведемо кореляційний аналіз (табл.3.8). Для подібного аналізу використано коефіцієнт рангової кореляції Спірмена, що обчислюється за формулою:

$$r_{x/y} = 1 - \frac{6 \cdot \sum_{i=1}^N d_i^2}{n \cdot (n^2 - 1)}, \quad (3.12)$$

де d_i^2 – квадрат різниці рангів, n – кількість спостережень.

Коефіцієнт рангової кореляції Спірмена має такі особливості: у разі повної прямої залежності між ознаками коефіцієнт дорівнює 1, у разі повної оберненої залежності він дорівнює «-1». У випадку відсутності повної прямої або зворотної залежності значення коефіцієнта міститься в межах між -1 і 1, причому, чим ближчою до нуля є абсолютна величина коефіцієнта, тим залежність між ознаками менша [79].

Відповідно до показника зв'язок між ознаками можна вважати статистично значущим, якщо значення коефіцієнта рангової кореляції більше 0,5. Для перевірки значущості коефіцієнта рангової кореляції Спірмена при $n > 9$ можна скористатися критерієм Стюдента (як для звичайного

коефіцієнта парної кореляції). Перевірка значущості для загального випадку виконується за допомогою спеціальних таблиць.

Таблиця 3.8

**Показники для кореляційного аналізу інституціонального середовища
інноваційного розвитку**

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
ВВП на душу населення, долл. США	2974,4	3570,8	3856,8	4030,3	3014,6	2115,4	2185,9	2640,3	3095,2	3659,8
Глобальний інноваційний індекс	33,1	35,01	36,1	35,8	36,26	36,5	35,72	37,62	38,5	37,4
Рейтинг України за глобальним інноваційним індексом	61	60	63	71	63	64	56	50	43	47
Індекс глобальної конкурентоспроможності	3,95	3,9	4,00	4,14	4,05	4,14	4,03	4,0	57*	57*
Рейтинг України за індексом глобальної конкурентоспроможності	82	89	82	73	84	76	79	85	83	85
Індекс економічної свободи	46,4	45,8	46,1	46,3	49,3	46,9	46,8	48,1	51,9	52,3
Рейтинг України за індексом економічної свободи	162	164	163	161	155	162	162	166	150	147
Індекс сприйняття корупції	24	22,97	26	25	26	27	29	30	32	30
Рейтинг України за індексом сприйняття корупції	137	151	144	144	141	132	133	130	119	127
Міжнародний індекс захисту прав власності	4,1	4,0	4,0	4,2	4,3	3,9	3,9	3,4	4,3	4,4
Рейтинг України за міжнародним індексом захисту прав власності	97	117	118	113	88	111	115	123	110	109
Індекс верховенства права	0,44	0,46	0,46	0,46	0,47	0,48	0,49	0,5	0,5	0,5
Рейтинг України за індексом верховенства права	81	79	80	78	68	70	78	77	77	77

* - зміна методики розрахунку

Джерело: розрахунки автора

На основі t-критерію і стандартної похибки можна побудувати інтервали довіри для параметрів та визначити характер зв'язку (табл. 3.9). Проведені розрахунки доводять, що за більшістю індексів, які відображають стан і динаміку інституціонального середовища на рівні базисних інститутів

існує зворотній слабкий чи помірний зв'язок (окрім індексу верховенства права) з динамікою показника середньодушового ВВП. Відтак, діючі базисні інститути не справляють позитивного впливу на основний макроекономічний показник (зростання середньодушового ВВП у долл. США мало б виступити непрямим чинником інноваційного характеру зростання) або такий вплив є надзвичайно слабким.

Таблиця 3.9-

Результати кореляційного аналізу параметрів інституціонального середовища

Показник	r	t _{розрах}	Характер зв'язку
Вплив глобального інноваційного індексу на середньодушовий ВВП	-0,067	-0,188982	зворотній слабкий
Вплив індексу глобальної конкурентоспроможності на середньодушовий ВВП	-0,536	-1,794446	зворотній помірний
Вплив індексу економічної свободи на середньодушовий ВВП	-0,248	-0,725578	зворотній слабкий
Вплив індексу сприйняття корупції на середньодушовий ВВП	-0,248	-0,725578	зворотній слабкий
Вплив міжнародного індексу захисту прав власності на середньодушовий ВВП	0,488	1,580836	прямий помірний
Вплив індексу верховенства права на середньодушовий ВВП	-0,2	-0,57735	зворотній слабкий

Джерело: розрахунки автора

Про невідповідність якості інноваційних інституцій стратегічним орієнтирам свідчить і динаміка показника частки ВВП, яка в країні спрямовується на фінансування наукових досліджень і розробок (рис. 3.2).

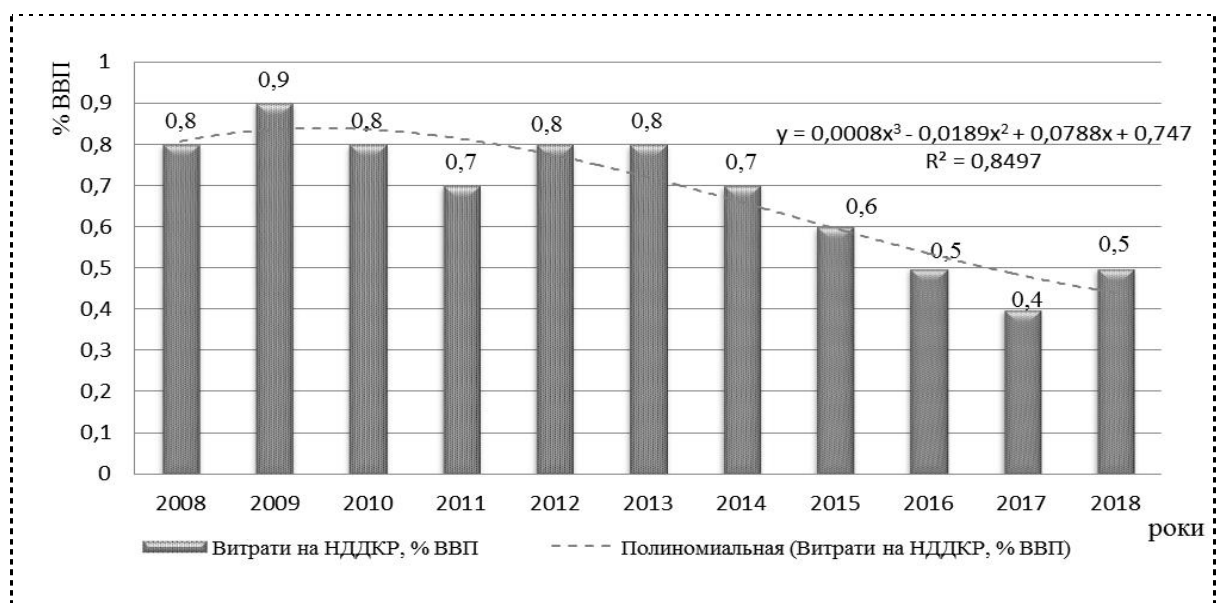

Рис. 3.2. Динаміка питомої ваги витрат на НДДКР в Україні, % ВВП

Джерело: розраховано за [61].

На даному етапі інноваційного процесу (етап фундаментальних досліджень) жодна країна не обходиться без підтримки держави та бюджетного фінансування, але не так багато країн, де ці витрати є нижчими. Як свідчать дані рис. 3.2 витрати на НДДКР в країні за весь період 2008-2018 рр. не перевищили 1%. Наведену динаміку витрат характеризує рівняння поліному третього ступеня, що вказує на безперспективність прогнозування таких вкладень і фактично відсутність їх позитивного впливу на зростання доданої вартості. В той же час, наприклад, економіка Німеччини, яка не потребує запровадження всіх можливих інструментів стимулювання зростання і не має такої нагальної потреби в прискоренні зростання з використанням всіх існуючих та доступних уряду інструментів, – демонструє стабільно позитивну динаміку частки витрат на НДДКР (рис.3.3). Така динаміка характеризується лінійною залежністю і стабільним поступальним зростанням частки витрат на фундаментальні і прикладні дослідження.

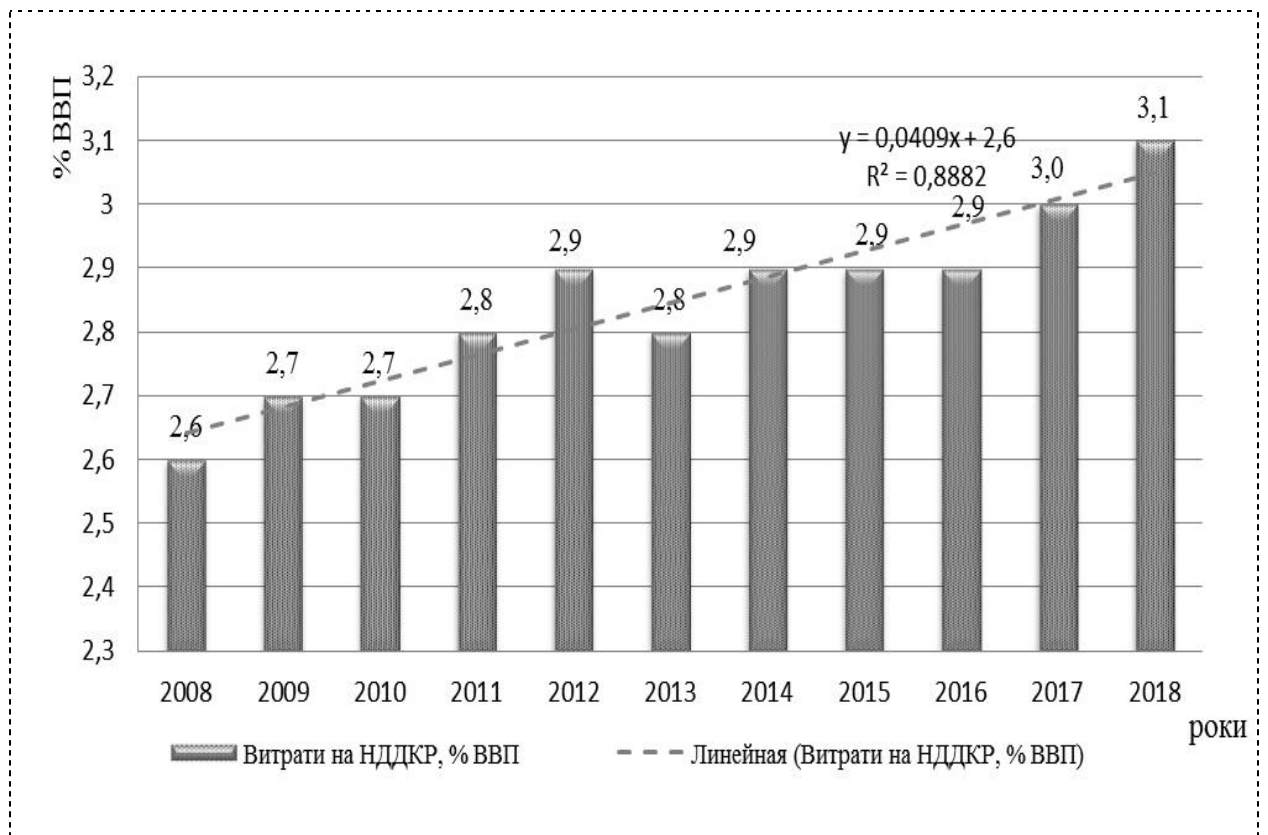

Рис. 3.3. Динаміка питомої ваги витрат на НДДКР в Німеччині, % ВВП

Джерело: розраховано за [61].

Ще одним негативним фактором в оцінці перспектив інноваційного розвитку та вочевидь результатом такої низької частки витрат на НДДКР в Україні, є спадна динаміка експорту високотехнологічної продукції. Подібну динаміку відбиває поліном четвертого ступеня, що вказує на нестабільність, строкатість і відсутність позитивної тенденції. Як свідчить наведена інформація (рис. 3.4) з 2012 р. Україна стрімко знижувала експорт високотехнологічних товарів.

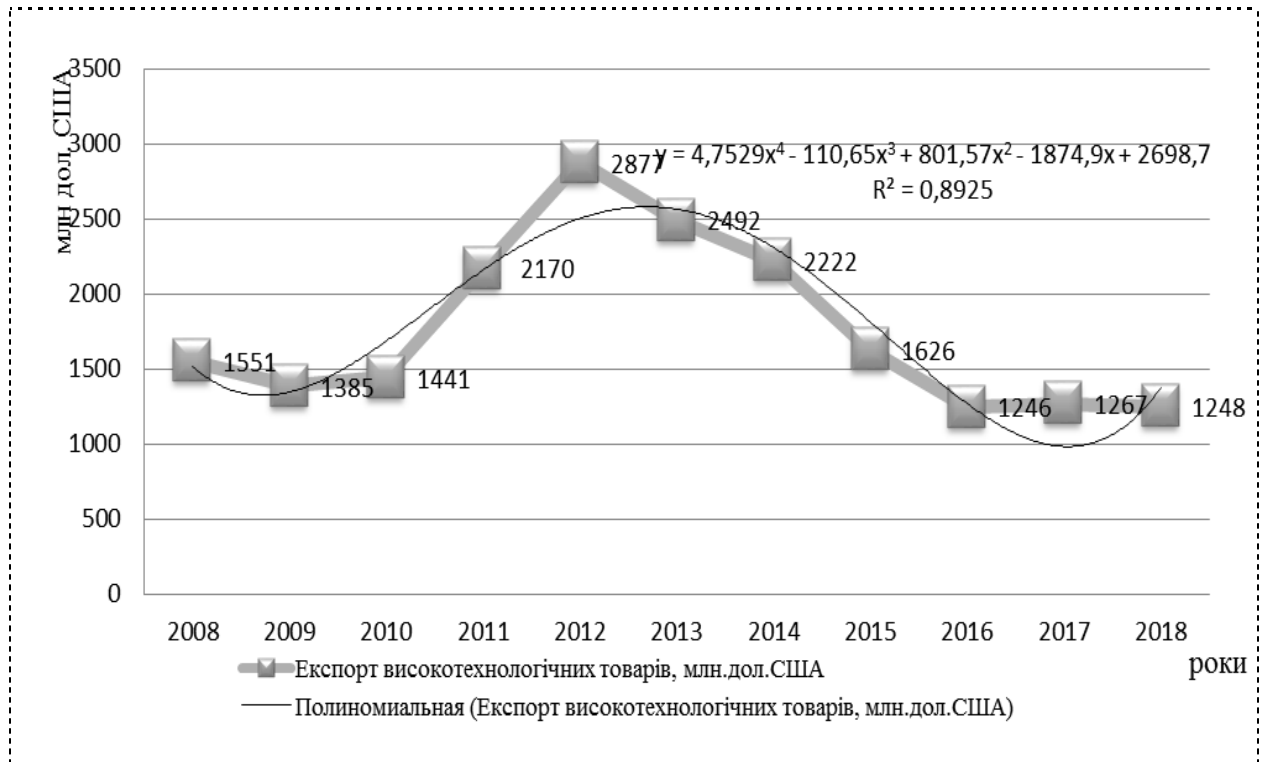

Рис. 3.4. Динаміка експорту високотехнологічних товарів з України, млн дол. США
Джерело: розраховано за [61].

Досягнення індикаторів підвищення якості базисних інститутів та їх позитивного впливу на інноваційні передумови зростання вочевидь не можливі в короткостроковому періоді. В той же час, розмежування інституціональних змін, орієнтованих на інноваційне зростання і поділ їх на короткострокові, середньострокові і довгострокові сприятиме більш швидкому досягненню цільових індикаторів інституціональної ефективності.

Так на першому етапі важливим вбачається концентрація ресурсів та інституціонального регулювання на переході від декларування до інституціонального забезпечення умов інноваційного шляху розвитку;

стимулювання розробки передових технологій; активізації стимулів і запровадження політики залучення зарубіжних інвестицій; введення радикальних антикорупційних протидій і заходів з усуненням імунітету у посадових осіб; запровадження процедур дотримання законів і застосування жорстких механізмів санкціонування; максимальне спрощення бюрократичних процедур; розробка простої і прозорої системи оподаткування з прийнятними і низькими для інноваційної сфери ставками податків; реформування системи освіти з орієнтацією на тісну взаємодію і співпрацю освіти, науки і бізнесу; широкомасштабне використання технічних засобів контролю.

Індикаторами модернізаційних змін базисних інститутів у середньостроковому періоді мають стати: перехід до інноваційного шляху розвитку; розвиток і підтримка виробництва продукції з високою якістю; диверсифікація національної економіки; пріоритетність соціально орієнтованої політики держави; прийняття і невідворотність антикорупційних заходів, поширення в суспільстві нетерпимості до корупційних дій та поширення громадського контролю стосовно дотриманням чиновниками етичних норм і стандартів; суттєве спрощення бюрократичних процедур і запровадження системи електронного урядування; податкові пільги для підприємців; підвищення якості освітніх послуг при автономії вузів; невідворотність покарань за правопорушення; широке використання технічних засобів контролю.

Довгостроковий етап інституціональних реформ має підтвердити їх ефективність в забезпеченні інноваційного розвитку; відкритості й диверсифікації національної економіки; дотриманні антикорупційних заходів, домінування в суспільстві нетерпимості до корупції, функціонування технічних засобів контролю; поширенні системи електронного уряду; забезпеченні високої якості освітніх послуг; тісної взаємодії освіти, науки і бізнесу; дотримання принципу рівності всіх перед законом; реалізації прав й свобод громадян.

Оцінка якісних характеристик базисних інститутів національної економіки та їх здатності відповідати умовам інноваційного розвитку агропромислового виробництва доводить необхідність їх модернізації. Напрями модернізаційних змін мають стосуватись усієї сукупності інститутів, які прямо чи опосередковано пов'язані з формуванням сприятливого середовища для забезпечення безперервного інноваційного процесу в національній економіці та агропромислового виробництві (рис.3.5).

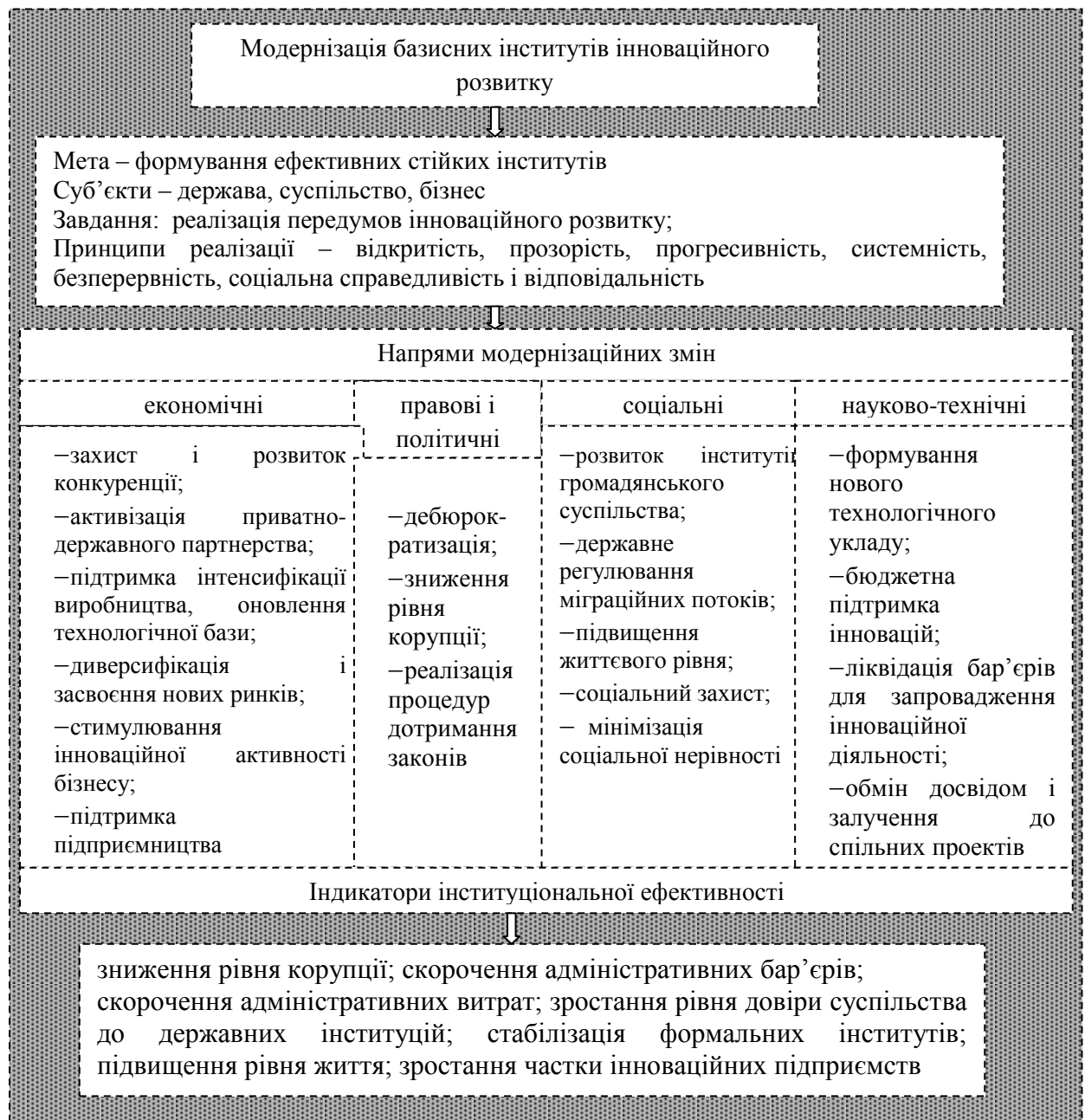

Рис. 3.5. Напрями модернізаційних змін базисних інститутів інноваційного розвитку
 Джерело: власна розробка.

Спрямування базисних інститутів економіки на інноваційне зростання є головною умовою започаткування даного процесу, але ж його реалізація потребує узгодженого впливу всього інституціонального механізму, що поєднує інституції та інститути всіх рівнів. Тобто, важливим вбачається узгоджена дія всіх елементів інституціонального забезпечення для формування інноваційного середовища, сприятливого для продукування інновацій і підтримки безперервності інноваційного процесу.

Формування інноваційного середовища будемо розглядати як виділення спеціалізованого і відокремленого (автономного) структурного елементу загальної механізму, що забезпечує створення, реалізацію і споживання інноваційного продукту на всіх рівнях економіки. Ключовою особливістю інноваційного середовища, як об'єкта для інституціонального впливу є його відповідність системним ознакам, де взаємодіють підсистеми різних рівнів і рангів ієрархії, зокрема:

- загальнодержавного рівня, де формуються інститути загальнодержавного впливу, що орієнтовані на забезпечення інноваційного розвитку національної економіки, як цілого;

- регіонального рівня, що функціонує в межах загальнодержавних інститутів і утворює інституціональне середовище, яке регламентує інноваційний процес та інноваційну діяльність на регіональному рівні;

- рівня організацій і підприємств (мікрорівень), що реалізує регулюючі впливи в межах загальнодержавних та регіональних інститутів й інституцій і формує інституціональні елементи, які відбивають операційні та управлінські особливості конкретного виробника чи інноваційної організації. Побудова відповідного структурно-ієрархічної моделі (рис.3.6) інституціонального регулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва вимагає послідовності у визначенні цілепокладання, функціональної, елементної і організаційної структуризації. Цілепокладання має забезпечити формування певної сукупності взаємопов'язаних параметрів і характеристик, які стануть основою для прийняття та оцінки стану реалізації стратегічних рішень.

Структурно-функціональні рівні			
Цілепокладання: Сукупність взаємопов'язаних параметричних характеристик. Основа прийняття і оцінки реалізації стратегічних управлінських рішень: цільові індикатори державних нормативних документів на рівні регіонів і підприємств			
рівні структуризації	Макрорівень: Загальнодержавні інститути – забезпечення узгодженого інноваційного розвитку економіки	Мезорівень: регіональне інституціональне середовище – функціонує в межах загально-державних інститутів з урахуванням специфіки регіону	Мікрорівень: інституції конкретної організації, що діють в межах макро- і мезо-інститутів
Змістове й ресурсне інституціональне регулювання інноваційної діяльності			
функціональна структура	інституціональне забезпечення, інноваційного процесу і інноваційної діяльності; Обґрунтування концепції, розробка стратегії та державної цільової програми інноваційного розвитку агропромислового виробництва	визначення пріоритетів територіального інноваційного розвитку; формування регіональних інноваційних програм та проектів; забезпечення науково-технічних робіт регіональних структур;	інституціональні елементи(внутрішні положення, інструкції, регламенти), які регламентують порядок ведення інноваційної діяльності
Склад елементів відповідних функціональному спрямуванню			
елементна структура	рамкові інституціональні умови: – інституціональна інноваційна політика; – норми і правила ведення інноваційної діяльності за рахунок коштів бюджету і недержавних структур	– норми й правила ведення інноваційної діяльності за рахунок коштів бюджету і регіону – податкові, майнові і ін. пільги; – підтримка інноваційно-інвестиційних проектів в різних формах	норми й правила використання коштів бюджету, регіону для інноваційної діяльності та порядок використання власних і залучених коштів
Стійкі зв'язки між структурно-функціональними рівнями			
організаційна структура	підтримка етапів інноваційного процесу; створення і забезпечення функціонування об'єктів інноваційної інфраструктури; формування інноваційного клімату; підтримка професійних громадських структур; кадрове забезпечення інноваційного процесу	комунікаційно-інформаційне забезпечення: формування єдиної інноваційної «мережі»; координація і узгодження інтересів суб'єктів інноваційної системи регіону; формування інноваційного клімату регіону; підтримка професійних громадських структур	реалізація інноваційних проектів; розробка нововведень і виробництво інноваційного продукту

Рис. 3.6. Структурно-ієрархічна модель інституціонального регулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва
Джерело: розробка автора.

Такими характеристиками будемо вважати цільові індикатори, закладені державними нормативними документами, що детермінують спрямованість інноваційного розвитку національної економіки в цілому та її регіонів, а також внутрішні нормативні документи підприємств і організацій мікрорівня. Структуризація за функціональною ознакою передбачає виділення функцій змістовного та ресурсного інституціонального регулювання інноваційного процесу та інноваційної діяльності. На макроекономічному рівні змістовні функції потребують інституціонального забезпечення, інноваційного процесу і інноваційної діяльності; обґрунтування концепцій, розробки стратегії та державної цільової програми інноваційного розвитку агропромислового виробництва, а також інституціонального забезпечення виконання інноваційних розробок і ведення інноваційного виробництва.

На мезорівні інституціональні впливи функціонального змісту полягають в визначенні пріоритетів територіального інноваційного розвитку; формуванні регіональних інноваційних програм та проектів; забезпеченні науково-технічних робіт організацій на рівні регіонів; коригуванні регіональних вимог до ведення виробництва інноваційних продуктів в рамках законодавчо встановлених повноважень. Змістовний функціонал мікроекономічного рівня включає розробку інституціональних елементів, що визначають порядок ведення інноваційної діяльності даним господарюючим суб'єктом.

Функція ресурсного забезпечення на макрорівні передбачає формування норм і правил регламентації інноваційного процесу і ведення інноваційної діяльності за рахунок коштів державного бюджету та недержавного фінансування інноваційної діяльності. На мезорівні дана функція орієнтована на започаткування норм і правил ведення інноваційної діяльності за рахунок коштів державного і регіонального бюджету, а на мікрорівні – на створення норм і правил використання загальнодержавних і регіональних ресурсних можливостей і положень внутрішніх нормативних документів щодо використання власних та залучених ресурсів.

Структуризація за елементами моделі інституціонального регулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва визначає склад елементів або структурних одиниць, що корелюють з визначеними впливами при функціональній структуризації. Зокрема, на макроекономічному рівні необхідно визначити рамкові інституціональні умови, розробити інституціональну інноваційну політику, запровадити норми і правила ведення інноваційної діяльності за рахунок коштів бюджету і недержавних структур. На регіональному рівні важливим вбачається визначення норм й правил інноваційної діяльності за рахунок коштів бюджету і регіону, визначення податкових, майнових і ін. пільг та підтримка інноваційно-інвестиційних проектів в різних формах. Мікрорівень подібної структуризації обумовлює розробку норм і правил використання коштів бюджету, регіонів для інноваційної діяльності та використання власних і залучених коштів.

Організаційна структуризація має орієнтуватися на формування стійких зв'язків між структурно-функціональними рівнями, що забезпечують як міжрівневу, так і внутрішньорівневу взаємодію в процесі реалізації поставленої мети. Подібне розмежування на макрорівні обумовлює організаційну підтримку етапів інноваційного процесу; створення та забезпечення функціонування об'єктів інноваційної інфраструктури; формування інноваційного клімату; підтримку професійних громадських структур; кадрового забезпечення інноваційного процесу. На мезорівні важливим є комунікаційно-інформаційне забезпечення за допомогою формування єдиної інноваційної «мережі»; координації та узгодження інтересів різних суб'єктів інноваційної системи регіону; формування інноваційного клімату регіону та підтримка професійних громадських структур, реалізація інноваційних проектів. Мікрорівень обумовлює організаційну регламентацію розробки нововведень та виробництва інноваційного продукту.

3.3. Інструментарій інституціонального регулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва

Складність і багаторівневість агропромислового виробництва обумовлюють множинність взаємозв'язків між суб'єктами інноваційної діяльності та їх різну інтенсивність, а неоднорідність регіонального розвитку – істотні відмінності в інноваційному потенціалі відокремлених і локалізованих господарюючих суб'єктів та специфіку протікання інвестиційних процесів в межах регіонів.

Загальновідомо, що ідеальною формою у взаємодії суб'єктів інноваційної діяльності є тісна інтеграція суб'єкта, який генерує інновації, і товаровиробника, що використовує інновації у виробництві. Подібна інтеграція мінімізує час на трансляцію інноваційних ідей і розробок від товаровиробника до споживача, узгоджує попит і пропозицію інновацій, спрощує процедури їх трансферу, скорочує трансакційні витрати. Така модель організації інноваційного процесу не може бути реалізованою в ринкових умовах, вона потребує засад централізованого адміністрування й інструментів державного управління всіма сферами. У вітчизняних реаліях ситуація погіршується слабким регулюючим впливом держави і розривом між сферою науки та виробництвом, що мав би компенсуватися за рахунок реалізації моделей «подвійної і потрійної спіралей», які обумовлюють взаємодії суб'єктів інноваційної діяльності на засадах зворотніх зв'язків.

Сподівання на те, що агропромислове виробництво саме визначиться з вектором бажаних наукових досліджень і фінансуватиме необхідні розробки, виявилися невиправданими в силу нестабільного розвитку, скорочення показників ефективності сільського господарства та перманентного переходу суб'єктів аграрного виробництва від стратегій розвитку до стратегій виживання. В окремих регіонах скорочується великотоварне виробництво та заміщується споживчими формами господарювання, наявне старіння основних засобів, а на тлі поступового зростання безробіття на селі виявився

кадровий «голод» в аграрній економіці, гостро стоїть питання деградації продуктивних земель, значна частина товаровиробників є слабо сприйнятливою до інновацій.

Аграрна наука перебуває у кризовому стані. Попри проголошений пріоритет до імпортозаміщення суттєвого зростання попиту на результати генетичних і селекційних розробок вчених не відбулось, майже відсутні вітчизняні масштабні технологічні інновації в умовах обмеженого розвитку сільськогосподарського машинобудування. Відсутність чітко сформованих перед фундаментальною наукою цілей відповідно до пріоритетів держави зумовило неузгодженість обґрунтувань науковців у формулюванні потенційних «точок» зростання і концентрації обмежених ресурсів на пріоритетах розвитку. Грантова діяльність, як певна альтернатива, стала не способом фінансування отримання проривних інновацій, а формою підтримки окремих науковців чи колективів. Великі корпорації орієнтуються на використання зарубіжних інновацій і не фінансують наукові і освітні установи. Аграрній науці властива інерційність досліджень, що пов'язують зі старінням наукових шкіл та консервативністю їх представників.

Оцінка існуючих резервів підвищення ефективності виробництва дозволяє констатувати, що навіть на базі використання традиційних технологій при наявній державній підтримці аграрії здатні збільшувати виробництво продукції і обсяг доданої вартості. Як свідчить інформація, наведена на рис. 3.7 за період 2008-2018 рр. додана вартість на 1 зайнятого у сільському господарстві перманентно зростала, але загальна динаміка була нестійкою, що не дозволяє стверджувати про поступальний розвиток, тим більше на інноваційній основі.

Експертним середовищем і досвідом провідних країн доведено, що вийти на якісно новий рівень розвитку агропромислового виробництва може лише за умови реалізації інноваційної моделі, перехід до якої потребує подолання ряду обмежень, які визначаються особливостями організації

інноваційних процесів на сучасному етапі та детерміновані минулими етапами розвитку.

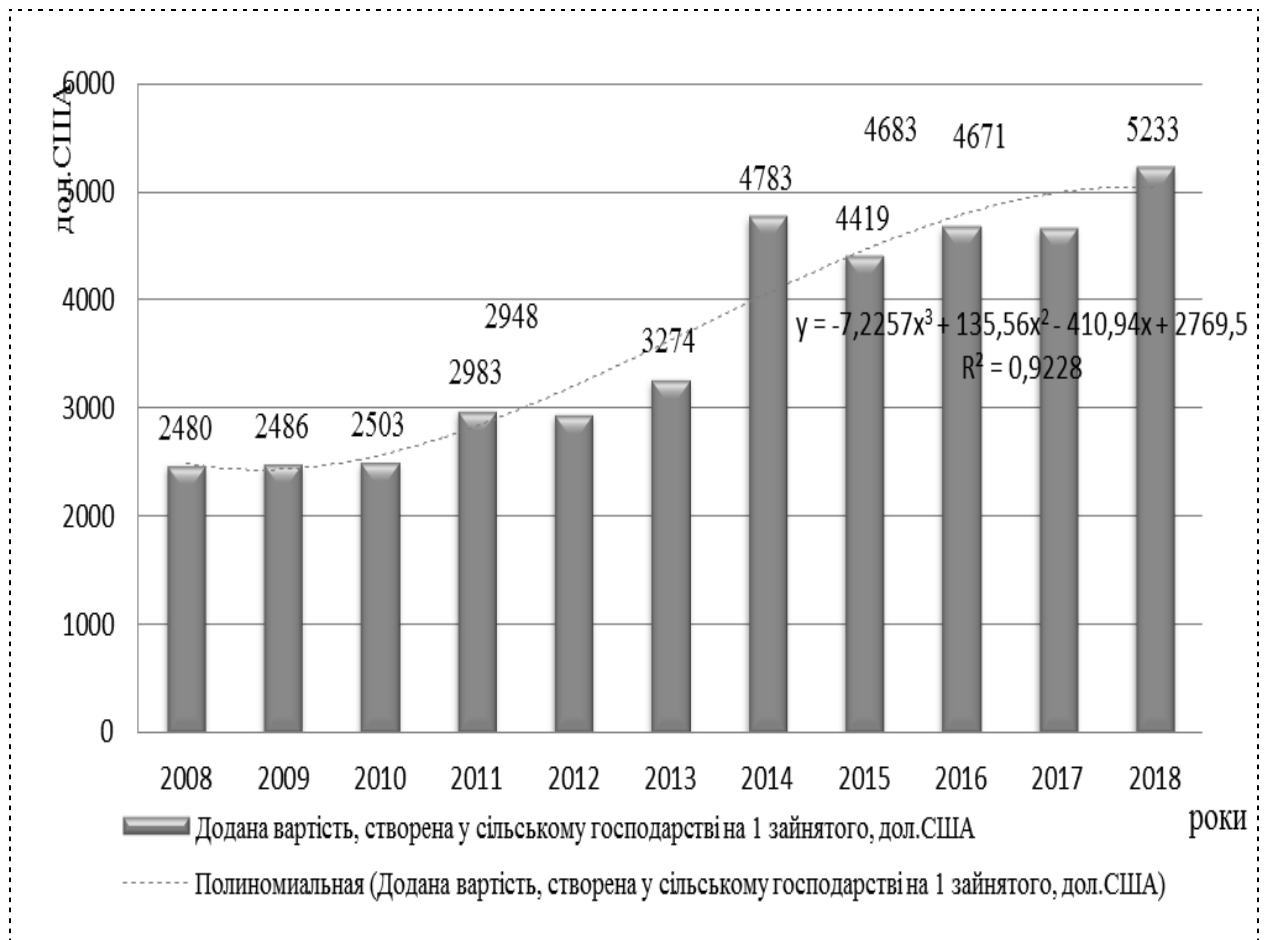

Рис. 3.7. Динаміка доданої вартості на 1 зайнятого у сільському господарстві, дол. США

Джерело: розраховано за [61].

До таких особливостей слід віднести:

- деформована аграрна структура, що характеризується домінуванням у ряді галузей сільського господарства нетоварної форми ведення виробництва, яка є несприятливою до інновацій, а також суб'єктів малого аграрного бізнесу, що обмежені у фінансових можливостях придбання і застосування інновацій;

- фактична відсутність структур, які сприяють консолідації інтересів окремих товаровиробників в питаннях пошуку, фінансування інноваційних розробок і їх використання;

- неефективна аграрна політика та несуттєвий рівень підтримки державою сільськогосподарських виробників, що не сприяє модернізації матеріально-технічної бази та фінансовій стійкості їх функціонування;

- значний вплив природно-кліматичних умов на стан і рівень локалізації у використанні інноваційних розробок та необхідність додаткових ресурсів на адаптацію значної їх частки для різних регіонів і природно-кліматичних зон;

- вищий рівень інноваційного ризику в аграрній сфері внаслідок її залежності від природно-кліматичних умов ведення виробничої діяльності;

- не високий інноваційний потенціал аграрної науки внаслідок неефективного реформування сфери фундаментальних і прикладних досліджень та браку фінансування;

- переважно низька конкурентоспроможність інноваційних рішень в насінництві, генетиці сільськогосподарських тварин, перспективних технологій, цифровізації виробничих процесів та ін.;

- деградація або дефіцит кваліфікованих трудових ресурсів аграрного виробництва внаслідок їх відтоку до міст і за кордон, що обмежує можливість використання більш складної техніки та психологічна несприйнятливність сільським населенням необхідності техніко-технологічних змін;

- фактичне руйнування сфери початкової професійної підготовки працівників для господарюючих суб'єктів в умовах ускладнення використовуваної у виробництві техніки.

Організація інноваційного процесу в агропромисловому виробництві, як форма впорядкованості взаємодії його суб'єктів, здійснюється з урахуванням впливу інституціонального середовища і держави як координатора і регулятора інноваційного розвитку. Як доводять реалії, держава так і не розробила стратегію переходу аграрної сфери на інноваційний шлях розвитку і не визначила своє місце та інструментарій в активізації інноваційного процесу. Так не сформована комплексна система управління інноваційними

змiнами в аграрній сферi, вiдсутнiй дiєвий механiзм забезпечення взаємодiй розробникiв та споживачiв iнновацiй, що обумовлює низьку ефективнiсть державних замовлень на розробку iнновацiйних продуктiв i iснує майже повна вiдсутнiсть попиту на науковi розробки з боку аграрiїв. Наявне протирiччя мiж доволi високим науковим потенцiалом аграрної галузi i низькою результативнiстю наукової сфери при зниженнi iнновацiйної активностi бiльшостi сiльськогосподарських товаровиробникiв.

Певнi надiї на генерацiю агроiнновацiй пов'язують з науковими та освiтнiми установами, якi фiнансуються за рахунок коштiв бюджету, але бiльшiсть наукових дослiджень орієнтованi на розробку полiпшуючих новацiй, якi дозволяють дещо пiдвищити ефективнiсть функцiонування виробникiв за умов еволюцiйного оновлення матерiально-технiчних ресурсiв або при зростаннi iнтенсифiкацiї аграрного виробництва.

Так вiдповiдно до експертних даних у 2019 р. головними продуцентами агроiновацiй (НААН, МОН, НАН) було створено 546 технологiй (у 2018 р. – 643 технологiї), якi визначенi як новi для України (табл.3.10). Згiдно зi звітною iнформацiєю принципово нових технологiй створено не було. Новi технологiї створювались за 19 галузевими прiоритетами. Найбiльшу частку нових технологiй створили за галузевим прiоритетом – «4.1.1 Створення енергоощадних та ресурсозберiгаючих технологiй вирощування сiльськогосподарських культур з елементами точного землеробства» – 275 технологiї, що склало 50,4% загального обсягу нових технологiй, створених за стратегiчним прiоритетом «Технологiчне оновлення та розвиток агропромислового комплексу»[107, с.35-36].

В умовах нерозвиненого iнституцiонального середовища iнновацiйного розвитку корпоративний сектор аграрного виробництва обрав переважно шлях запозичення готових iнновацiй i технологiй (бiльшiстю закордонних) i не намагається створювати власнi науковi пiдроздiли i центри та практично не фiнансує дослiдження.

Таблиця 3.10

Створення, використання і обсяги передачі нових технологій за пріоритетним напрямом «Технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу» у 2019 р.

Розпорядники бюджетних коштів / показники	МОН	НАН	НААН	Усього
Кількість створених нових технологій, од., усього	12	2	532	546
<i>у т.ч. нові для України</i>	12	2	532	546
<i>Принципово нові</i>	-	-	-	-
Кількість використаних нових технологій, од., усього	-	-	-	-
<i>у т.ч. нові для України</i>	-	-	-	-
<i>Принципово нові</i>	-	-	-	-
Кількість переданих нових технологій, од., усього	11	1	532	544
<i>у т.ч. нові для України</i>	11	1	532	544
<i>Принципово нові</i>	-	-	-	-
Кількість переданих нових технологій за формами передання, од., усього				
<i>виключно майнові права власності</i>	2		155	157
<i>ліцензії, ліцензійні договори на використання винаходів, зразків, корисних моделей</i>			377	377
<i>ноу-хау, угоди на передачу техн-й</i>	6			6
<i>інше</i>	3	1		4
Обсяг надходжень від передання нових технологій, тис.грн., усього	1055,0	132,0	152963,0	154150,0
<i>у т.ч. до спеціального фонду державного бюджету</i>	1055,0		38958,0	40013,0

Розраховано за:[107].

Найскладніші умови ведення аграрного виробництва сформувались для представників середнього і малого бізнесу, які відчують дефіцит фінансів для оновлення основних засобів та зростання інтенсифікації. Такі виробники не можуть собі дозволити замовлення проведення наукових розробок, а структури, які б консолідували інтереси сільськогосподарських товаровиробників і здатні виступити єдиним замовником фундаментальних наукових досліджень в аграрній сфері, так і не сформувались.

Значний вплив на інноваційну активність в аграрній сфері справляє й низька інвестиційна привабливість сільськогосподарського виробництва,

обумовлена зниженням рівня ефективності виробництва при зростанні невизначеності середовища для функціонування. Довгий термін окупності інвестиційних проектів та ризиковий характер інвестицій потребують формування спеціалізованих інститутів страхового та фінансового забезпечення інноваційної діяльності і запровадження механізму адресної підтримки товаровиробників.

Внаслідок відсутності системного й концептуального забезпечення формування інноваційної інфраструктури наявна її суттєва фрагментарність. Створені в окремих регіонах технопаркові структури мали намір бути «драйверами» інновацій, але їх результативність поки незначна, як через дефіцит аграрних інновацій, так і внаслідок низького платоспроможного попиту сільськогосподарських товаровиробників. Незважаючи на певні пільги для технопарків, стимулів до їх формування надані преференції не дали. Пільги здебільше формальні, а державна підтримка мінімальна і з 2009 року нові технологічні парки фактично не реєструються.

Покладання сподівань на бізнес-інкубатори, як інструмент підтримки малого інноваційного підприємництва і підприємств також не виправдались через дефіцит бізнес-ідей для сільськогосподарського виробництва і обмежені можливості малого агробізнесу в використанні техніко-технологічних новацій, що переважно орієнтовані на великомасштабне виробництво. Низька ефективність і інформаційно-консультаційних центрів, які фінансуються з коштів регіональних бюджетів та на рівні декларацій залишилися наміри щодо створення спеціалізованих венчурних фондів для аграрної сфери.

У стадії формування перебуває інституціональне середовище інноваційної діяльності, внаслідок чого відносини між її суб'єктами в більшості залишаються неформалізованими за відсутністю правил, норм і регламентів, які б регулювали такі відносини, що деформує інноваційний процес та підвищує ризики.

Виходячи з зазначеного, можна стверджувати, що інституціональне забезпечення агропромислового виробництва перебуває в аморфному стані і не здатне, в повній мірі, реалізувати формування сприятливого інноваційного середовища. Пасивний вплив держави на інноваційний процес, фрагментарність існуючої інноваційної інфраструктури і нерозвиненість інституціонального середовища для створення і поширення інновацій потребують модернізаційних змін у системі управління інноваційним розвитком агропромислового виробництва.

Інституціональне регулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва передбачає врахування наступних положень:

- інноваційний процес в агропромисловому виробництві інтегрований до національної інноваційної системи та включає до себе регіональні інноваційні системи аграрної сфери;

- інституціональне регулювання та управління інноваційним розвитком має системну основу з диференціацією цілей і функцій за суб'єктами управління різного рівня і поширюється на інноваційні процеси, що потребує формування вертикальних і горизонтальних зв'язків;

- держава є необхідним і обов'язковим суб'єктом управління інноваційним розвитком;

- особливим напрямом управлінської дії є регулюючий вплив на відповідність між інноваційним попитом та пропозицією інновацій;

- системна взаємодія суб'єктів інноваційної діяльності визначається станом інфраструктури і якістю інноваційного середовища;

- адекватність нормативно-правового, інформаційного, фінансового та кадрового забезпечення інноваційного процесу в агропромисловому виробництві визначається рівнем розвитку інституціонального середовища.

Відтак, реалізація інноваційного розвитку аграрної сфери передбачає активну участь держави у формуванні сприятливого інноваційного клімату та підтримки інноваційної активності сільськогосподарських товаровиробників.

До базових умов, ключових для реалізації стратегії інноваційного розвитку, першочерговим вбачається віднести об'єднання зусиль держави та бізнесу для концентрації інноваційно-інвестиційних ресурсів різного рівня структуризації економічної системи на пріоритетах інноваційного розвитку, які відповідають п'ятому технологічному укладу та орієнтовані на запровадження елементів і поступовий перехід до технологій шостого укладу; формування відповідної законодавчої бази; системний розвиток інноваційної інфраструктури; запровадження ефективних організаційних форм інноваційної діяльності; залучення кадрів вищої кваліфікації, які здатні працювати в межах реалізації стратегії інноваційного розвитку; зростання участі держави у стартовому фінансуванні базисних інновацій; формування сприятливого інноваційного клімату; розвиток венчурного фінансування інновацій та інноваційного бізнесу; підтримка експорту наукоємної продукції й стимулювання імпортозаміщення; розвиток міжнародного партнерства в інноваційній сфері.

Важливим управлінським інструментом для реалізації інноваційного розвитку є, на нашу думку, програмно-цільовий підхід. Програмно-цільовий підхід поєднає цілі та інноваційні ресурси за допомогою прийняття програми, яка виступить комплексом встановлених заходів для реалізації цілей і підцілей розвитку. Такий управлінський підхід сприятиме концентрації інноваційних ресурсів та приватних інвестицій в межах державної програми для розв'язання ключових проблем інноваційного розвитку. Об'єднання виробників і управлінських структур різного рівня єдиною державною програмою здатне забезпечити синергетичний ефект.

Роль держави полягає в забезпеченні балансу інтересів бізнесу та загальнонаціональних пріоритетів, короткострокових тактичних пріоритетів зі стратегічними імперативами і довгостроковими перспективами. Державне фінансування науки може надати імпульс розвитку певних інноваційних напрямків при конкретному фінансуванні в межах державних цільових програм підтримки новацій і нововведень. Для забезпечення

інституціональної системності важливим вбачається розробка й прийняття загальнодержавних і регіональних цільових програм, які стимулюють конкурентоспроможне виробництво. Програми мають стати базисом для прийняття реальних бізнес-планів інноваційного розвитку аграрного виробництва для окремих регіонів та територій, конкретних агровиробників, фермерських господарств [58].

При реалізації програмно-цільового підходу серед прямих інструментів впливу держави на інноваційну сферу важливо залучити заходи, які здатні стимулювати кооперацію корпоративного сектору і агрохолдингів в сфері НДДКР та кооперацію університетів із аграрним виробництвом. Це забезпечить доведення передових ідей до стадії комерційної реалізації і потенційно підвищить зацікавленість виробника у фінансуванні фундаментальних досліджень.

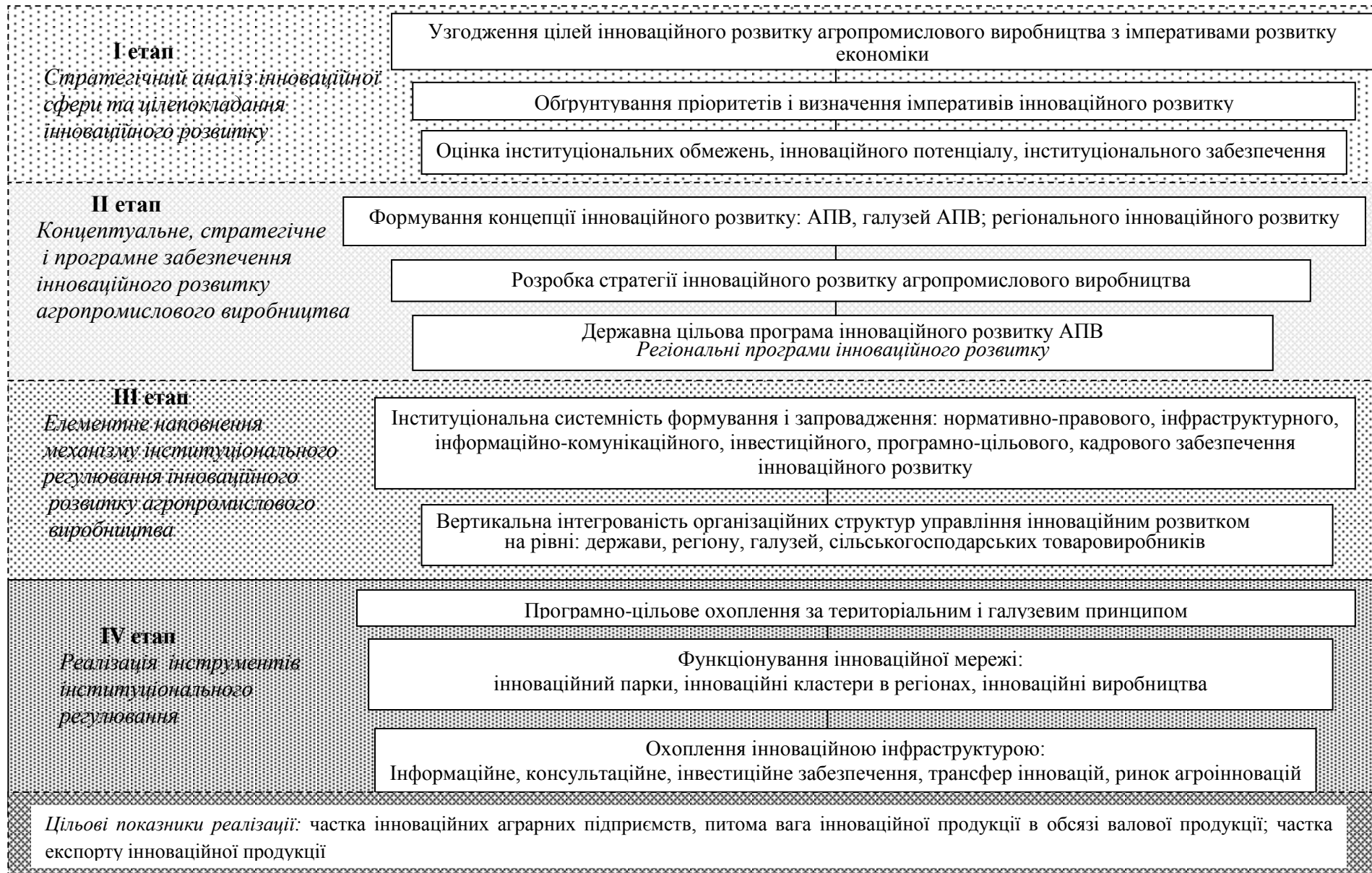
На відміну від існуючої практики необхідні реалістичні цільові програми з стимулювання інноваційної діяльності, де враховані заходи, орієнтовані на отримання нових знань та здійснення прикладних дослідних робіт, з забезпеченням умов для трансферу технологій. Зазначене обумовлює деталізацію у програмах чітко визначених створюваних і поширюваних інновацій; кількості господарств, які будуть охоплені впровадженням агроінновацій; обсягів та спрямуванням матеріальної підтримки товаровиробників; частки фінансування науки та особливостей організації консультування виробників.

Інституціональна системність обумовлює потребу у застосуванні всього комплексу інструментарію програмно-цільового підходу і, зокрема, реалізації програм (або підпрограм) інноваційного розвитку агропромислового виробництва регіонів, які можуть відбиратися на основі конкурсу і частково фінансуватися з бюджету. Соціально-економічні індикатори регіонального розвитку можуть слугувати підставою для прийняття рішень щодо підтримки інноваційного розвитку регіону в подальшому або про необхідність зміни напрямку і пріоритетів інноваційної

політики. На загальнодержавному рівні необхідно забезпечити розробку сукупності відомчих взаємопов'язаних цільових програм за кожною галуззю і кожним напрямом діяльності, що в комплексі сприятиме ефективному функціонуванню і розвитку аграрної сфери.

На регіональних рівнях комплексність забезпечуватимуть галузеві і підгалузеві цільові програми, які охоплюють формування інноваційної інфраструктури, підтримку інноваційної діяльності суб'єктів агробізнесу, деталізацію інновації, що впроваджуються; кількісні показники агровиробництва, що повинні охоплюватись впровадженням певної інновації; обсяги й напрям фінансової підтримки виробників.

Процес реалізації стратегії інноваційного розвитку агропромислового виробництва передбачає відповідну організацію управління інноваційним розвитком за допомогою забезпечення координації діяльності наявних суб'єктів інноваційної діяльності; стимулювання процесу нарощування інноваційного потенціалу і підвищення ефективності його використання; моніторингу впливу інновацій на стан економіки АПК та підвищення її конкурентоспроможності; оцінки якісних змін економіки і доцільності реалізації стратегії в перспективі (рис.3.8). Деякі дослідники пропонують розглядати систему регулювання інноваційної діяльності у вигляді інструментів нормативно-правового, організаційно-управлінського й економіко-фінансового спрямування [6; 46; 64]. Нормативно-правовий блок, в даному аспекті, регламентує правові основи, які регулюють відносини держави, науки, бізнесу та в цілому формування механізмів контролю, що забезпечує паритет інтересів суб'єктів інноваційної сфери. Організаційно-управлінські інструменти орієнтовані на формування елементів регулювання інноваційного процесу, інструментів управління інноваційною діяльністю, моніторингу інноваційного потенціалу, інформаційних і комунікативних систем обміну інформацією і зв'язку.

Рис. 3.8. Концептуальна модель реалізації інструментів інституціонального регулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва

Джерело: розробка автора.

В межах економіко-фінансового блоку формується пряма та непряма державна підтримка суб'єктів інноваційної діяльності, створення венчурних та інших фондів. Треба враховувати, що інноваційна стратегія, перш за все, дозволяє обґрунтовувати перспективні напрями розвитку і в загальних рисах окреслити траєкторію такого розвитку, в тому числі, за різних сценаріїв, але план конкретних дій залишається за межами стратегії.

Для взаємоузгодження цілей стратегії інноваційного розвитку та деталізації плану їх досягнення можна використовувати такий елемент інноваційного планування як дорожня карта, яка є відображенням поетапного сценарію розвитку певного об'єкта: конкретного продукту чи їх класу, технології та певних груп технологій, господарюючих суб'єктів або їх конкретної сукупності, галузі чи територіально-галузевого утворення.

Важливим аспектом, який впливає на процес реалізації стратегій інноваційного розвитку є відповідність і стан інноваційної інфраструктури та якість кадрового забезпечення інноваційної діяльності. В даному аспекті, важливим вважаємо формування центрів розвитку інноваційних компетенцій, що здатні реалізувати функцію підготовки кадрів з просування інновацій на ринок, розвитку у фахівців проектного мислення, створення спеціалізованих бізнес-команд інноваційного спрямування в університетському середовищі з їх орієнтацією на перехід до технопаркових структур та інших суб'єктів інноваційної діяльності. Такі центри можуть орієнтуватися на реалізацію декількох функцій: освітньої (навчання кадрів і формування команд), маркетингової (моніторинг ринку інноваційних продуктів та вивчення попиту на інноваційні розробки) і моніторингової (оцінка попиту на інноваційні розробки та їх можливої ефективності).

Специфіка регіонального агропродовольчого комплексу, як територіально-галузевого формування обумовлює при розробці інноваційної стратегії розвитку врахування його специфіки, адже він виступає певним територіально локалізованим простором економічної діяльності з особливостями розвитку кожної галузі. Для реалізації інноваційної стратегії

розвитку на регіональному рівні доцільною виглядає її деталізація в розрізі певних об'єктів, яким властиві специфічні чи відмінні умови організації інноваційної діяльності в аграрній сфері (особливі природно-кліматичні умови; різні рівні концентрації ресурсів, аграрного виробництва та капіталу; власна аграрна структура регіональної економічної системи; інтеграція до суспільного поділу праці; функції і спрямованість аграрного виробництва в регіональному розвитку; ресурсний потенціал агропродовольчої сфери та фінансовий стан суб'єктів аграрної сфери і т. ін.).

Вважаємо, що ефективність процесу реалізації інноваційної стратегії територіально-галузевої економіки буде вищою при узгодженні з нею розроблених стратегій розвитку окремих територій, господарюючих суб'єктів та їх різноманітних об'єднань (наприклад, інноваційних чи територіальних кластерів, кооперативних формувань, інтегрованих агропромислових формувань, галузевих спілок, і т.ін.).

Територіальне розсередження сільськогосподарських товаровиробників, не високий рівень концентрації ресурсів і аграрного капіталу, складність одноосібного проведення або фінансування наукових досліджень обумовлюють потребу у створенні спеціальних структур регіонального рівня, які консолідуватимуть інноваційні інтереси всіх виробників аграрної сфери та сприятимуть формуванню стійкого попиту на інвестиції в інноваційний процес.

На регіональному рівні, таким чином, з'явиться можливість координувати зусилля та ресурси всіх інноваційних структур і сформувати інноваційне середовище, яке створить можливість залучити до інноваційного процесу не тільки економічних суб'єктів великого агробізнесу, але й середнього та дрібного. В такий спосіб може бути компенсована різниця в інноваційному потенціалі, рівні фінансового стану та в відтворювальних можливостях за рахунок забезпечення умов рівного доступу до інноваційних ресурсів та надання преференцій для реалізації інноваційного проекту.

Реалізація інноваційного розвитку агропромислового регіонального комплексу потребує консолідації спільних зусиль регіональної влади, наукових та освітніх структур, різних громадських організацій (асоціацій виробників певних видів продукції, галузевих спілок, і т.ін.), інститутів розвитку та безпосередньо сільськогосподарських товаровиробників. На рисунку 3.9 подана схема, що розкриває механізм реалізації інноваційного розвитку агропромислового регіонального комплексу.

Реалізацію основних функцій управління за інноваційним сценарієм розвитку агропромислового регіонального комплексу і координації взаємодій суб'єктів інноваційного процесу пропонується покласти на центр інноваційного розвитку, який може функціонувати у формі координаційної ради з паритетом участі в ньому представників агробізнесу, держави, освіти і науки.

Такий інноваційний центр стане ядром структури за кластерним типом і забезпечуватиме формування і концентрацію інноваційного потенціалу для всіх суб'єктів аграрної сфери, готових і зацікавлених в інноваційній діяльності. Ключовим завданням центру стане розробка інноваційної стратегії розвитку для регіонального агропромислового комплексу з урахуванням цільових імперативів, які визначені державою та інтересів суб'єктів агробізнесу, готових до прямування за інноваційним сценарієм розвитку.

Інноваційна регіональна стратегія має узгоджуватись із стратегією соціально-економічного розвитку регіону і відбивати специфічні особливості територіально-галузевого розвитку. Відповідно до стратегії мають бути розроблені заходи, які спрямовані на формування інноваційного середовища, що дозволяє вирішувати завдання, обумовлені стратегією інноваційного розвитку.

Рис. 3.9. Механізм реалізації інноваційного розвитку агропромислового виробництва регіону

Джерело: розробка автора

В стратегії інноваційного розвитку обґрунтовуються пріоритетні напрями наукових досліджень реалізується вибір найбільш ефективної моделі координації науки та виробництва, формуються напрями та алгоритм розвитку елементів інноваційної інфраструктури, здійснюється оцінка ефективності використання доступних для виробників базових та поліпшуючих інновацій, аналізується інноваційний потенціал галузей з урахуванням регіональної специфіки та потенційних варіантів територіальної концентрації інноваційних агровиробництв.

Регіональні цільові програми мають бути розроблені з урахуванням наявного інноваційного потенціалу галузей агропромислового виробництва і деталізувати необхідну наукову, ресурсну, технологічну, нормативно-правову та інформаційну складову забезпечення. Важливим, на наш погляд, є використання системного підходу при розробці цільових програм. Саме він спрямований на забезпечення комплексного розвитку аграрної сфери з урахуванням наявного розподілу обмежених фінансових ресурсів з огляду та у відповідності до сформованих пріоритетів розвитку.

Перехід агропромислового регіонального комплексу та окремих галузей на інноваційний шлях розвитку реалізується за допомогою створення конкретних інноваційних проектів, що здійснюються в межах регіональних цільових програм. Перелік учасників таких програм і масштаби інноваційно-інвестиційних проектів обумовлені рівнем інноваційного потенціалу певних галузей, обсягами бюджетної підтримки, потенційною ефективністю проектів, рівнем конкурентоспроможності інноваційної продукції, яка виробляється, матеріально-технічною базою споживачів агроінновацій та їх фінансовим станом. Участь держави в фінансуванні чи співфінансуванні учасників цільової програми обумовлює жорсткий контроль за цільовим використанням коштів, які виділені з бюджетів різного рівня. Зазначене потребує постійного моніторингу індикаторів, які характеризують стан реалізації інноваційних та інвестиційних проектів.

Окрім того, потенційне очікуване збільшення обсягів виробництва певних видів сільськогосподарської продукції потребує адекватного інфраструктурного забезпечення, що створить можливості для транспортування інноваційної продукції, її зберігання і переробки.

З огляду на доволі низьку результативність інноваційного процесу та його етапів, що відбуваються в межах вітчизняних науково-дослідних структур, для скорочення технологічного відставання аграрної сфери в найближчі роки сільськогосподарським товаровиробникам доведеться орієнтуватися на залучення й використання імітуючих інновацій при формуванні галузевого замовлення на новачії і розробки вітчизняних вчених за тими напрямками, які потенційно дозволять отримувати конкурентні переваги та підвищувати ефективність функціонування агропромислового регіонального комплексу.

Інституціональна системність в реалізації інноваційного розвитку на регіональному рівні обумовлює необхідність визначення пріоритетних напрямів активізації інноваційних процесів в розрізі таких груп:

- стимулювання інноваційної діяльності товаровиробників;
- розширення інноваційного потенціалу продуцентів агроінновацій;
- розширення інноваційного потенціалу споживачів агроінновацій,
- розвиток інноваційної інфраструктури (рис. 3.10).

Стимулювання інноваційної діяльності товаровиробників важливо проводити в межах стратегії інноваційного розвитку. Відсутність стратегії призводить до невизначеності інноваційного середовища, що обумовлено невизначеністю державної позиції стосовно переходу регіонального агропромислового комплексу на інноваційні засади розвитку.

Відповідно до прийнятої регіональної стратегії при розробці цільових програм важливо деталізувати в них пріоритети інноваційного розвитку агропромислового комплексу регіону та забезпечити концентрацію ресурсів у базових «точках зростання» аграрної сфери регіону в межах загальнонаціональних та найбільш важливих інноваційних регіональних

проектах з їх відповідним фінансовим забезпеченням за кошти державного і регіонального бюджетів. Крім того, держава має сформувати механізм пільгового фінансування щодо інноваційних проектів та надати суттєві податкові преференції суб'єктам інноваційного процесу.

Рис. 3.10. Пріоритетні напрями активізації інноваційного процесу в регіоні
 Джерело: розробка автора

Важливою сучасною формою стимулювання діяльності з продукування інновацій є грантова система з одночасним приведенням існуючої структури фінансування наукових досліджень у відповідність до інноваційних пріоритетів розвитку, а для споживачів агроінновацій необхідним вбачається забезпечити рівний доступ до інноваційних ресурсів та технологій суб'єктів різних форм господарювання (великого, середнього й малого агробізнесу).

Активізація інноваційного процесу за умов нарощування інноваційного потенціалу продуцентів агроінновацій потребує на початкових етапах пріоритетності формування державного замовлення для проведення фундаментальних досліджень і розробки інноваційних прикладних рішень. Держава має забезпечити ресурс впливу на формування інноваційно-інвестиційного портфеля та збалансувати інноваційний попит з їх пропозицією. Поряд з державним замовленням як інструментом фінансування інноваційних розробок має використовуватись грантова система, участь в якій буде відбивати конкурентоспроможність наукових структур в сфері інноваційних розробок.

Все гостріше постає питання відповідності сформованої пострадянської системи організації наукових фундаментальних досліджень потребам реальної економіки. На платформі науково-дослідних структур (інститутів і вищих навчальних закладів) аграрного напрямку важливо створювати регіональні та міжрегіональні Центри інноваційного розвитку агропромислового виробництва, які покликані ініціювати інноваційний процес за допомогою концентрації зусиль за пріоритетами розвитку регіонального АПК. Подібна інтеграція наукових установ забезпечить системність наукових розробок та сприятиме передачі агроінновацій споживачам з додатковими супутніми послугами (навчання кадрів, впровадження та супровід інновацій, консультації фахівців та ін.).

Важливим фактором нарощування інноваційного потенціалу продуцентів агроінновацій має стати залучення в наукову сферу молодих фахівців і подолання регресивних тенденцій в аграрній науці, які пов'язані зі старінням кадрового складу і втратою стійких зв'язків фундаментальної науки з аграрним виробництвом через скорочення платоспроможного попиту на розробки науковців з боку товаровиробників аграрного сектора.

В умовах низької ефективності системи інноваційного розвитку АПК більшості регіонів на базі запропонованих Центрів розвитку необхідним є формування структур, які реалізуватимуть функцію моніторингу ринків

вітчизняних і зарубіжних агроінновацій та забезпечать попередню оцінку перспективності використання інновацій в агропромислових комплексах окремих регіонів.

Ключовим елементом пропонованої системи заходів з нарощування інноваційного потенціалу сільськогосподарських товаровиробників регіону є підвищення ефективності аграрного виробництва. Крім мобілізації наявних внутрішніх резервів сільськогосподарських підприємств до переліку доступних напрямів формування передумов зростання їх інноваційного потенціалу відносять: нарощування інтеграційних та коопераційних відносин, участь у галузевих радах і асоціаціях, входження до кластерних структур. При покращенні фінансового стану сільськогосподарських підприємств і зростанні їх сприйнятливості до агроінновацій сформується і сприятливі умови для встановлення більш стійких зв'язків з науковими організаціями.

В якості відокремленого напрямку активізації інноваційного процесу в регіоні можна виділити розвиток інноваційної інфраструктури. Так найбільш гостро стоїть проблематика фінансування всіх видів інноваційної діяльності і, в першу чергу, фінансового супроводу реалізації інноваційних проектів. У розвинених країнах основою системи фінансування інновацій виступають венчурні фонди та компанії, але в більшості вітчизняних регіонів сільське господарство не є основним об'єктом венчурного інвестування, в зв'язку з цим, необхідно розширити пошук альтернативних фінансових джерел для інновацій.

До основних завдань розвитку інноваційної інфраструктури на регіональному рівні відносяться: забезпечення взаємодії розробників та споживачів агроінновацій, моніторинг попиту на інновації та інформаційне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників щодо пропозиції інновацій, сприяння формуванню агротехнопаркових структур та системи супроводу агроінновацій, зростання якості кадрового забезпечення

інноваційного процесу, вдосконалення форм страхування інноваційних ризиків.

Концептуальне забезпечення інноваційного розвитку регіону має виходити з таких передумов:

- суттєва диференціація регіонів за природно-кліматичними умовами, рівнем розвитку сільського господарства і структури аграрного виробництва, що вимагає врахування специфічних особливостей при розробці регіональних стратегій;

- нерівномірність галузевого розвитку аграрного виробництва в регіоні, що не дозволяє забезпечити їх швидкий чи одночасний перехід до інноваційно-орієнтованого розвитку;

- відсутність єдиних центрів прийняття управлінських рішень, що обумовлює формування мережі регіональних інноваційних центрів, які об'єднують науковий і ресурсний потенціал та стануть базою для формування інноваційної інфраструктури із залученням держави та бізнес-середовища;

- обмеженість інноваційних ресурсів, що потребує визначення пріоритетів економічного розвитку і концентрації зусиль на визначених «точках зростання» для отримання мультиплікативного ефекту в регіоні;

- значна частка у виробництві аграрної продукції малих форм господарювання, які несприйнятливі до інновацій. Зазначене вимагає розробки спеціальних заходів, що стимулюватимуть ведення агробізнесу та сформуують умови залучення до процесу аграрного виробництва ресурсів, не достатньо привабливих для великого та середнього агробізнесу;

- переваги крупного великотоварного виробництва, які можуть максимально ефективно реалізуватися в тих галузях аграрного виробництва, де технології близькі до індустріальних і дозволяють мінімізувати природно-кліматичні ризики;

- зростання обсягів агропромислового виробництва мають супроводжуватись відповідним розвитком інфраструктури;

- осередковий характер сільського господарства регіонів обумовлює територіальне розосередження інфраструктурних об'єктів, які орієнтовані на обслуговування, зокрема, малих форм господарювання.

Основним завданням концептуального забезпечення інноваційного регіонального розвитку є обґрунтування стратегічних цілей його функціонування, виходячи із специфіки регіону, рівня розвитку агропромислового виробництва та його місця в регіональній економіці.

Висновки до розділу 3

1. Для визначення впливу інституціональних норм на стан і динаміку інноваційного розвитку агропромислового виробництва обґрунтовано використання експертних оцінювань та критерії і складові оцінки інституціонального забезпечення, його достатності та ефективності. Основними складовими інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва визначено інфраструктурне забезпечення, кредитне забезпечення, податкове стимулювання, державну підтримку, інформаційне забезпечення.

2. Визначено вплив наявного інституціонального забезпечення на інноваційну активність і дієвість інституціональних норм за загальною бальною оцінкою (1,59), що за інтервалами пропонованої шкали відповідає рівню «погано» і доводить низький рівень інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва та необхідність перегляду діючих інституціональних норм в даній сфері. Найсуттєвішим фактором експертами визначено державну підтримку інноваційної діяльності (значення складової з урахуванням ваги 0,51), високою є також оцінка кредитного забезпечення інноваційного процесу (0,35) та інфраструктурного супроводу (0,31), менше значення відводиться податковому стимулюванню інноваційної діяльності (0,24) та інформаційній підтримці інноваційного процесу (0,18).

3. Запропоновано методичний підхід до формування інтегрального показника оцінки рівня інституціонального забезпечення інноваційного розвитку, що базується на результатах ранжування та експертного оцінювання агровиробників та враховує одновекторну спрямованість характеристик інституціонального забезпечення (інфраструктурного, кредитного, інформаційного, податкового стимулювання, державної підтримки) щодо впливу на результуючий параметр (У).

4. Побудовано лінійну модель для визначення рівня інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва та інтерпретовано її параметри для прогнозування результуючого показника.

Проведене моделювання показника рівня інституціонального забезпечення виявило прямий зв'язок між його станом й оцінками експертів за складовими інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва. Встановлено, що зростання рівня оцінки експертами державної підтримки інноваційного розвитку на 1 бал свідчить про зростання інтегральної оцінки інституціонального забезпечення на 1,112; збільшення оцінки кредитного забезпечення на 1 бал підвищує рівень інституціонального забезпечення на 0,758; зростання оцінки податкового стимулювання на 1 бал підвищує оцінку загального показника на 1,246; збільшення оцінки з інфраструктурного забезпечення підвищує інтегральну оцінку інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва на 0,517; підвищення оцінки експертів з інформаційного забезпечення на 1 бал підвищує інтегральну оцінку на 1,487.

5. Обґрунтована ключова роль базисних інститутів економіки в реалізації інноваційного розвитку, вони детермінують всю сукупність інноваційних норм у єдиному процесі інституціонального стимулювання. Імперативами стимулювання визначено: зростання інноваційної активності господарюючих структур за допомогою приватних та державних інвестицій; формування чи вдосконалення інституціонального середовища, сприятливого

до дії ринкових механізмів функціонування базисних інститутів в напрямі мінімізації бар'єрів для створення сприятливого економічного середовища, конкуренції, розвитку виробників і обміну ресурсів.

6. Констатовано надбудовний характер інноваційної політики, реалізація якої обумовлена дієвістю базисних інститутів національної економіки. В українських реаліях передумови реалізації інноваційних пріоритетів фактично нівелюються відсутністю стратегічного забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва та національної економіки, фактично втраченою інституціональною спадковістю і нестабільністю формальних норм. Базисні інститути економіки не забезпечують умови для створення і поширення інновацій, а запровадження різноманітних інфраструктурних елементів, орієнтованих на інноваційний процес не призвели в національній економіці і її аграрній сфері до суттєвих позитивних зрушень.

7. Визначено ефективність базисних інститутів інноваційного розвитку за результатами аналізу показників, динаміки й тенденцій глобальних індексів, що комплексно відображають вплив правових норм, захист прав власності, конкурентність ринків, рівень корупції. Оцінка впливу визначених агрегованих параметрів інституціонального середовища інноваційного розвитку на динаміку ВВП на душу населення доводить, що за більшістю проаналізованих характеристик, які відображають стан і динаміку інституціонального середовища на рівні базисних інститутів існує зворотній слабкий або помірний зв'язок (окрім індексу верховенства права) з динамікою середньодушового ВВП. Аргументовано, що існуючі базисні інститути не справляють позитивного впливу на результуючий показник або такий вплив є досить слабким.

8. З огляду на необхідність забезпечення більш швидкого досягнення цільових індикаторів інституціональної ефективності структуровано інноваційні імперативи інституціонального регулювання та виділені серед них короткострокові, середньострокові і довгострокові. В контексті забезпечення

узгодженої дії всіх елементів інституціонального забезпечення для формування інноваційного середовища, сприятливого для продукування інновацій і підтримки безперервності інноваційного процесу виділені системні ознаки, які відбивають взаємодію різних рівнів і рангів ієрархії, зокрема, загальнодержавного рівня (формується інститути загальнодержавного впливу, що орієнтовані на забезпечення інноваційного розвитку національної економіки, як цілого); регіонального рівня (регламентують інноваційний процес та інноваційну діяльність на регіональному рівні); рівня організацій і підприємств (мікрорівень), що реалізує регулюючі впливи в межах загальнодержавних та регіональних інститутів й інституцій і формує інституціональні елементи, які відбивають операційні та управлінські особливості конкретного виробника чи інноваційної організації.

9. Розроблено структурно-ієрархічну модель інституціонального регулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва з визначенням змісту і імперативів цілепокладання, функціональної, елементної і організаційної структуризації. Структуризація за функціональною ознакою передбачає виділення функцій змістовного та ресурсного інституціонального регулювання інноваційного процесу та інноваційної діяльності. Структуризація за елементами моделі інституціонального регулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва визначає склад елементів або структурних одиниць, що корелюють з визначеними впливами при функціональній структуризації. Організаційна структуризація орієнтується на формування стійких зв'язків між структурно-функціональними рівнями, що забезпечують як міжрівневу, так і внутрішньорівневу взаємодію в процесі реалізації поставленої мети.

10. Пасивний вплив держави на інноваційний процес, фрагментарність існуючої інноваційної інфраструктури і нерозвиненість інституціонального середовища для створення і поширення інновацій обумовлюють модернізаційні зміни у системі управління інноваційним розвитком

агропромислового виробництва. Аргументовано реалізацію програмно-цільового підходу для поєднання цілей та інноваційних ресурсів в межах прийнятого комплексу встановлених заходів для реалізації цілей і підцілей програми. Такий управлінський підхід сприятиме концентрації інноваційних ресурсів та приватних інвестицій в межах державної програми для розв'язання ключових проблем інноваційного розвитку. Об'єднання виробників і управлінських структур різного рівня єдиною державною програмою здатне забезпечити синергетичний ефект. Для забезпечення інституціональної системності важливим вбачається розробка і прийняття загальнодержавних і регіональних цільових програм, які стимулюватимуть конкурентоспроможне виробництво. Програми мають стати базисом для прийняття реальних бізнес-планів інноваційного розвитку аграрного виробництва для окремих регіонів та територій, конкретних агровиробників, фермерських господарств.

11. Інституціональна системність обумовлює потребу у застосуванні всього комплексу інструментарію програмно-цільового підходу і, зокрема реалізації програм (або підпрограм) інноваційного розвитку агропромислового виробництва регіонів, які можуть відбиратися на основі конкурсу і частково фінансуватися з бюджету. На регіональних рівнях комплексність забезпечуватимуть галузеві і підгалузеві цільові програми, які охоплюють формування інноваційної інфраструктури, підтримку інноваційної діяльності суб'єктів агробізнесу, деталізацію інновації, що впроваджуються; кількісні показники агровиробництв, що повинні охоплюватись впровадженням певної інновації; обсяги й напрям фінансової підтримки виробників.

12. Обґрунтовано етапи процесу реалізації стратегії інноваційного розвитку агропромислового виробництва з виділенням організаційних складових управління інноваційним розвитком за допомогою забезпечення координації діяльності наявних суб'єктів інноваційної діяльності; стимулювання процесу нарощування інноваційного потенціалу і підвищення

ефективності його використання; моніторингу впливу інновацій на стан економіки АПК та підвищення її конкурентоспроможності; оцінки якісних змін економіки і доцільності реалізації стратегії в перспективі.

13. Реалізація інноваційного розвитку агропромислового регіонального комплексу потребує консолідації спільних зусиль регіональної влади, наукових та освітніх структур, різних громадських організацій (асоціацій виробників певних видів продукції, галузевих спілок, і т.ін.), інститутів розвитку та безпосередньо сільськогосподарських товаровиробників. Для реалізації основних функцій управління за інноваційним сценарієм розвитку агропромислового регіонального комплексу і координації взаємодій суб'єктів інноваційного процесу запропоновано формування центрів інноваційного розвитку, які можуть функціонувати у формі координаційної ради з паритетом участі в ньому представників агробізнесу, держави, освіти і науки. Інноваційні центри можуть виступити ядром структури за кластерним типом і забезпечуватимуть формування і концентрацію інноваційного потенціалу для всіх суб'єктів аграрної сфери, готових і зацікавлених в інноваційній діяльності. Ключовим завданням центру стане розробка інноваційної стратегії розвитку для регіонального агропромислового комплексу з урахуванням цільових імперативів, які визначені державою, та інтересів суб'єктів агробізнесу, готових до прямування за інноваційним сценарієм розвитку.

14. Для забезпечення принципу інституціональної системності в реалізації інноваційного розвитку на регіональному рівні обґрунтовано пріоритетні напрями активізації інноваційних процесів в розрізі таких груп: стимулювання інноваційної діяльності товаровиробників; розширення інноваційного потенціалу продуцентів агроінновацій; розширення інноваційного потенціалу споживачів агроінновацій, розвиток інноваційної інфраструктури. Відповідно до прийнятої регіональної стратегії при розробці цільових програм важливо деталізувати в них пріоритети інноваційного розвитку агропромислового комплексу регіону та забезпечити концентрацію

ресурсів у базових «точках зростання» аграрної сфери регіону в межах загальнонаціональних та найбільш важливих інноваційних регіональних проектах з їх відповідним фінансовим забезпеченням за кошти державного і регіонального бюджетів.

Результати досліджень, представлених у Розділі 3, опубліковано у працях автора: [25; 77; 153; 160;162].

В розділі 3 використано матеріали з відповідним посиланням на такі наукові джерела зі списку літератури: [6;14;17;35;46;58-61;64;79;92;107;117;137;150;167;177-178;183].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведені теоретичні узагальнення і нове розв'язання наукової проблеми інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва. Результати дослідження дають змогу зробити висновки концептуального, теоретичного та науково-практичного спрямування, основними серед яких є такі:

1. Реалізація інноваційного процесу в агропромисловому виробництві на постійній основі обумовлює формування відповідного інституціонально-правового й організаційного забезпечення, детермінанти якого здатні справляти управлінський вплив та сформувати організаційну основу для досягнення поставлених завдань в реалізації інноваційного розвитку. Інституціональне забезпечення є результатом процесу формування нових й трансформації існуючих інститутів й інституцій, визначення перспективних інституціональних траєкторій з метою організаційного і нормативного регламентування інноваційного розвитку агропромислового виробництва. Його реалізація потребує формалізації (закріплення) норм, правил, обмежень та створення організаційних структур й інфраструктури для досягнення інноваційних пріоритетів розвитку.

2. Формування інституціонального забезпечення інноваційного розвитку пов'язане зі створенням ефективних інститутів й інституцій, що забезпечується набуттям багаторівневою сукупністю інститутів й інституцій ознак системності, комплементарності або інституціоналізації інноваційного розвитку. Динамічність процесу забезпечують такі форми інституціональної еволюції як трансформація, модернізація, модифікація, мутація інститутів й інституцій. Цілеспрямованість пов'язана з керованим вирощуванням (варіант стратегії проміжних інститутів), конструюванням, інституціональним експериментом, трансплантацією інститутів й інституцій. Досягнення стратегічних цілей забезпечується формуванням перспективної інституціональної траєкторії, яка передбачає вибір інституціонального

простору; врахування наявних обмежень; стимулювання інноваційного розвитку; виключення чи мінімізацію дисфункцій.

3. Аналіз сучасного стану організації інноваційного процесу в агропромисловому виробництві та його інституціонального забезпечення засвідчив низький рівень інноваційної активності та комерціалізації новацій, відсутність цілісного інноваційного процесу, послідовності проходження його стадій в аграрній сфері, дієвої інноваційної інфраструктури. Аналіз ресурсного забезпечення інноваційного розвитку дозволив констатувати його обумовленість станом концентрації аграрного виробництва, капіталу, інвестиційним забезпеченням агровиробництва та засвідчив низький рівень інноваційного потенціалу агропромислового виробництва й низьку ефективність його використання, адже тільки один регіон країни (у 2017 р.) та 3 області у 2018 р. мали умовно високі показники ресурсного забезпечення й ефективності використання матеріальних, трудових, фінансових ресурсів, землі та капіталу, що може вказувати на інноваційне відтворення в галузі.

В регламентації інноваційного процесу відсутні стратегічні орієнтири і системність інституцій, а прямі регулюючі впливи держави неефективні. Реальному започаткуванню інноваційного розвитку агропромислового виробництва протидіють нестабільність та неефективність нормативно-правового регулювання, відсутність належного інфраструктурного й організаційно-економічного забезпечення галузі. В сукупності дані фактори перешкоджають реалізації інституціональної системності інноваційного розвитку і забезпеченню нерозривності стадій інноваційного процесу.

4. Обґрунтування модернізаційних змін та підвищення дієвості інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва обумовлює необхідність оцінки його наявного стану та рівня ефективності. Подібний аналіз слід здійснювати на основі моделювання інтегрального показника оцінки рівня інституціонального забезпечення інноваційного розвитку, що базується на результатах ранжування та експертного оцінювання агровиробників та враховує одновекторну

спрямованість характеристик інституціонального забезпечення (інфраструктурного, кредитного, інформаційного, податкового стимулювання, державної підтримки) щодо впливу на результуючий параметр. Моделювання показника оцінки рівня інституціонального забезпечення інноваційного розвитку сприятиме визначенню дієвості інструментів інституціонального регулювання інноваційного процесу агропромислового виробництва та проектуванню інституціональних траєкторій інноваційного розвитку.

5. У формування ефективного інституціонального забезпечення, дієвого в забезпеченні інноваційного розвитку агропромислового виробництва ключова роль належить базисним інститутам економіки, які мають детермінувати всю сукупність інноваційних норм на на реалізацію ключових імперативів інституціонального стимулювання. Основними імперативами стимулюючого впливу мають стати зростання інноваційної активності господарюючих структур за допомогою приватних і державних капітальних інвестицій та формування або вдосконалення інституціонального середовища, сприятливого до ефективної дії ринкових механізмів функціонування базисних інститутів. Досягнення цільових індикаторів інституціональної ефективності потребує структуризації інноваційних імперативів інституціонального регулювання з виділенням серед них короткострокових, середньострокових і довгострокових з конкретизацією системних ознак, які відбивають взаємодію різних рівнів і рангів ієрархії, зокрема, загальнодержавного рівня (формуються інститути загальнодержавного впливу, що орієнтовані на забезпечення інноваційного розвитку національної економіки, як цілого); регіонального рівня (регламентують інноваційний процес та інноваційну діяльність на регіональному рівні); рівня організацій і підприємств (реалізують регулюючі впливи в межах загальнодержавних та регіональних інститутів й інституцій і формують інституціональні елементи, які відбивають операційні та

управлінські особливості конкретного виробника чи інноваційної організації).

6. Формування в агропромисловому виробництві сприятливого для створення, реалізації і споживання агроінновацій інноваційного середовища обумовлює виділення спеціалізованих і відокремлених структурних елементів загальної регулюючого механізму з відповідними системними ознаками, де взаємодіють різні рівні і ранги ієрархії (загальнодержавного, регіонального, мікрорівня). Реалізація відповідної структурно-ієрархічної моделі інституціонального регулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва вимагає послідовності у визначенні цілепокладання, функціональної, елементної і організаційної структуризації. Структуризація за функціональною ознакою передбачає виділення функцій змістовного та ресурсного інституціонального регулювання інноваційного процесу та інноваційної діяльності. Структуризація за елементами моделі інституціонального регулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва визначає склад елементів або структурних одиниць, що корелюють з визначеними впливами при функціональній структуризації. Організаційна структуризація орієнтується на формування стійких зв'язків між структурно-функціональними рівнями, що забезпечують як міжрівневу, так і внутрішньорівневу взаємодію в процесі реалізації поставленої мети.

7. Реалізація принципу інституціональної системності потребує модернізаційних змін у системі управління інноваційним розвитком агропромислового виробництва на засадах програмно-цільового підходу для поєднання цілей та інноваційних ресурсів в межах прийнятого комплексу встановлених заходів при розробці і виконанні загальнодержавних і регіональних цільових програм, які стимулюватимуть конкурентоспроможне виробництво. Об'єднання виробників і управлінських структур різного рівня єдиною державною програмою здатне забезпечити синергетичний ефект за умов застосування всього комплексу інструментарію програмно-цільового підходу і, зокрема, реалізації програм (або підпрограм) інноваційного

розвитку агропромислового виробництва регіонів; галузевих і підгалузевих цільових програм, які охоплюють формування інноваційної інфраструктури, підтримку інноваційної діяльності суб'єктів агробізнесу, деталізації інновації, що впроваджуються та кількісних показників агровиробництв, що повинні охоплюватись впровадженням певної інновації й обсягів їх фінансової підтримки.

8. Для взаємоузгодження цілей стратегії інноваційного розвитку агропромислового виробництва та деталізації плану їх досягнення важливим вбачається забезпечення системної основи та етапності реалізації концептуального, стратегічного, програмного-цільового, інфраструктурного забезпечення інноваційної динаміки й інструментів інституціонального регулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва. Імплементация регулюючих впливів обумовлює поетапне запровадження організаційних складових управління інноваційним розвитком за допомогою забезпечення координації діяльності наявних суб'єктів інноваційної діяльності; стимулювання процесу нарощування інноваційного потенціалу і підвищення ефективності його використання; моніторингу впливу інновацій на стан аграрної економіки та підвищення її конкурентоспроможності; оцінки якісних змін економіки і доцільності реалізації стратегії в перспективі.

9. Реалізація інноваційного розвитку агропромислового виробництва на регіональному рівні потребує консолідації спільних зусиль регіональної влади, наукових та освітніх структур, громадських організацій, інститутів розвитку та безпосередньо сільськогосподарських товаровиробників. Реалізація основних функцій управління за інноваційним сценарієм розвитку агропромислового регіонального комплексу і координації взаємодій суб'єктів інноваційного процесу може бути покладена на сформовані центри інноваційного розвитку, які функціонуватимуть у формі координаційної ради з паритетом участі в ньому представників агробізнесу, держави, освіти і науки. Інноваційні центри можуть виступити ядром структури за кластерним типом і

забезпечуватимуть формування і реалізацію інноваційного потенціалу для всіх суб'єктів аграрної сфери, готових і зацікавлених в інноваційній діяльності та сконцентрують свої зусилля на стимулюванні інноваційної діяльності товаровиробників; розширенні інноваційного потенціалу продуцентів і споживачів агроінновацій й розвитку інноваційної інфраструктури. Відповідно до прийнятої регіональної стратегії при розробці цільових програм важливо деталізувати в них пріоритети інноваційного розвитку агропромислового комплексу регіону та забезпечити концентрацію ресурсів у базових «точках зростання» аграрної сфери регіону в межах загальнонаціональних та найбільш важливих інноваційних регіональних проектах з їх відповідним фінансовим забезпеченням за кошти державного і регіонального бюджетів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки : наукова доповідь / за ред. чл.-кор. НАН України Бородіної О.М., д-ра екон. наук Шубравської О.В. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2018. 152 с.
2. Аналітична довідка щодо напрямів використання коштів, одержаних у результаті трансферу технологій, створених за рахунок коштів державного бюджету. URL : <https://mon.gov.ua> > 2019/05/03 > dovidka052019
3. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році». К. : НІСД, 2018. 688 с.
4. Анчишкин, А.И. Наука-техника-экономика / А.И. Анчишкин. 2-е изд. М.: Экономика, 1989. 383 с.
5. Бернал Д.Д. Наука в истории общества / Д. Д. Бернал. М.: Изд-во. иностр. лит., 1956. 735 с.
6. Бошота Н.В., Шишоло Д.В. Зарубіжний досвід державного регулювання інноваційної діяльності. *Молодий вчений*. 2016. № 9. С.14-18.
7. Валова продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.) за 2015 рік рік . Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен ; пер. с англ., вступ, ст. С. Г. Сорокиной ; обгц. ред. В. В. Мотьшевой. М. : Прогресе, 1984. 367 с.
9. Виробнича собівартість продукції (робіт, послуг) сільського господарства в підприємствах за регіонами за 2017 рік / Державна служба статистики України. URL : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2018/sg/vytr_na%20ver_sg_prod/arch_vytr_na%20ver_sg_prod_u.htm
10. Виробнича собівартість продукції (робіт, послуг) сільського господарства в підприємствах за регіонами за 2018 рік / Державна служба

статистики України. URL : <https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2020>

11. Витрати на виробництво продукції сільського господарства за 2016 рік. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

12. Вініченко І.І., Полегенька М.А. Теоретичні аспекти формування економічної ефективності агропромислового виробництва. *Ефективна економіка*. 2019. № 12. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua>

13. Вініченко І.І., Сидоров І.П. Організаційно-економічний механізм управління інвестиційним процесом в аграрному виробництві. *Агросвіт*. 2017 р. № 18. С. 47-51.

14. Всемирный экономический форум: Рейтинг глобальной конкурентоспособности 2016–2017 / Центр гуманитарных технологий. URL: <https://gtmarket.ru/news/2016/09/28/7304>

15. Глазьев С.Ю. Стратегия опережающего развития России в условиях глобального кризиса / С.Ю. Глазьев. М.: Экономика, 2010. 254 с.

16. Глазьев С.Ю. Теория долгосрочного технико-экономического развития / С.Ю. Глазьев. М.; ВладДар, 1993. 310с.

17. Глобальный индекс инноваций. Гуманитарная энциклопедия: Исследования / Центр гуманитарных технологий, 2006–2020 (последняя редакция: 14.08.2020). URL: <https://gtmarket.ru/ratings/global-innovation-index>

18. Гончаренко О. В. Інституціоналізація агроінновацій: методологічний контекст. *Інноваційна економіка*. 2015. № 5 (60). С. 80–84.

19. Гончаренко О. В. Інституціональне регулювання розвитку інновацій в агропромисловому виробництві: теорія, методологія, практика : [монографія]. Київ : ТОВ «ДКС Центр», 2014. – 440 с.

20. Гончаренко О. В. Інституціональне регулювання розвитку інновацій в агропромисловому виробництві : автореф. дис. д-ра екон. наук : 08.00.03 / Гончаренко Оксана Володимирівна ; Житомир. нац. агрокол. ун-т. Житомир, 2015. 36 с.

21. Гончаренко О. В. Оцінка інституціональної ефективності агроінновацій: проблеми виміру . *Наук. вісн. Херсонського держ. ун-ту*. Сер.: Екон.

науки. 2014. Вип. 8 (ч.1). С. 23–26.

22. Гончаренко О. В., Дідур К. М., Самілик Т. М. Інституціональне проектування інноваційного розвитку агропромислового виробництва. *Сталий розвиток економіки*. 2018. № 1 (38). С. 125–130

23. Гончаренко О. В., Самілик Т.М. Інституціональне забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 24. С. 7–10.

24. Гончаренко О.В., Масляєва О.О. Роль інновацій в забезпеченні відтворювального процесу в агропромисловому виробництві. *Інноваційна економіка*. 2018. № 5-6 (75). С. 5–10

25. Гончаренко О.В., Самілик Т.М., Теслюк Ю.В. Інституціональні детермінанти розвитку інновацій в агропромисловому виробництві. *Ефективна економіка*. 2019. №12. – URL: <http://www.economy. nauka. com.ua>

26. Гончаренко О.В., Теслюк Ю.В. Інституціоналізація інноваційної діяльності в аграрній сфері економіки. *Соціально – економічні проблеми розвитку бізнесу та місцевого самоврядування*. Тези міжнародної науково – практичної конференції. – Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні (14-15 червня 2018 р.) 455 с. С.240-242

27. Делия В.П. Инновационная экономика и устойчивое развитие : монография / В. П. Делия. Балашиха : Де-По, 2011. 256 с.

28. Економічна активність населення України у 2015 році / Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

29. Економічний розвиток у розрізі регіонів України (за підсумками 2018 року). URL : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag= Sotsialno-ekonomichnii RozvitokRegioniv>

30. Ерохина Е. А. Концепции самоорганизации как новая методология исследования экономических систем. *Инновации*. 2011. №4(150). С. 79-84.

31. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 роки. URL : <http://minagro.gov.ua/system/files/%2015-2020.pdf>

32. Зайцев Ю. К. Діалектика формування, функціонування та розвитку двох гілок економічної теорії у ХХ - на початку ХХІ ст. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2012. Вип. 2 (13). С. 77- 81.
33. Захарчук О. «Залучити капітал» . *АгроМаркет*, грудень 2018р. URL : <https://agrotimes.ua/article/zaluchiti-kapital/>
34. Звіт Рахункової палати за 2017 рік [Електронний ресурс]. URL : [www.ac-rada.gov.ua > doccatalog > document > Zvit_RP_2017](http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/Zvit_RP_2017)
35. Индекс глобальной конкурентоспособности. Гуманитарная энциклопедия: Исследования / Центр гуманитарных технологий, 2006–2020 (последняя редакция: 14.08.2020). URL: <https://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index>.
36. Инновации: теория, механизм, государственное регулирование / под ред. Ю.В. Яковца. М.: РАГС, 2000.
37. Иншаков О. В. Эволюция институционализма в российской экономической мысли (IX-XXI вв.) : Монография в 4 т. / О. В. Иншаков, Д. П. Фролов. М. : Экономистъ, 2007. Т. 1. 511 с.
38. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін.; НАН України. К., 2015. 336 с.
39. Капітальні інвестиції в Україні за 2010 рік. / Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
40. Капітальні інвестиції в Україні за 2011 рік / Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
41. Капітальні інвестиції в Україні за 2012 рік / Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
42. Капітальні інвестиції в Україні за 2013 рік / Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
43. Капітальні інвестиції в Україні за 2014 рік / Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
44. Капітальні інвестиції в Україні за 2015 рік / Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

45. Капітальні інвестиції в Україні за 2016 рік / Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

46. Касьяненко В. Зарубіжний досвід управління інноваційним потенціалом економіки та можливості його використання в Україні. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. N 4. С. 200-204.

47. Катигрובה О. Система інституціоналізації інноваційних процесів в умовах ринкової трансформації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. N 143. С. 34–37.

48. Кількість сільськогосподарських підприємств і площа сільськогосподарських угідь у їхньому користуванні станом на 1 листопада 2017 року за регіонами / Державна служба статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/sg/ksgp/ksgp_

49. Кількість сільськогосподарських підприємств і площа сільськогосподарських угідь у їхньому користуванні станом на 1 листопада 2016 року за регіонами / Державна служба статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2/ksgp_11_2017u.htm

50. Кількість сільськогосподарських підприємств і площа сільськогосподарських угідь у їхньому користуванні станом на 1 листопада 2018 року за регіонами / Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ>

51. Ключач В.А. Стратегическое управление в агропромышленном комплексе. *Агропродовольственная политика России*. 2013. № 9. С. 8–15.

52. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвиденья / Н.Д. Кондратьев. М.: Экономика, 2002. 765 с.

53. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер [и др.]. - 4-е европейское изд. М.: Вильямс, 2007. 1199 с.

54. Краус Н.М. Інноваційна економіка в глобалізованому світі: інституціональний базис формування та траєкторія розвитку: монографія. Київ : Аграр Медіа Груп, 2019. 492с.

55. Креативное мышление в бизнесе / [Пер. с англ. М. : Альпина

БизнесБукс, 2006. 228 с.

56. Кузнец С. Современный экономический рост: результаты исследований и размышлений: Нобелевская лекция / С. Кузнец // Нобелевские лауреаты по экономике: взгляд из России; под ред. Ю.В. Яковца. СПб.: Гуманистка, 2003.

57. Макконнелл, К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика / К.Р. Макконнелл, С Л. Брю: пер. с англ. М.: Инфра-М, 2009. 915 с.

58. Маленька І. М. Фінансова підтримка сільського господарства України: програмний аспект. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Випуск 6. С. 200–205.

59. Малыгин В. Е. Феномен глобальных стоимостных цепочек: понятие, формы, эволюция // *Вестник Института экономики РАН*. 2015. № 6, с. 113–124.

60. Мирская и региональная статистика, национальные данные, карты и рейтинги. Мирской Атлас Данных. Украина. URL : <https://knoema.ru/atlas/ranks>

61. Мирской Атлас Данных. Украина - Экспорт высокотехнологичных товаров. URL : <https://knoema.ru/atlas/%d0%a3%>

62. Мирской Атлас Данных. Украина. Сельское хозяйство. URL : <https://knoema.ru/atlas/%d0%a3%d0%ba%d1%80%d0%b0%d0>

63. Мойсеєнко І. П. Інституційні основи регулювання інноваційного розвитку. *Інноваційна економіка*. 2019. № 1-2 (78). С.26-32.

64. Наджафов З. Деякі аспекти державної інноваційної політики у промислово розвинутих країнах. *Економіст*. 2016. N 6. С. 45-49.

65. Наукова і організаційна діяльність президії Національної академії аграрних наук України за 2018 рік URL : http://naas.gov.ua/content/publicna-informaciya/Vikoristannya_koshtiv_derj_budjetu/

66. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : Статистичний збірник за 2011 рік / Відповідальна за випуск І. В. Калачова. Державна служба статистики України. К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстат України», 2012.

305 с.

67. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : Статистичний збірник за 2009 рік / Відповідальна за випуск І. В. Калачова. Державна служба статистики України. К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстат України», 2010. 347 с.

68. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : Статистичний збірник за 2010 р. / Відповідальна за випуск І. В. Калачова. Державна служба статистики України. К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстат України», 2011. 282 с.

69. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : Статистичний збірник за 2012 р. / Відповідальна за випуск І. В. Калачова. Державна служба статистики України. К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстат України», 2013. 287 с.

70. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : Статистичний збірник за 2013 р. / Відповідальна за випуск О. О. Кармазина. Державна служба статистики України. К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстат України», 2014. 314 с.

71. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : Статистичний збірник за 2014 р. / Відповідальна за випуск О. О. Кармазина. Державна служба статистики України. К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстат України», 2015. 255 с.

72. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : Статистичний збірник за 2017 р. / Відповідальна за випуск О. О. Кармазина. Державна служба статистики України. К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстат України», 2018. 178 с.

73. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : Статистичний збірник за 2018 р. / Відповідальна за випуск М. С. Кузнєцова. Державна служба статистики України. К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстат України», 2019. 108 с.

74. Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей

у сільському господарстві у 2015 році / Державна служба статистики України.
URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

75. Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві у 2018 році / Державна служба статистики України.
URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

76. Нельсон Р. Р. Эволюционная теория экономических изменений / Р. Р. Нельсон, С. Дж. Уинтер ; пер. с англ. М. Я. Каждана. М. : Дело, 2002. 536 с.

77. Нужна С. А., Теслюк Ю. В. Методичні аспекти оцінки інструментів інституціонального регулювання інноваційних трансформацій в агропромисловому виробництві. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 13-14. С. 55–59.

78. Олейник А.Н. Институциональные аспекты социально - экономических трансформаций. М.: ЭФ МГУ, ТЕИС, 2000. 158 с.

79. Ольвінська Ю. О. Використання методу рангової кореляції при аналізі розвитку малого підприємництва / Юлія Олегівна Ольвінська, Олена Вікторівна Самоєнкова; за ред.: М. І. Зверькова (голов. ред.) та ін. *Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць*. Одеса: Одеський національний економічний університет, 2015. N 3(58).

80. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2013 рік : Статистичний бюлетень / відповідальний за випуск О. М. Прокопенко. К. : Держстат України, 2014. 84 с.

81. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2012 рік : Статистичний бюлетень / відповідальний за випуск О. М. Прокопенко. К. : Держстат України, 2013. 88 с.

82. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2011 рік : Статистичний бюлетень / відповідальний за випуск О. М. Прокопенко. К. : Держстат України, 2012. 88 с.

83. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2008 рік : Статистичний бюлетень / відповідальний за випуск О. М. Прокопенко. К. : Держстат України, 2009. 76 с.

84. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2009 рік : Статистичний бюлетень / відповідальний за випуск О. М. Прокопенко. К. : Держстат України, 2010. 81 с.

85. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2010 рік : Статистичний бюлетень / відповідальний за випуск О. М. Прокопенко. К. : Держстат України, 2011. 88 с.

86. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2014 рік : Статистичний бюлетень / відповідальний за випуск О. М. Прокопенко. К. : Держстат України, 2015. 84 с.

87. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2015 рік : Статистичний бюлетень / відповідальний за випуск О. М. Прокопенко. К. : Держстат України, 2016. 48 с.

88. Основні засоби України за 2014 рік / Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

89. Основні засоби України за 2015 рік / Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

90. Основні засоби України за 2016 рік / Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

91. Основні засоби України за 2018 рік. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

92. Петрова І.Л. Інноваційна діяльність: стимули і перешкоди : монографія / І.Л. Петрова, Т.І. Шпильова, Н.П. Сисоліна. К.: Дорадо, 2010. 320 с.

93. Полтерович В. М. Стратегии институциональных реформ.

Экономика и математические методы, т.42, 2006, N. 1, С. 3-18.

94. Пригожин И. Порядок из хаоса / И. Пригожин, И. Стенгерс ; пер. с англ. В. И. Аршинова (ред.) и др. М. : Комкнига, 2005. 294 с.

95. Пріоритети допомоги ЄС Україні: взаємовигідний рух назустріч : [аналіт. звіт] / [О. Бетлій та ін.] ; [Ін-т екон. дослідж. та політ. консультацій, Громад. Синергія, "Відродження", міжнар. фонд]. Київ : Лопатіна О. О. [вид.], 2018. 163 с.

96. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій : Закон України від 14.09.2006 р., № 143-V. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 45. С. 434.

97. Про ефективність використання коштів державного бюджету та виконання програм наукових досліджень науковими установами Національної академії аграрних наук України за 2018 рік. URL : http://naas.gov.ua/content/publiczna-informaciya/Vikoristannya_koshtiv_derj_budjetu/

98. Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року : Постанова КМ № 942 від 7 вересня 2011 р.. із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 556 від 23 серпня 2016 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/942-2011->.

99. Про інноваційну діяльність : Закон України № 40-IV від 4 червня 2002 р. – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>.

100. Про наукові парки : Закон України від 25 червня 2009 р. № 1563-VI. Відомості Верховної Ради. 2009. № 51. ст. 757. – URL: <http://www.rada.gov.ua>.

101. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 13.12. 1991 р., № 1977-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 12. С. 165.

102. Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995, № 51/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 9. С. 56

103. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року : Закон України від від 18. 10. 2005 р. № 2982-IV – URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2982-15>

104. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 08.09.2011р. № 3715-VI (Редакція станом на 05.12.2012). URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>

105. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків : Закон України від 16.07.1999 № 991-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 40. С. 363

106. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева; под. ред. Б.А. Райзберга. М.: Инфра-М, 1997. 494 с.

107. Реалізація середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого рівня та отримані результати у 2019 році: аналітична довідка / Т.В. Писаренко, Т.К. Кваша, Л.В. Рожкова, О.А. Максимова. К.: УкрІНТЕІ, 2020. 100 с.

108. Реалізація пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та отримані результати у 2012 р. : *Аналітична довідка*. URL : <http://dknii.gov.ua/?q=node/1066>

109. Реалізація пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та отримані результати у 2015 р. : Аналітична довідка. URL : [http:// www.mon.gov.ua](http://www.mon.gov.ua).

110. Реалізація пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та отримані результати у 2016 р. : Аналітична довідка. URL : [http:// www.mon.gov.ua](http://www.mon.gov.ua).

111. Реалізація пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та отримані результати у 2017 р. : Аналітична довідка. URL : [http:// www.mon.gov.ua](http://www.mon.gov.ua).

112. Реалізація пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та отримані результати у 2018 р. : Аналітична довідка. URL : [http:// www.mon.gov.ua](http://www.mon.gov.ua).

mon.gov.ua.

113. Реалізація середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого рівня та отримані результати у 2012 р. : *Аналітична довідка*. URL : <http://dknii.gov.ua/?q=node/1066>

114. Регіони України. Частина II: Статистичний збірник / за ред. І. Є. Вернера. К. : Держстат України, 2018. 682 с.

115. Регіони України. Частина II: Статистичний збірник / за ред. І. Є. Вернера. К. : Держстат України, 2019. 657 с.

116. Рейтинг регіонів за обсягом освоєних капітальних інвестицій в АПК за 2018 рік. URL : <https://minagro.gov.ua/ua/pidtrimka/stan-finansuvannya-program-pidtrimki-ark-u-2019-roci>

117. Русан В. М. Державна аграрна політика: оцінка ефективності та шляхи удосконалення. *Аналітична записка. Серія «Економіка»*, № 2, 2019. 12 с.

118. Саблук П. Т. Інноваційна модель розвитку аграрного сектору економіки України та роль науки в її становленні. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2011. № 2. С. 200–208.

119. Саблук П. Т., Шпикуляк О. Г., Курило Л. І. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : Монографія. Київ. : ННЦІАЕ, 2010. 706 с.

120. Саблук П. Т. Структурно-інноваційні зрушення в аграрному секторі України як фактор його соціально-економічного зростання. *Економіка АПК*. 2008. № 6. С. 3–8.

121. Саїнський Д.А. Особливості державної підтримки сільгосптоваровиробників, зокрема галузі хмелярства на сучасному етапі розвитку. *Економіка і організація управління*. 2017. № 4 (28). С. 118–128.

122. Саліхова О. Б. Державна політика у сфері нанонауки та нанотехнологій в Україні з урахуванням орієнтирів ЄС. *Економіка і прогнозування*. 2014. № 3. С. 121–136.

123. Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року. URL : https://www.kmu.gov.ua › app › planu_uryadu › cerednostrokoviy-plan-2020

124. Сіденко В.Р. Глобальні структурні трансформації та тренди економіки України. *Економіка і прогнозування*. 2018. № 2. С. 7–29.
125. Сільське господарство України : Статистичний збірник / за ред. О. М. Прокопенка К. : Держстат України, 2018. 245 с.
126. Сільське господарство України : Статистичний збірник / за ред. Ю. М. Остапчука. К. : Держстат України, 2015. 379 с.
127. Сільське господарство України : Статистичний збірник / за ред. О. М. Прокопенка. К. : Держстат України, 2019. 235 с.
128. Сільське господарство України : Статистичний збірник / за ред. Ю. М. Остапчука – К. : Держстат України, 2010. 375 с.
129. Сільське господарство України : Статистичний збірник / за ред. М. С. Власенка. К. : Держстат України, 2014. 399 с.
130. Сільське господарство України : Статистичний збірник / за ред. М. С. Власенка. К. : Держстат України, 2012. 386 с.
131. Сільське господарство України : Статистичний збірник / за ред. М. С. Власенка. К. : Держстат України, 2013. 402 с.
132. Сільське господарство України : Статистичний збірник / за ред. М. С. Власенка. К. : Держстат України, 2017. 246 с.
133. Сільське господарство України : Статистичний збірник / за ред. О. М. Прокопенка. К. : Держстат України, 2018. 245 с.
134. Сільське господарство України : Статистичний збірник / за ред. Ю. М. Остапчука. К. : Держстат України, 2009. 369 с.
135. Січкаренко К.О. Особливості інноваційної діяльності в аграрному секторі України. *Економіка та управління національним господарством*. 2017. Випуск 20. С. 25–29.
136. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства . М. : Соцэкгиз, 1962. 678 с.
137. Смородинская Н. В., Катуков Д. Д. Распределенное производство и «умная» повестка национальных экономических стратегий. *Экономическая политика*. 2017. Т. 12, № 6, с. 72–101.

138. Соколюк С. Інноваційний розвиток підприємств аграрного сектора економіки в умовах інституційних змін. URL : http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/27966/2/GEB_2019v57n2_Sokolyuk_S-Innovative_development_107-114.pdf
139. Сорокин П. С. Социальная и культурная динамика / П.С. Сорокин. - СПб.: Изд-во Рус. христиан. гуманитар. ин-та, 2000. 1054 с.
140. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2017 році: аналітична довідка / Т.В. Писаренко, Т.К. Кваша та ін. К.: УкрІНТЕІ, 2018. 98 с.
141. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2018 році: аналітична довідка / Т.В. Писаренко, Т.К. Кваша та ін. К.: УкрІНТЕІ, 2018. 80 с.
142. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової і науково-технічної діяльності за 2018 рік : Аналітична довідка. URL : [http:// www.mon.gov.ua](http://www.mon.gov.ua).
143. Стан фінансування програм підтримки АПК у 2018 році URL : <https://minagro.gov.ua/ua/pidtrimka/stan-finansuvannya-program-pidtrimki-apk-u-2019-roci>
144. Статистичний щорічник України за 2010 р. : Статистичний збірник / за ред. О. Г. Осауленка. К. : Держстат України, 2011. 560 с.
145. Статистичний щорічник України за 2012 р. : Статистичний збірник / за ред. О. Г. Осауленка. К. : Держстат України, 2013. 552 с.
146. Статистичний щорічник України за 2013 р. : Статистичний збірник / за ред. О. Г. Осауленка. К. : Держстат України, 2014. 533 с.
147. Статистичний щорічник України за 2016 р. : Статистичний збірник / за ред. І. Є. Вернера. К. : Держстат України, 2017. 611 с.
148. Степаненко С. В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології): монографія. К. : КНЕУ, 2008. 312 с.
149. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. К. : ННЦ

«ІАЕ», 2012. 182 с.

150. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-sferi-innovacijnoyi-diyalnosti-na-period-do-2030>

151. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями / Б. Твисс. М.: Экономика, 1989. 217 с.

152. Теслюк Ю.В. Онтологічні засади інституціонального забезпечення інноваційного розвитку аграрної сфери. *Молоді науковці-аграрники: традиційні й нові аспекти досліджень*. Тези доповідей науково-практичної конференції молодих вчених і студентів (25.02-28.02.2020 р.) : В 2 т. Том 2. Дніпро : Друкарня «Стандарт» (ПП Бойко В.В.), 2020. С.3-4.

153. Теслюк Ю.В. Теоретико-методологічні основи інноваційного розвитку агропромислового виробництва. *Молоді науковці-аграрники: традиційні й нові аспекти досліджень*. Тези доповідей науково-практичної конференції молодих вчених і студентів (12.03.-15.03.2019 р.) : В 2 т. Том 2. Дніпро : Друкарня «Стандарт» (ПП Бойко В.В.), 2019. С.37-39

154. Теслюк Ю.В. Генезис теоретико-методологічних основ інноваційного розвитку. *Інноваційна економіка*. 2018. № 9-10'2018 (77). С. 46-50.

155. Теслюк Ю.В. Інституційне забезпечення підтримки інноваційної діяльності. *Аграрна наука та освіта. Розвиток економічних відносин в аграрному секторі*. Кам'янець-Подільський, 2017 р.: тези доповідей Міжнародної науково – практичної конференції (14-16 березня 2017р.): у 2-ох т.-том 2. Тернопіль: Крок, 2017. С. 277-279.

156. Теслюк Ю.В. Інституціональне забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва. *Економічні проблеми модернізації та інвестиційно-інноваційного розвитку аграрних підприємств*. Збірник тез всеукраїнської науково-практичної інтернет - конференції молодих вчених і студентів (26-27 квітня 2018 р.). Дніпро, 2018. 74 с. С.44 – 46.

157. Теслюк Ю.В. Онтологічні аспекти інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва України.

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal). 2020. Volume 5, 01(53). P.55-58.

158. Теслюк Ю.В. Практичні аспекти реалізації інновацій в агропромисловому виробництві. *Проблеми формування та реалізації регіональної економіки*. Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. (15 серпня 2020 р.). К.: ГО «Київський економічний науковий центр», 2020. С. 60.

159. Теслюк Ю.В. Соціально – економічні наслідки інфляції та антиінфляційна політика держави. *Новини наукового прогресу*. Тези доповідей міжнародної науково – практичної конференції (22-30 жовтня 2017 р.) м. Прага, С. 50-53.

160. Теслюк Ю.В. Теоретико – методологічні аспекти реалізації інноваційного розвитку національної економіки. *Авіація, Промисловість, Суспільство*. Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 60-річчю КЛК ХНУВС (14 травня 2020 року) м.Кременчук , частина 2. С.-415-417.

161. Теслюк Ю.В. Теоретико-методологічні засади інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва. *Інноваційна економіка*. 2017. № 11-12'2017 (72). С. 77-80.

162. Теслюк Ю.В. Теоретичні аспекти інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва. *Аграрна наука XXI століття: реалії та перспективи*. Матеріали науково-практичної конференції (28.02-02.03 2018 року). Дніпропетровськ: Типографія «Стандарт» (ПП Бойко В.В.), 2018. Том 2. С. 131-132.

163. Тивончук С. О. Формування організаційних форм трансферу технологій в агропромисловому виробництві. *Економіка АПК*. 2013. № 2. С. 93–100.

164. Трусова Н.В. Детермінанти нарощування конкурентоспроможності підприємств на засадах інноваційного розвитку. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету* (економічні науки).

2020. 1(41). С. 99-109.

165. Трусова Н.В., Вініченко І.І. Інституціональна платформа забезпечення інноваційного розвитку підприємств агропромислового виробництва. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2020. 1(41). С. 87-96.

166. Трясцин М. М. Теоретико-методологические вопросы стратегии развития агропромышленного комплекса в рыночных условиях. Пермь, 2007. 112 с.

167. Федулова І. В. Підходи до оцінки рівня готовності підприємства щодо інноваційного розвитку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. № 124/125. С. 36–39.

168. Хакен Г. Информация и самоорганизация: макроскопический подход к сложным системам : [пер. с англ.] / Г. Хакен. М. : КомКнига, 2005. 245 с.

169. Хикс Дж. Теория экономической истории : [пер. с англ.] / Дж. Хикс ; общ. ред. и вступ, ст. Р. М. Нуреева. М. : НП "Журнал "Вопросы экономики", 2003. 224 с.

170. Череп А.В. Чеберко Л.В. Інноваційний тип розвитку як основа досягнення стратегічних цілей підприємствами агропромислового сектору. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2018 р., випуск 4 (132). С.119- 124

171. Шубравська О. В., Прокопенко К. О. Розвиток агроінноваційної діяльності в Україні. *Економіка АПК*. 2013. № 4. С. 77–81.

172. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. М. : ЭКСМО, 2007. 864 с.

173. Шумпетер Й. Теория экономического развития/ Й. Шумпетер. М. : Прогресс, 1992. 231 с.

174. Эффективное развитие АПК в условиях экономической неопределенности : монография / Л.Е. Красильникова; отв. ред. Н.А. Светлакова; М-во с.-х. РФ, Федеральное гос. бюджетное образов.

учреждение высшего образов. «Пермская гос. с.-х. акад. им. акад. Д.Н. Прянишникова». Пермь : ИПЦ «Прокрость», 2016. 213 с.

175. Яковец Ю.В., Эпохальные инновации XXI века / Ю.В. Яковец М.: Экономика, 2004. 443 с.

176. Aboody D., Lev B. Information Asymmetry, R&D, and Insider Gains. *Journal of Finance*. 2000. Vol. 55, No 6. P. 2747-2766. doi:10.1111/0022-1082.00305.

177. Acemoglu D., Johnson S. and Robinson J. A. Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth // *Handbook of Economic Growth*. Volume 1 / P. Aghion, S. N. Durlauf (eds.). Amsterdam: North-Holland. 2005. pp. 385–472.

178. Aghion P. and Roulet A. Growth and the Smart State. *Annual Review of Economics*, 2014. №6(1), p. 913–926.

179. Arrow K. The Economic Implication of Learning by Doing // *Review of Economic Studies*. 1962. Vol. 29, No 3. P. 155-173.

180. Arrow, K. J., H. B. Chenery, B. S. Minhas, R. M. Solow. Capital-Labor Substitution and Economic Efficiency. *Review of Economics and Statistics*. 1961. 43(3). pp. 225–250.

181. Best, M. H. The New Competition: Institutions of Industrial Restructuring / M. H. Best. Cambridge : Polity Press, 2002. 420 p.

182. Bertalanffy L. von. *General System Theory; Foundations, Development, Applications*. N. Y.: George Braziller. 1968. 153 p.

183. Brandt L., van Biesebroeck J. and Zhang Y. Creative accounting or creative destruction?: Firm-level productivity growth in Chinese manufacturing. *Journal of Development Economics*. 2012. 97(2), 339–351.

184. Castellacci F, Natera J. M. The Dynamics of National Innovation Systems: A Panel Co-Integration Analysis of the Co-Evolution Between Innovative Capability and Absorptive Capacity. *Research Policy*. 2013. Vol. 42, No 3. P. 579-594.

185. Cherep A., Chernikova N.M. Innovative approaches to determination of economic digitization in the modern stage of enterprise development. *Intellectual*

Economics. ISSN online 1822- 8038/ ISSN print 1822- 8011. Executive editor. Mgr. Marius Laurinaitis. 2019. Vol. 13, № 2 p. 116- 121

186. Freeman C. Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan / Freeman C. London: Frances Printer Publishers, 1987. 168 p.

187. Hekkert M. P., Suurs R. A. A., Negro S. O., Kuhlman S., Smits R.E.H.M. Functions of Innovation Systems: A New Approach for Analyzing Technological Change. *Technological Forecasting and Social Change*. 2007. Vol. 74, No 4. P. 413-432.

188. Humenyuk Halyna, Yemtsev Victor, Salyga Kostiantyn, Pavliuk Tetiana, Pavlova Halyna. Dichotomy and interdependence in strategic management concerning innovative and investing activities of organizations. *Academy of Strategic Management Journal*. 2020. Volume 19, Issue 3. URL : <https://www.abacademies.org/articles/dichotomy-and-interdependence-in-strategic-management-concerning-innovative-and-investing-activities-of-organizations-9350.html>

189. Khalatur S. Finding of alternative sources of innovations finding in agriculture *Технологический аудит и резервы производства*. 2017. № 3/5 (35). С. 20–25. URL: <http://journals.uran.ua/tarp/article/view/104898/100839>

190. Khalatur S., Khaminich S., Budko O., Dubovych O., Karamushka O. Multiple system of innovation investment decisions adoption with synergetic approach usage *Entrepreneurship and Sustainability*, 2020. Vol. 7, Num. 4, 2745-2763. URL : [http://doi.org/10.9770/jesi.2020.7.4\(12\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2020.7.4(12)).

191. Kingston W. The Political Economy of Innovation (Studies in Industrial Organization). / W. Kingston. Springer, 1984. 272 p.

192. Kleinknecht A. Innovation Patterns in Crisis and Prosperity. *Scumpeters Long Cycle Reconsidered*. L., Macmillan Prtss, 1987.

193. Lundvall B. A., Johnson B. The Learning Economy. *Journal of Industry Studies*. 1994. Vol. 1, No 2. P. 23-42.

194. Lundvall B. A. National Innovation Systems - Analytical Concept and Development Tool. *Industry and Innovation*. 2007. Vol. 14, No 1. P. 95-119.

195. Mensh G. Das technologische Patt: Innovationen ubervinden die Depression / G. Mensh. Frankfurt, 1975. P. 18–19.
196. Patel P., Pavitt K. The Nature and Economic Importance of National Innovation Systems // *STI Review*. 1994. No 14. P. 9-32.
197. Pavitt K. Innovation Processes // Nelson R. R., Mowery D. C., Fagerberg J. (eds.) *The Oxford Handbook of Innovation*. Oxford: Oxford University Press. 2006. P. 86-114.
198. Pavlova G., Goncharenko O., Bezus R., Masliaieva O., Didur K. Conceptual basis for innovative potential of agricultural production implementation. *Academy of Entrepreneurship Journal*. 2018. Vol. 24 Issue 2. P.1-6. URL : <https://www.abacademies.org/articles/conceptual-basis-for-innovative-potential-of-agricultural-production-implementation-7337.html>
199. Pavlova G., Goncharenko O., Yakubenko Yu. Institutionalization of innovation transformations of agricultural production in the context of providing economic security. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 1 (13). Ч. 1. С. 83-87. URL : http://journals.uran.ua/nvp_chntu/article/viewFile/131450/127439 (Web of Science).
200. Perroux F. Economic space: theory and applications / F. Perroux // *Quarterly Journal of Economics*. 1950. Vol. 64. P. 89–104.
201. Perroux F. Note sur la ville considerée comme pôle de développement et comme foyer du progrès / F. Perroux // *Revue Tiers-Monde*. 1967. T. 8, №32. P. 1147–1158
202. Romer P. M. Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*. 1990. Vol. 98, No 5. P. 71-102.
203. Romer P. M. Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*. 1986. Vol. 94, No 5. P. 1002-1037.
204. Vinichenko I.I., Trusova N.V., Kurbatska L.M., Polehenka M.A., Oleksiuk V.O Imperatives of Quality Insuring of the Production Cycle and Effective Functioning Process of the Enterprises of Agro-Product Subcomplex of Ukraine. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2020. Vol. 11. №. 4(50). PP. 1462-1481.

205. Williamson O. E. Transaction Cost Economics : How It Works ; Where It Is Headed *The Economist*. 1998. № 146:1. P. 23–58.

206. Winter S. G. Schumpeterian Competition in Alternative Technological Regimes / S. G. Winter. *Journal of Economic Behaviour and Organization*. 1984. №5. P. 287–320.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця 1

Показники для розрахунку ресурсного забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва за звітними даними сільськогосподарських підприємств України

Показники	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Інвестиції в основний капітал (у поточних цінах), млн грн.	9295,0	12106,0	17981,0	19090,0	18640,0	18388,0	29310,0	49660,0	63401,0	65059
Валова продукція сільськогосподарських підприємств (у постійних цінах 2010 р.), млн грн.	96273,6	94089,0	121053,7	113082,3	136590,9	139058,4	131918,6	145119,0	140535,2	158306,5
Площа с.-г. угідь сільськогосподарських підприємств на кінець року, тис. га	20864,4	21058,7	21107,4	21232,5	20665,5	20437,2	20548,9	20746,9	20639,7	20005,2
Матеріальні витрати, млн. грн.	42405,899	52528,245	70732,22	84855,675	88541,728	108700,9	153108,9	183175,5	242313,7	247997,2
Вартість основних засобів на кінець року, млн грн.	62082,1	73582,5	86717,8	99284,8	110953,1	118752,4	137883,4	174884,4	224885,4	259316,5
Питома вага матеріальних витрат на основне виробництво с.-г. продукції, %	69,3	70,0	71,2	68,6	69,6	70,5	73,7	72,1	59,8	56,0
Енергетичні потужності в розрахунку на 100 га посівної площі, кВт	199,0	193,0	187,0	213,0	218,0	208	166	175	165	163
Продуктивність праці в с. -г. - х підприємствах, тис.грн.	62,4	132,7	165,2	159,7	201,2	227,8	223,3	275,3	271,5	313,6
Чистий прибуток сільськогосподарських підприємств, млн. грн.	7474,4	17253,6	25267,0	26728,4	14925,7	21413,4	101912,2	89816,3	78457,7	66878,1

Джерело: [80, с. 18, 26, 38, 59; 81, с. 17, 26, 60; 82, с. 17, 26, 60; 83, с. 14; 91, с. 14; 85, с. 17, 26; 129, с. 33, 44, 80, 210, 378; 130, с. 34, 44, 202, 352; 131, с. 33,43, 209; 128, с. 71; 97, с. 65; 144 с. 146; 145, с. 141; 146, с.131; 132, с. 46, 58, 64, 86,174,183; 11, с. 10; 86, с. 17; 87, с. 11; 147, с. 363; 133, с. 23, 58,84,174,182,224; 88, с. 4; 89, с. 4; 90, с. 4;127, с.23,46,58,168-169,177;91]

Додаток А

Таблиця 2

Динаміка показників ресурсного забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва за даними сільськогосподарських підприємств України

Показники	Роки									
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Інвестиції в основний капітал (у поточних цінах) на 100 грн с.-г. продукції, грн;	9,7	12,9	14,8	16,9	13,6	13,2	22,2	34,2	45,1	41,1
Інвестиції у основний капітал на 1 га с.-г. угідь, грн	446	575	852	900	902	900	1426	2394	3072	3252
Фондоємність на 100 грн с.-г. продукції, грн	65	78	72	88	81	85	105	121	160	164
Фондовіддача на 100 грн середньорічних виробничих фондів, грн;	155,1	127,9	139,6	113,9	123,1	117,1	95,7	83,0	62	61
Матеріалоємність на 100 грн с.-г. продукції, грн	44,0	55,8	58,4	75,0	64,8	78,0	116,0	126,0	172,0	157,0
Матеріаловіддача на 100 грн матеріальних витрат, грн;	227,0	179,0	171,0	133,0	154,0	128,0	86,0	79,0	58,0	64,0
Питома вага матеріальних витрат на основне виробництво с.-г. продукції, %	69,3	70,0	71,2	68,6	69,6	70,5	73,7	72,1	59,8	56,0
Енергозабезпеченість на 100 га посівних площ, кВт;	199	193	187	213	218	208	166	175	165	163
Вироблено продукції на 1га с.-г. угідь, грн;	4614	4468	5735	5326	6610	6804	6420	6995	6809	7913
Продуктивність праці в с. -г. -х підприємствах, тис.грн.	62,4	132,7	165,2	159,7	201,2	227,8	223,3	275,3	271,5	313,6
Чистий прибуток сільськогосподарських підприємств, млн. грн.	7474,4	17253,6	25267,0	26728,4	14925,7	21413,4	101912,2	89816,3	78457,7	66878,1

Джерело: розраховано за: [додаток А, табл.1].

Додаток Б

Таблиця 1

Інвестиції в основний капітал за регіонами України (у поточних цінах), млн грн.

Адміністративно-територіальна одиниця	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Вінницька	504,3	960,2	1946,6	1437,9	1269,6	1528,1	2143,2	3327,3	4580	4742
Волинська	77,5	108,6	209	228,3	242,7	285,1	791,9	739,0	1106	1425
Дніпропетровська	673,1	925,7	1426,8	1226,3	1028,7	1323,6	1696,1	3605,5	3862	3135
Донецька	619,5	640	950,9	596,3	810,3	321,3	497,8	876,7	1312	1187
Житомирська	128	177,6	274,7	452,7	474,9	503,5	815,4	1276,1	2625	2264
Закарпатська	57,1	42,9	54,7	43,7	58,1	41,2	65,6	84,1	95,6	202,5
Запорізька	355,2	582	723,6	585	486,4	603,5	1215,2	2610,1	2922	2077
Івано-Франківська	81,3	133,1	260,3	331,1	407,5	374,5	927,6	480,0	796	1099
Київська	886,9	950,8	1170,3	1441	1514,8	1593,7	2793,9	4104,7	4657	6677
Кіровоградська	369,3	885	1521,3	1284,7	1036,1	1259,6	1849	3626,2	3434	3267
Луганська	200,1	277,3	326,8	480,3	414,8	199	285,4	1488,2	1192	1168
Львівська	321,9	431	643,9	354,8	406,7	447,9	649,7	1092,1	1350	1421
Миколаївська	308,7	457,6	734	486,1	580,3	709,6	1226,3	2491,1	2582	2383
Одеська	489,3	498	945,9	569,8	557,5	852,2	1153,3	2626,7	3546	3330
Полтавська	491,1	628,7	1038,6	1574,5	1845,3	1568,2	2000,6	3580,3	4757	4082
Рівненська	206,9	171	205,9	188,3	255,8	284,6	400,1	491,9	1434	1091
Сумська	192,9	280	449	557	659,7	814,9	1242,8	2067,3	2723	2651
Тернопільська	244,9	516,5	549	715,6	849,2	586,9	909	1628,2	2539	2781
Харківська	342,7	407,3	733	968,8	939,4	918,9	1789,5	3033,0	3601	2967
Херсонська	529	614,6	753,5	666,7	543,7	661	1285,1	2370,4	3180	2691
Хмельницька	324,2	471,8	810,2	1153,2	827,2	814,9	1553,3	1810,5	2709	3123
Черкаська	1026,4	872,2	880,1	1035	1030,3	1148,3	1602,2	2685,3	3176	3833
Чернівецька	172,5	137,7	164	177,9	237,1	271,1	247,1	224,7	284	406
Чернігівська	281,5	365,4	647,5	918,7	1066,6	820,9	1275,2	2094,4	3374	3938

Джерело: [39, с.49; 40, с.30; 41, с. 31;42, с. 31; 43, с. 31; 44, с. 29; 45,с.34;114, с.163,169; 115, с.161,167]

* без урахування даних тимчасово окупованих територій і в зоні проведення АТО

Додаток Б

Таблиця 2

Валова продукція сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах (у постійних цінах 2010 року), млн грн.

Адміністративно-територіальна одиниця	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Вінницька	6385	6451	8143	7765	10621	12320	10940	13795	12955	15153
Волинська	1351	1410	1658	1884	2023	2405	2375	2572	2853	3168
Дніпропетровська	7234	7238	8680	6644	9313	8424	9111	9146	9355	9656
Донецька	4614	4909	5974	5448	5788	5193	3787	4374	4382	3900
Житомирська	2150	2081	2766	3274	3712	4094	3391	4310	4454	5222
Закарпатська	187	145	205	233	225	272	312	355	333	375
Запорізька	4500	4383	5095	3497	4830	4767	5304	5451	5372	4490
Івано-Франківська	858	954	1447	1664	1751	2046	1759	1807	1992	2082
Київська	7613	7303	8905	9749	10159	10739	9491	10265	9628	12884
Кіровоградська	4761	4840	6693	5400	7486	7076	6728	7434	5936	7547
Луганська	2902	2569	3527	3522	3643	3000	2209	2967	2801	2937
Львівська	1801	1862	2248	2626	2899	3204	3045	3321	3817	4203
Миколаївська	3863	3894	4558	3527	5289	4989	5003	5651	5043	5537
Одеська	4507	4520	4808	3493	6138	6006	5615	6915	7094	7120
Полтавська	7513	6564	9493	8266	10500	9766	10754	11439	8970	11749
Рівненська	1359	1341	1585	1741	1886	2160	1994	2260	2436	2680
Сумська	3383	2785	4630	4997	6129	6771	6596	6849	6849	7994
Тернопільська	2574	2382	3264	3715	3782	4815	4130	4444	5354	5702
Харківська	5406	4587	7294	6325	8132	8702	8110	8865	7653	8398
Херсонська	3621	3629	4822	3267	4590	5071	5747	5783	5875	5956
Хмельницька	3473	3770	4785	5957	6627	8340	7053	7540	8623	9035
Черкаська	8493	9096	10893	10577	11336	11103	10986	11373	10036	12488
Чернівецька	743	844	1035	1057	1062	1266	948	918	1053	1160
Чернігівська	3671	3237	4607	5443	5765	6532	6531	7286	7674	8871

Джерело: [7, с.14; 126, с.221; 144, с.217; 145, с. 205;133,с.51; 127, с. 51]

* без урахування даних тимчасово окупованих територій і в зоні проведення АТО

Додаток Б

Таблиця 3

Площа с. - г. угідь сільськогосподарських підприємств, тис. га

Адміністративно-територіальна одиниця	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Вінницька	958,2	1085	1104,4	1160	1146,8	1099,5	1279	1112	1108	1204
Волинська	212,4	232,5	219,5	221,1	232,4	224,9	256,8	251,6	269	254
Дніпропетровська	1209,9	1490,2	1478,3	1480,6	1480,1	1404	1429	1331	1324	1293
Донецька	1016,6	1115,2	1112,1	1081,4	1072,8	1115,9	1134,5	754	692	696
Житомирська	395	447,3	412,5	437,5	486,1	506,9	612,3	531	596	688
Закарпатська	34,8	44,3	37,8	35,2	31,5	35,8	37,4	38	40	33
Запорізька	1156,1	1345,3	1352	1335,4	1310,3	1275,2	1367	1233	1252	1161
Івано-Франківська	108,4	112,5	121,9	135,9	150,5	168,4	136,3	211,6	191	174
Київська	918,9	1005,8	1040,2	1117,8	1078,3	1072,1	960,3	1097	1123	920
Кіровоградська	1022,5	1260,9	1267,3	1280,2	1242,8	1255,7	1259,7	1233	1231	1208
Луганська	791	894,2	899,1	887,3	958,7	905,6	878,7	688	685	643
Львівська	208,5	254,3	273,1	284,8	335,7	362,8	275,3	390,3	347	366
Миколаївська	916,6	1191,2	1159,6	1103,9	1104,3	1124,4	1017,3	1007,7	1040	1010
Одеська	1199,4	1429,4	1428,8	1467,2	1503,7	1514,6	1215,1	1371,8	1358	1346
Полтавська	1075,7	1400,6	1416,1	1453,2	1461,6	1437,5	1359,7	1268,2	1377	1300
Рівненська	290,1	301,6	278,6	269,3	303,6	308	276,3	260,5	286	285
Сумська	735,8	773,9	806,4	843,5	851,6	873,2	1018,7	884,7	897	964
Тернопільська	454,3	492,4	501,7	506,5	526,8	530	514,6	519	494	583
Харківська	1212	1273,4	1339,4	1314,8	1322,7	1243,5	1246,5	1256,8	1254	1292
Херсонська	804,7	981,2	992,8	1005,8	983,4	986,1	1008,8	982,1	961	853
Хмельницька	621,2	715	716	763,1	816,9	1121	894	818,9	857	923
Черкаська	849,6	968,9	945,8	928	994,3	934,2	996,6	980,4	905	939
Чернівецька	118,8	133,3	140,4	141	141,9	129,4	128,1	124,5	123	115
Чернігівська	418,3	861,7	887,1	930,7	1022,7	1037,1	1002,3	1137,3	1141	1065

Джерело: [7, с.14,19; 80, с.26; 81, с.26; 82, с. 23; 83, с. 26;84, с.26; 85, с. 26; 48;49; 50]

* без урахування даних тимчасово окупованих територій і в зоні проведення АТО

Додаток Б

Таблиця 4

Витрати на виробництво продукції сільського господарства, млн грн.

Адміністративно-територіальна одиниця	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Вінницька	3397	4228,4	5727,8	7574,8	6940,4	10211,4	18409,9	23416,3	25069,3	35 654,5
Волинська	1068	1171,5	1539,1	1797,6	2045,3	2635,8	4454,3	6124,4	6942,0	8 527,2
Дніпропетровська	4648,1	5523,6	7097,6	7823,2	8360,4	9215,6	14502,3	18097,3	19913,2	21 355,5
Донецька	3707,4	4645,8	6414	6234,7	6864,8	7465,5	6665,9	8390,1	7744,6	9 684,9
Житомирська	1050	1420,6	1590,1	2125,1	2528,1	3357,7	5258,5	6323,1	8432,4	11 446,1
Закарпатська	124,9	95,7	161,1	157,7	165,5	232,1	612,3	652,7	675,7	759,5
Запорізька	2443,1	3040,3	3992,1	4552,5	4667,1	5258,4	8606,1	11187,4	11776,7	12 987,2
Івано-Франківська	751,4	848,8	1237,7	1686,8	1832	2699	3686,2	4272,5	5125,4	6 214,8
Київська	6387,7	7180,2	9116,4	10901,7	11638,5	14428,6	21026,9	27071,6	29973,3	32 715,7
Кіровоградська	2351,5	2910,3	4200,4	4833	5493,8	6277,2	11067,3	14223,5	14202,2	16 057,1
Луганська	1847,3	2044,9	2584,9	3263,8	3405	2254,1	3561,9	5057,1	6226,8	7 002,2
Львівська	1263,2	1494,1	2091,2	2366,8	2928,2	5377,8	5441,8	6362,3	7199,7	9 165,5
Миколаївська	2002,6	2762,1	3386	3568,6	4108,1	5345,6	9273,9	11631,8	10556,8	11 496,2
Одеська	2391,7	3049,6	3989,9	4124	5105,6	6253,5	10583,7	13478,7	14686,6	17 251,2
Полтавська	3955,5	5866,7	7631,7	9191,8	10217,9	12617,7	18413,9	23258,9	24702,0	26 574,7
Рівненська	1057,5	1137,2	1740,9	1909,7	2298,6	2960,4	3734,2	4655,8	5447,1	7 370,4
Сумська	1786,8	2152,6	3228,2	4074,7	4569,6	5616,9	9188,2	11728,6	14009,5	18 095,2
Тернопільська	1763,8	2095	3105,1	3724,7	3850,6	5403,9	7088,1	8600,2	10990,9	13 102,8
Харківська	3648,7	4256,6	5708,6	6500,4	7259,7	8223,2	12368,3	16493,1	17879,4	19 768,3
Херсонська	1923,4	2314,7	3071,6	3263,4	3945,3	5019,8	7212,3	9821,7	10548,6	12 637,8
Хмельницька	2148,6	2790,6	3932,4	5011,7	5997	7423	10808,1	12526,6	16528,5	19 305,1
Черкаська	4670	5923,5	7871,8	16958,5	9679,8	10649,2	17862,6	20855,2	26768,3	33 876,4
Чернівецька	587,2	789,5	990,6	1103	1068,7	1197,5	1682,9	2005,1	1849,0	2 571,6
Чернігівська	2190,6	2683,2	3924,4	5236,6	6374,8	8384,1	11726,2	14541,1	47252,5	22 922,5

Джерело: [80, с.60; 81, с.60; 82, с. 47; 83, с. 58; 84, с. 47; 86, с.60; 87, с.48; 147, с.19; 9;10; 11]

* без урахування даних тимчасово окупованих територій і в зоні проведення АТО

Додаток Б

Таблиця 5

Матеріальні витрати, млн грн.

Адміністративно-територіальна одиниця	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Вінницька	2335,8	2923,1	4036,4	5357,8	4700,5	7488,7	14130,7	17723,2	15829,7	18 526,6
Волинська	788,2	907,4	1236,8	1421,9	1617,2	2147	3767,8	5134,1	5092,6	6 120,9
Дніпропетровська	3301,6	4071,4	5217,6	5584,4	5953,9	6781,3	10900,7	13204,9	12139,3	13 835,9
Донецька	2486,6	3179,8	3982,7	4366,8	4585,9	4390,7	4751,3	6057,4	4351,0	5 559,8
Житомирська	708,7	1005,8	1153,8	1507,6	1783,8	2449,9	3784,6	4555,0	4448,6	6 048,9
Закарпатська	75,4	58	111,1	111,4	109,7	166,7	475,6	499,5	350,6	399,1
Запорізька	1567,2	1947	2626,3	2798,2	2973,5	3467,3	6018,9	7887,1	7253,8	8 118,4
Івано-Франківська	561,8	660,3	984,8	1393,5	1453,5	2094,2	3066,6	3404,0	3241,0	3 863,4
Київська	4466,8	5178,4	6564,5	7933,8	8535,7	10892,1	16065,3	19733,9	17154,0	17 951,4
Кіровоградська	1488,1	1881,6	2802,1	3108,1	3540,1	4109,1	7760,1	9859,7	7937,4	8 817,7
Луганська	1318,4	1434	1843,9	2171	2190,3	1507,8	2443,4	3525,4	3396,0	3 832,0
Львівська	966,5	1186,3	1720,6	1851,3	2215,6	3668,2	4216,2	5009,6	4374,4	5 880,3
Миколаївська	1303,1	1879,7	2335	2272,3	2729,8	3737,6	6566,1	8214,4	6099,2	6 903,6
Одеська	1536,2	2009,4	2662,9	2693,7	3443,5	4401,6	7879,6	9822,5	8770,4	10 221,5
Полтавська	2660,2	3868,7	5101	5950,4	6588,1	8324,7	12394,3	14983,9	13436,6	13 660,9
Рівненська	788,5	819,3	1350	1424,1	1745,1	2013,9	2720,5	3301,7	3206,7	4 450,7
Сумська	1247,9	1478,5	2374,8	2853,8	3157	3995	6721	8277,4	7597,1	9 201,0
Тернопільська	1342,2	1576,6	2430	2739,2	2904,8	3991,9	5366,4	6237,9	6382,5	7 337,1
Харківська	2515,2	2906,4	4081,1	4520,3	5033,8	5834,6	8914,7	11807,7	10394,7	11 619,6
Херсонська	1265,4	1504	2048,6	2094	2660,5	3407,3	5253,9	7035,6	4927,4	6 530,8
Хмельницька	1539,6	2040	3011,3	3783,2	4435,3	5554	8226,6	8867,2	8752,2	10 127,7
Черкаська	3451,3	4473,6	5956,8	10351,9	6930	7702,4	13160,7	15188,0	14120,2	16 408,0
Чернівецька	459,1	605,4	783,3	739,1	813,4	850	1237,9	1500,0	1086,6	1 306,8
Чернігівська	1546,9	1829,9	2850,2	3736	4360,6	6164,9	8693,1	10376,8	37322,8	11 734,6

Джерело: [80, с.61; 81, с.61; 82, с. 48; 83, с.48; 84, с. 61; 86, с.59; 87, с.21; 147, с.20; 9;10; 11]

* без урахування даних тимчасово окупованих територій і в зоні проведення АТО

Додаток Б

Таблиця 6

Вартість основних засобів на кінець року, млн грн.

Адміністративно-територіальна одиниця	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Вінницька	2445,4	2914,3	4592,7	5668,3	6496,1	7507,1	8860,4	11049,3	14156,9	17320,6
Волинська	1356,3	1402	1543,8	1686,9	1823,3	2054,6	2669,1	3150,0	3925,5	4917,8
Дніпропетровська	4080,5	4855,6	5950,9	6761,4	7345,7	8202,3	9280,3	12041	14795,3	16685,2
Донецька	4743,9	5450,3	6102,6	6337,5	6717,1	6602,2	6796,8	7299,2	8215,5	8911,8
Житомирська	1122,1	1258,7	1466,1	1820,3	2178,8	2540,2	2987,8	3956,3	6206,4	7995,3
Закарпатська	271,9	391,5	435,6	471,6	519,9	549,6	594,1	646,8	711,0	873,4
Запорізька	3182,8	4454,7	4918,9	5197,4	5353	5601,6	6348,7	8306,5	10246,6	11242,5
Івано-Франківська	1193,7	1332,1	1537,6	1784,4	2074,3	2316,8	3054,2	3262,6	3622,3	4287,9
Київська	6557,2	7578,2	8247,3	9149,6	10065,4	10951,1	12797,8	15673,7	18671,4	23312,9
Кіровоградська	2345	3341,1	4609,8	5582,6	6235,6	7056,8	8300,9	11115,9	13316,5	15480,8
Луганська	1725,1	1948,9	2140,2	2416,4	2590,1	2637,1	2736,7	3986,6	4808,8	5550,3
Львівська	1664,2	1733,3	2290,6	2542	2803,6	3098	3522,7	4318,7	5222,9	6163,0
Миколаївська	2520,8	2477,1	3011,6	3233,1	3560,3	3975,7	4657,3	6366,1	8100,3	9582,4
Одеська	3016,4	3665,6	4381,4	4703,1	4990,5	5521,3	6226,5	8223,6	10829,3	13015,4
Полтавська	3969,9	5172,4	5935	7157,6	8590	9695,1	11053	13752,4	17310	19917,9
Рівненська	951,7	1058,6	1177	1269,8	1417,4	1594,7	1844,8	2102,4	3258,3	3947,3
Сумська	1753,9	2065,9	2369,1	2733,4	3157,1	3692,6	4484,1	5799,3	7626,1	9189,7
Тернопільська	1538,3	2186,6	2587,1	3080	3728,1	3954	4526	5731,8	7666,2	9701,7
Харківська	3744,8	4045,6	4466,5	5055	5563,7	5994,6	7114,1	9173,3	11525,1	13152,4
Херсонська	2352,3	2842,5	3398,1	3819,9	4074,8	4454,8	5364,7	7139,3	9495,8	11279,8
Хмельницька	1912,2	2389,8	3049,6	4011,4	4526,2	4974,6	6131,9	7357,2	9145,1	11385,1
Черкаська	3469,1	3934,3	4494,8	4665,1	5261,5	5918,3	6929,7	8790,3	10901,5	13412,6
Чернівецька	365,9	464,5	591,5	710,9	909,6	1127,2	1300,7	1413,3	1672,6	1994,2
Чернігівська	2421,1	2857,8	3335,7	4003,7	4775,7	5249,9	6083,4	7603,6	10175,7	12994,4

Джерело: [9-10; 39, с. 30; 40, с. 31; 41, с. 26; 42, с.31; 43, с.30; 44, с.29; 80, с. 58; 81, с. 60; 82, с. 60; 83, с.58; 84, с. 60; 85, с.57; 87, с.20; 86, с.48; 45; 114, с.163, 92; 115, с.161,46]

* без урахування даних тимчасово окупованих територій і в зоні проведення АТО

Додаток Б

Таблиця 7

Енергетичні потужності на 100 га посівної площі, кВт

Адміністративно-територіальна одиниця	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Вінницька	230	211	199	509	665	731	182	199	194	197
Волинська	517	434	386	340	306	285	261	245	245	251
Дніпропетровська	164	183	183	213	204	178	170	176	162	167
Донецька	202	205	205	200	199	135	175	182	160	163
Житомирська	243	211	185	172	158	137	126	133	117	119
Закарпатська	610	500	358	471	303	305	235	208	215	217
Запорізька	151	185	188	192	191	187	171	191	161	168
Івано-Франківська	338	299	248	281	199	172	296	285	159	163
Київська	260	273	268	255	261	231	246	260	236	238
Кіровоградська	151	152	156	164	163	162	161	171	181	183
Луганська	146	148	178	184	169	160	145	152	160	167
Львівська	393	293	264	225	187	190	187	161	147	146
Миколаївська	132	127	125	146	139	146	148	170	139	141
Одеська	192	180	179	190	174	163	144	147	142	146
Полтавська	180	183	186	190	189	195	181	188	188	191
Рівненська	318	241	213	224	215	189	158	154	150	148
Сумська	179	161	141	142	215	130	126	136	135	141
Тернопільська	190	161	151	151	150	149	163	143	146	142
Харківська	177	187	168	169	169	168	163	173	163	167
Херсонська	176	174	175	209	197	199	139	148	140	143
Хмельницька	245	189	156	152	146	141	141	135	135	139
Черкаська	199	190	192	203	198	184	172	195	187	191
Чернівецька	289	240	209	175	182	180	160	189	171	173
Чернігівська	229	200	173	164	155	148	138	145	139	142

Джерело: [125, с. 86; 74, с. 42; 126, с. 362; 129, с.378; 130, с.355; 75]

Додаток Б

Таблиця 8

Фондовіддача на 100 грн. виробничих фондів, грн.

Адміністративно-територіальна одиниця	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Вінницька	261	221	177	137	163	164	123	125	92	87
Волинська	100	101	107	112	111	117	89	82	73	64
Дніпропетровська	177	149	146	98	127	103	98	76	63	58
Донецька	97	90	98	86	86	79	56	60	53	44
Житомирська	192	165	189	180	170	161	113	109	72	65
Закарпатська	69	37	47	49	43	49	53	55	47	43
Запорізька	141	98	104	67	90	85	84	66	52	40
Івано-Франківська	72	72	94	93	84	88	58	55	55	49
Київська	116	96	108	107	101	98	74	65	52	55
Кіровоградська	203	145	145	97	120	100	81	67	45	49
Луганська	168	132	165	146	141	114	81	74	58	53
Львівська	108	107	98	103	103	103	86	77	73	68
Миколаївська	153	157	151	109	149	125	107	89	62	58
Одеська	149	123	110	74	123	109	90	84	66	55
Полтавська	189	127	160	115	122	101	97	83	52	59
Рівненська	143	127	135	137	133	135	108	107	75	68
Сумська	193	135	195	183	194	183	147	118	90	87
Тернопільська	167	109	126	121	101	122	91	78	70	59
Харківська	144	113	163	125	146	145	114	97	66	64
Херсонська	154	128	142	86	113	114	107	81	62	53
Хмельницька	182	158	157	149	146	168	115	102	94	79
Черкаська	245	231	242	227	215	188	159	129	92	93
Чернівецька	203	182	175	149	117	112	73	65	63	58
Чернігівська	152	113	138	136	121	124	107	96	75	68

Джерело: розраховано за даними табл. 2, 6 додатку А

Додаток Б

Таблиця 9

Матеріаловіддача на 100 грн. матеріальних витрат, грн.

Адміністративно-територіальна одиниця	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Вінницька	273	221	202	145	226	165	77	78	82	82
Волинська	171	155	134	132	125	112	63	50	56	52
Дніпропетровська	219	178	166	119	156	124	84	69	77	70
Донецька	186	154	150	125	126	118	80	72	101	70
Житомирська	303	207	240	217	208	167	90	95	100	86
Закарпатська	248	250	185	209	205	163	66	71	95	94
Запорізька	287	225	194	125	162	137	88	69	74	55
Івано-Франківська	153	144	147	119	120	98	57	53	61	54
Київська	170	141	136	123	119	99	59	52	56	72
Кіровоградська	320	257	239	174	211	172	87	75	75	86
Луганська	220	179	191	162	166	199	90	84	82	77
Львівська	186	157	131	142	131	87	72	66	87	71
Миколаївська	296	207	195	155	194	133	76	69	83	80
Одеська	293	225	181	130	178	136	71	70	81	70
Полтавська	282	170	186	139	159	117	87	76	67	86
Рівненська	172	164	117	122	108	107	73	68	76	60
Сумська	271	188	195	175	194	169	98	83	90	87
Тернопільська	192	151	134	136	130	121	77	71	84	78
Харківська	215	158	179	140	162	149	91	75	74	72
Херсонська	286	241	235	156	173	149	109	82	119	91
Хмельницька	226	185	159	157	149	150	86	85	99	89
Черкаська	246	203	183	102	164	144	83	75	71	76
Чернівецька	162	139	132	143	131	149	77	61	97	89
Чернігівська	237	177	162	146	132	106	75	70	21	76

Джерело: розраховано за даними табл. 2, 5 додатку Б

Додаток Б

Таблиця 10

Вироблено продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах на 1 га с.-г. угідь, грн.

Адміністративно-територіальна одиниця	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Вінницька	6664	5946	7373	6694	9261	11205	8554	12406	11692	12586
Волинська	6361	6065	7554	8521	8705	10694	9248	10223	10606	12472
Дніпропетровська	5979	4857	5872	4487	6292	6000	6376	6872	7066	7468
Донецька	4539	4402	5372	5038	5395	4654	3338	5801	6332	5603
Житомирська	5443	4652	6705	7483	7636	8077	5538	8117	7473	7590
Закарпатська	5374	3273	5423	6619	7143	7598	8342	9342	8325	11364
Запорізька	3892	3258	3768	2619	3686	3738	3880	4421	4291	3867
Івано-Франківська	7915	8480	11870	12244	11635	12150	12905	8540	10429	11966
Київська	8285	7261	8561	8722	9421	10017	9883	9357	8573	14004
Кіровоградська	4656	3839	5281	4218	6023	5635	5341	6029	4822	6248
Луганська	3669	2873	3923	3969	3800	3313	2514	4313	4089	4568
Львівська	8638	7322	8231	9221	8636	8831	11061	8509	11000	11484
Миколаївська	4214	3269	3931	3195	4789	4437	4918	5608	4849	5482
Одеська	3758	3162	3365	2381	4082	3965	4621	5041	5224	5290
Полтавська	6984	4687	6704	5688	7184	6794	7909	9020	6514	9038
Рівненська	4685	4446	5689	6465	6212	7013	7217	8676	8517	9404
Сумська	4598	3599	5742	5924	7197	7754	6475	7742	7635	8293
Тернопільська	5666	4838	6506	7335	7179	9085	8026	8563	10838	9780
Харківська	4460	3602	5446	4811	6148	6998	6506	7054	6103	6500
Херсонська	4500	3699	4857	3248	4667	5142	5697	5888	6113	6982
Хмельницька	5591	5273	6683	7806	8112	7440	7889	9207	10062	9789
Черкаська	9996	9388	11517	11398	11401	11885	11023	11600	11090	13299
Чернівецька	6254	6332	7372	7496	7484	9784	7400	7373	8561	10087
Чернігівська	8776	3757	5193	5848	5637	6298	6516	6406	6726	8330

Джерело: розраховано за даними табл. 2, 3 додатку А

Додаток Б

Таблиця 11

Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах (на 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві у постійних цінах 2010 р., тис. грн.

Адміністративно-територіальна одиниця	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Вінницька	147,5	154,1	188,1	167,7	257,7	299,6	274,2	338,1	337,5	390,7
Волинська	78,2	97,9	121,9	153,4	175,6	219,4	242,5	291,2	327,0	385,7
Дніпропетровська	165,7	163,5	185,2	145,1	208,7	193,8	211,9	263,5	278,3	297,8
Донецька	103,3	112,1	132,6	134,0	155,7	222,7	179,7	243,0	257,0	234,9
Житомирська	92,7	99,7	146,1	195,9	228,5	235,8	204,4	303,0	304,9	358,5
Закарпатська	33,7	31,3	45,9	55,7	52,8	75,1	103,4	137,3	127,6	143,3
Запорізька	129,5	128,7	138,1	102,8	147,4	145,1	172,0	215,7	217,1	187,4
Івано-Франківська	126,5	161,8	206,6	271,3	310,5	263,7	321,3	235,0	280,7	360,4
Київська	150,0	143,3	180,3	193,2	204,5	236,0	226,9	250,2	251,0	323,6
Кіровоградська	150,3	154,4	196,0	161,4	237,1	223,9	215,6	259,3	207,1	271,9
Луганська	123,3	120,2	158,3	159,5	168,4	205,5	160,4	245,4	233,0	253,2
Львівська	125,1	151,7	188,3	225,3	247,6	274,3	261,8	378,5	413,4	415,9
Миколаївська	128,1	127,1	140,8	117,1	182,9	175,3	192,0	240,0	216,5	248,1
Одеська	97,9	106,5	109,6	87,9	160,3	164,9	160,2	222,7	226,1	234,9
Полтавська	154,8	128,8	173,2	147,8	199,1	185,1	210,0	261,5	212,6	297,2
Рівненська	99,0	102,6	123,5	152,7	170,9	224,4	230,0	277,5	310,2	358,6
Сумська	138,1	118,5	196,9	220,4	280,6	310,0	299,0	307,6	322,3	410,0
Тернопільська	158,7	149,1	209,0	233,7	237,1	278,9	258,1	346,0	402,4	415,0
Харківська	146,7	132,6	198,1	179,2	234,1	258,1	249,0	318,9	272,1	304,4
Херсонська	130,4	134,5	158,3	116,1	173,9	204,3	240,6	258,6	255,8	263,2
Хмельницька	130,9	156,3	199,5	247,1	277,7	332,3	264,0	321,3	365,2	387,9
Черкаська	209,6	224,7	256,8	255,0	275,9	288,8	277,2	301,0	272,4	356,4
Чернівецька	98,0	116,7	129,3	130,0	134,4	160,6	135,4	178,0	218,8	258,4
Чернігівська	110,3	103,3	144,4	170,6	194,9	220,0	226,2	278,2	285,1	333,3

Джерело: [28, с.77; 126, с.213; 131, с.229; 114, с.201; 127, с.60]

Додаток В

**Фінансовий результат діяльності сільськогосподарських підприємств за регіонами
України (чистий прибуток (збиток)*), млн.грн.**

Адміністративно-територіальна одиниця	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Вінницька	132,0	926,9	1829,9	1240,5	518,0	118,8	5706,5	7868,8	5860	6299,4
Волинська	42,7	133,4	206,2	284,8	200,3	276,4	954,8	982,9	1502	1760,7
Дніпропетровська	698,6	976,6	2016,2	1375,8	1494,4	1594,0	6627,0	4938,9	3492	4348,3
Донецька	402,8	935,1	1459,1	1417,1	1075,5	504,4	2106,9	1992,5	2043	1093,5
Житомирська	29,9	141,2	184,1	228,5	-73,3	-250,2	1832,4	2371,6	1907	2927,5
Закарпатська	2,1	-7,4	6,7	16,6	19,8	37,6	169,1	173,3	343	271,0
Запорізька	651,8	916,8	1162,5	526,9	512,1	1400,6	4780,9	4537,5	4109	2679,2
Івано-Франківська	108,6	427,6	295,5	497,4	383,9	-61,8	130,3	-153,0	546	949,6
Київська	842,2	1998,8	3036,2	4151,03	1894,3	2933,9	7043,1	6017,5	6505	9065,4
Кіровоградська	675,3	1297,1	1967,7	2200,8	1227,0	3308,6	8937,5	6560,5	3864	4610,4
Луганська	109,4	101,9	644,5	938,1	678,2	105,5	1468,5	2175,1	1882	2073,7
Львівська	8,0	399,2	308,6	1246,9	1102,1	1241,7	-371,1	807,9	1156	1937,4
Миколаївська	265,6	664,1	856,4	591,9	606,9	1263,8	3826,2	3607,1	2996	3494,7
Одеська	137,8	551,1	806,7	302,4	804,8	1891,7	4223,4	5106,8	5104	4579,6
Полтавська	893,2	1863,9	3058,6	2852,7	1922,0	4411,6	16469,1	11139,3	4835	6870,9
Рівненська	44,8	-15,1	21,6	87,9	-212,8	788,7	1129,4	1207,3	704	1395,7
Сумська	-107,8	-88,7	441,6	1001,2	276,6	728,4	4915,9	4128,8	3886	5196,4
Тернопільська	710,7	655,3	1003,2	739,7	65,1	-345,1	1322,1	905,1	-97	2879,9
Харківська	299,6	521,9	1598,9	1676,4	1046,0	1003,7	5999,6	5324,7	3757	6548,3
Херсонська	274,2	493,1	774,4	318,1	548,3	1156,1	4550,1	4243,4	3642	3383,6
Хмельницька	89,2	588,1	879,6	1393,9	793,5	930,9	3048,5	3579,7	1872	5683,0
Черкаська	1217,8	1711,0	2570,3	2540,5	1314,7	2718,1	7693,2	6038,3	4080	6459,0
Чернівецька	51,9	182,5	187,1	89,9	88,8	127,9	480,0	94,3	-695	328,7
Чернігівська	-159,2	1305,1	-416,0	982,4	-130,1	-497,5	5165,6	4301,5	4914	6741,3

Джерело: [80-87;11; 114, с.105-107; 115, с. 103-105]

* без урахування даних тимчасово окупованих територій і в зоні проведення АТО

Додаток Д

Таблиця 1

Рейтингова оцінка ресурсного забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва у 2017 р.

Регіон	інвестиції на 100 грн. с. - г. продукції, грн.	інвестиції на 1 га с. - г. угідь, грн.	Фондовіддача, грн.	Матеріаловіддача, грн.	Енергозабезпеченість, кВт	Вироблено на 1 га, грн.	чистий прибуток, млн.грн.	Продуктивність праці, тис. грн	Сума коефіцієнтів	Рейтинг
Вінницька	0,593	0,804	0,979	0,689	0,792	1,000	0,901	0,816	6,57	1
Київська	0,814	0,807	0,553	0,471	0,963	0,733	1,000	0,607	5,95	2
Черкаська	0,542	0,683	0,979	0,597	0,763	0,949	0,627	0,659	5,80	3
Тернопільська	0,797	1,000	0,745	0,706	0,596	0,927	-0,015	0,973	5,73	4
Волинська	0,661	0,800	0,777	0,471	1,000	0,907	0,231	0,791	5,64	5
Рівненська	1,000	0,975	0,798	0,639	0,612	0,728	0,108	0,750	5,61	6
Житомирська	1,000	0,857	0,766	0,840	0,478	0,639	0,293	0,738	5,61	7
Львівська	0,593	0,757	0,777	0,731	0,600	0,941	0,178	1,000	5,58	8
Сумська	0,678	0,591	0,957	0,756	0,551	0,653	0,597	0,780	5,56	9
Хмельницька	0,525	0,615	1,000	0,832	0,551	0,861	0,288	0,883	5,56	10
Херсонська	0,915	0,644	0,660	1,000	0,571	0,523	0,560	0,619	5,49	11
Полтавська	0,898	0,672	0,553	0,563	0,767	0,557	0,743	0,514	5,27	12
Харківська	0,797	0,559	0,702	0,622	0,665	0,522	0,578	0,658	5,10	13
Одеська	0,847	0,508	0,702	0,681	0,580	0,447	0,785	0,547	5,10	14
Дніпропетровська	0,695	0,568	0,670	0,647	0,661	0,604	0,537	0,673	5,06	15
Івано-Франківська	0,678	0,811	0,585	0,513	0,649	0,892	0,084	0,679	4,89	16
Чернігівська	0,746	0,575	0,798	0,176	0,567	0,575	0,755	0,690	4,88	17
Кіровоградська	0,983	0,543	0,479	0,630	0,739	0,412	0,594	0,501	4,88	18
Запорізька	0,915	0,454	0,553	0,622	0,657	0,367	0,632	0,525	4,73	19
Миколаївська	0,864	0,483	0,660	0,697	0,567	0,415	0,461	0,524	4,67	20
Донецька	0,508	0,369	0,564	0,849	0,653	0,542	0,314	0,622	4,42	21
Чернівецька	0,458	0,449	0,670	0,815	0,698	0,732	-0,107	0,529	4,24	22
Луганська	0,729	0,339	0,617	0,689	0,653	0,350	0,289	0,564	4,23	23
Закарпатська	0,492	0,465	0,500	0,798	0,878	0,712	0,053	0,309	4,21	24

Джерело: власні розрахунки

Таблиця 2

Рейтингова оцінка ресурсного забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва у 2018 р.

Регіон	інвестиції на 100 грн. с. - г. продукції, грн.	інвестиції на 1 га с. - г. угідь, грн.	Фондовіддача, грн.	Матеріаловіддача, грн.	Енергозабезпеченість, кВт	Вироблено на 1 га, грн.	чистий прибуток, млн.грн	Продуктивність праці, тис. грн	Сума коефіцієнтів	Рейтинг
Київська	0,963	1,000	0,591	0,766	0,948	1,000	1,000	0,778	7,047	1
Вінницька	0,574	0,543	0,935	0,872	0,785	0,899	0,695	0,939	6,243	2
Черкаська	0,574	0,562	1,000	0,809	0,761	0,950	0,712	0,857	6,225	3
Волинська	0,833	0,773	0,688	0,553	1,000	0,891	0,194	0,927	5,860	4
Хмельницька	0,648	0,466	0,849	0,947	0,554	0,699	0,627	0,933	5,723	5
Тернопільська	0,907	0,657	0,634	0,830	0,566	0,698	0,318	0,998	5,608	6
Чернігівська	0,815	0,510	0,731	0,809	0,566	0,595	0,744	0,801	5,570	7
Сумська	0,611	0,379	0,935	0,926	0,562	0,592	0,573	0,986	5,564	8
Полтавська	0,648	0,433	0,634	0,915	0,761	0,645	0,758	0,715	5,509	9
Івано-Франківська	0,981	0,870	0,527	0,574	0,649	0,854	0,105	0,867	5,428	10
Закарпатська	1,000	0,845	0,462	1,000	0,865	0,811	0,030	0,345	5,358	11
Львівська	0,630	0,535	0,731	0,755	0,582	0,820	0,214	1,000	5,267	12
Житомирська	0,796	0,453	0,699	0,915	0,474	0,542	0,323	0,862	5,065	13
Харківська	0,648	0,316	0,688	0,766	0,665	0,464	0,722	0,732	5,002	14
Кіровоградська	0,796	0,373	0,527	0,915	0,729	0,446	0,509	0,654	4,948	15
Рівненська	0,759	0,527	0,731	0,638	0,590	0,672	0,154	0,862	4,934	16
Херсонська	0,833	0,435	0,570	0,968	0,570	0,499	0,373	0,633	4,880	17
Чернівецька	0,648	0,486	0,624	0,947	0,689	0,720	0,036	0,621	4,772	18
Дніпропетровська	0,593	0,334	0,624	0,745	0,665	0,533	0,480	0,716	4,689	19
Одеська	0,870	0,341	0,591	0,745	0,582	0,378	0,505	0,565	4,577	20
Миколаївська	0,796	0,325	0,624	0,851	0,562	0,391	0,385	0,597	4,531	21
Луганська	0,741	0,250	0,570	0,819	0,665	0,326	0,229	0,609	4,209	22
Запорізька	0,852	0,246	0,430	0,585	0,669	0,276	0,296	0,451	3,805	23
Донецька	0,556	0,235	0,473	0,745	0,649	0,400	0,121	0,565	3,743	24

Джерело: власні розрахунки

Додаток Е

Таблиця 1

Державна підтримка сільського господарства за регіонами України, млн грн.

Області України	2 009 р.		2 010 р.		2 011 р.		2 012 р.		2 013 р.		2 014 р.		2015 р.	
	Всього, млн грн.		Всього, млн грн.		Всього, млн грн.		Всього, млн грн.		Всього, млн грн.		Всього, млн грн.		Всього, млн грн.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Вінницька	76,4	199,9	68,2	256,5	147,1	362,7	301,5							
Волинська	69,2	124	29,7	26,9	31,5	15,3	17,1							
Дніпропетровська	68,4	113,7	525,3	595,3	593,3	706,7	653,2							
Донецька	190	242,8	283,6	398,5	413,4	536,9	474,2							
Житомирська	64,5	45,3	12,1	24,1	43,9	32,8	30,1							
Закарпатська	10,4	5,2	3,9	6,7	5,3	5,3	3,7							
Запорізька	167,3	219,8	33,7	317,1	485,4	495,2	387,1							
Івано-Франківська	33,6	17,7	27,4	30,3	30,1	93,4	84,2							
Київська	417	813,8	396,5	644	651,1	775,4	704,0							
Кіровоградська	18,7	22,6	4	189,2	205,2	523,6	502,3							
Луганська	52,2	76,7	113,7	143,8	126	110,1	92,4							
Львівська	38,6	48,9	73,1	49,9	45,3	50	43							
Миколаївська	221,5	390,7	403,5	482,6	424,6	638,9	579,2							

Додаток Е

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8
Одеська	134,9	140,3	156,4	117,8	104,9	120,6	111,0
Полтавська	157,4	300	228,9	330,6	340,7	538,8	470,1
Рівненська	62,9	50,8	19,8	55,2	194,5	226,5	203,2
Сумська	82,1	130,5	143,7	320,7	270,4	383,5	278,2
Тернопіль-ська	46,5	72,9	173,9	157,9	142,3	182,3	171,0
Харківська	169,2	235	305,7	476,2	487,3	581,3	475,1
Херсонська	181,7	273,5	151,9	229,6	271,7	403,5	374,2
Хмельни-цька	70,9	126,2	149,2	171,9	911,9	399,5	303,2
Черкаська	154,2	332,2	214,4	643,3	356,9	907,3	489,2
Чернівецька	33,3	55,9	36,8	362,5	58,1	59,4	38,2
Чернігів-ська	86,8	157,3	105,4	25	276,2	280	232

джерело: [80, с.86; 81, с.86; 82, с. 73; 84, с. 73; 85, с. 86; 86, с. 82]

Додаток Е

Таблиця 2

Державна підтримка на 1 га с. - г. угідь за регіонами України, грн.

Адміністративно-територіальна одиниця	2009 р.	2010 р.	2011р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Вінницька	79,7	184,2	61,8	221,1	128,3	329,9	272,1
Волинська	325,8	533,3	135,3	121,7	135,5	68,0	63,6
Дніпропетровська	56,5	76,3	355,3	402,1	400,9	503,3	493,4
Донецька	186,9	217,7	255,0	368,5	385,3	481,1	685,3
Житомирська	163,3	101,3	29,3	55,1	90,3	64,7	50,5
Закарпатська	298,9	117,4	103,2	190,3	168,3	148,0	92,5
Запорізька	144,7	163,4	24,9	237,5	370,4	388,3	309,2
Івано-Франківська	310,0	157,3	224,8	223,0	200,0	554,6	440,8
Київська	453,8	809,1	381,2	576,1	603,8	723,3	626,9
Кіровоградська	18,3	17,9	3,2	147,8	165,1	417,0	408,0
Луганська	66,0	85,8	126,5	162,1	131,4	121,6	134,9
Львівська	185,1	192,3	267,7	175,2	134,9	137,8	123,9
Миколаївська	241,7	328,0	348,0	437,2	384,5	568,2	556,9
Одеська	112,5	98,2	109,5	80,3	69,8	79,6	81,7
Полтавська	146,3	214,2	161,6	227,5	233,1	374,8	341,4
Рівненська	216,8	168,4	71,1	205,0	640,6	735,4	710,5
Сумська	111,6	168,6	178,2	380,2	317,5	439,2	310,1
Тернопільська	102,4	148,1	346,6	311,7	270,1	344,0	346,2
Харківська	139,6	184,5	228,2	362,2	368,4	467,5	378,9
Херсонська	225,8	278,7	153,0	228,3	276,3	409,2	389,4
Хмельницька	114,1	176,5	208,4	225,3	1116,3	356,4	353,8
Черкаська	181,5	342,9	226,7	693,2	358,9	971,2	540,6
Чернівецька	280,3	419,4	262,1	2570,9	409,4	459,0	310,6
Чернігівська	207,5	182,5	118,8	26,9	270,1	270,0	203,3

Джерело: розраховано за даними табл. 3 додатку Б, табл. 1 додатку Е

Додаток Е

Таблиця 3

**Фінансовий результат діяльності сільськогосподарських підприємств за регіонами України
(чистий прибуток (збиток)*) на 1 га с. - г. угідь, грн.**

Адміністративно-територіальна одиниця	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Вінницька	137,8	854,3	1656,9	1069,4	451,7	108,0	4461,7
Волинська	201,0	573,8	939,4	1288,1	861,9	1229,0	3718,1
Дніпропетровська	577,4	655,3	1363,9	929,2	1009,7	1135,3	4637,5
Донецька	396,2	838,5	1312,0	1310,4	1002,5	452,0	1857,1
Житомирська	75,7	315,7	446,3	522,3		-493,6	2992,7
Закарпатська	60,3		177,2	471,6	628,6	1050,3	4521,4
Запорізька	563,8	681,5	859,8	394,6	390,8	1098,3	3497,4
Івано-Франківська	1001,8	3800,9	2424,1	3660,0	2550,8	-367,0	956,0
Київська	916,5	1987,3	2918,9	3713,6	1756,7	2736,6	7334,3
Кіровоградська	660,4	1028,7	1552,7	1719,1	987,3	2634,9	7094,9
Луганська	138,3	114,0	716,8	1057,3	707,4	116,5	1671,2
Львівська	38,4	1569,8	1130,0	4378,2	3283,0	3422,5	-1348,0
Миколаївська	289,8	557,5	738,5	536,2	549,6	1124,0	3761,1
Одеська	114,9	385,5	564,6	206,1	535,2	1249,0	3475,8
Полтавська	830,3	1330,8	2159,9	1963,0	1315,0	3068,9	12112,3
Рівненська	154,4	-50,1	77,5	326,4	-700,9	2560,7	4087,6
Сумська	-146,5	-114,6	547,6	1187,0	324,8	834,2	4825,7
Тернопільська	1564,4	1330,8	1999,6	1460,4	123,6	-651,1	2569,2
Харківська	247,2	409,8	1193,7	1275,0	790,8	807,2	4813,2
Херсонська	340,7	502,5	780,0	316,3	557,6	1172,4	4510,4
Хмельницька	143,6	822,5	1228,5	1826,6	971,4	830,4	3410,0
Черкаська	1433,4	1765,9	2717,6	2737,6	1322,2	2909,5	7719,4
Чернівецька	436,9	1369,1	1332,6	637,6	625,8	988,4	3747,1
Чернігівська	-380,6	1514,6	-468,9	1055,5	-127,2	-479,7	5153,7

Джерело: розраховано за даними табл. 3 додатку Б, табл. 1 додатку В

Додаток Ж

1. Ранги характеристик інституціонального забезпечення інноваційного розвитку (за результатами експертного опитування)

Назва показника	Номер експерта																																	Середнє значення		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33			
кредитне забезпечення	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	2	1	2	1	1	2	1	1	1	2	1	2	2	2	2	1	1,303	
податкове стимулювання	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	2	1	1	1	2	1	1	2	1	1	2	2	1	1,212
державна підтримка	1	1	1	2	1	1	2	1	1	1	2	1	1	1	1	2	1	1	2	2	2	1	1	2	2	1	3	2	2	3	2	3	2	3	1	1,545
інформаційне забезпечення	2	3	3	3	2	4	2	2	2	1	3	2	3	4	4	2	2	3	3	3	3	3	3	2	3	2	3	2	3	3	3	3	3	1	2,636	
інфраструктурне забезпечення	2	2	1	2	2	1	2	1	1	2	3	1	3	3	3	3	3	2	2	3	2	2	2	2	3	3	4	2	3	3	3	3	4	1	2,303	

Джерело: розрахунки автора

Додаток Ж

2. Результати оцінювання інституціонального забезпечення інноваційного розвитку (за результатами експертного опитування)

Складові інституціонального забезпечення	Анкети з відповідями, оціненими за п'ятибальною шкалою (відповідно за балами)					Середній бал відповідей	Вага фактора	Значення фактора (з урахуванням ваги)
	Низький рівень	Середній рівень			Високий рівень			
	Шкала при оцінюванні							
	1	2	3	4	5			
кредитне забезпечення	23	10	0	0	0	1,303	0,267	0,35
податкове стимулювання	26	7	0	0	0	1,212	0,20	0,24
державна підтримка	18	12	3	0	0	1,545	0,333	0,51
інформаційне забезпечення	2	11	17	3	0	2,636	0,067	0,18
інфраструктурне забезпечення	6	13	12	2	0	2,303	0,133	0,31
Загальна сума балів						8,999	1	1,59

Додаток К

Результати бальної оцінки факторів з врахуванням їх ваги для визначення показника ефективності інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва

підприємство	спеціалізація	Державна підтримка, (X1)	Кредитне забезпечення, (X2)	Податкове стимулювання, (X3)	Інфраструктурне забезпечення, (X4)	Інформаційне забезпечення, (X5)	у
ТОВ "Перемога"	Зернові і технічні культури	0,333	0,534	0,2	0,266	0,134	1
ТОВ "Світланае"	Зернові і технічні культури	0,333	0,534	0,2	0,266	0,201	1
СТОВ "Хутірське"	Зернові і технічні культури	0,333	0,267	0,2	0,133	0,201	1
СФГ "Яна"	Зернові і технічні культури	0,666	0,267	0,2	0,266	0,201	1
ТОВ АФ "Рассвет"	Зернові і технічні культури	0,333	0,267	0,2	0,266	0,134	1
ТОВ "Агропроменерго ЛТД"	Зернові і технічні культури	0,333	0,267	0,2	0,133	0,268	1
ТОВ "Лан"	Розведення птиці	0,666	0,267	0,4	0,266	0,134	1
ТОВ "Дружба К"	Зернові і технічні культури	0,333	0,267	0,2	0,133	0,134	1
АФ "Агрокомплекс"	зернові	0,333	0,267	0,2	0,133	0,134	1
ТОВ АПК "Спаський"	Зернові і технічні культури	0,333	0,267	0,2	0,266	0,067	1
ТОВ "Петрово+"	Зернові і технічні культури	0,666	0,267	0,4	0,399	0,201	1
ДП АФ "Победа"	Зернові і технічні культури	0,333	0,267	0,2	0,133	0,134	1
СФГ "Любимівка"	Зернові і технічні культури	0,333	0,267	0,2	0,399	0,201	1
ПВФ "Агроцентр"	Тваринництво	0,333	0,534	0,2	0,399	0,268	1
ТОВ "Виза Агро"	Зернові і технічні культури	0,333	0,267	0,2	0,399	0,268	1

Продовження таблиці 1

ТОВ "Кам'янське"	Зернові і технічні культури	0,666	0,267	0,2	0,399	0,134	1
ТОВ "Гарант агро"	Зернові і технічні культури	0,333	0,267	0,2	0,399	0,134	1
ТОВ "Славутич"	Зернові і технічні культури	0,333	0,267	0,2	0,266	0,201	1
СТОВ "Злагода"	Зерно-м'ясомолочний	0,666	0,534	0,2	0,266	0,201	1
ТОВ "Альфа-агро"	Зернові і технічні культури	0,666	0,267	0,2	0,399	0,201	1
ТОВ АФ "Обрій"	молочно-зерновий	0,666	0,534	0,4	0,266	0,201	1
СТОВ "Вільне"	зернові	0,333	0,267	0,2	0,266	0,201	1
ПСП АФ "Перше травня"	свинарство та зернові і технічні культури	0,333	0,267	0,2	0,266	0,201	1
ТОВ "Колос"	Зерно-молочний	0,666	0,534	0,4	0,266	0,134	1
ТОВ АФ "Прогрес"	Зернові і технічні культури	0,666	0,267	0,2	0,399	0,201	1
СФГ "РОЙ"	Зернові і технічні культури	0,333	0,267	0,2	0,399	0,134	1
ТОВ АФ "Україна"	Зернові і технічні культури	0,999	0,267	0,2	0,532	0,201	1
ТОВ "Відродження"	Зернові і технічні культури	0,666	0,534	0,4	0,266	0,134	1
ТОВ "Скорпіон"	Зернові і технічні культури	0,666	0,267	0,2	0,399	0,201	1
ТОВ АФ "Олімпекс агро"	Зернові і технічні культури	0,999	0,534	0,2	0,399	0,201	1

Продовження таблиці 1

ТОВ "Агро-Овен"	Зерно-м'ясомолочний	0,666	0,534	0,4	0,399	0,201	1
ТОВ АФ "Орільська"	Розведення птиці	0,999	0,534	0,4	0,532	0,201	1
ТОВ "Акцент-Агро"	Зернові і технічні культури	0,333	0,267	0,2	0,133	0,067	1

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1.1. *Праці в іноземних наукових періодичних виданнях та наукових фахових виданнях України, віднесених до міжнародних наукометричних баз:*

1. Теслюк Ю.В. Онтологічні аспекти інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва України. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe* (East European Scientific Journal, Польща.(INDEX COPERNICUS)). 2020. Volume 5, 01(53). p. 55-58. (0,26 друк. арк.).

1.2. *Праці у наукових фахових виданнях України:*

2. Теслюк Ю.В. Теоретико-методологічні засади інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва. *Інноваційна економіка*. 2017. № 11-12'2017 (72). С. 77-80. (0,24 друк. арк.).

3. Теслюк Ю.В. Генезис теоретико-методологічних основ інноваційного розвитку. *Інноваційна економіка*. 2018. № 9-10'2018 (77). С. 46-50. (0,3 друк. арк.).

4. Гончаренко О.В., Самілик Т.М., Теслюк Ю.В. Інституціональні детермінанти розвитку інновацій в агропромисловому виробництві. *Ефективна економіка*. 2019. №12. – URL: <http://www.economy. nauka. com.ua>. (0,4 друк. арк.; внесок автора: обґрунтовані детермінанти інноваційного розвитку в агропромисловому виробництві та надано їх оцінку, 0,16 друк. арк.). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.12.16.

5. Нужна С. А., Теслюк Ю. В. Методичні аспекти оцінки інструментів інституціонального регулювання інноваційних трансформацій в агропромисловому виробництві. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 13-14. С. 55–59. (0,32 друк. арк.; внесок автора: обґрунтовано основні складові інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва, 0,19 друк. арк.). DOI: [10.32702/2306-6814.2020.13-14.55](https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.13-14.55)

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Теслюк Ю.В. Інституційне забезпечення підтримки інноваційної діяльності. *Аграрна наука та освіта. Розвиток економічних відносин в аграрному секторі*. Кам'янець-Подільський, 2017 р.: тези доповідей Міжнародної науково – практичної конференції (14-16 березня 2017 р.): у 2-х т. Том 2. Тернопіль: Крок, 2017. С. 277-279. (0,2 друк. арк.).

7. Теслюк Ю.В. Соціально – економічні наслідки інфляції та антиінфляційна політика держави. *Новини наукового прогресу*. Тези доповідей міжнародної науково – практичної конференції (22-30 жовтня 2017 р.) м. Прага. С. 50-53. (0,27 друк. арк.).

8. Теслюк Ю.В. Теоретичні аспекти інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва. *Аграрна наука XXI століття: реалії та перспективи*. Матеріали науково-практичної конференції (28.02-02.03 2018 року). Дніпропетровськ: Типографія «Стандарт» (ПП Бойко В.В.), 2018. Том 2. С. 131-132. (0,13 друк. арк.).

9. Теслюк Ю.В. Інституціональне забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва. *Економічні проблеми модернізації та інвестиційно-інноваційного розвитку аграрних підприємств*. Збірник тез всеукраїнської науково-практичної інтернет - конференції молодих вчених і студентів (26-27 квітня 2018 р. м. Дніпро). Дніпро, 2018. 74 с. С.44 – 46. (0,21 друк. арк.).

10. Гончаренко О.В., Теслюк Ю.В. Інституціоналізація інноваційної діяльності в аграрній сфері економіки. *Соціально – економічні проблеми розвитку бізнесу та місцевого самоврядування*. Тези міжнародної науково – практичної конференції. Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні (14-15 червня 2018 р.) 455 с. С.240-242. (0,22 друк. арк., внесок автора: сформовано основні проблеми інститутів інноваційної діяльності в аграрній сфері економіки, 0,1 друк. арк.).

11. Теслюк Ю.В. Теоретико-методологічні основи інноваційного розвитку агропромислового виробництва. *Молоді науковці-аграрники: традиційні й нові аспекти досліджень*. Тези доповідей науково-практичної конференції молодих вчених і студентів (12.03.-15.03.2019 р.) : В 2 т. Том 2. Дніпро : Друкарня «Стандарт» (ПП Бойко В.В.), 2019. С.37-39. (0,2 друк. арк.).

12. Теслюк Ю.В. Онтологічні засади інституціонального забезпечення інноваційного розвитку аграрної сфери. *Молоді науковці-аграрники: традиційні й нові аспекти досліджень*. Тези доповідей науково-практичної конференції молодих вчених і студентів (25.02-28.02.2020 р.) : В 2 т. Том 2. Дніпро : Друкарня «Стандарт» (ПП Бойко В.В.), 2020. С.3-4. (0,1 друк. арк.).

13. Теслюк Ю.В. Теоретико – методологічні аспекти реалізації інноваційного розвитку національної економіки. *Авіація, Промисловість, Суспільство*. Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 60-річчю КЛК ХНУВС (14 травня 2020 року) м.Кременчук. Частина 2. С. 415-417. (0,2 друк. арк.).

14. Теслюк Ю.В. Практичні аспекти реалізації інновацій в агропромисловому виробництві. *Проблеми формування та реалізації регіональної економіки*. Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. (м. Київ, 15 серпня 2020 р.). К.: ГО «Київський економічний науковий центр», 2020. С. 60. (0,08 друк. арк.).

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

УПРАВЛІННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ

вул. Старокозацька, 52, м. Дніпро, 49600 тел. (056) 742-80-44, факс (056) 742-90-44,
e-mail: dniproagro@adm.dp.ua, Код ЄДРПОУ 25927353

У спеціалізовану вчену раду
по захисту дисертаційних робіт
на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Теслюк Юлії Валеріївни

Результати наукових досліджень аспіранта Дніпровського державного аграрно-економічного університету Теслюк Ю. В. забезпечують вирішення актуальних проблем інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва, формування сприятливого інноваційного середовища та підвищення інноваційної активності сільськогосподарських товаровиробників регіону.

Важливим практичним результатом дослідження є пропозиції здобувача щодо оцінки рівня інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва, що базується на визначенні впливу кількісних і якісних складових наявного інституціонального забезпечення на інноваційну діяльність товаровиробників і визначенні дієвості діючих інституціональних норм.

Наведені теоретико-методологічні положення мають практичне застосування при запровадженні методичного інструментарію оцінки та обґрунтовані теоретико-методологічних і управлінських засад формування інституціонального забезпечення реалізації інноваційного розвитку агропромислового виробництва.

Начальник управління
агропромислового розвитку
облдержадміністрації

В.О.УДОВИЦЬКИЙ

Дніпропетровська обласна державна адміністрація
Управління агропромислового розвитку
Вих. № 1030/0/119-19 від 04.10.2019

Асоціація фермерів та
приватних землевласників
Дніпропетровської області

DNEPROPETROVSK REGIONAL
ASSOCIATION OF THE FARMERS

Адреса представництва: 49600, м. Дніпро, вул. Старокозачина, 52, тел. 0673930558, ЄДРПОУ 40521177 www.farmer.dp.ua

№ 4140/34 від 04.11.19р.

До спеціалізованої вченої ради

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Теслюк Юлії Валеріївни

Асоціація фермерів та приватних землевласників Дніпропетровської області засвідчує, що практичні результати і пропозиції дисертаційної роботи аспірантки Дніпровського державного аграрно-економічного університету Теслюк Ю. В. забезпечують практичне вирішення проблем формування інституціонального інструментарію, сприятливого для реалізації інноваційного розвитку агропромислового виробництва.

Важливим практичним результатом дослідження є пропозиції автора щодо системного інституціонального забезпечення реалізації інновацій в агропромисловому виробництві із застосуванням програмно-цільового підходу, інструментів стимулювання та інфраструктурним забезпеченням інноваційного розвитку агропромислового виробництва, що сприятиме оптимізації наявних ресурсів інноваційного розвитку та реалізації агроінновацій.

Автором проведено системний аналіз ресурсного й інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва, а отримані результати використані в процесі розробки та реалізації ряду організаційних та практичних заходів, спрямованих на підвищення рівня інноваційної активності сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання інноваційного розвитку. Вищезазначене дозволяє зробити висновок про доцільність впровадження запропонованих рекомендацій.

Довідка видана для подання в Спеціалізовану вчену раду із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук.

Голова Асоціації фермерів та приватних
землевласників Дніпропетровської області

[Handwritten signature]
А.І. Гайворонський

Міністерство освіти і науки України
 ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 49000, м. Дніпро, вул. Сергія Єфремова 25,
 тел. (056) 744-81-32, факс (056) 744-08-67, 744-53-03
 E-mail: info@dsau.dp.ua, dneprdaev@ukr.net Web: www.dsau.dp.ua Код ЄДРПОУ 00493675

24. Од. до № 44-11-318

На № _____ від _____

010662

Спеціалізованій вченій раді

ДОВІДКА

про впровадження у навчальний процес наукових результатів дисертаційної роботи аспіранта кафедри економіки Дніпровського державного аграрно-економічного університету
 Теслюк Юлії Валеріївни

Дніпровський державний аграрно-економічний університет підтверджує, що теоретичні та методичні положення і пропозиції з проблем формування інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва України, розроблені Теслюк Ю.В. у дисертаційній роботі запроваджені в навчальний процес і використовувалися при написанні методичних розробок та у лекційному матеріалі наступних дисциплін: «Економіка та організація інноваційної діяльності», «Інноваційний розвиток підприємств», «Інституціональний аналіз економічного розвитку» при підготовці фахівців ОС «бакалавр» та «магістр».

Перший проректор –
 проректор з навчальної роботи

Д.М. Онопрієнко

Товариство з обмеженою відповідальністю «Перемога»

Україна, 53245, Дніпропетровська обл., Нікопольський р-н, село Веселе, ЄДРПОУ 00847920

№ 30-218 від 12.03. 2020 р.

Спеціалізованій вченій раді

ДОВІДКА

про впровадження наукових результатів дисертаційної роботи
аспіранта кафедри економіки Дніпровського державного аграрно-
економічного університету
Теслюк Юлії Валеріївни

ТОВ «Перемога» підтверджує впровадження результатів наукових досліджень аспіранта Дніпровського державного аграрно-економічного університету Теслюк Юлії Валеріївни. Результати дослідження, які рекомендовані до впровадження, стосуються наукового обґрунтування інституціонального забезпечення й інструментів регулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва, напрямів і пріоритетів інноваційного процесу в аграрній сфері.

Важливим практичним результатом дослідження є формування інтегрального показника оцінки впливу складових інституціонального забезпечення (інфраструктурного, кредитного, інформаційного, податкового стимулювання, державної підтримки) на стан та динаміку інноваційного розвитку агропромислового виробництва. Даний показник може бути використаний при обґрунтуванні модернізаційних змін та визначенні інструментів підвищенні дієвості інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва регіону.

Автором роботи доведено необхідність забезпечення інституціональної системності в формуванні й функціонуванні інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва за допомогою поєднання цілей та інноваційних ресурсів, об'єднання виробників і управлінських структур різного рівня в межах прийнятого комплексу встановлених заходів на засадах програмно-цільового підходу з розробкою і реалізацією загальнодержавних, регіональних галузевих і підгалузевих цільових програм.

Наведені теоретико-методологічні положення мають практичне застосування при запровадженні методичного інструментарію оцінки та обґрунтуванні організаційних і управлінських засад формування інституціонального забезпечення реалізації інноваційного розвитку.

Керівник

Стріха І.В.

**ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ
ПЕТРИКІВСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ**

Проспект Петра Калнишевського, 71, смт Петриківка,
Петриківський район, Дніпропетровська області, 51800, тел. +38 067 376 20 60
E-mail: info@petrykivska.otg.dp.gov.ua Web: www. petrykivska.otg.dp.gov.ua/ua Код ЄДРПОУ 41744513

№ 60-578/Звід 28.02. 2020 р.

Спеціалізованій вченій раді

ДОВІДКА

про впровадження наукових результатів дисертаційної роботи
аспіранта кафедри економіки Дніпровського державного аграрно-
економічного університету
Теслюк Юлії Валеріївни

Результати наукових досліджень аспіранта Теслюк Ю. В. забезпечують вирішення науково-практичних проблем стимулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва, формування сприятливого інноваційного середовища та підвищення інноваційної активності сільськогосподарських товаровиробників регіону.

Важливим практичним результатом дослідження є пропозиції автора щодо активізації інноваційного процесу та стимулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва на загальнодержавному і територіальному рівнях за допомогою запровадження єдиного консолідуючого інноваційного центру, який скоординує взаємодії суб'єктів інноваційного процесу на реалізації пріоритетів стимулювання інноваційної діяльності товаровиробників; розширенні інноваційного потенціалу розробників і споживачів агроінновацій, розвитку інноваційної інфраструктури та сприятиме концентрації ресурсів аграрної сфери регіону в межах загальнонаціональних та найбільш важливих інноваційних регіональних проектах з їх відповідним фінансовим забезпеченням.

Наведені пропозиції мають практичне застосування при запровадженні механізмів трансферу інновацій в агропромисловому комплексі; організаційних змінах інфраструктурного забезпечення інноваційного процесу в аграрній сфері; стимулюванні інноваційної діяльності агровиробників; здійсненні моніторингу інноваційної активності сільськогосподарських виробників регіону.

Голова ОТГ

Гавриленко О.Г.